

HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL CIX VAN DE VERZAMELING

JAAR 1972
Aflevering 3-4

Uitgegeven met steun van de Regering
de Provincie en de stad Brugge

BRUGGE 1973

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

SOCIÉTÉ D'EMULATION

Secretariaat : Koningin Elisabethlaan 63, Brugge.

Redactie: Academiestraat 14, Brugge.

Postcheckrekening: Société d'Emulation Brugge, nr. 107939.

Abonnement op de «Handelingen» : 200 fr. per jaar.

INHOUD

I. BIJDRAGEN

- A. Dewitte, *Scholen en onderwijs te Brugge gedurende de Middeleeuwen* 145-217
- L. Smolderen, *Le Tombeau de Charles le Téméraire se présente-t-il aujourd'hui tel qu'il était autrefois ?* 218-225

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- D. Verlé, *Enkele minder bekende ellematen uit Frans-Vlaanderen* 226-228
- L. Devliegheer, *Vondsten in de Sint-Jakobskerk te Ieper en in de Sint-Walburgakerk te Veurne* 229-236
- A. Schouteet, *Documenten betreffende Brugse drukkers: Gregorius Weyts* 237-249

III. BOEKBESPREKINGEN

- C. Wyffels, *De rekeningen van de stad Brugge (1280-1319). Eerste deel (1280-1302). Indices* (D. Vanden Auweele) 250-254
- M.K.E. Gottschalk, *Stormvloeden en rivieroverstromingen in Nederland*, dl. I (J. De Smet) 254-259
- J. De Smet, *Zuid-Westvlaamse tijdschroniek uit de Oostenrijkse en Franse tijd 1761-1814* (R. Barbry & O. Mus) 259-260
- R. De Herdt, *Bijdrage tot de geschiedenis van de veeteelt in Vlaanderen 1769-1785* (W. Vanderpijpen) 260-264
- E. Coornaert, *La Flandre française de langue flamande* (P. Declerck) 264-266
- M. Cafmeyer, *Sint-Kruis, oud en nieuw* (W. Vanderpijpen) 266-268
- M. Cloet, *Karel-Filips de Rodoan en het bisdom Brugge tijdens zijn episcopaat 1602-1616* (B. Janssens de Bisthoven) 268-270
- Ch. Gillès de Pélichy, *Histoire des Gillès et Gillès de Pélichy* (A. de Schietere de Lophem) 270-271
- KRONIEK 272-282
- BOEKENSCHOUW 283-328

Scholen en onderwijs te Brugge gedurende de Middeleeuwen

Wanneer A. Duclos in *Bruges, Histoire et Souvenirs*, Brugge 1910, de blz. 288-298 wijdde aan de onderwijs-situatie te Brugge, was hij, naast het werk van A.C. De Schrevel¹, op de publicaties van L. Gilliodts-van Severen² en J. Gailliard³ aangewezen, die eerder toevallig dit onderwerp hadden behandeld. De op die manier bekende gegevens waren onvoldoende coherent, terwijl evenmin vergelijkingschema's bestonden naar buiten toe. Hieronder zullen wij pogen, na eigen navorsing betreffende het schoolwezen in Sint-Donaas, Sint-Salvator, O.L.-Vrouw, Sint-Jacob, Sint-Gillis en de Brugse Jezuïetenschool⁴, deze gegevens te betrekken o.m. op de synthese van R.R. Post, *Scholen en onderwijs in Nederland gedurende de Middeleeuwen*,

1. A.C. De Schrevel, *Histoire du Séminaire de Bruges*, dl. I, Brugge 1895, passim.

2. L. Gilliodts-Van Severen, *Inventaire diplomatique des archives de l'ancienne école Bogarde à Bruges*, Brugge, 3 delen, 1899-1900; *Bogarde. L'Orpbélinat des garçons à Bruges*, in *La Flandre*, dl. VIII (1876), p. 53-80; 158-199; een latere publicatie: *Les ménestrels de Bruges*, Brugge, 1912-1913.

3. J. Gailliard, *Inscriptions funéraires et monumentales*, dl. I, l'Eglise S. Donat. Eglise Notre Dame, Brugge 1861-67 (betreffende de Lieve-Vrouwkerk).

4. A. Dewitte, *De kapittelschool van de collegiale Sint-Salvator te Brugge, 1516-1594*, in *Hand. Soc. d'Emul.*, CIV (1967), p. 5-65; *Scolastri en rectores scholarum aan de O.L.Vrouwkapittelschool te Brugge, 1480-1553*, in *Id.*, XCIX (1962), p. 265-274; *De geestelijkheid van de Brugse Lievevrouwkerk*, in *Id.*, CVII (1970), p. 100-135; *Zangmeesters, organisten en schoolmeesters aan de St.-Jacobparochie te Brugge, 1419-1591*, in *Biekorf*, LXXII (1971), p. 322-349; *Zangmeesters, organisten en schoolmeesters aan de St.-Gillesparochie te Brugge, 1460-1570*, te versch. in *Biekorf*; *Gegevens betreffende het muziekleven in de voormalige Sint-Donaaskerk te Brugge, 1251-1600*, te versch. in *Musicologica Lovaniensia*.

Utrecht-Antwerpen, 1954, op de gegevens bij J. Deschamps en A. Derolez betreffende het Brugse bibliotheekswezen in de middeleeuwen ⁵, en de publicaties van A. Schouteet over de Brugse drukkers ⁶. Op die manier reikt ons overzicht tot ca. 1575. In bijlagen brengen we een uitgebreide lijst van « Brugse » tekstuitgaven en « handboeken » voor onderwijs, met recente literatuur; de gegevens betreffende de onderwijsmethodiek van Jan van Strazeele; het voorstel tot reorganisatie van het onderwijs in 1575, uitgaande van de Jezuïeten; terwijl wij binnen de tekst een overzichtstabel brengen van de mysteriespelen binnen de Brugse kerken. Het is duidelijk dat hieronder een groep hypothesen voorkomt, die als verdienste heeft de lacunes in het bronnenmateriaal te onderstrepen.

Deze lacunes kunnen als volgt worden samengevat. We beschikken vooreerst — in wat algemeen de middelnederlandse litteratuur wordt genoemd — over een serie didactische werken vanaf J. Van Maerlant en Jan Praet, die duidelijk schoolboeken waren voor een Dietsse grote schooltype, blijkbaar overvloedig bestaande naast de algemeen bestudeerde Latijnse scholen. Dit is zelfs in die mate verwarrend wakkend dat, wanneer nog in de 16^e eeuw sprake is van de aankoop van *VIII catoenen* (1550-1551) voor schoolgebruik, men automatisch aan de Latijnstalige *Disticha Catonis* denkt, waar we echter reeds in Maerlants' *Spieghel Historiae* (73, vs, 51-53) lezen:

*Catho screef ene bouc van sedem
Die vint men in vele steden
in Dietsch gemaect.*

Een Nederlandse en Franse versie ervan verscheen overigens als incunabel bij J. Brito, wat ons meteen bij een

5. A. Derolez, *Corpus Catalogorum Belgii*, dl. I, *Provincia West-Vlaanderen*. Verh. Kon. Vl. Academie, Lett. en Sch. Kunsten, Brussel 1966.

6. A. Schouteet, *Documenten betreffende de Brugse drukkers uit de 16e eeuw*, in *Hand. Soc. d'Emul.* dln. 83 e.v. (1940-46 e.v.); zie: Bijlage III.

wellicht typisch Zuid-Nederlands schoolsysteem brengt — hoewel volgens Melis Stoke ook Floris V zo een schooltype volgde — i.p.v. een Dietse meteen een Franse « grote school »⁷. Van de voorbereiding op deze school bleef voor Brugge zelfs een conversatieboekje bewaard van een *walscen* (Picardische) *scoelmeestere* uit ca. 1370, terwijl wij heel duidelijk weten dat dit schooltype ten laatste in 1503 vanuit Brugge naar bvb. Amsterdam werd geëxporteerd door Jacob van Scoenhoven⁸.

In het conversatieboekje van 1370 ontmoeten we tenslotte een derde moeilijkheid: de door mekaar gebruikte voornamen — bij de aanspreking — betreffen zowel jongens als meisjes. Het is nu wel zo dat wij voor Brussel, 1320, uit een ordonnantie van Jan IV, het bestaan van een Latijnse school voor meisjes vernemen⁹.

Voor Brugge — het zou te gemakkelijk zijn de situatie gewoon hier dezelfde te noemen — wijzen de teksten betreffende de appreciatie van de vrouw vanaf 1290¹⁰ — het betreft de instructie der Begijnen — tot aan Vives, in zijn zo geroemde psychologische studie *De Anima* —, echter op een gewilde totale *docta ignorantia* — overigens ook terug te vinden bij vele analfabete Bogaerdenbroeders en

7. Voor wat betreft de nog bewaarde hs., zie o.m. *Het Comburgse handschrift, eind 14e eeuw*, in J. Deschamps, *Middelnederlandse handschriften*, Brussel, K. Bibl. Albert 1, 1970, p. 73-76; zie aldaar pag. 70-71 betreffende een Dietsche Doctrinale, en verder o.m. de Doctrinale van J. Gerson, ed. J. Brito, 1477-81. Over andere schoolteksten, zie: L. Hellinga, *Further fragments of Dutch prototypography*, Quaerendo 1972, p. 181-199.

8. R.R. Post, *op. cit.*, pag. 65.

9. J. Te Winkel, *Maerlant's Werken beschouwd als spiegel van de dertiende eeuw*, Gent 1892, pag. 325; R.R. Post, *op. cit.*, pag. 78, *De bouc vanden Ambachten (Livre des Métiers)*, ed. J. Gessler, Brugge 1931, 6 dln.

10. R. Hoornaert, *La plus ancienne règle du Béguinage de Bruges*, (overdr. uit) *Hand. Soc. d'Emul. LXXII* (1929), Brugge, 1930: zij dienen te kennen: ten mynsten syn Credo in Deum, Ave Maria, Confiteor, Miserere mei Deus, sine Benedixie ende sine Gratie, na sire macht... Die niet ne kannen hare ghetide segghen, ter weke enen souter over, die niet ne can sal lesen 150 Miserere mei of 500 Pater nostre...

Cisterciensers¹¹. Vives noemt dit wetmatig inherent vanaf de conceptie: *ex inopia — ex imbecillitate — videtur nasci faemina. Quae animalia proportione suae corporationis multum de paterno acceperunt semine, valent spiritibus, agilitate, viribus, subtilitate. Quae contra plus de matris materia, tarda sunt et laxa*¹².

Zelfs de Brugse stadsarmenschool, 1545, voorzag voor de jongens elke denkbare promotie; de meisjes moet echter worden geleerd: *servir Dieu, lire et escripre, filler, coudre, tysser et aultre offices muliebres*¹³.

Een laatste probleem tenslotte is een evenmin in de bronnen voorkomend type Dietse school voor hoger — niet universitair-onderwijs, voor *clercken*, in de dienst van de stadsmagistraat, of eerder nog van de graaf en zijn kanselarij. Vinden we voor Brugge-stad de officiële rekeningen het vroegst in 1302 in het Diets gesteld, een kladrekening uit 1295/96 in het Frans — de oorkonden voor het Brugse Vrije vanaf dezelfde 14^e eeuw¹⁴, de rekeningen van het Sint-Janshospitaal 1307 in het Nederlands, de oorkonden der graven van Vlaanderen vanaf 1299 regelmatig in het Nederlands (oudste voorbeeld 1251) — dan beschikken we vanaf 1350 (*Leenrecht van het graafschap Vlaanderen*), over Jan vanden Berghe (1431), J. Wielant, en diens epigonen: J. d'Oudegherst tot J. de Damhouder in de 16^e eeuw, een serie handboeken voor een *Studium Generale*, dat E.I. Strubbe ca. 1517 te Gent meent terug te vinden¹⁵. Er zijn aan-

11. L. Gilliodts-Van Severen, *Inventaire diplomatique*, dl. I, pag. 25; dl. II, p. 82; vglk. het Ordinarium «naer den oordene van cysteens», Spermalicabdij, Brugge, 1547: gheen convers es sculdich te hebbene boucken noch yet anders te leeren dan Credo in deum en miserere... (niet gefol., voorlaatste fol.).

12. J.L. Vivis Valentini de Anima & vita libri Tres Eiusdem argumenti Viti Amerpachii de Anima Libri IIII. Philippi Melanchtonis Liber unus, Bazel, J. Oporinus, pag. 15.

13. L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. II, pag. 104, en Id., *Mémoriaux de Bruges*, dl. III, 1913, p. 413-414.

14. Zie o.m. J. De Smet, *Maître Nicolas de Biervoliet l'Ainé*, Extrait des *Etudes d'histoire dédiées à la mémoire de H. Pirenne*, Brussel 1937, p. 12.

wijzingen dat dit Studium Generale wellicht tot aanvang 15e eeuw zich te Brugge kon bevinden als annex van de Kanselarij¹⁶; ev. een soort hofschool; tijdens of na deze studies konden de stagiairs van de Brugse stadsdiensten een *Oeffenplaetse* maken voor het toetsen aan de praktijk van de eerst verkregen theorie¹⁷.

1. *De schola major.*

De vroegste vermelding te Brugge van een schoollokaal, is deze voor de kapittelschool van Sint-Donaas; de nota komt voor in de *Vita Caroli Comititis* uit 1127¹⁸. Sint-Donaas zelf was een kapittelkerk sinds 961, parochie sinds 1089. In 1238 komen voor dezelfde kerk gegevens voor over een scholaster en XXX *pueri*, terwijl de oudste rotulus, 1251, de wedde vermeldt van *rector (magister scholarum)* en *succentor*, samen 5 £. Uit 1291 (16 juni) tenslotte bleef ons de bibliotheek bekend van de scholaster Gervasius, professor legum; iets vroeger de bibliotheek van het kapittel zelf¹⁹.

15. E.I. Strubbe, *Het onuitgegeven deel van het Vlaamse rechts-tractaat. Instructie ende Onderwijs*, in *Hand. K. Com. Oude Wetten*, XIX (1957), p. 198, J. Deschamps, *op. cit.*, pag. 269-270, 246-248. Andere namen zijn F. Craneveld en J. de Corte.

16. Zowel de uitgebreide verzameling juridische werken in de bibliotheek van Sint-Donaas vanaf de 13e eeuw aanwezig, als het feit dat een grote reeks scholasters van de 13e tot 16e eeuw dr. utriusque legum waren, wijzen in die richting, naast het bij herhaling, sinds 1281-1282 voorkomende «professor legum», zie dominus Salinus: C. Wyffels en J. De Smet, *De rekeningen van de stad Brugge (1280-1312)*, 1e deel, 1280-1302, eerste stuk, Brussel, Comm. vr. Geschiedenis, 1965, p. 37; 1291, Gervasius: A. Derolez, *op. cit.*, pag. 84, Jan van Oostburg, 1319, en Bassians de Gothiis, aanv. 14e eeuw (R.A. Gent, Oorkonden graven van Vlaanderen, nrs. 587 en 369), e.a.m., zie ook A. Dewitte, *De grafelijke St.-Donaaskerk te Brugge als middeleeuws cultuurcentrum*, overdruk uit *Studiën en Berichten*, (1971), Brugge 1972, pag. 6. - Wij brengen in buitentekstplaten een fotografische weergave van de 13e-eeuwse bibliotheeksljst.

17. J. de Damhoudere, *Van de grootdadigheid der breedvermaerde Regeringhe van de Stadt Brugge*, Amsterdam, 1684, pag. 20-26.

18. H. Pirenne, *Histoire du meurtre de Charles le Bon*, Parijs 1891, pag. 30, 69.

19. A. Dewitte, *art. cit.*, pag. 8-9; R. De Keyser, *Individueel en*

Het betreft hier een kapittelschool waar een scholaster — praktisch telkens voorzien van een diploma in beide Rechten — het toezicht heeft over het onderwijs, dat gegeven wordt door een schoolmeester, *rector scholarum*. Deze laatste kan een adjunct hebben, de *submonitor*, hij is telkens *Magister Artium* (van de Sorbonne), terwijl het zangondericht gegeven wordt door een *Magister cantus*, nog *succentor* of *phonascus* genoemd, *sub-cantor* gezien hij adjunct is van de grootcanter, die eveneens vanaf 1250-51 in de rotuli voorkomt.

Scholaster en grootcanter, beide kanunniken, zijn, in Sint-Donaas althans, houders van de Scholastrie en Cantorij. In principe bezit de scholaster binnen het grondgebied van zijn eigen kerk het alleenrecht en/of begevingsrecht inzake onderwijs. Hiertegen echter pleit het feit dat de titel *Magister Artium* elke houder van deze titel het recht gaf een school te openen²⁰, ongeacht stedelijke ordonnanties, zoals bekend voor Gent 1192, voor Ieper 1253, waarbij de vrijheid school te houden — tot op zeker niveau — aan elkeen kon worden verleend²¹. Van deze vrijheid in Vlaanderen maakten overigens — als oudst bekende Brugse voorbeelden — vader en zoon Nikolaas van Biervliet gebruik om resp. ca. 1250 en in 1293 in Diksmuide en Aardenburg een eigen school op te richten geleid door resp. Hugues de Assent en Eustacius, *dictus Pistor*. Beide Biervliets waren schepenklerken, terwijl met name ook fragmenten van hun bibliotheek bekend bleven²². Van de tweede Brugse kapittelschool: deze van O.L.-Vrouw (gesticht midden IXe eeuw, sinds 1091 kapittelkerk), is de vroegst geciteerde scholaster,

collectief boekenbezit bij de kanunniken van het Sint-Donaaskapittel, in *Archief en Bibliotheekwezen*, XLIII (1972), pag. 171; A. Derolez, *op. cit.*, pag. 83-85; A.C. De Schrevel, *Histoire*, pag. 236; zie buitentekstplaten.

20. A.C. De Schrevel, *op. cit.*, dl. I, pag. 30, 125.

21. J. Te Winkel, *op. cit.*, pag. 323 (naar Warnkönig, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschiede*); R.R. Post, *op. cit.*, pag. 62 e.v.

22. J. De Smet, *art. cit.*, pag. 12-13; A. Derolez, *op. cit.*, pag. 86-87; C. Wyffels & J. De Smet, *op. cit.*, pag. 865.

Bernardus, dit in 1201²³. Haar kanunnik Gillis evenwel is in 1261 scholaster in St.-Donaas²⁴, haar proost (1342-1352) J. Scotelaere zal in 1354 instaan voor de nieuwbouw van de Sint-Donaasschool²⁵. In 1474 is voor het eerst, in O.L.-Vrouw, sprake van 18 schoolkinderen en 4 choralen²⁶.

De bronnen die ons hier ter beschikking staan geven niet de indruk dat een Scholastrie en Cantorij, te vergelijken aan deze van Sint-Donaas, in leven kon worden gehouden²⁷. Hetzelfde fenomeen is merkbaar voor de oudste Brugse parochie: de Salvatorkerk. Waar die kerk (haar stichting gaat terug op de eerste helft der 9^e eeuw; reeds in 1293 is sprake van een schoollokaal, in 1325 van de rector *scolarum*²⁸, Giselbrecht van der Severe; zij wordt pas kapittelkerk in 1501) tweemaal poogt een schoolsysteem uit te bouwen, met de schoolorganisatie van Sint-Donaas als expliciet voorbeeld, en dit resp. in 1506-1512 en 1519-1529, mislukt dit tweemaal na mekaar, voornamelijk door onvol-

23. Deze en volgende data i.v.m. de stichtingsdata der Brugse parochiekerken werden afgeleid uit E.I. Strubbe, *De parochies te Brugge vóór de XIIIe eeuw*, in *Album English*, Brugge 1952, pag. 355-380; de scholaster Bernardus: L. Gaillard, *op. cit.*, dl. II, pag. 459. De scholasters uit de XIVe-XVe eeuw: 1338-1346: Gregorius Groot-hoofd (Id., pag. 453, 511, XXVII); na 1355: Riquardus van Koolkerke (? Id., pag. 253); 1370: Lambertus de Oostende (Id., pag. 253); ca. 1428: Walterus, fs. Egidii (? Id., pag. 472, 504, XIV); ca. 1460: Henricus Hellin (Id., pag. 258), en 1462-72: Martinus Diederix, kapelaan sinds 1442 (Id., pag. 49, 63, 244, 487, XVIII). De Guillelmus de Roma, 1222 (A. Duclos, *a.w.*, pag. 293), is blijkbaar een vergissing.

24. A.C. De Schrevel, *Histoire*, pag. 236.

25. Rotulus 1354-55 (Fonds Sint-Donaas).

26. J. Gaillard, *op. cit.*, pag. 34: i.v.m. een fundatie van Lod. van Gruuthuse en Marg. van Borssele; de volgende fundatie voor choralen is deze i.v.m. Maria van Bourgonde, 1483 (A. Dewitte, *De geestelijkheid van de Brugse Lieve Vrouwkerk*, pag. 115, 129).

27. De bewaarde kapittelakten beginnen van 1480, de bewaarde rekeningen van de kerkfabriek zijn laat 16e-eeuws; behalve de occasionele nota's bij de oorkondenontleding bij L. Gaillard, die geresumeerd werden in noot (23) en (26) komt b.vb. bij P. Beaucourt de Noortvelde, *Description historique de l'Eglise collégiale et paroissiale de Notre Dame à Bruges*, Brugge 1773, geen enkele nota in verband met het onderwijs vóór, behalve een 17e-eeuwse eed van de schoolrector en het citaat i.v.m. Dierix (p. 109).

28. A. Duclos, *op. cit.*, pag. 293.

doende financies, tevens door gebrek aan degelijke leerkrachten, een gevolg uiteraard van een onvoldoende bezoldiging²⁹.

Zoals hierna overigens zal blijken is het wel zo dat de waarde van een school als leerinstituut gewoon afhankelijk is of van de toevallige rector of van het persoonlijk engagement van de scholaster een bevoegde rector als commensaal in dienst te nemen.

Slaagt een enkeling in zijn opzet, buiten elke gefundeerde of geprotegeerde school om, met een privé school naam te maken, dan lopen de in de buurt bestaande schoolbevolkingen naar hem over. Zelfs als zijn school zich te Eeklo, Oudenburg, St.-Omer, Gent, 's Hertogenbos of waar ook bevindt³⁰.

2. *De schola minor, Franse school, de ghemeen cleene scholen.*

Naast bovenvermelde kapittelscholen, die we straks op hun leerprogramma bespreken, bestonden de parochiescholen (verplicht), aanbevolen tot b.v.b. 1400 door na mekaar een *capitulare* van Karel de Grote, 809, het Concilie van St.-Omer, 1183, het 4^e Concilie van Lateranen, 1215, en nog in 1400 door de deken van Sint-Donaas, J. Gerson³¹.

Te Brugge is de oudst vermelde parochieschool St.-Salvator, 1293, met daarnaast vermeldingen ca. 1389 voor St.-Gillis (in 1311 zelfstandige parochie, in 1240 uit O.L.-Vrouw genomen); 1396 voor St.-Jacob (na 1239 uit

29. A. Dewitte, *De kapittelschool van S. Salvator*, pag. 17 e.v.; A. Duclos, *De eerste eeuw van het Broederschap der zeven weedommen van Maria*, Brugge, 1922, pag. 48, 100-107.

30. A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 224-225, 56-57; A. Dewitte, *Petrus de Ponte*, in *Haec Olim*, XVII (1967), pag. 48 sqq; G.G. Meersseman, *l'epistolaire de Jean vanden Veren*, in *Humanistica Lovaniensia*, XIX (1970), pag. 119 sq. Kritische nota's betreffende deze bijdrage, zie noot (100).

31. R.R. Post, *op. cit.*, pag. 19; J. Te Winkel, *op. cit.*, pag. 326; C. De Keyser, *Inleiding in de Geschiedenis van het Westerse Vormingswezen*, Antwerpen, 1958, pag. 107, 111, 133 (Gerson: *De Visitatione episcoporum*, ca. 1400).

St.-Salvator genomen); 1414 voor St.-Michiels (bestaand sinds aanv. IXe eeuw; oudste vermelding als parochie 1089). De aanduiding van een school in St.-Walburga (na 1239 uit St.-Salvator ontstaan) is occasioneel, en vrij laat: 1528. De eerste vermelding voor St.-Anna (in 1497 gebouwd voor de parochianen van St.-Kruis die binnen stad woonden) is 1524: voor St.-Kruis zelf 1484 en voor St.-Katharina 1427³².

In de 17^e eeuw blijkt echter dat het een gewoonte was daarnaast nog minstens twee scholen — zowel door mannen als vrouwen gehouden — te ambiëren per zestendeel (18 in 1548)³³, daarin begrepen wellicht de scholen der Augustijnen (1516), van de Eeckhoutte-abdij, (1484), waar het St.-Jansgild der schoolmeesters zijn altaar had³⁴, van de Dominicanen (1484), van de Willelmijnen, 16e eeuw, e.a.m.³⁵, ongeacht nog de « technische » scholen in de vrouwenkloosters.

Daarnaast zal de stad vanaf minstens 1506³⁶ armen-scholen oprichten die zowel technisch als algemeen vormend bedoeld waren. Technische scholing — een leertijd van 5 à 6 jaar — door te brengen als leerjongen werd normaal door de ambachten — van vader op zoon — verstrekt.

Dit werd vanaf 1294-96 te Brugge reeds doorbroken door de *boni pueri qui Beghardi vocantur* — wij hebben de naamlijst van de *uppermeesters* aan die technische school 1296-1512³⁷. De school werd daarna door de stad zelf overgenomen, vanaf 1512-1513, doch op een zo brede basis dat

32. A. Duclos, *Bruges*, pag. 557; A. Dewitte, *De kapittelschool*, pag. 6; A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 120; wat St.-Walburga betreft bleek men de archieven vóór 1590 niet ter beschikking te willen stellen. St.-Katharina: Register Dischmeesters 1518, fol. 123v.

33. A.C. De Schrevel, *Statuts de la gilde des libraires*, in *Hand. Soc. d'Emul.*, LII (1903), pag. 188.

34. A.C. De Schrevel, *Statuts*, pag. 188; J. Weale, *Les enlumineurs de Bruges*, in *le Beffroi*, dl. IV (1872-73), pag. 310-324; A. Dewitte, *Zangmeesters... Sint-Gilles*, Bijlage II (te verschijnen in *Biekorf*).

35. A. Dewitte, *De geestelijkheid der Lieve Vrouwekerk*, pag. 110.

36. L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. II, pag. 383; zie ook J. de Damhouder, *op. cit.*, pag. 573.

37. L. Gilliodts, *op. cit.*, dl. I, pag. 46-47.

ook daar een schola maior — een Latijnse school, ontstond ; het betrof het eerste duidelijke voorbeeld van schoolprotectie vanwege de stad zelf³⁸. Het treft inderdaad te Brugge dat de stadsprotectie t.a.v. het schoolsysteem vrij laattijdig — in vergelijking met de Noordelijke Nederlanden — ontstaat, en dan nog op basis van *charitas*. De vroegste stadstussenkomsten i.v.m. scholen zijn ons bekend vanaf 1294 voor de Bogaerdschool³⁹.

3. Speciaal scholen.

Wat wel geprotegeerd lijkt was de speciaal school voor minnestrelen, *buten Caermers* (1348) — die reeds dateert uit einde 13^e eeuw, en waarheen speellieden tot en met uit Aragon, van Pasen tot augustus, kwamen, zowel om een nieuw repertoire op te doen, als om zich technisch te vervolmaken⁴⁰. Een ander type school is de *scole van Rethorike*, opgericht 1428 door Jan van Hulst bij de eerste — en dus geprevilegieerde-rederijkerkamer van de H. Geest⁴¹.

Tenslotte, doch dan wordt een reeds veel vroegere Brugse wens gerealiseerd, krijgt Brugge een *Collegium Bilingue* in

38. Dit in tegenstelling met beschermende maatregelen zowel te Brussel, 1320, als te Ieper, 1253, te Gent, 1192 (I. Te Winkel, *op. cit.*, pag. 322-323), als te Utrecht, Maastricht en Luik (R.R. Post, *op. cit.*, p. 55 e.v.) e.a.m.

39. L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. I, pag. 16. Recente werken betreffende school en onderwijs in de middeleeuwen naast R.R. Post zijn (tot 11e eeuw): P. Riché, *De l'éducation antique à l'éducation chevaleresque*, Parijs, Flammarion, 1968; W. Wuehr, *Das abendländische Bildungswesen im Mittelalter*, München, 1950 en H.W. Fortgens, *Meesters, scholieren en grammatica uit het middeleeuwse schoolleven*, Zwolle, 1956. Dit laatste werk konden we niet tijdig bereiken evenmin als *Ecoles et livres d'école en Hainaut du XVIe au XIXe siècle*, Mons, 1971, en de referaten van de studieweek, Spoleto 1971: over La scuola nell'occidente latino dell'alto medioevo-Centro italiano di studi sull'alto medioevo, en Cambridge, 1969: *Classical Influence on European culture*, ed. R. Bolgar, Cambridge, 1971.

40. L. Gilliodts-Van Severen, *Les ménestrels de Bruges*, Brugge 1912-13, pag. 7 sq; H. Angles, *Les musiciens flamands en Espagne*, Soc. intern. de musicologie, Cinquième congrès, Utrecht 1952, A'dam 1953, pag. 48.

41. J. Muller & L. Scharpé, *Spelen van C. Everaert*, Leiden 1920, p. IXsq.

de Stadshallen, in vervanging van het in 1520 daar geplande *Collegium Trilingue* van Erasmus, doch nu een stichting van de Dominicanerprelaat Jan de Witte, 1540, waardoor voor het eerst de complete voorbereiding op de faculteiten van Theologie, Rechten en Medicijnen te Brugge mogelijk werd⁴² zonder ofwel op privé-leraren in stad, ofwel daarbuiten te moeten beroep doen. Wanneer deze fundatie geïncorporeerd wordt in de stichting Brugs Seminarie, 1618, en de kapittelschool van St.-Donaas klein Seminarie wordt, 1571-1591, zullen de Jezuïeten — nu ook met stadsprotectie, een volledige humaniora daarnaast oprichten in 1575 waarin zij vanaf 1591 o.m. de seminaristen opvangen⁴³. Fundaties als dit van het Augustijnercollege 1621, zullen zich beperken tot het doceren van Latijn⁴⁴ terwijl alle overige parochiescholen voorbereidende - onder - scholen zullen worden. Met dit verschil echter dat opnieuw elke willekeurige privé-school de Jezuïetenschool kan stuk concurreren.

Hiermee zou dit panorama voltooid kunnen heten, waren er niet de aanduidingen én i.v.m. de Juridische school i.v.m. de kanselarij, waar wij het hoger over hadden, en i.v.m. het Theologicum der Augustijnen, dat voor alle belangstellenden toegankelijk wordt genoemd, en waar in 1441 — de Leuvense universiteit bezat toen nog geen Theologische Faculteit — Jacob van Brugge het recht opeiste ter plaatse de titel van Magister in de Godgeleerdheid te bekommen⁴⁵.

42. A.C. De Schrevel, *Histoire du Séminaire*, pag. 249-262; C. Carton, G. Cassander. *Oratio in laudem urbis Brugensis*, Gent, 1847; A. Dewitte, *Brugge in de zestiende eeuw*, in *Brugs Ommeland*, VI (1966), pag. 85sq.

43. A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 904, 914; L. Delplace, *Notice historique sur l'ancien collège des Jésuites de Bruges*, in *Hand. Soc. d'Emul.*, 34 (1884), p. 29sq; zie ook A. Poncelet *Histoire de la Compagnie de Jésus dans les anciens Pays-Bas*, dl. I, Brussel 1926, p. 36-37. De gegevens over het Brugse Seminarie, zie: P. Declerck, *De priesteropleiding in de Mechelse kerkprovincie*, in *Collationes*, 13 (1967), p. 487-517; 14 (1969), p. 82-102.

44. L. Delplace, *op. cit.*, 59sq.

45. A. Keelhof, *Histoire de l'ancien couvent des Ermites de Saint Augustin à Bruges*, Brugge, in *Hand. Soc. d'Emul.*, 1869, p. 52.

Daarnaast zijn ons vanaf de 15e eeuw namen bekend van privé leraren; de belangrijkste schijnen in de 15e eeuw de Willelmijn J. Vanden Driessche; in de 16e eeuw diens leerling Jac. de Meyere; de oudrector van Sint-Donaas A. Chilius; Jan van Gelder; naast vooral J.L. Vives en studenten van het Leuvense Trilingue-college, o.m. Jan van Strazeele, A. Silvius, J. Vaseus en J. Cruquius, te zijn geweest⁴⁶. Er kan worden aangenomen dat hun disciplines gelijkwaardig waren aan het Artes Instituut, dat als belangrijkste docenten G. Cassander en opnieuw J. Cruquius kende.

In 1631 uiteindelijk zou, op stadsinitiatief, een *Collegium Medicum* ontstaan dat tot 1800 bleef fungeren⁴⁷. Daarnaast hebben we — vanaf de 16e eeuw — namen bewaard van b.v.b. privé leraren orgel en clavichord⁴⁸.

4. De schoolprogramma's.

a. De onderscholen en parochiescholen.

Want met learne ende wel onthouden, mach men ter groter eeren comen, ende dieghone die niet ne willen leeren, no setten neerenst te learne, ne ware niet sculdich te sine gherekent onder die lieden, maer onder de beesten; want die onwetende n'est gherekent onder die meinschen... Vertaal: car par aprendre et bien retenir, puet on a grant honneur venir, et chil qui n'i vuet apprendre, ne mettre cure d'aprendre, ne devrait point estre conté entre les gens,

46. W. vanden Driessche: A. Viaene, *Jacob de Meyere. Een herdenking*, in *Hand. Soc. d'Emul.*, 89 (1952), p. 5 sq., A. Chilius en J. Cruquius: A.C. De Schrevel, *Histoire*, p. 223-265-272; Jan van Gelder: id., pag. 226, 481; J.L. Vives & J. van Strazeele, zie verder. Jan van Gelder huurde over de jaren 1548-1579 een huis aan Sint-Donaas in de sheer Gilles Dopstraat als schoollokaal (Rek. 1548-49, fol. 5v; Rek. 1580-85, fol. 8).

47. A. Duclos, *op. cit.*, pag. 292.

48. A. Dewitte, *Cornelis vanden Rijne*, in *Biekerf*, 73 (1972), pag. 159-166; L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. III, p. 1029, 1099. In 1564 leerde men zelfs paardrijden in het Prinsenhof, een voormalig privilege van den gheselscepe van den hallebardiers (Gilliodts, *Mémoriaux*, p. 55), in de tweede helft der 17e eeuw is er sprake van dansscholen (Id., p. 257).

mais entre les biestes ; car li non sachans n'est contés contre les crestiens.

Deze passus is gedateerd 1370, en genomen uit het hoger geciteerd Brugs leerboekje van de hand van een Picardisch schoolmeester : *par lequel on porra raisonnablement entendre rommans et flamenc*⁴⁹.

Dergelijk onderricht, door privé leraren — *ludi magistri* — verstrekt aan b.v.b. *Augustin die ghinc ter scolen te prime... ende sal keeren te tierche* — van 5 u. tot 7 u. (in de winter van 9 u. - 10 u.) en opnieuw *te noene toter vespertyt, ja tote complietyt* — van 12 u. tot 18 u. à 20 u. (in de winter van 12 u. tot 15 à 16 u.) — duurde dus per dag maximaal 8 u. (in de winter 5 u.)⁵⁰; en bestond aanvankelijk uit leren : *leesen ende scryven ... cyfferen ende legghen ...* tot het onderricht van Frans, in een koopmansstad als Brugge onder de Franse kroon — blijkbaar noodzakelijk⁵¹.

Wij kunnen dit soort *vlaemsche* of *waelsche* scholen — te Brugge zoals gezegd minimum twee schoolmeesters per zes-tendeel (in 1548 : 12 mannen en 6 vrouwen) aan zowel jongens als meisjes — onderscholen noemen (waarschijnlijk te Brugge niet te onderscheiden in schrijfscholen en Franse scholen). Namen van «vrije» schoolmeesters uit de 15e eeuw zijn te Brugge b.v.b. meester Willem Hendericx, 1471-1492, priester, den lombaertscriver ; *Corin* de scolmeester, 1469 ; meester *Willem van Scoenhoven*, scoelmeester 1476-1490 ;

49. Parijs, Bibl. Nat., Manusc. néerl., 16, fol. 24v; fol. 1 (ed. J. Gessler). Dit Livre des Mestiers werd vanaf 1567 gedepasseerd door J. Grevin & C. Plantin, *La première et la seconde partie des Dialogues français pour les jeunes enfants*. Het eerste ende tweede deel van de Franchoise tsamensprekingen overgheset in de nederduytsche spraek; een befaamd vroeger voorbeeld was N. van Berlaimont, *Vocabulare ... om lichtelyc Francoys te leeren lesen scrijven en spreken*, Antwerpen, A. Luberts, 1552.

50. Idem, fol. 11.

51. A.C. De Schrevel, *Statuts*, pag. 142 (1612); Id., *Histoire du Séminaire*, dl. I, p. 120 (St.-Kruis); A. Dewitte, *Zangmeesters...St.-Jacob*, pag. 339. De schooluitrusting van een knaap, op de Franse school, die daarna het scheppersambacht leerde, zie: L. Gilliodts, *Mémoriaux*, p. 13-14.

broeder *Jan van Ghent* 1487-1491 — daarna uit de stad verbannen, en terug 1493 ; meester *Quintin ten Eeckhout*, 1484-1494 ; Jacop Blaeuvoet, schoolhouder, 1495-1548, († 1549) ⁵².

Wellicht een zoon van Willem van Scoenhoven, *Jacob*, zou het type « Franse school » overbrengen naar Amsterdam waar hij van 1503 tot 1515 het monopolie kreeg *om kinderen, jong en oud, en alle personen te leren lezen, schryven, rekenen, ende cyfferen ende oick walsch te leren spreken* ⁵³.

Op dezelfde manier overigens was het conversatieboekje uit 1340 reeds tussen 1360-1377 bewerkt naar Limburgs-Frans ; in 1483 door W. Caxton naar Frans-Engels en verscheen vóór 1501 in een moderne Nederlandse bewerking te Antwerpen.

Van de 16^e eeuwse schoolmeester in de Rudderstraete, Adriaen vander Gucht, verscheen in 1569 een *Cyferbouck, inhoudende vele nieuwe fraye ende gherievighe practycken van Arithmetica* (P. de Clerck, in 4°, 123 fol., S.B. 1937 B 244) terwijl bij dezelfde drukker een *Abecedarium* verscheen in 1565 waarvan 8 blz. drukproeven bewaard bleven (S.A. Brugge). Zo hebben we van de drie disciplines gedrukte Brugse handboekjes ter beschikking, naast de incubabel van Brito : de Frans-Nederlandse *Disticha Catonis* ⁵⁴.

Het is vrij duidelijk dat de informatie die wij terugvonden voor b.v.b. de parochieschool van Sint-Jacob ⁵⁵, en vanaf 1529 voor de kapittelschool van Sint-Salvator ⁵⁶, in Sint-Donaas 1571 en 1591, over een zelfde basisonderwijs praat, gegeven door priesters, terwijl voor Sint-Gillis de gegevens uit

52. A.C. De Schrevel, *Statuts*, pag. 181, 188; J. Weale, *art. cit.*, pag. 206-322, 278, 309-320; 314-323; 310-324.

53. R.R. Post, *op. cit.*, pag. 65-66. In 1519 verschijnt Jacob van Scoenhoven als kapelaan in Sint-Donaas, Rek. 1519-1520, fol. 7; een Jan Scoenhove was 1467 virgifer in St.-Donaas: A.C. De Schrevel, *Histoire*, pag. 119.

54. J. Gessler, *Le Livre des Mestiers*, dl. I; A. Schouteet, *art. cit.*, in *Hand. Soc.d'Emul.*, 1948, p. 130-141; 1949, p. 167.

55. A. Dewitte, *Zangmeesters...Sint-Jacob*, pag. 339-40.

56. A. Dewitte, *De Kapittelschool*, pag. 45 sq.

einde 15e - begin 16e eeuw zelfs kunnen aanduiden dat de parochieschool gewoon gehouden werd door een privé-leraar bij de Augustijnen ⁵⁷. De aanduidingen van leerboekjes in de Bogaerdenschool, 16e eeuw — de boekjes worden meestendeels te Antwerpen gekocht — zijn b.v.b. in 1550-51 : *XII zeven zalmen, XII cleen gebeden, XII confiteors, ende XII kerstenspeghels, VIII catoenen ... , vier dozijne oratie boucxkens* (wellicht gedrukt door Erasmus vander Eecke ⁵⁸ ...), in 1551-52 *VIe zeven psalmen*, gedrukt door Er. van der Eecke; in 1552-53 *hondert fundamentsboucxskens* ; in 1553-54 : *XII walsche vocabulairen* ; in 1556-57 : *IIe cleen ghebeeden in fransyne ende IIe confitiamus in fransijne* ⁵⁹.

Dit toont zowel de zorg voor catechese als een algemeen verspreid gebruik in dit basisonderwijs het Frans te betrekken. Zoals onder c. volgt moet aan dit onderwijs ook de Rudimenta van het Latijn, naar Donatus, en in de 16^e eeuw Despauter, worden toegevoegd, wellicht alleen voor de meer begaafde studenten.

b. De grote-Franse-school.

Aanvullende gegevens voor het meer dan basis-onderwijs, dat op de niet-Latijnse school werd gegeven, verkrijgen we in de door A.C. De Schrevel gepubliceerde lijst uit 1612 van voor de school verboden lectuur na Trente ⁶⁰.

Vooreerst wat Nederlandse auteurs betreft : (wij plaatsen tussen haakjes de vroegst bekende druk) het is niet meer toegelaten *Reynaert de Vos* (1479), *De 4 Heemskinderen* (elk jaar nochtans in de H. Bloedprocessie uitgebeeld), *Lanceloot van Denemarken* (1486), *Maleghijs, Valentijn en naamloos* — dit laatste een Spaanse roman, in 1548 naar

57. A. Dewitte, *Zangmeesters...Sint-Gilles*, bijlage II (te verschijnen).

58. L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. III, pag. 1002-1004, 1010.

59. *Id.*, pag. 1014, 1019.

60. A.C. De Schrevel, *Statuts*, p. 175-177; toelichting: pag. 268-302.

het Frans vertaald — naast de Vlaamse volksboeken *Margriete van Lymborch* (1516) en *Jonghen Jacke* (1528) op school, als *leesboucxkens* te bestuderen.

Als « religieuze » teksten worden *Den Sack der Consten* (1528)... *om te vermaken die beswaerde sinnen* en *Der Zyelen Troeste, uytlekkinge der thien gheboden* (1478) ge-weerd. Als Franse teksten worden verboden, naast *Valentijn : Amadis des Gaules, Florent et Octavian* en de volksboeken *Huyghe van Bourdeus* (1550) en *Jason en Hercules* (1521).

Toegelaten lectuur : de *catoenen* blijken vervangen te mogen worden door een vertaling van Erasmus' *De civilitate morum puerilium* (Antwerpen, M.V.Hille, 1530) : *Goede manierlycke seden*, in 1559 b.v.b. te Antwerpen gepubliceerd. Ook het *Gheestelick Refereynbouck* van A. Bijns (1528) blijkt als schoolboek te zijn gebruikt naast het *Leven van Kristus*, van Lud. van Saxen (1479); *L'Art et science de bien vivre et de bien mourir*, één van de reeds in de vroegere middeleeuwen voorkomende *Ars moriendi*; *Comenchement de Sagesse*, wellicht een moderne tegenhanger van Jan Praets *Speghel der Salicheyt*; en *De ure vand'doot* van ofwel Erasmus (1534) of van de rederijker Jan vanden Dale (1543). Het uit 1496 stammend *Leven van Catharina van Seynen* is als devote lectuur bedoeld, terwijl de Trentse werken van W. Sylvius en F. Sonnius, 1565 : *Ordonnanties... van het Concilie van Trenten* en *Ondersouckinghe der Jonghers* de Contra-Reformatie dienen.

Opmerkelijk is bovendien dat ook de *Chronycke van Vlaenderen* (1531) van Van Varnewyck op de lijst voorkomt, naast de *Chronycke van keyser Maximiliaen* (1577), blijkbaar een modernisering van de vroegere handboeken van J. Van Maerlant, A. De Smet en A. De Roovere, de eerste en laatste wellicht alumni van de Donaasschool ?

Voor de Bogaerdenschool kan daarnaast een reeks van toneelopvoeringen worden geciteerd in het Nederlands, waarvan de auteurs waren de rederijkers Jan de Meyere, *gheseyt Smeke* (1539-1541), P. vanden Heynst (1541-42),

Ed. de Dene (1544-50), (1560-61), St. vander Gheinste (1550-1555), pasteur vande Madalenen⁶¹ en Jan of Hans Hillebrant, de rectorizijn (1555-63) (1577)⁶²: het betrof tafelspelen, spelen van zinnen, esbatementen, door de leerlingen op te voeren op *sint Lauwereyns dach en up den heilighen bloedach*⁶³. De spelen, in 1551-52 had de school reeds een repertorium van 10 tafelspelen en zes esbatementen, werden dit jaar door de ondermeester Willem Hopsomer in een speciale codex gecopieerd⁶⁴; het jaar erop werd het repertorium bijna verdubbeld: met tien spelen van zinnen en één esbatement⁶⁵.

De parochie- en kapittelscholen kenden daarnaast hun mysteriespelen, die echter in het Latijn werden voorgedragen, zodat wij de lijst ervan in de volgende paragrafe opnemen.

c. De Latijnse school.

1. De situatie eind 15e-16e eeuw.

Het meest duidelijke voorbeeld van programmatie voor de Latijnse school vinden wij in het concept voor onderwijs, door de jezuiten aan de stad voorgesteld op 1 mei 1575 (zie bijlage I). Daar is sprake van ca. 9 u. les per dag; in de kapittelscholen Sint-Donaas⁶⁶ en St.-Salvator⁶⁷, 1519-1529, loopt het dagonderwijs over zowat 10 u. 30; bij allen over vier lectiones verdeeld.

De urenindeling is ongeveer de volgende: in Sint-Donaas (1550): 6-7 u. 30 (z. 5-6 u. 30) *lectio prima*: mis; 8-9 u. repetitioefeningen, ca. 9 u. ontbijt; 9-10 u. *lectio se-*

61. L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. III, pag. 1002, 1003, 1004, 1022, 1009-1016.

62. Id., pag. 1018-1023, 1029.

63. Zie hieronder noten (93) en (97).

64. J. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. III, pag. 1011.

65. Id., pag. 1013; in 1556-57 werd opnieuw een reeks spelen overgeschreven: Id., pag. 1019.

66. A.C. De Schrevel, *Histoire*, dl. II, pag. 86 e.v.

67. A. Dewitte, *De kapittelschool*, pag. 23; Id., *Zangmeesters... Sint-Jacob*, pag. 339; id., *Zangmeesters... Sint-Gilles*, bijlage II; zie noot (141).

cunda ; daarna repetitie tot 11 u. ; 11 u. - 1 u. vrij en middagmaal ; 1-2 u. *prima lectio* ; tot 3 u. repetitie ; 3-4 u. *secunda lectio* (niet op zaterdag) ; 4 u., na vespers tot lauden en na lauden tot 6 u. 30 (z. 7 u.) zangonderricht. Dit brengt als totaal 4 u. 30 reëel onderricht + 3 u. repetitie : 7 u. 30 + zowat 2 u. zangonderricht, 10 u. (z. : 11 u.) door te brengen resp. in de *scola litteraria* en de *scola cantualis*, naast het volgen van de mis, vespers en lauden ; een programmatuur die ongeveer met het huidige studiebedrijf per dag overeenkomt.

Voor St.-Salvator, en wellicht ook O.L.-Vrouw, blijken de reële lessen mogelijk, 4 per dag, van maandag tot donderdag. Vrijdag en zaterdag (ook speciale dagen bij de Jezuïeten) is er van 9 u. af zangles, net als de overige werkdagen telkens vanaf de vespers. In de parochieschool van St.-Jacob moeten de schoolkinderen in 1554, *als van ouden tijden ghecostumeeirt es, twee reysen scdaechs tot den zanckmeester*. In Sint-Gillis hebben ze de woensdag en de vrijdag vanaf 9 u. de ganse dag muziekles.

Het is duidelijk dat de schoolrector in die vrije tijd, overigens ook tijdens de koordiensten, zijn eigen commensalen privé-les kan geven.

Het Jezuïetenprogramma ziet er als volgt uit : wanneer we daar het eerste lesuur zien beginnen om 6 u., het tweede 9 u. 30, het derde 1 u., het vierde 3 u. 30, van kwart over 10 waren er gemeenschappelijke declamationes voor alle klassen — dan komen we daar aan een studietijd van 6 u. tot 11 u. ; van 13 u. tot 17-17 u. 30, zowat 9 uur, waar de tijd voor ontbijt, mis en repetities moet worden afgerekend. Hier is blijkbaar van zangles geen sprake.

Wat was nu de gedoeerde leerstof ?

Beginnen wij opnieuw bij de Jezuïeten : daar zijn 3 graden of klassen voorzien ; in de 3° of laagste klas wordt ondersteld dat de studenten op de parochie- of vrije school reeds de *Rudimenta* en *De Figuris* van Despauter († 1520) ofwel de elementaire Donatus, *Ars minor* hadden

gezien, naast diens morphologie : *Prima pars grammaticae* — zijn dit de honderd *fundamentsbouckins* uit de Bogaerderschool, 1552-53 ? ⁶⁸.

— In deze 3^e klas wordt de *Prima pars grammaticae* ⁶⁹ van Despauter hernomen ; men geeft een inleiding op zijn *Syntaxis*, terwijl met de titel *Epistole selecte Ciceronis* wellicht de uitgave van J. de Breda (M. v. Hillen) is bedoeld, die voor beginners was samengesteld. Men maakt in die graad thema's en vertalingen naar het Nederlands (*lingua Flandrica*).

— De tweede klas bestudeert grondig de *Syntaxis* van Despauter, en gebruikt als cursieve teksten : Ovidius, *De Tristibus*, Lib. I (Antwerpen, ab 1532) en Cicero, *De Senectute* (Antwerpen, ab 1533). Wellicht daarnaast betekent « prosoedia » een inleiding op Despauteurs *De accentibus & De carminum generibus* ⁷⁰. In de tweede klas begint tevens de studie van het Grieks, met opnieuw een toen reeds klassieke auteur : N. Clenardus : *Institutiones ac Meditationes in Graecam linguam* (1e uitg., Leuven 1530) : een elementaire Griekse spraakkunst, die in feite voor privéstudie van het Grieks was bedoeld. Hier wordt gezegd dat de studenten daarnaast reeds op Griekse teksten werken, terwijl halfweg het jaar de Dialogen van Lucianos — in 1521 uitgegeven door Erasmus — reeds worden gelezen ⁷¹.

— De hoogste, of eerste klas leest de *Prima Philippica* van Demosthenes, naast een handboek over *Rhetorica* van Cyprianus Zoares, en ev. *De ratione dicendi libri tres* van de stadsgenoot J.L. Vives. Daarnaast de *Aeneis* (te Antwerpen reeds in 1532 een uitgave van Melanchton), de

68. L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, pag. 1013. Een nauwkeurig overzicht in verband met het Jezuïeten-onderwijs, zie H. De Vocht, *Les Débuts de l'Enseignement classique dans la Compagnie de Jésus et leurs Rapports avec l'humanisme*, in *Les études classiques*, dl. XIII (1945), p. 193 sq.

69. *Le livre scolaire au temps d'Erasmus*, Univ. de Liège, Luik 1969, pag. 15, 48, 116.

70. *Id.*, pag. 15.

71. *Id.*, pag. 21; zie uitgebreid: H. De Vocht e.a., *N. Clenardus*, Antwerpen, 1942, pag. 52 e.v.

Prima Philippica van Cicero (reeds verschenen te Antwerpen 1533-34), terwijl teksten uit het Latijn naar het Grieks worden overgezet.

Toneelwerk komt alleen occasioneel voor⁷². Wat de godsdienstopvoeding betreft : elke vrijdag om 6 u gaat de *Lectio Catechismi Petri Canisii* door⁷³, elke zaterdag om 6 u de lectuur van het Evangelie van de volgende zondag. Als speciale methodiek — de handboeken zelf zijn reeds veertig jaar normaal in gebruik — treft de dagelijkse oefening — voor alle klassen samen — in Griekse en Latijnse declamatio (*carmina & orationes*), oefeningen die ook op zondagmiddag vanaf 1 u doorgaan.

Vergelijken we die programmatie aan die van de kapittel-scholen⁷⁴.

In Sint-Donaas werd Despauter sinds 1515 als handboek verdedigd door J. de Meyere⁷⁵, in 1484-86 werd een Komedie van Lucianos, en de eerste boeken van Vergilius' *Aeneis* als *ludus scolarium* opgevoerd⁷⁶; net als Terentius & Plautus 1524-1525; de *Colloquia* van Erasmus waren, naast zijn *Opus de Conscribendis Epistolis*, sinds 1522-23 in gebruik⁷⁷. Wat de Griekse auteurs betreft : Lucianos — in Latijnse vertaling — wordt gelezen sinds 1486 (pas in 1506 een Erasmus-editie), Aristofanes in 1533, eveneens in Latijnse versie⁷⁸. Een handboek Grieks — dat sinds 1520

72. In 1605: A. Viaene, *Het debat over Vlaanderens roem*, in *Bie-korf*, 60 (1959), pag. 161-170 (betreft: *Judicium Panegyricum*).

73. *Le livre scolaire*, pag. 53; de bibliotheek van het Brugse Jezuïetencollege bleef in inventaris bewaard bij A. Sanderus, *Bibliotheca Belgica*, Rijsel, 1641, p. 279-282.

74. Gezien nergens een opgave voorkomt, gelijkend aan het studieplan der Jezuïeten, kan de vergelijking uiteraard niet op het geheel worden betrokken, tenzij wat de lessen betreft, zie vorige noten (66) en (67).

75. H. De Vocht, *History of the Collegium Trilingue Lovaniense*, dl. 3, Leuven 1954, pag. 433.

76. Rek. 1486-87, fol. 18v: *solutum mag. Godefrido (dommele), rectori scolarum, ... in ludo commedie luciani in refectorio*; A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 134.

77. P.S. Allen & H.M. Allen, *Opus Epistolarum D. Erasmi*, Oxford, 1906-1947, dl. IV, ep. 1286.

78. A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 134-135.

door L. Casembroot o.m. werd gedoceerd — is althans bekend: *De veteri et recta pronuntiatione linguae graecae commentarius* van A. Meetkercke, een bewerking van de Erasmus-uitgave van 1528, verschenen te Brugge in 1565. Tenslotte is in 1591 sprake van een *libellum cum scoliis* van P. Manutius (de redevoeringen van Cicero; Venetië 1578-79, 3 dln.), terwijl uit de correspondentie van J. Lips volgende auteurs daar nog ev. kunnen worden toegevoegd: Apuleius, Livius, Sallustius, Tacitus — die worden althans door Lipsius gesuggereerd als bijzonder nuttig voor studenten, voorbeschikt om later publieke functies te bekleden⁷⁹.

Voor de kapittelschool van de Lieve-Vrouw-kerk hebben we meer specifieke gegevens, dank zij de correspondentie van de hypodidasculus van D. Spetebroot en commensaal van de kan. Jac. van Halewijn, Jan van Strazeele, met P. Vulcanius, gewezen student van de Bogaerdenschool, op dit ogenblik student aan het Leuvense Trilingue.

De gegevens dateren 1528, vóór Strazeeles vertrek naar Parijs, waar hij aan het Collège de France Grieks zou doceren. Strazeele, oud-student van Vives en van het *Collegium Trilingue*, zou te Brugge de methodiek van Clenardus i.f.v. de Griekse taal toepassen — twee jaar vóór Clenard zelf zijn methodiek publiceerde⁸⁰ — *nullam mensam adeamus sive hi pueri fere alphabetarii graece loquantur* ... Hij leest de *grammatica a primis elementis*, herhaalt overvloedig samen met de studenten⁸¹; zorgt er voor *ut pauca discant bene*, en geeft na de elementaire *grammatica*: de *Dialogi Deorum* van Lucianos, Plato, Aristophanes, de Eclogen van Theocritos en Homeros⁸².

Daarnaast bezitten we aparte documentatie betreffende het onderwijs aan de « *betere verstanden* » in de Brugse

79. A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 134; A. Dewitte, *Justus Lipsius en Brugge*, Brugs Ommeland 2 (1961), pag. 6-7; *Le livre Scolaire*, pag. 32-33.

80. H. De Vocht, *op. cit.*, pag. 59 sq.; *Le livre scolaire*, pag. 21. U.B. L(eiden), Cod. Vulc. 105 II.

81. J. van Strazeele aan P. Vulcanius, 2 febr. 1528,

82. Id., 23 mar 1528,

Bogaerdenschool, waarvan hoger genoemde P. Vulcanius oud-student was. In deze stadsschool begint de dag met mis om 6 u., daarna ontbijt, en vrije uren tussen 8 en 9 u., om het bed op te maken; en 3 en 4 u., *omme huerlieder te zuveren* — op dinsdag en donderdag is recreatie om te spelen voorzien *naer bequaembeyt van den tyden*. In de voormiddag en namiddag gaan (sinds 1545 ?) 10 à 12 Latijnisten onder leiding van de regent de lessen in Latijn en Grieks bijwonen *ter halle dezer stede*. De overige auditoren waren daar o.m. de kanunniken van Sint-Donaas⁸³. Vanaf 1596, en b.v.b. opnieuw in 1620 worden 6 andere kinderen zelfs naar de Jezuïetenschool gestuurd⁸⁴, net zoals sinds 1591 de studenten van Sint-Donaas na hun schola minor bij de Jezuïeten terecht kunnen.

De gebruikte handboeken naast de « hondert fundamentsboucxkins », 1552-53, *XII Walsche vocabulairen*, *XII evangeliarisen*, *VI figueren* (Despauter), *VI bouxkins de civiltate morum* (Erasmus); *II cantuales*, *XII exemplaria methodi confessionis*, (de Erasmus-editie 1524 ?), *III sinominorum* (*Parabolarum sive similium Liber*, 1554, Erasmus ?), *II precalia Erasmi* (is hier bedoeld de *Praecatio dominica* of *Praecatio ad Dn. Jesum*, uit 1523-1532 ?); *VIII grammatices graecae* (Clenard); *II exemplaria epistole Hieronimi* (Erasmus ? 1516, de delen I-IV *Epistolae*) 1553-54; naast *thien cathones* en *XXIII grammatices* voor de latinisten in 1573-74 (Despauter)⁸⁵.

Deze titels geven ons opnieuw Despauter en Erasmus, naast Clenard, en tonen heel duidelijk dat ook in de Bogaerdenschool Grieks werd geleerd. 1553-54 is de periode waarin als hoofd van de school — regent genoemd sinds

83. A. Schouteet, *Zeger van Male. Een beschrijving van de Bogardenschool te Brugge omstreeks 1555*, Brugge 1960, pag. 133, 137.

84. L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. III, pag. 1050.

85. Id., pag. 1013, 1015, 1028, betreffende de *Disticha Catonis*, uitgave van Erasmus & L. Crucius: zie o.m. M.J. De Smet-Goethals, in *Onze Alma Mater* 23, 3 (1969), pag. 168-184; *Le Livre Scolaire*, p. 4-5.

1545 — Jacob Wegheschede, oud-rector van de Lieve-Vrouw-school 1542-43⁸⁶, en P. Oste fungeerden. Deze laatste komt ook voor als rector in de Donaasschool⁸⁷. Van de 5 ondermeesters, afkomstig uit Gent, Kaprijke, Aalst, Damme, Artois, Geraardsbergen, Rijsel e.a.m., was in 16e eeuw één aangeduid voor de latinisten. Hij was o.m. gehouden het *spel in latyne*, door de regent gemaakt in februari — het Nederlandse tafelspel werd door een *goedt rethorisien* opgesteld — op te voeren met de schoolkinderen op H. Bloeddag. Het tafelspel werd door de *vlaemsche kinderen* opgevoerd, net als het spel van zinnen op *Sinte-Lauwereyns dach*. Zeger van Male, één der gouverneurs van de school, van wie wij een befaamde 4-delige liederencodex bezitten, stelde zelfs voor, aansluitend bij de charitasbedoe-ling van de school, zeven spelen te laten samenstellen « *van den zeven wercken van ontfaermhertigheyt, ende dat achtste sprekende van dat uuterste oordeel* »⁸⁸.

Van de bekende regenten en ondermeesters, — Van Male wilde dat telkens één der docenten van het Artes-instituut regent zou worden in de Bogaerdenschool — « promoveerden » er twee naar de Lieve-Vrouwkapittelschool als rectoren: Adr. vander Lovene en Jacob Speelman; één naar St.-Donaas: Piat Oste; en twee naar St.-Salvators: Ant. Chastelet, die terugkwam om regent te worden, en Jan Duust. Twee vinden wij daarna terug als rector in de parochieschool van St.-Jacob: Lieven Matthys en Jac. Weghescheede, de laatste kwam feitelijk van de kapittelschool van O.L.Vrouw; net als Adr. Vande Velde. De regent in 1563 en 1586, Jan Molanus, was in 1577 zangmeester in de Lieve-Vrouwkerk⁸⁹.

Twee ondermeesters treden op als scriptor: Philippe

86. L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. III, pag. 1094-1095.

87. A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 235.

88. L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. III, v. 1097, 1004 e.a.; A. Schouteet, *op. cit.*, pag. 67, 107. De codex van Zeger van Male: Bibl. Mun. Cambrai, hs. 125-128.

89. A. Dewitte, *De geestelijkeheid van de Lieve Vrouwkerk*, pag. 121.

Honsbrouck en Willem Hopsomere⁹⁰. De oudstudent Wilken Liekercke, die op kosten van de school te Leuven had gestudeerd — wij kennen één voorbeeld van toelage om te Parijs te studeren (1570-71) — werd daarna schoolrector te Goes, 1557-58⁹¹, daarna in St.-Donaas 1560-62; andere oudstudenten: Jan Busschop uit Oudenburg (1544-1550); Joos Doens, (1584-1585), Gilles Plaisir (1564-66) werden ondermeester in hun oude school. Een vroeger voorbeeld was dit van Peter de Smet (Vulcanius) die huisleraar werd van Ch. Blount, daarna stadspensionaris van Middelburg en wiens zoon Bonaventura de eerste hoogleraar *in de Griexe en Latijnsche spraecke* te Leiden (1581) zou worden. Een andere oud-leerling, Pieter vanden Driesche, werd de 35e abt van Ter Doest, J. Blaseus, bisschop van Namen en daarna van St.-Omer⁹². Het kan wellicht ooit belangrijk worden het door Pedro de Gantes te Mexico georganiseerde onderwijs aan dit Brugse voorbeeld te vergelijken.

Wat het muzikaal onderwijs betreft — één van de hoogtepunten van het ganse schoolwezen tot ca. 1550 — in de Bogaerdenschool is dit beperkt tot het jaarlijks aanleren van een *gheestelick liedekin jehbens den toecommenden belich bloedach... ghecomponeirt met drie partijen, simpel zanck*⁹³. Deze compositie — de tekst van één der rederijkers — mét het aanleren, werd toevertrouwd aan resp. de zangmeesters van O.L.-Vrouw (Jan vander Muelene), St.-Jacob (J. Treshault) of St.-Salvator (J. Lescornet); één enkele keer aan een leerling van de zangmeester van St.-Donaas De Vlieghe⁹⁴. Wel worden studenten gesubsidieerd die orgel wensen te leren resp. bij Jacob (Honie, van de Lieve-Vrouwkerk), 1523-24; Fr. Aernouts van Sint-Donaas, 1576-78;

90. L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. III, p. 1011, 1019.

91. Idem, pag. 1015, 1019, 1026.

92. Zie o.m. Bijlage II, 1, 2; de bibliotheek van J. Blaseus, zie o.m. A. Sanderus, *op. cit.*, pag. 322 e.v.

93. L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, p. 1211.

94. Id., pag. 1029, 1028.

of die gewoon kerkzang instuderen bij de gewezen choraal van St.-Salvator ; Fr. Minne, 1597-98⁹⁵. De regent in 1586 was, zoals hoger gezegd, een gewezen zangmeester.

Wat nu de techniek van onderwijs betreft : er was een afzonderlijk leraar voor de *latinisten*, een *walsche meestere* en één voor de *vlaemsche kinderen*⁹⁶. Net als bij Clenard en Strazele zullen de latinisten, naast 2 à 3 mondelinge of schriftelijke repetities per dag, *alle elc in zyn coetskin neffens elckandere up den dormter slapen, der ghelycke eten ende dryncken t'allen tyden anne één tafele, ende voort spelen met elcanderen, updat zij gheen vlaemsch en spreken anders danne Latyn*⁹⁷. Een of twee keer per jaar, ev. uitgebreid met Pasen, Pinksteren e.a. feestdagen, moet één der studenten een *oratie lesen, zeer wel ende puentelicken ghecomponeirt, sprekende van eenighe ghoede ende proffytelicke materien*, dit in aanwezigheid van geestelijke en wereldlijke overheid, om te bewijzen dat de studenten *Latijn leeren ende ooc bequame (zyn) omme te Luevene te sendene*⁹⁸.

Van de zes lektentoezichters of gouverneurs van de school moet minstens éénen (zijn) *die gheleert es in der Latynscher sprake updat hij zien mach, mercken ende onderzoucken hoe men ... Latyn leert, wat boucken ghepermeteirt zijn ofte niet, ende hoe ... de regent ende ondermeesters huerliedder debvoir doen*⁹⁹.

*

* *

Bovenstaande programmaties, zowel bij de Jezuïeten als in de Bogaerdenschool, waren duidelijk gericht op de humanistische studievernieuwing die de ratio evalueerde ten

95. Id., pag. 973, 1019, 1099.

96. Id., pag. 1004, zie ook noot (88).

97. A. Schouteet, *op. cit.*, pag. 179, 135; L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. I, p. 125.

98. A. Schouteet, *op. cit.*, pag. 136.

99. Id., pag. 129.

nadele van improvisatie en artistiek talent. Waar wij die reorganisatie in Sint-Donaas ca. 1550 officieel zagen gebeuren, dan bezitten wij reeds gegevens ca. 1463 waarbij de middeleeuwse auteurs te Brugge in gebruik, en die we straks expliciet behandelen, werden aangevochten.

De polemieken gaan uit van de schoolrector van Oudenburg, Jan vander Veeren, die de oud-schoolrector van de Salvatorschool Nikolaas Weits¹⁰⁰ bijzonder scherp aanviel i.v.m. de *Institutiones Grammaticae* van Priscianus, die vander Veeren vervangen wilde zien door de optiek van de *Elegantiarum Libri Sex* van L. Valla¹⁰¹. Dit laatste werk zou pas in 1471 gepubliceerd worden, doch dateerde uit 1444¹⁰²; Erasmus zou het voor een breder politiek bekend maken in zijn editie van 1528¹⁰³. Opvallend is evenwel dat vander Veeren, dit in tegenstelling met de jongere Erasmus, als eigenschappen van de clericus aanhield, naast de *clericus litteratus*: de *clericus musicus vocalis et instrumentorum*¹⁰⁴.

Erasmus, wiens handboeken zoals hoger gezegd sinds 1522-23 te Brugge werden gebruikt¹⁰⁵, zou daarnaast reeds in 1489 — eveneens hierin het voorbeeld van L. Valla volgend — zowel het woordenboek *Catholicon* van J. de

100. J.J. Meersseman, *art. cit.*, pag. 153, 159 e.a.; Nic. Weits bezat na mekaar de 5e en 19e kapelanie in St.-Salvator: J. Gaillard, *op. cit.*, pag. 240, 247. Waar J.J. Meersseman over het doorbreken van het schoolprivilegie door de St.-Gillesparochieschool spreekt (p. 122), betreft het een verkeerde lezing. Ook het toeschrijven aan Alianus de Groote van een serie brieven met Vander Veeren lijkt ons niet aannemelijk. De correspondent van Vander Veeren in Sint-Gilles — die daarna aldaar koster wordt — kan eventueel Joh. Wilhoudt zijn, zangmeester (1471)-1497. De kerkrekeningen uit die periode ontbreken echter. A. Dewitte, *Zangmeester...St.-Gilles*. Bijlage I. De in dit artikel geciteerde J. Ondanc was kapelaan in St.-Donaas intra ecclesiam (Rek. 1463-64, fol. 5v) en huwde 1463-64, zodat hij de kapelanie vrij gaf, om zich blijkbaar verder te Gistel als ludimagister te gedragen.

101. *Le Livre scolaire*, p. 13.

102. Zie over dit onderwerp o.m. G. Tournoy, *Lorenzo Valla en Erasmus*, in *Onze Alma Mater*, XXIII, 3, (1969), p. 137-152.

103. *Le Livre scolaire*, p. 14.

104. J.J. Meersseman, *art. cit.*, pag. 146.

105. Zie noot (77).

Janua als de *Etymologiae* van Isidorus verwerpen¹⁰⁶, naast de *Doctrinale* van Alexander de Villa Dei. Dit laatste in zijn *Antibarbarorum Liber unum*, dat pas in 1520 verscheen¹⁰⁷. Donatus — wiens werk H. Estienne in 1526 nog heruitgaf¹⁰⁸ — werd te Brugge vanaf 1529 door Despauter vervangen. De Nederlandse pedagoog J. Murmellius († 1517) veroordeelde daarnaast het werk van N. de Lyra en de glossen van F. Accursius; Vives zou, na een gelijkaardige aanval op F. Accursius, daarna in zijn *Quodlibetae* van december 1522; in de befaamde *In Pseudo-Dialecticos*, tenslotte in zijn uitvoerig werk uit Brugge (1531), *De disciplina*, het traditionele kader van de 7 artes volledig doorbreken en pleiten o.m. voor zelfstandig natuuronderzoek, een beperking van de rede t.a.v. de metaphysica, en op ethisch gebied Aristoteles voor de Stoa verlaten¹⁰⁹. Wat de studie van de *Rhetorica* betrof, die was door de proost van Sint-Donaas, A. Haneron, in zijn Leuvense cursussen sinds 1473 vernieuwd¹¹⁰. Vanaf 1536 tenslotte verkondigde de Brugse jurist Jacob de Corte de noodzaak — voor een geciviliseerd man — de Griekse taal machtig te zijn¹¹¹.

In het Brugse Artes-Instituut, in de Noordelijke Nederlanden zou zoiets *Illustere School* noemen, resulteerde deze vernieuwing in een reeks nieuwe handboeken voor Rhetorica en Dialectica, achteraf (1542-1544) door G. Cassander uitgegeven¹¹². A. Van Meetkerke (1565-67) en na hem A. Hoyer (1620) brachten een herwerking van Erasmus' studie over de uitspraak van het Grieks¹¹³. De Bruggeling J. Vaseus

106. J.J. Post, *op. cit.*, pag. 147; *Le Livre scolaire*, p. 3.

107. *Id.*, pag. 142-146.

108. *Le Livre scolaire*, p. 19.

109. F. Sassen, *De Wijsbegeerte der Middeleeuwen in de Nederlanden*, Lochem, 1948, pag. 124; zie in dit verband ook de *Orationes Vulcanii*, o.m. H. De Vries, *Correspondance de B. Vulcanius*, Den Haag 1823, p. 13-28, 1556.

110. Uitg. 1475 en 1487 te Utrecht en Antwerpen, zie Bijlage III.

111. E.I. Strubbe, *Jacob Curtius Brugensis*, in *Album Prof. Dr. E.A. Leemans*, 1970, pag. 343 e.v.

112. Zie bijlage III.

113. *Le Livre scolaire*, p. 32; A.C. De Schrevel, *Histoire*, p. 92.

publiceerde de nieuwe herwerkte Griekse spraakkunst van Clenard in Coïmbra (1546), F. Nans schreef er een commentaar van 442 fol. op, terwijl de eerste opdracht van Bonav. Vulcanius, bij het aanvaarden van zijn hoogleraarsambt te Leiden, dat hij inzette met lezingen over Homeros, het geschikt maken van Clenard was als directe voorbereiding op de universiteit ¹¹⁴. Vulcanius zou daarnaast de eerste uitgave brengen van Xenofoon (Genève, 1575); J. Cruquius, de meest degelijke Horatius-editie sinds J. Bade, 1565-67; J. van Pamele het oeuvre van Tertullianus (1584); A. Hoye dit van Orosius (1629) e.a.m. ¹¹⁵.

Wat het Brugse bibliotheekwezen betrof: Sint-Donaas verwierf in de 16e eeuw b.v.b. de *Opera Omnia* van Erasmus, van Hieronymus, van Origines, 16 werken uit de bibliotheek van Cl. de Carondelet, naast de volledige bibliotheek van de vriend van Erasmus en leraar in de Artes, Peter de Corte, die ervoor gezorgd had dat Erasmus' Colloquia te Leuven werden gebruikt vanaf 1520 ¹¹⁶.

Wat nu volledigheidshalve het verlof van de scholieren betreft: uit een nota uit 1534 in de Salvatorkerk blijkt dat de clerici installati (o.m. de schoolrector) per jaar 16 dagen verlof hebben, behalve op zon- en feestdagen — op voorwaarde echter dat zij elke dag de metten bijwonen ¹¹⁷.

Blijkbaar is daarnaast het studieprogramma voor de feitelijke scholieren twee dagen in de week minder strak aan het kerkelijk officie verbonden — ook de Bogaerdschool heeft twee recreatiedagen — terwijl op zondag alleen in de namiddag les wordt gegeven. « *Want zij recreatie ghenouch hebben des Sondaechs ende des heilighen sdaeghs* ». Zij mogen (zelfs niet een paar uur) noch in noch buiten de stad gaan met vrienden of familie ¹¹⁸; zangmeesters die door op-

114. P.C. Molhuysen, *Bronnen tot de Geschiedenis der Leidsche Universiteit*, dl. I, Den Haag, 1913, pag. 232*-233*.

115. Zie bijlage III.

116. *Biekorf*, 73 (1972), p. 164, 166n; P.S. Allen, *op. cit.*, dl. VI, ep. 1537.

117. A. Dewitte, *De kapittelschool*, pag. 23n, 37.

118. A. Schouteet, *op. cit.*, p. 141.

treden in «herbergen» hun loon willen verhogen worden op de vingers getikt e.d.m.¹¹⁹.

Tot de recreatiedagen behoren o.m. de reeks feesten — we rekenen hier niet bij het jaarlijks feest *upden verlooren maendach* en de dag erna : de *papennonnen vastenavenddach*, dus de 2 dagen voor Aswoensdag, waarop de *gheselscepe vanden* (stads) *clercken* uitgebreid festeerden — waarop in de Brugse kerken de mysteriespelen worden opgevoerd. Wij konden voor Brugge de hierna volgende lijst van 13 verschillende thema's aanleggen, betreffende in het totaal een 30-tal spelen, die zowel als dictie- en speeloefening als terzelfdertijd als recreatie dienden. Alleen de spelen op Sint-Laureinsdag waren Nederlandstalig. Voor de overige stond de schoolrector — in de Bogaerden : de regent — in als samensteller, in St. Donaas één keer de zangmeester Al. de Grootte (1480) : een moraliteit voor Passiezondag¹²⁰.

De hier gegeven data zijn de vroegste sporen van opvoeringen.

a. Algemene themata

— Quatertemperwoensdag in de Advent

1. *Guldenmis, missusdach*, 1380 St.-Donaas, 1414 St.-Michiels, 1519 St.-Jacob ; 1563 St.-Salvator, 15° eeuw O.-L.-Vrouw & St.-Gillis.

119. A. Dewitte, *art. cit.*, p. 42; A.C. De Schrevel, *Histoire*, p. 193 e.a.m.

120. De verwijzingen St.-Jacob: A. Dewitte, *Zangmeesters...St.-Jacob*, pag. 333-334; St.-Gilles: *Zangmeesters...St.-Gilles*; St.-Donaas: A. Dewitte, *De grafelijke Sint-Donaaskerk als middeleeuws cultuurcentrum*, passim; O.-L.-Vrouw: L. Gaillard, *op. cit.*, dl. II, pag. XXVII, 248, 436, 463, 471, 485, 504, 507, 508; St.-Michiels: K. de Flou, *Cartularium van Disch van Sint-Michiels*, pag. 79; Bogaerden: L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. I, pag. 126; dl. III, p. 1050; A. Schouteet, *op. cit.*, loc. cit.; de verlooren maendach: SAB, *Stadsrekeningen 1522-23*, fol. 114; vier heymkindere: *Rek. 1532-33*, fol. 102; den Eeckhoutte: L. Gilliodts, *Mémoriaux*, p. 49; het spel in St.-Jacob op Lichtmis 1498: L. Gilliodts, *Introduction, Inventaire des Chartes*, 1878, p. 124. Hij verwacht op deze plaats kinderbisschop met ezelspaus. Van alle voorbeelden kan voorlopig alleen één iconografisch voorbeeld (een gespeelde scène uit de Bloedprocessie) worden aangeduid: G. Michiels, *Iconografie der stad Brugge*, dl. I, Brugge 1964, nr. 350. Wat de Brugse vastenavondviering betreft zie A. Viaene, *A. de Roovere*, in *Ad Horenas*, 1960, pag. 345 e.v.

- Kerstmis
 2. *Kerstspel*; 1370 O.L.-Vrouw, 1375 St.-Donaas.
- Driekoningen
 3. *Dertbiendag*; *conynckfeeste (de conynck drijnt)*; 1354 (1251) St.-Donaas (ezelpaus, 1432); 1330 O.L.-Vrouw; 1486 St.-Salvator (ezelfeest, ezelpaus); 1494 St.-Jacob; 1527 St.-Gillis.
 4. O.L.-Vrouw Lichtmis; *Spil van der purificatie*; 1498 St.-Jacob.
- Goede Week
 5. *Paasspel*; 1306 St.-Donaas; 1350 O.L.-Vrouw; 1419 St.-Jacob; 1480 St.-Donaas Passiezondag; 1535 St.-Gillis (eerste helft 15^e eeuw).
- b. *Brugse feesten*
 - O.L.-Vrouw, Aardenburg, do. na Sinxen
 6. *Kreupelfeesten*; 1475 St.-Donaas; 1502 St.-Jacob; 1506 St.-Salvator; 1563 St.-Gillis; XV-XVIe eeuw: O.L.-Vrouw.
 - H. Bloeddag - 1^e maandag van mei
 7. *Tafelspel & boerdelich esbatement* door Bogaerdschool XVIe eeuw; *spel van den vier heymskinderen*, stad Brugge 1532-33.
 - Verschijning van St.-Michiel, 8 mei
 8. *St.-Michielsspel*, 1481 O.L.-Vrouw (voor de St.-Michielsbroederschap?).
 - St.-Laureinsfeest, 10 aug.
 9. *Spel van zinnen*, Bogaerdschool, XVIe eeuw.
 - St.-Gillisfeest, 1 sept.
 10. *Feest van Sotte Tuene*, St.-Gillis, 1536.
 - Feest der wetsvernieuwing, 15 sept.
 11. *Beianenfeest*, St.-Donaas, 1488.
 - St.-Nikolaas, 6 dec.
 12. *St.-Nikolaasspel*, 1417 St.-Donaas; XV-XVIe O.L.-Vrouw.
 - Onnozele kinderen, 28 dec.
 13. *Kinderbisschop*, 1304 St.-Donaas; 1443 St.-Jacob; XVIe St.-Gillis; 1505 Eechoute.

2. De Middeleeuwse programmatie.

Hoger citeerden wij de handboeken, vanaf eind XVe - begin XVIe eeuwen in het Brugse schoolmilieu gebruikt, naast de op dit ogenblik in discrediet geraakte werken. Welke schoolboeken en auteurs werden te Brugge in de feitelijke Middeleeuwen zelf gebruikt of had men ter beschikking¹²¹ ?

121. De vroegste gegevens betreffende litteraire prestaties van stu-

Vooreerst wat het *studium logicale* betreft: blijkens teksten voor Ieper en Brussel vanaf de 13e eeuw, is het logisch dat ook hier de *Donaat* — Donaat, Romeins grammaticus uit ca. 350 en leermeester van het Hieronymus — de *rudimenta* van het Latijn aanbracht, ook in de onder-school of parochieschool. De oudst vermelde tekst is, voor St.-Donaas (1377), *liber grammaticalis et linguatio*, liggend ter rechter zijde van het koor¹²². Als eerste lees- en vertaalboek gebruikte men naast het *Horologium Aeternae Sapientiae* van H. Suso (vóór 1383) en het Latijnse psalmboek, het studieboek: de *legenda sanctorum* (1376) en het *libellum de ludo resurrectionis* (1365), en uiteraard de *Dicta M. Catonis ad filium suum, het bouc dattie clercken lesen alsi eerst ter scolen gaen*¹²³, naast een proza-inleiding: 144 hexametrische disticha om zowel het Latijn als de goede zeden hiermee aan te leren. Sinds de 13e eeuw werd daarna in de Nederlanden de uitgebreide spraakkunst, de *Doctrinale* van Alexander de Villa Dei gebruikt — in St.-Goedele echter, 1448, de *Summale* van Petrus Hispanus¹²⁴. Het werk van Alexander bevatte, in berijmde hexameters opnieuw, vormleer, verbuiging en vervoeging, met een tractaat over tropen en figuren en metriek, doch zonder syntaxis. Komen noch Donaat noch Alexander in de Brugse bibliotheekscatalogi

denten in de buurt zijn de *Vita Anscharii* door Rembert (865-876), leerling van de abdijschool te Torhout, het *Chronicon Centulense* en de *Vita Si Arnulfi* van de hand van Hariulf van Oudenburg (1060-1143), leerling van de abdijschool van St.-Rikiers; naast de poëzie, ca. 1100, van Petrus Pictor; en het *Liber Floridus* van Lambert, beide van St.-Omaars. Daarnaast uiteraard de Brugse teksten van Galbert, Blittero, Fromold jr. resp. Balduinus jr. en Jan Praet, 12e en 13e eeuw, van Jan van Biervliet (*miracula S. Arnulphi*), 1278 abt van Oudenburg, naast de Dietse teksten.

122. J. Te Winkel, *op. cit.*, pag. 323-324; *Rek. Sint-Donaas 1377-78*, fol. 23v.

123. J. Te Winkel, *op. cit.*, pag. 325. Over het psalmenboek als leerboek zie: J. Smits van Waesberghe, *Musikersiehung*, Musikgeschichte in Bildern, Band III, Leipzig 1969, p. 5-31, 48-52; en *Studien über das Pronuntiare*, Archiv für Musikwissenschaft, 28 (1971), p. 155-200.

124. J. Gessler, *Textes Diplomatiques Latins du Moyen-Age*, Brussel, 1948, p. 52 (naar Pl. Lefèvre, *La collégiale des Saint Michel et Gudule*, 1942).

uitdrukkelijk voor, het feit dat van de *Doctrinale* vóór 1511 te Antwerpen 10 drukken verschenen, te Deventer 43, te Keulen 73, pleit voor de algemene verspreiding ervan¹²⁵, terwijl van de *Disticha Catonis*, in incunabel bij J. Brito te Brugge, een Nederlands-Franse versie verscheen. Uit de 14e eeuw is overigens ook een *Dietsche Doctrinale* als leer-dicht bewaard¹²⁶.

Een vollediger spraakkunst was de 18-delige *Institutiones Grammaticae* van Priscianus, uit de 6e eeuw, die door Vander Veeren in 1463 t.a.v. de gewezen schoolrector van St.-Salvator zo scherp werd beoordeeld; doch door Clenard behouden.

Commentaar bij Donatus en Priscianus, en meer algemeen bij de studie van het trivium, was — in de directe buurt — ter beschikking in de *Summa modorum* van Zeger van Kortrijk, deken van de Kortrijkse Lieve-Vrouwkerk (± 1288 - 1341). Als woordenboek bij het vertaalwerk komt in St.-Donaas reeds in 1376 het *Catholicon* van J. de Janua voor¹²⁷. De studenten zelf (hun ouderdom varieert tussen de 7 en 12 à 13 jaar, in Middelburg 7 à 15 jaar¹²⁸), beschikken als lees oefeningen over de heiligenlevens van Karel de Goede, Medardus, Germanus van Auxerre, Bavo — reeds in de 13e eeuw; de levens van St.-Donaas en de H. Juliana in de 14e eeuw; naast de teksten van de door hen mee op te voeren mysteriespelen. In 1432 wordt ook een *Speculum Christiani* (het Nederlandse hs. dateert van 1410) geciteerd — wellicht was Jan Praets *Spiegel* hier een Nederlandse versie van¹²⁹. Wat de Rhetorica betreft: noch Cicero noch Quintillianus komen (evenmin overigens als Ovidius) in de bibliotheek voor, wel in de 13e eeuw, als literatuur, Terentius en Macrobius,

125. R.R. Post, *op. cit.*, pag. 143.

126. J. Deschamps, *op. cit.*, pag. 73-75.

127. Rek. 1376-77, fol. 15v; vergelijk hier en hierna het «handboek» uit de 12e eeuw, Vita Gregorii, geciteerd in Bijlage 3, waarvan de herkomst niet duidelijk is.

128. R.R. Post, *op. cit.*, pag. 71; voor Brugge zijn de data afgeleid van de ouderdom der choralen in St.-Salvator en O.L.-Vrouw.

129. Dertiende eeuw: R. De Keyser, *art. cit.*, pag. 170-171; 14e

in de 15e eeuw : Martialis. Als geschiedschrijvers beschikken zij, in de 13e eeuw, over P. Orosius, in de 15e over Cassiodorus en Jordanes. Wat de logische werken betreft — in het testament van Nikolaas van Biervliet sr. kwam « *Communes questionnes super logicam et grammaticam* » voor — in 1446 werd een *logica nova* verkocht — behielp men zich wellicht met Boëthuis Commentaar op Aristoteles *Peri Hermenias*; en *De Consolatione*, twee werken die zich reeds in de 13e eeuw in de bibliotheek bevonden, naast *De Naturali Justitia* van Plato. Uitgebreider werk van Aristoteles — ook dienstig voor het Quadrivium — met name diens *Ethica* en *Metaphysica*, verschijnt vanaf 1417 op de boekenlijsten¹³⁰, hoewel de discussies omtrent Aristoteles reeds in de eerste helft van de 14e eeuw, via Parijs, leidde tot de filosofische commentaren van de medicus Bartholomeus van Brugge (\pm 1356) en de Carmeliet Jacob van Brugge (begin 14e eeuw); met daarvóór nog de eerder Augustijnse *Quaestiones disputatae* van Walter van Brugge (\pm 1307). Het feit dat ook Van Maerlant de nieuwe wetenschap, die via Aristoteles kenbaar werd, expliciet bedoelde mee te delen in zijn *Die Heimelicheit der Heimelicheden*, zal voor de niet-Latijnse grote school belangrijk zijn geweest. In dit verband is het wellicht noodzakelijk, inzake onderwijs en opvoeding, de werken van de minderbroeder Gilbert van Doornik (\pm 1284), *De modo addiscendi* en *De pace et animi tranquillitate* als niet onbekend aan hen die onderwijs gaven te onderstellen¹³¹.

Theologische codexen waren wel ruim voorhanden in St.-Donaas : P. Lombardus, P. Cantor, G. Auxerre, Boëthuis reeds in de 13e, naast Augustinus, en in de 14e eeuw Isidorus, Origines en Nic. de Lyra. Meer bezinnende teksten waren Anselmus, Aelred, P. Damianus, P. Pictor. Thomas

eeuw: *Rek. 1376-77*, fol. 15v; *Speculum Christiani: Rek. 1432-33*, fol. 113; Jan Praet: zie Ed. J. Bormans, J. Praet, *Speghel der Wysheit*, Brussel, 1872.

130. A. Derolez, *op. cit.*, p. 41-48; R. De Keyser, *art. cit.*, pag. 169-172; A. Derolez, *op. cit.*, pag. 87; *Rek. 1446-47*, fol. 7v-8.

131. F. Sassen, *op. cit.*, p. 82-83, 72, 70.

a Kempis komt pas eind XVe eeuw — dan nog in privé-bezit — voor.

Wat de studie van de Rechten betrof : reeds in de 13e eeuw waren aanwezig : het *Decretum Gratianum*, de glossen van F. Accursius en van diens leraar te Bologna, Azo Porcius. Vanaf 1417 zouden de boekwerken betreffende de rechtsgeleerdheid de pulten 4 & 5 in de kettingbibliotheek beslaan, net zoals vanaf dit ogenblik naast vlotte handboeken als het *liber lilium*, het *liber rosarii*, de *Sirurgie* van Lanfranc van Milaan, een *scripta dietarum*, het *Liber Continens* van Razi, het *Liber de Consiliis* van Thatrus van Firenze, Avicenna, Galiënus en Averroës, voor de geneeskunde, voorkomen¹³² ; de vernieuwing in de medische litteratuur begon pas ca. 1550 te Brugge.

Wat nu de handboeken van het Quadrivium betreft : behalve twee vrij laat geciteerde muziek-handboeken, 1442 *Liber Scientie Musicarum* ; 1472 *Liber de Arte Speculativa Musicali* blijken b.v.b. geen werken van Boëthius aanwezig te zijn. Wellicht kon men zich behelpen met samenvattingen als het vb. van St.-Omaars : *Liber Floridus*, 1117 en vanaf 1417, wat sterrekunde betreft, met het *Liber introductorius Albumasar astrologi*, het *Liber de Spera*, of met het oeuvre van de abt van den Eeckhoutte Lubb. Hautschilt ?¹³³

Vrij karige gegevens uiteraard, die echter moeten worden aangevuld met werken betreffende grammatica, stylistiek en profane geschiedenis, uit het privé bezit der kanunniken en de grote reeks — door eigen scriptores — vervaardigde muziek-codexen voor eigen gebruik — zowel gregoriaanse als polyfone werken betreffende — een bedrijvigheid die tot 1560 voortduurde en waaruit kan blijken dat de *ars*

132. R. De Keyser, *art. cit.*, p. 157, 170-171; A. Derolez, *op. cit.*, pag. 45-46. Meer gegevens betreffende de Araabse tractaten: J. Bauwens, *Arabische Handschriften in de Albert I Bibliotheek*, Brussel 1968, p. 29 e.v.

133. *Rek.* 1442-43, fol. 11v; *Rek.* 1472-73, fol. 12; A. Derolez, *op. cit.*, pag. 48.

musica wellicht de hoofdbrok van het feitelijke middel-
eeuwse onderwijs was ¹³⁴.

*

* *

Wat tot slot de lesgevers betreft : scholasters waren — in St.-Donaas althans — gewoonlijk in de Rechten gepromoveerd, de schoolrectoren zowat overal Magister Artium en priester, terwijl de zangmeesters blijkbaar hun kwaliteit bewezen door hun composities zelf. Dat het schoolwezen en muziekonderricht in alle Latijnse scholen eenzelfde peil « kon » bereiken, blijkt uit de hieronder volgende mobiliteit van het schoolpersoneel binnen de scholen onderling. Dat dit « peil » afhankelijk was van de financiering, en van de tijd vrij voor feitelijk onderwijs, naast de koordiensten, is duidelijk. Een schoolrector, die door een kapittel wordt uitgestoten wegens kwalijke diensten, kon precies om zijn wedde op te trekken, al zijn tijd aan privé-onderwijs hebben gegeven ; en bij zijn uitstoting buitendien de betalende leerlingen van de kapittelscholen nog mee verhuizen ¹³⁵. Voegen we hier bovendien aan toe dat b.vb. Sint-Donaas de custodie van Blankenberge — waaraan een scholastrie was verbonden — begaf in de XVe eeuw, en haar musici kapelanien kregen — zonder residentie — in Dudzele, Varsenare, Diksmuide, de Potterie e.a.m.

134. A. Dewitte, *De grafelijke Sint-Donaaskerk*, passim. Uiteraard moet dit officiële boekenbezit worden aangevuld met codexen van Petrarca, Valla, Chr. de Pisan, Boccaccio, Gerson e.a. in het bezit van de Gruuthuses, de Adornes, J. de Baenst, J. Crabbe, J. de Wilde, Chr. de Hondt, R. de Mercatel, de Laurins e.a.m.; naast het privé-bezit der kanunniken, voor St.-Donaas door R. De Keyser gepreciseerd, o.m. de schenking van J. Despaers aan de medische faculteit te Parijs.

135. Voorbeeld in O.-L.-Vrouw: J. Hacke: A. Dewitte, *Scholastri... O.L.Vrouw*, pag. 273; talrijke andere voorbeelden: A.C. De Schrevel, *Histoire*, pag. 114 e.v. Een drietal iconografische voorbeelden van functionerende leraren worden in buitentekstplaten besproken. Een voorbeeld als Bibl. Somin, Brugge, hs. 157-188, met de aanbidding van Apollo — voor J. Crabbe vervaardigd — luidt dan de Renaissance-thematiek in. De relatie tussen Brugge en b.vb. het onderwijs te Axel met de pastoors Jacob de Handy (1487-1527) en Anthonis Stalin (1430-1475), konden wij voorlopig niet waar maken. De custodie, met scholastrie, te Blankenberge werd wel begeven door Sint-Donaas (vb. 1452 J. de Ruède, 1455 R. Pincheel, 1489 Th. Flamingi).

De mobiliteit van de lesgevers binnen de Brugse scholen.

1. Schoolrectoren 1531 - 1592 ¹³⁶.

	Bogaerden	O.L.-Vrouw	St.-Salv.	St.-Jacob	St.-Donaas	St.-Anna
Chastelet, Ant.	1572-73 ; 91-92		1573-75-77			
Duust, Jan	1573-75		1575-79			
Hacke, Jan		1551-53	1553-55	1555-57		
Lovene, Adr. vander	1538	1540-42		15(77)-88		1559
Matthys, Lieven	1577-78					
Oste, Judocus	1552-57				1557-60	
Oste, Piat	1549-55				1571-73	
Speelman, Jacob	1549-52	1556-57				
Velde, Adr., vande	1540	1531-32				
Weghescheede, Jac. van	1545-46	1542-43		1548		
Woestlandt, Jacob		1539-40		1535-36		

Vier namen « verdwijnen » naar een parochieschool (zie de gecursiveerde namen) waarvan Weghescheede, die dan nog wel regent was in de Bogaerdschool, en twee « ondermeesters » van de Bogaerden : J. Oste en L. Matthys. Jan Hacke was een privéleraar, die op die manier wellicht meer vrije tijd kreeg voor zijn commensales. Piat Oste, regent in de Bogaerden 54-55, maakte de belangrijkste promotie. Bij het aanvaarden van A. Chastelet — die na 1575 Latijn blijft doceren — en J. Duust, wordt in Sint-Salvator hun onvoldoende kennis van muziek als bezwaart lijk aanzien.

2. De zangmeesters 1497 - 1584 ¹³⁷

	1497-98	1499-1500	1554
Clertici, Joh.	1497-98		
Despaers, Joh.		1537	1555-57
Galli, Anth.	1545-50	1550-53	1543-44
Gasquière, Mich.		1556-58	
Groote sr., Al, de	1475-84 ; 98-1500	1490-95	
Groote jr., Al, de	1508-1513	1506-07	1500-03
Hellinck, Lupus	1523-1541	1521-23	
Lansheere, Adr.		1556	
Obrecht, Ger.		1558-59	
Pevernaghe, Andr.			
Pollet, Jan	1520-23 ; 41	1514-17 ; 25-26	1550-51 ; 67-69
Raedt, Petr. de		1517-21	1578-(84)
Rauvleesch, Jac.		1537-39	1555-57
Roucourt, Willem, de	1560-72		
Treshault, Gr.		1506-07	
Trojanus, Ant.		1573-76	(1550)
Ysembaert, Franc.		1546-49	1539
Zaghère, Mart., de		1539-47	1538-40
			1542-43
			1564-66

Hierboven werd niet aangeduid dat L. Hellinck & A. Lansheere choralen waren geweest in St.-Donaas, net als Jac. des Cornets (1561, St.-Jacob), Jan Flamme (1563, St.-Salv.) ; Mtt. Pottier (1577, St.-Salv.), Ph. Rogerie (1528, St.-Salv.). De choraal van O.L.-Vrouw, E. Barbion, werd 1541-43 zangmeester in St.-Jacob. Hieraan kan bovendien volgende exodus buiten Brugge worden toegevoegd : Uit Sint-Donaas verdwijnen F. Villain, 1556 naar Doornik, en Clemens non Papa, 1554 naar 's Hertogenbos. Uit St.-Salvator gaat de gewezen choraal van St.-Donaas Jan Flamme in 1572 weg naar de Koninklijke kapel in Spanje. Diens broer Arnold, choraal van de Lieve-Vrouwkerk, was daarin reeds opgenomen sinds 1569 ; een derde broer, Jacques, habituant in Sint-Gillis, verhuist naar de kapel van Maximiliaan II, 1563.

¹³⁶. Alle data zijn terug te vinden in A. Dewitte: *Scolastri...* en: *De geestelijkheid van O.L.Vrouw*. De kapittelschool van St.-Salvator, *Zangmeesters...St.-Jacob*, alles passim; A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 235 e.v. (St.-Donaas) en (Bogaerden) L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. III, pag. 1094-1098. De nota Sint-Anna: A. Dewitte, *De kapittelschool...*, pag. 6n.

¹³⁷. De data gaan terug op hiervoren vermelde artikels, behalve: A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 167 sq., en voor St.-Gilles: *Zangmeesters... aan de Sint-Gilleskerk*, Bijlage I.

Ant. Barbe, in 1537, en A. Pevernage, in 1585, verhuizen uit St.-Jacob naar de Lieve-Vrouw-kerk te Antwerpen; Eust. Barbion naar deze te Kortrijk, 1543, J. Raes 1505, B. Appenzellern 1519, J. Pollet 1571 verhuizen van St.-Jacob naar Antwerpen, waarheen ook M. Pottier uit St.-Salvator verhuisde ca. 1592. Gr. Treshault tenslotte vertrok uit St.-Jacob naar de koninklijke kapel van Denemarken in 1577. In alle opzichten waren deze musici bijzonder beweeglijk ¹³⁸.

*

* * *

We slaagden erin hierboven uitgebreide informatie te verschaffen zowel over de programmatie van de Bogaerdschool als over deze van de Jezuïetschool. De aandachtige lezer zal hebben opgemerkt dat deze gegevens, even goed als occasionele m.b.t. St.-Donaas en de Lieve-Vrouwschool, in feite 16e eeuwse waren. De bespreking van de feitelijke Middeleeuwen aan de hand van de bibliotheek van St.-Donaas leverde wel algemene handboeken op als deze van F. Accursius, Azo Porcius, P. Lombardus, het *Decretum Gratianum*, Boëthius, N. de Lyra, doch de mysteriespelen, naast heiligenlevens, als enige « cursorische » lectuur tot Vergilius in 1484 is toch wel wat gering, althans naar de maat van het vernieuwde onderwijs der 16e eeuw. Op een andere plaats hebben we er reeds op gewezen ¹³⁹ dat het muzikaal onderricht sneuvelde in functie van het hoger ritme, na Trente algemeen aanvaard, dat men het onderwijs wilde geven.

In feite was dit o.m. in de 15e eeuw voorbereid en mogelijk geworden door afzonderlijke fundaties voor de choralen : in St.-Donaas 1421, in O.L.Vrouw 1474 - 1483, in St.-Salvator pas 1506, in St.-Gillis 1570, in St.-Jacob

¹³⁸. Deze gegevens: zie o.m. A. Dewitte, *De geestelijkheid van de Brugse Lieve Vrouwekerk*, pag. 112-113.

¹³⁹. A. Dewitte, *Gegevens betreffende het muzikaleven in de voormalige Sint-Donaaskerk te Brugge, 1251-1600* (te verschijnen in *Musica Lovaniensia*).

misschien vanaf 1501¹⁴⁰, waardoor deze louter de *schola cantualis* vormden, en de overige scholieren een afzonderlijk scherp getrainde groep werden, in feite zonder diepgaande relatie met het dagelijkse koorleven. Op die manier kunnen wij verklaren waarom alle nota's m.b.t. de schoolrector alleen op zijn optreden in het koor betrekking hebben, niet op het onderwijs¹⁴¹.

De terugslag hiervan is dat exacte bronneninformatie over dit schoolwezen ontbreekt, en wij aangewezen zijn op toevallige publicaties van schoolrectoren, zoals deze van A. Chilius (Aristophanes en Lucianos, 1533, Paraphrasen op Chaldeeuse psalmen); L. Apollonius (De Peruvia regionis... inventione, 1567; De navigatione Gallorum, 1568) en van de kanunniken A. Scoonhove (Eutropius en het *Chronicon Marcellini*, 1546) en C. Wouters (studies i.v.m. het Gotisch); dit voor wat St.-Donaas betreft¹⁴². Het is duidelijk dat de gepubliceerde muziek van de Brugse zangmeesters een veel belangrijker reeks codexen vult. Een grotere reeks publicaties gebeurden door de privé-leraren in stad. De belangrijkste was ontegensprekelijk J.L. Vives, die 1513-22 te Leuven o.m. de *Georgica* van Vergilius kritisch las, in 1523 te Oxford huisleraar was van Mary Tudor, in 1537-38 te Breda van Mencia de Mendoza, en van 1524 tot zijn dood te Brugge continu resideerde en er reeksen pedagogische handboeken publiceerde die o.m. naar het Frans — voor de Franse school? — werden vertaald¹⁴³. Een grote faam genoot daarnaast de historicus, leerling

140. A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 31; L. Gaillard, *op. cit.*, dl. 2, pag. 34; A. Dewitte, *De geestelijkheid*, pag. 129; A. Duclos, *De eerste eeuw...der zeven Weedommen*, pag. 100-107; A. Dewitte, *Zangmeesters...St.-Jacob*, pag. 337; *Zangmeesters...St.-Gilles*, inleiding.

141. Die scheiding gebeurt zeer duidelijk in Sint-Donaas vanaf 1550 (A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 65); *Scholae litterariae et cantuales*: Rek. 1548-49, fol. 97v.

142. Uitvoerige bibliografie in de alfabetische bijlage III.

143. H. De Vocht, *History of the Collegium Trilingue*, dl. II, pag. 400-413; H. De Vocht, *Literae.. ad. Fr. Craneveldium*, Leuven, 1928, p. XLVII sq., e.a.m. Zijn argumentatie om tot leren aan te zetten is, net als in het *Livre des Mestiers*: hunc filiolum meum ad te adduco ut ex bellua hominem facias (*Dialogues*, 1576, p. 9).

van de Willelmijn J. Vanden Driessche, Jacob de Meyere. De Latijnse school die hij oprichtte in de Kalkoven, werd ca 1579 o.m. overgenomen door de lector van het Artes-instituut J. Cruquius, die werk van Horatius publiceerde ; tot diep in de 18e eeuw bleef deze school als Latijnse school bekend¹⁴⁴. Ook Jan van Strazeele, oud leerling van J.L. Vives, lector 1534-1559 aan het Collège de France, was in 1528, net als L. Casembroot (1520), Fl. de Griboal en P. Vulcanius (ca. 1529-30), privé-leraar Grieks en Latijn¹⁴⁵. De zoon van Vulcanius, Bonaventura, zou na huisleraar van de kinderen van Marnix van St.-Aldegonde te zijn geweest, en lesgever van het Calvinistische gymnasium te Antwerpen, 1580, tijdens zijn Leidse professoraat, 1581-1614, zowel handboeken als klassieke auteurs publiceren¹⁴⁶. Hoger zegden we reeds dat de uitgaven van Clenardus te Coïmbra in bewerking van die andere Brugse (nu hoog)leraar Grieks, J. Vaseus, van de pers waren gekomen¹⁴⁷. Geen van beide schijnt echter te Brugge zelf te hebben gedoceerd, evenmin als F. Nans die te Dordrecht aan de Illustre School Grieks doceerde sinds 1592, voorheen, 1585, te Leiden.

Over de overige privé-leraren te Brugge zelf hebben we geringe informatie. Chronologisch komen zij als volgt voor : Jan van Ghent (1491), St. Winnaert (1516-36), A. De Neve (1522), Jan Bordeulx (1532-40), A. Chilius (1533 e.v.), F. Schilt (1539), Jan van Gelder (1540-1577), Jan Hacke (1553), V. Napius (1556), J. Clarout (1564), W. de Lienkercke (1569), F. Fechelmann (1567), A. Lop († 1581), G. Jansseune (aanv. 17e eeuw)¹⁴⁸. Van deze

144. A. Duclos, *Histoire*, pag. 293.

145. H. De Vocht, *History of the Collegium Trilingue*, dl. II, pag. 415-416.

146. Wij brengen in Bijlage III een overzicht van zijn Opera Omnia.

147. Zie Bijlage III.

148. Zie A. Dewitte, *De geestelijkheid...*, pag. 109, 110; A. Dewitte, *De Zangmeesters...St.-Gilles*, Bijlage II; A. Dewitte, *Scolastri...*, pag. 273; A. Dewitte, *De kapittelschool*, pag. 43, 63; A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 56.

laatste is het bijvoorbeeld heel opmerkelijk dat zijn privé-school de Jezuïetschool dreigt te laten leeglopen¹⁴⁹. Anderzijds doen de kapittelscholen zelf beroep op J. de Meyere, A. Chilius, J. Van Gelder, W. de Lienkercke om hun knappe studenten uitgebreider onderwijs te bezorgen¹⁵⁰. Ook de Wilhelmijnen te Brugge, en de broeders van het Gemene Leven, te Gent, blijken hiervoor in aanmerking te komen¹⁵¹. Heel duidelijk moeten zowat alle bekende officiële kapittel- en parochie-schoolrectoren, net als de zangmeesters, als privé-leraren hier worden bijgerekend; zelfs de organisten blijken privé-leerlingen te hebben gehad¹⁵²; zoals ook de minderbroeder Cornelis van Dordrecht met zijn *Devotarighen* bij een meisjesschool wordt gesitueerd.

*

* *

Op het einde van dit overzicht is het niet zonder nut een paar voorlopige conclusies te willen maken.

A. Duclos en A.C. De Schrevel vooreerst meenden alleen de St.-Donaasschool te kunnen vergelijken aan kapittelscholen als deze te Doornik, Reims, Brussel e.a.m. omdat deze alleen kanunniken zou hebben geproduceerd. Dit laatste kan makkelijk worden tegengesproken, terwijl terzelfdertijd de wisseling van leerkrachten bij de scholen onderling, de brede vertakking van het muziekleven anderzijds, tot en met in een parochieschool als deze van St.-Jacob, één ding heel duidelijk stellen. Net zoals Abélard te Parijs, zoals Clenard te Braga, waar 1537: 30 scholen waren, door eigen optreden de gehoorzalen van hun collegae

149. L. Delplace, *art. cit.*, passim.

150. A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 56; A. Dewitte, *Scolastri*, p. 273.

151. A.C. De Schrevel, *op. cit.*, p. 56; A. Dewitte, *Zangmeesters... St.-Jacob*, p. 338.

152. A. Dewitte, *Cornelis vanden Rijne*, p. 163; A. Dewitte, *Zangmeesters... St.-Gilles*, Bijlage II; L. Gilliodts-Van Severen, *op. cit.*, dl. III, pag. 1099, 1029.

lieten leeglopen, hetzelfde doet zich in de Latijnse scholen voor, zelfs breder dan op het lokale vlak alleen.

Er is daarnaast het probleem van het hoog aantal kerkelijke en privé-scholen te Brugge — vooreerst 2 kapittelscholen, acht parochiescholen, alle met de *rudimenta* van Latijn; daarbij een 3e kapittelschool sinds de 16e eeuw en de Latijns-Griekse Jezuïeten- en Bogaerdenschool; opmerkelijk is wel dat te Brugge de Broeders van het Gemene Leven niet voorkomen. Daarnaast bestonden de traditiegetrouwe 12 vrije scholen (2 per zestendeel), waar ofwel de *rudimenta* van Latijn, ofwel de *Disticha Catonis*, Erasmus, Lud. van Saxen e.a. in het Nederlands werden gelezen, naast A. Byns, Van Varnewyck - De Roovere, Reynaert de Vos e.a.m. Vijf (tot 12) Latijnse, twaalf ev. Franse scholen, ongeacht de technische scholen voor jongens en meisjes en de privé-scholen, in de 16e eeuw, van J. de Meyere, J.L. Vives, H. Cruquius, Jan van Gelder e.a. Dit getal scholen, of de kwaliteit, of de prijs bleken voor Brugge blijkbaar nog niet voldoende, gezien men daarnaast nog naar Eeklo, Waarschoot, Gent, St.-Omer, 's Hertogenbos ging studeren, en zelfs Oudenburg een bedreiging kon vormen, einde XVe eeuw.

Vergelijken we even met een veel kleiner centrum als Middelburg: ook daar zijn naast één stadsschool, vijf lagere scholen in de 16e eeuw; te Goes zes¹⁵³; te Utrecht waren vanouds 5 kapittelscholen en 4 parochiescholen bekend¹⁵⁴ e.a.m. Wat wel opvalt te Brugge, in tegenstelling met de Noordelijke Nederlanden, zelfs met Ieper, Brussel en Luik en uiteraard met Oudenburg, is het feit dat van stadswege ons geen initiatief bekend is dat tot bedoeling had één bepaalde school tot bloei te brengen en de andere daaraan onder te schikken. Aan vrij initiatief schijnt de gehele tijd — tot aan de installatie der Jezuïeten 1575 — de vrije hand te zijn gelaten; vrij initiatief dat echter steeds — ge-

153. R.R. Post, *op. cit.*, pag. 71.

154. Id., pag. 55.

tuige b.v.b. de poging tot het installeren van het Collegium Trilingue in 1520 — op ruime steun kon rekenen ; de school der Jezuiten was tenslotte opnieuw een gelijkaardig fenomeen.

Een uitzondering daarop vormt de stedelijke armen-school : de Bogaerdschool — doch dit was een sociaal-charitatief engagement, en trad niet concurrentieel op voor de andere scholen. Het is verder opvallend dat elke universitaire promotie zowel van stadswege als vanwege de kapittels geldelijk werd gehonoreerd — wat leiden zou tot de 17e en 18e eeuwse festiviteiten, in sommige gevallen nog doorlopend in de 20e eeuw — bij ontvangst van de gelauwerde stadsgenoten¹⁵⁵. Deze studietoelagen, net overigens als de ondersteuning van de Bogaerdschool, en van de sinds de 13e eeuw bekende choralen, lieten precies toe superieure enkelingen uit de lagere klassen de elite te laten vernieuwen, een fenomeen dat zich overigens in de geestelijke stand continu voordeed. Op dezelfde manier overigens werden de ambtenaren van de Collaterale Raden en de Grote Raad tot lid van de nieuwe adel gepromoveerd.

Het studieritme zelf is niet opvallend verschillend van het regime dat tot voor kort ook bij ons nog in voege was. Het dagelijks leven van de studenten zelf komt in onze bronnen, op één uitzondering na, weinig duidelijk uit de verf — dit in tegenstelling tot het dagelijkse leven van de stad, dat zowel in het *Livre des Mestiers* als in de *Colloquia* van Vives heel fraai wordt getypeerd.

We hebben wel occasionele nota's van choralen die naar huis toe weglopen en door de zangmeester te paard worden opgezocht, tot in Brussel toe¹⁵⁶ ; van zangmeesters die met hun cantorij te Sluis, Aardenburg, Gent, of gewoon

155. A. Viaene, *Lof van Brugge. Een Latijns gedicht van D. Heinsius*, in *Haec Olim*, 19 (1969), pag. 16; M. Van Hoonacker, *Kanunnik A. Van Hoonacker*, in *Haec Olim*, 21 (1971), pag. 26.

156. A. Dewitte, *Zangmeesters...St.-Jacob*, pag. 338.

in de herbergen auditie houden¹⁵⁷; van te grote uitbundigheid op het feest van de Kinderbisschop, waarbij de kinderen geld krijgen om niet door de straten op loop te gaan. Er komen zelfs een tweetal nota's voor, 1455 en 1463, waaruit blijkt dat de studenten nog steeds wassen schrijftafels gebruiken¹⁵⁸. De belangrijkste voorbeelden echter komen bij Zeger van Male voor m.b.t. de studenten van de Bogaerdenschool. Gechaperoneerd door de gouverneurs, zitten zij (als recreatie) *Sondaechs ende des heilighen sdaechs met de bussen uut voor de kercke*¹⁵⁹. Hierbij reciteren zij: *Goede lieden, gheift omme Godswille de aerme scholieren ten Bogaerde*¹⁶⁰. Hetzelfde doen 2 *scholierkins* gedurende twee weken tijdens de vasten. Om halftwaalf 't *Sente-Donaes* aanwezig, doen zij met de gouverneurs de *omme-ghanck*; wanneer in die vastenweken een fraaie dag voorkomt moeten o.l.v. de regent alle kinderen *jegbens den avent, omtrent de clocke zes hueren... twee ende twee te gader* (gaan) *over der Buerse, als aldaer meest coopliden vergadert zijn, alzo met deser levender aerme kinderen monstranse te verwecken ende vermurwen den coopliden*¹⁶¹.

Lijfstraffen: *slaven omme eenen cleynnen mesdaet*¹⁶², *hemlieden slaende of stekende als beesten*, worden afgekeurd, terwijl *tanquam bonus pater familias* de dienst-

157. A.C. De Schrevel, *op. cit.*, pag. 51 e.v.; A. Viaene, W. *Helinck van Axel*, in *Biekorf*, 71 (1970), pag. 109-110.

158. Dit komt in zowat alle rekeningposten der Brugse 16e-eeuwse kerken voor. Slechts één keer wordt een mysteriespel verboden omwille van de algehele atmosfeer: A. Dewitte, *Zangmeesters...St.-Jacob*, pag. 333: 1555. De vroegste vermelding van het feest en gelduitdeling komt voor in Sint-Donaas, 1465-66, fol. 13. De wassen schrijftafels: rek. Sint-Donaas 1455-56, fol. 13; 1463-64, fol. 13.

159. A. Schouteet, *op. cit.*, pag. 141.

160. Id., pag. 142.

161. Id., pag. 70, 79.

162. Id., pag. 133. In de Lieve-Vrouwkerk en St.-Salvator worden schoolleraren precies om hun hardhandig optreden uitgesloten: in O.L.Vrouw: M. Gasquière (A. Dewitte, *De geestelijkheid*, p. 119); in St.-Salvator: J. Lescornets (A. Dewitte, *De kapittelschool*, p. 41) e.a.

doende ondermeester *alle avende gaet van bedde te bedde, kijkt hoe dat de kinderen ligghen, hoe sy ghedect zijn, ende doet huerlieden voeten ten bedde uutsteken, beziende oft se niet vervrosen en zijn*. Liefkinderen maken wordt absoluut verboden¹⁶³. Wat het voedsel betreft: *ende boven desen hebben dicwils recreatie in der schole, als van hutsepot, calsvleesch, nieumolcken melk, wittebroodt, bloelynghen ende anderseyns*¹⁶⁴. In de kapel laten zij het koor en de voorkerk voor gouverneurs, geburen en stedelingen zelf: *devotelicken up beeden huerlieden knien, met blooten hoofde ende handen te gadere, in goeder oordenen knielende binden thuyne*¹⁶⁵. Diezelfde goede orde bewaren ze ook op H. Bloeddag, als de kinderen *...met huerlieden broerkins, twee ende twee tsamen gaan*. Wanneer ze, binnen de *vichtien daghen van den Helichen - Bloetdach* de ommegang doen, vertrekken ze 's morgens om 4 uur, *altyts al zynghende de zeven psalmen*¹⁶⁶. Zo doen zij ook, doch met een kleine groep: *uup den Allerheilighendach naer de noene ende Alderzielen dach voor de noene, in alle de prochiekercken ende cloosteren van Brugghe, met huerlieder ghetydebouckens ende zeven psalmen*¹⁶⁷. De bedoeling is opnieuw geld op te halen. Dit echter mag alleen gebeuren door deze *die (de psalmen) wel ende perfect connen lesen, ende gheen andere*: er zijn 12 prijzen voorzien voor wie het meest opbracht.

In *theete weder* doen zij, *als zij thuis zijn, de upperrocx uut ende zitten in der schole in huerlieder onderrocckins*¹⁶⁸. De acht *olmen boomen*, die op de speelplaats stonden, worden weggenomen, zowel omdat men *snuchtens een*

163. A. Schouteet, *op. cit.*, p. 117.

164. Id., pag. 141.

165., pag. 133; de *thuyne* is een door ijzer of houtwerk afgezon-
derde ruimte, meest voorkomend omheen het feitelijke kerkkoor.

166. Id., pag. 91; iconografisch voorbeeld uit 1574 (privébezit A. Viaene), gereproduceerd bij G. Michiels, *Iconografie der Stad Brugge*, dl. 2, Brugge 1966, nr. 665.

167. A. Schouteet, *op. cit.*, pag. 119.

168. Id., pag. 129.

*huere te langher duysterheyt erdoor had, ende 's navens in den wintere een huere te vrougher de kerssen moesten worden aangemaakt als omdat, in 't vallen vanden loofve de kinderen inder schole commen zitten beven met wacke voeten, aldaar ten besten anders niet of en compt danne pyne inden buyck, camerghanc, zweeren in den liesschen, clieren onder d'ocxselen, ende dergheleycke catyficheyt*¹⁶⁹.

Tot slot : de kinderen die zebaer ende gherust van verstande zijn, die ghy altyts vint met den bouck in der handt lezende ofte studeerende, ja als anderen kinderen spelen, zitten in een boucxkin inder schole ofte up der dormter ende lezen, scryven, verveschen heurlieder lesse... zijn het best geschikt omme gheestelicke te wezene¹⁷⁰. Blijkbaar waren het deze studenten precies die werden uitgekozen om de esbatementen en de oraties te « spelen » : *den alderbequaemsten ende excellensten kinderen, die best gheleert zynde ende de alderschoonste ende claeerste van voyse zijn ... updat den auditueren zien mueghen datter noch stoffe in der Bogaertsche scholen es omme lieden van eeren ende gheleerde mannen te makene*. Men waakt er wel op *tspel ende esbatement dicwils (te) doen prouven, updat se de gesten ende fartsen zeere wel maken connen, ende also met verstande ende goede manieren ghespeelt zy*¹⁷¹. De magistraat moet haar geld goed besteed zien.

Uiteindelijk is heel opvallend dat, in tegenstelling tot de *musici*, de Brugse scholasters en schoolrectoren praktisch geen echt belangrijk litterair werk hebben achtergelaten¹⁷², daargelaten de litteraire faam van (in Sint-Donaas) J. Campion (1361-1383), (in Sint-Salvator) Nik. Weyts (ca. 1460) en G. Bachusius en Jan Fevyn, 16e eeuw, opnieuw in St.-Donaas, van wie geen hs. bewaard bleven, naast de

169. Id., pag. 202-203.

170. Id., pag. 178.

171. Id. pag. 95.

172. Een vergelijking: de befaamde scholasters als Lambert de Saint-Hubert, Siebert de Gembloux, Raoul van Sint-Truiden, alle uit de 11e eeuw; en de wellicht meest befaamde van alle: de scholaster van Reims 970-982 Gerbert, leraar van Fulbert de Chartres.

toevallige poëzie van St. Comes, 1545. We kennen hoogstens in de 13e eeuw J. Praet en B. Juvenis, van de eerste de Spiegel der Salichede, van de tweede de vertaling van Reynaert de Vos naar het Latijn. Geen van beide schijnt met het onderwijs verband te hebben gehad. Beide beperkten zich tot vertaalwerk¹⁷³. Op dit vlak waren de Nederlands- en Franstalige « clercken » blijkbaar veel actiever : het blijft uiteraard de bedoeling van onderwijs dat de studenten de leraren overtreffen.

De belangrijkste lekenauteurs waren hier Jan Vilt (Boëthiusvertaling) ; Ed. de Dene (improvisaties op Rabelais, G. de Lorris, Aesopus) ; S. Stevin (Dialectiek en Physica) ; voor de 15e eeuw : daarnaast de vertaling van de *Cité des Dames* van Chr. de Pisan, voor Jan de Baenst, de bewerking van *Het Kaetsspel*, door Franconis en J. vanden Berghe, en voornamelijk *l'Evangile des Quenoilles*, naar Boccaccio. We beschikken verder in Jan van Hulst, ev. Jan Moritoen, A. de Roovere, Gillis de Wevel en de anonieme auteur van de *Dietsche Rime* over religieuze auteurs in de volkstaal zonder dat de relatie met Windesheim of Gerson totnogtoe werd gelegd, dit in tegenstelling met b.vb. het oeuvre van K. Ferrand en H. Steenkin.

A. DEWITTE

BIJLAGEN

I

Voorstel tot onderwijsorganisatie, 1 mei 1575.

ABB, leeszaal

Opgekleefd; fragm. links boven uitgescheurd, papier, 1 fol.

Collegium Societatis Jesu Brugis, benigno lectori salutem.

Cum annos abhinc perpaucos nostri accersitu Reverendiss. Domini D. Remigii Driutii, Episcopi Brugensis, & rogatu bonorum quorundam hanc in urbem venissent, & in concionando, atque exponenda

173. A. Dewitte, *De grafelijke Sint-Donaaskerk*, p. 3-5.

publice doctrina Christiana diutius versarentur: progressu temporis crevit aliquantum huius rei negotium eiusque R. auctoritate tantum effectum est; ut iam plures e nostris ad hunc priorem numerum & laborem accesserint. Ad alia enim munia que sustinet hoc Societatis nostrae institutum; iuventutis quoque erudiende cura hic nobis Brugis commendata est atque concredita: ad quam suscipiendam & Praesulis voluntas & bonorum studium & proximi iuvandi cupiditas utilitasque communis adduxit. Nam pro eo ac debemus proque instituti nostri ratione nihil cupimus aliud quoad nobis per gratiam Dei licebit, quam Ecclesie non deesse & hoc turpulentissimo tempore, cum innocentia, iustitia, pietas, religio, virtus denique optimi cuiusque & salus passim in discrimen vocatur, cum fides ipsa, sine qua nulla potest esse vera virtus; & patrum maiorumque nostrorum auctoritas ferro atque insidiis appetitur: ad Christi gloriam & Ecclesie dignitatem tuendam operam omnem studiumque conferre. Non quod ei hactenus presidia desuerunt primum enim Ecclesia Christi potentia nititur, non hominum consiliis aut viribus: deinde si qua est hominum pro religione propugnatio atque defensio eam hic dudum summorum hominum prudentia & pietas, amplissime civitatis copie et opes religionum atque ordinum omnium consentiens voluntas magna cum gloria sustentavit. Sed quia hostium violentia & invidia gravatur Catholicorum nomen; eo res adducta est ut nihil pretermittendum Catholicis ad huius nominis honorem asserendum, & ceteros propugnatores, quos habemus, fidei & [religionis omnes - -de] vires, atque adsciende esse videantur. Quanti autem referat adolescentiam bene institui, etatemque puerilem cum lubricam & incertam, [- - -] natam: tum etiam periculosam communi saluti, si per se ipsa impudica & procax adolescat, ignorat nemo. Sed nec illud cuiquam obscurum est eam ipsam [-] in tempestate ita confirmandam esse; ut ad literarum scientiam, morum honestatem, Christianam virtutem & pietatem adiungat. Utraque autem in re omnis a nobis ratio habebitur ac diligentia: Deo favente, qui quantum idcunque est quod possumus, & benigne omnibus communicamus & gratis impartimur sua gratia ad optatos exitus provehat; ut quorum caussa Scholasticom hoc munus suscepimus; iis etiam commodum sit & salutare. Catalogum vero Lectionum atque exercitationum hic subiecimus.

Distributio Horarum, Lectionum, atque Exercitationum.

In prima Classe.

Hora 6

Mane Demosthenis prima Philippica praelegetur.

Tempus autem dimidia pars dabitur repetitioni: al-

tera praelectioni: quod nunc semel dictum de omnibus horis & classibus intelligendum est.

Ad medium decime Rhetorica legentur Cypriani Zoares, tempusque hoc omne ponendum est in praeceptionibus, & arte dicendi.

Hora 1 Vergilii primum Aeneidos audient: simul hoc temporis ponetur in carminum vel confirmanda vel repetenda praeceptione.

Ad medium quartae Ciceronis exponetur prima Philippica. Hanc lectionem excipiet exercitatio Styli in diesque [-] (nisi quid intercedit) aliquo in genere scribendi versabuntur: seu carmen aliquod faciendum erit: seu proposita sententia dilatanda: seu de latinis in grecum sermonem vertendum quid.

In secunda classe.

Hora 6 Mane Clenardi grammaticas institutiones audient, quibus ad grecos auctores iam comparentur: deinde elapso medio anno aliquot selectos Luciani Dialogos.

Ad medium decime Syntaxim Despauterii. Quod si qui maiores erunt qui Syntaxeos satis periti esse videantur: iis partito tempore Prosaedia proponetur, ut ad structuram orationis addant carminis pedumque rationem.

Hora 1 Ovidii primum librum de tristibus.

Ad medium quartae Ciceronis libellum de Senectute. Absoluta vero lectione stylum exercebunt, tractabuntque aliquid pro ratione classis atque studiorum.

In tertia classe.

Hora 6 Epistole explanabuntur Ciceronis selecte.

Ad medium decime Grammaticae prima pars, seu Etymologia Despauterii.

Hora 1 Compendium aliquod & brevis ratio Syntaxis. Pro rudioribus repetitio figurarum. Ad hanc enim classem non admittentur, nisi gnari figurarum eiusque partis que de elementis est Grammaticae.

Ad medium Pergetur in prima parte Despauterii, et quod reliquum

quartae erit temporis thematum compositioni dabitur aut translationi in linguam Flandricam.

Exercitationes Communes.

Decimo quinto quoque die fient declamationes de re & ad dicendi exercitationes & ad virtutem pertinenti, Latine & Grece, Carmine & soluta oratione ab aliquibus discipulis prime aut secunde classis in consessu omnium Magistrorum & Discipulorum idque die Dominico hora prima pomeridiana.

Die Sabbati communis exercitatio omnium: [-] repetent audita & post meridiem ad medium quarte concertationes erunt [-] inferioris cuiusque cum superiore, de iis que in inferiore classe didicerunt. Habebitur ratio in omnibus classibus styli & frequentis concertationis.

Ut autem omnes teneant ea que ad religionem Christianam & bonos mores pertinent, & ut illi formentur, quorum labor Ecclesie aliquando deserviet Die Veneris hora prima fiet lectio catechismi Petri Canisii, quem omnes addiscent; & die Sabbati eadem hora prelegetur Evangelium sequentis Dominice ¹.

An. Dom. 1575

Is. Calend. Majas.

II

1. *Jan van Strazeele aan Peter Vulcanius*. Brugge 9 febr. 1528.

UBL, Cod. Vulc. 105 II, fragment.

De brief geeft een idee van de convivia — een later door Lipsius uitvoerig uitgewerkte litteraire vorm — door J. van Strazeele ten huize van zijn protector Jacob van Halewijn gehouden. Zowel Daniël Spetebroot, schoolrector 1522-31 in O.L.Vrouw, als Remigius (?) zijn aanwezig, naast de schoolrector van de Salvatorschool (1519-1528) J. Graesscepe en de kan. van St.-Salvator C. Lupus. J. Cotenguies, opvolgend schoolrector van St.-Donaas 1528, is voorlopig afwezig, net als de rector G. Bacchusius (1523-30). Deze laatste ontwijkt opzettelijk deze bijeenkomsten.

Strazeele geeft — als hypodidasculus bij Spetebroot — afwisselend

1. De tekst besluit met een Latijns-Griekse exhortatio: Ad literarum studiosam juventutem; de Latijnse tekst is sterk gehavend.

met deze laatste de rudimenta van de spraakkunst. Zijn vlijtigste (privé)leerling blijkt zijn protector Jacob van Halewijn te zijn, kan. van de Lieve Vrouwekerk sinds 1524, die na studies 1535-39 de titel van Mag. Art. te Leuven zou behalen.

Strazeele bespreekt daarnaast o.m. familiesituaties met Vulcanius, een oud-student van de Brugse Bogaerdschool die in 1527 bij zijn Leuvense promotie nog een stadsgratificatie kreeg. Voorlopig is Vulcanius student aan het Collegium Trilingue waar bij Grieks studeert onder R. Rescius. De brief behandelt o.m. de situatie van Maertin Vulcanius, die in okt. 1527 door de schoutheet van Brugge veroordeeld was wegens «blasphematoire woorden te laste vander maecht Maria» en om een «Nieuwe Testament, gheprent in Vlaemsche» te hebben overgesmokkeld in de gevangenis bij Hector van Dommele, ter causen van heresien ghevanghen zijnde» (S.A.B., Verlijdboek 1492-1538, fol. 198-199).

Strazeele beklagt er zich over dat het onderwijs — men komt hem tot vanuit Blankenberge opzoeken — hem geen vrije tijd meer laat.

Et nullam mensam adeamus sive puerique fere alphabetarii graece loquantur. Cum pueris nullum nisi prorsus negotium est. Impendo illis horam unam, nonnumquam sesquihoram. Ratio argumenti aut lectionis omnia moderatur. Si aliquid festinem absolvere quod imperfectum relinqui, non potest commode; crescit spacium duarum. Ita si revoces ad rationem, repetias plus minus sesquihoram cotidie. Grammaticam tradidi a primis elementis, et dialogo condivi austeritatem illam et asperitatem. Legerant ipsi quaedam, sed maluerunt a me repeti, et sane opus erat. Et fassi sunt plus habuisse unum horae dimidium, quam diem dimidiatum sui studii. Illa quae edicenda sunt fere absolvimus: loquimur graece paulatim. Imprimis tamen Haloinius, qui sedulis suis rogitationibus efficit ut plurimum possit imo usque ad miraculum. Optarim omnibus esse ardorem Haloini. Ille enim omnia scribit, nihil est tam minutum, aut tam sordidum, quo patiatur sibi perire. Vix possum impetrare nonnumquam ne scribat, quae scriptione indignissima sint; perpetuo mihi illud occinit: vox audita perit, littera scripta manet

2. Jan van Strazeele aan Peter Vulcanius. Brugge, 23 mar. (1528).

UBL, Cod. Vulc. 105 II, fragment.

De situatie voor Strazeele te Brugge is beroerd. Er is niet alleen de oorlogsdreiging van Engeland — Vives dient ook uit Engeland

terug te keren —, doch wanneer Strazele zijn ambt verlaat wil men hem vervangen zien door Fl. Greboald, zoon van de Raad van Karel V, tevens Ontvanger-Generaal. Florent (de) Griboval was student van G. Goclenius aan hetzelfde Collegium Trilingue en bevriend met Viglius. Strazele ondersteunt echter de candidatuur van Peter Vulcanius, wiens familierelaties uiteraard minder verheffend zijn (H. De Vocht, History of the Collegium Trilingue, dl. II, p. 155). Strazele zal zijn onderwijs in het Grieks te Brugge als volgt beëindigen: hij zal nog Dialogen van Lucianos & Plato geven, als het kan daarnaast Aristofanes en een paar poëtische teksten van Homeros & Theocritos. De studenten hebben wel de gedrukte teksten, doch Strazele meent het beter dat ze alles noteren en hun boeken niet gebruiken.

.... Nondum illis multa prelegi; magis curo ut pauca discant bene et avide quam multa cum toedio et meste. Non possum multa legere et multa repetere, Interdum aliquid scribere tentant praeter grammatica, vides quo pacto omnia sine involucris tamen aperiam, prelegi illis duos dialogos, primos deorum, in quibus dummodo haesi, quod vellem inhaerere illis principia et quaedam Anomala, praeterea alium quendam magnum interim mortuorum *ἀκουσατε ὡς ἔχει* convenire.

Ita deligo eos in quibus sit multum communium vocabulorum, et nunc interpretor primum mortuorum; ipsi omnia scribunt, non utuntur impressis tametsi habeant. Post hunc, meditor illis epistolas aliquot vel platonis vel aliorum tres aut quatuor legere; deinde Charontem, aut aliquem alium magnum Lucianicum dialogum; et post haec permittam ipsos versari in aliis Luciani et domi legere; si quis locus sit indicandus indicabo.

Interea si possim hic alicunde nancisci interpretem Aristophanis, cuius spero mihi facile copiam fore a Gaspare quodam, qui est in cohorte Morinensis suffraganei, proxime accipiam in manus illius

νεφέλας Postremo ut in poeticis aliquid exerceantur, et non plane illius rei sunt rudes et *ἀνηκοοί*, auxiliante deo, Theocriti eclogas aliquot et Homeri etiar aliquid *γευματος χάριν* enarrabo. Ita me ab ipsis absolvam, et finem rei institutae addam.

III

Brugse handboeken, studies en tekstuitgaven

Bedoeling van deze lijst is de auteurs die met Brugge in verband kunnen worden gebracht — ook zij die niet aangehaald werden in voorgaande bijdrage — daarin onder te brengen; de onderwerpen

betreffen zowel *patristiek, apologetica, studie van het recht, historio-
grafie als pedagogie en filologie*. Waar recente studies bestaan wordt
een literatuurlijst aangelegd. De auteurs blijven beperkt tot deze
voorkomend vanaf de tweede helft vijftiende eeuw tot eind 16e eeuw.
Verwijzingen naar privé-bibliotheken komen principieel niet voor;
evenmin de edita betreffende de armenzorg en de medische werken.
Gezien wij een uitgebreide studie maakten betreffende B. Vulcanius,
geven wij van die auteur de *Opera Omnia*.

Abecedarium (Kruiske A.B.C.).

— 1565, perk., 8 blz.

Brugge, Pieter de Clerck, 1565.

(S.A. Brugge, niet gekl.).

Lit.: A. Schouteet, *Documenten betreffende de Brugse drukkers
V.*, in *Hand. Soc. d'Emulation Brugge*, 1949, p. 167.

L. Apollonius (Gentbrugge)

— *Livini Apollonii Gandobrugani Mittelburgensis de Peruviae regio-
nis, inter Novi Orbis provincias, celeberrimae inventionione: et rebus
in eadem gestis, libri V ... Brevis exactaque Novi Orbis et
Peruviae regionis chorographia.*

Antw., J. Bellerus, 1567 (1566).

Lit.: A.C. De Schrevel, *Histoire du Séminaire de Bruges*, dl. I,
p. 228-231 (zie ook: *De Navigatione Gallorum*, s.d., 1568).

J. Brito

— *Disticha Catonis* (fragm.).

Brugge, 1477-1481.

Lit.: A. Schouteet, *Begin en einde van Jan Brito's drukkers-
bedrijvigheid te Brugge*, in *Hand. Soc. d'Emulation Brugge*,
1971, p. 26 sqq.; W.L. De Vreese, *Fragment eener vertaling
der Disticha Catonis*, in *Ts. voor Ned. Taal- en Letterk.*,
dl. XIX (1901), p. 257-283; M.L. Polain, *Catalogue ...*,
Brussel, 1932, nrs. 1046, 1047.

— J. Gerson, *L'Instruction et Doctrine* (Doctrinal).

Brugge, 1477-1481.

Lit.: M.F. Campbell, *Annales ...*, Den Haag, 1874, nr. 807;
L. Gilliodts-van Severen, *L'Œuvre de J. Brito*, in *Hand.
Soc. d'Emulation Brugge*, 1897, p. 74-107.

P. Burry

— *Moralium carminum Liber*.

Parijs, de Marnef, 1503.

Lit. : A. Renaudet, *Préréforme et Humanisme à Paris pendant les premières guerres d'Italie*, Parijs, 1916, p. 119, 133, 258.

L. Carrio

— Valerius Flaccus. *Argonauticon Libri VIII*, Antwerpen, C. Plantin, 1566.

— Ludovici Carrionis *Antiquarum Lectionum Commentarii III ...*, Antwerpen, C. Plantin, 1576.

Lit. : A. Dewitte, *J. Lipsius en Brugge*, in *Brugs Ommeland*, 1961, p. 2-9 ; E. Vanden Abeele, *Bijdrage tot de studie van de zestiende eeuwse humanist en philoloog, L. Carrio Brugensis*. Lic. Verh. Gent 1954.

G. Cassander

— *Oratio in laudem urbis Brugensis*, 1541.

Ed. : C. Carton, *Oratio ...*, Gent, 1847.

— *Tabulae breves et expeditae in praeceptiones rhetoricae*, 1542.

— *Tabulae praeceptionum dialecticarum, quae quam brevissime et planissime artis methodum complectuntur, in puerorum et rudium gratiam*, 1544.

— *De viris illustribus liber primus*, 1551.

— *Annotatio in obscuriores quosdam locos Psalmorum e Greco et Hebreo et precipue collatione variorum ex Heb. interpretum*, 152 fol.

Univ. Bibl. Leiden, Cod. Vulc. 98.

— *Consultatio de missa rite et legitime juxta Christi institutum et maiorum traditionem celebranda*, 22 fol.

Univ. Bibl. Leiden, Cod. Vulc. 108.

— *Collectanea theologica varia*, 149 fol.

Univ. Bibl. Leiden, Coc. Vulc. 94D.

— *Hymni ecclesiastici, praesertim qui Ambrosiani dicuntur ...*, 1556.

— *De officio pii ac publicae tranquillitatis vere amantis viri, in hoc religionis dissidio*, 1561.

Ed. Georgii Cassandri ... *Opera Quae Reperiri potuerunt omnia...*, Parijs, H. Drouart, 1616.

Lit. : M.E. Nolts, *G. Cassander en zijn œchumenisch streven*, Nijmegen, Fac. Lett. en Wijsbeg., 1951.

W. Caxton

— *Tres bonne doctrine pour aprendre briefment fransoys et englois. Ryght good lernyng for to lerne shortly frenssh and englyssh*.

Westminster, W. Caxton, 1483.

Ed. J. Gessler, *Het Brugsche Livre des Mestiers en zyn navolgingen*, Brugge, 1931, 6 dln.

- The Game and Play of the Chess.
Brugge, W. Caxton, 1475-1476.
Lit. : L.A. Sheppard, *A new light on Caxton and C. Mansion*, in *Signature*, New Series XV (1952), p. 28-29 ; Nelly J.M. Kerling, *Caxton and the trade in printed books*, in *The Book Collector IV* (1955), p. 190-199 ; N.F. Blake, *Caxton and his World*, Londen, 1969, passim.
- A. Chilius
- Aristophanis comici facetissimi Plutus Adriano Chilio interprete.
Antwerpen, M. Van Hille, 1533.
Lit. : A.C. De Schrevel, *op. cit.*, p. 223-224.
- J. Clichtove
- Explicationes sacrae scripturae, 1536.
Hs. Parijs, Bibl. Mazarine, hs. 184, 35.980.
Lit. : J.P. Massaut, *Josse Clichtove, l'humanisme et la réforme du clergé*, 2 dln., Luik, 1968 (Bibl. faculté Phil. et Lettres, fasc. 183).
- P. Colve
- Apuleii Madaurensis Opera Omnia Quae extant, Emendata & aucta Cura Petri Colvii Brugensis, cum eiusdem uberioribus Notis.
Leiden, F. Raphelingen, 1588.
- St. Comes
- Stephani Comitis Bellocasii Sylvula carminum non minus docta quam iucunda.
Brugge, R. Wouters & E. Vander Eecke, 1544.
Lit. : A. Schouteet, *Documenten betreffende de Brugse drukkers II*, in *Hand. Soc. d'Emulation Brugge*, 1947, p. 147.
- Fr. Craneveld
- Procopii Rhetoris et Hystoriographi de Justiniani Imp. Aedificiis Libri Sex.
Parijs, Chr. Wechel, 1537.
Lit. : H. De Vocht, *Literae ad Cranev.*, p. 690.
- D. Basillii Magni Archiepiscopi Caesarensis Homiliae Tres in Latinum sermonem versae per D. Fr. Craneveldium.
Leuven, R. Rescius, 1534.
- D. Basillii Magni Archiepiscopi Caesarensis Contra Ebriosos Homilia.
Leuven, R. Rescius, 1535.
Lit. : H. De Vocht, *op. cit.*, p. 688, 693, LXXI-LXXII.
- Orationes, 1521.

Hs. Kon. Bibl. Belg., Hs. II, 53.
Ed. : J. Prinsen, Amsterdam, 1901.

J. Cruquius

- Q. Horatius, Epodon Liber.
Antwerpen, C. Plantin, 1567.
- Q. Horatii Flacci Carminum Liber Quartus.
Brugge, H. Goltz, 1565.

Cyfferboeck

- Cyfferboeck, inhoudende vele nieuwe fraye ende gherievighe practycken van arithmetica ... vergadert ende ghemaect bij Adriaen vander Gucht.
Brugge, P. De Clerck, (1569).
Lit. : A. Schouteet, *Documenten betreffende de Brugse drukkers V*, in *Hand. Soc. d'Emulation Brugge*, 1949, p. 172 ; zie ook : Stadsarchief Brugge, Secrete Resolutieboeken 1565-1569, fol. 244.

J. de Baenst

- Chr. de Pisan. De Lof der Vrouwen.
Brit. Museum Londen, Hs. Add. 20698 (vertaling van de Cité des Dames) ; overige hs. uit zijn bibliotheek : Kon. Bibl. Belg., IV, 746, een verlucht getijdenboek, en id., hs. 18.209 : H. Bonet, *L'arbre de bataille*.
Lit. : J. Van Praet, *Notice sur C. Mansion*, Parijs, 1829, p. 15, 99 ; R. Lievens, *Kerstine van Pizen*, in *Spiegel der Letteren III* (1959), p. 4 sq. ; A. Viaene, *A. de Roovere*, in *Ad Harenas* 1960, p. 354 e.v.

A. De Boot

- Symbola varia diversorum Principum, Archiducum, Ducum, Comitum et Marchionum totius Italiae.
Amsterdam, 1686.
- Florum, Herbarum ac fructuum selectionum icones.
Brugge, Vande Kerckhove, 1640 (ed. O. de Wree).

A. de But

- Liber Fratris Adriani But, religiosi et portarii de Dunis.
Hs. Stadsbibl. Brugge, hs. 441.
Lit. : A. De Poorter, *Un recueil de lettres adressées à Adrien de But, étudiant au collège S. Bernard à Paris*, in *Hand. Soc. d'Emulation Brugge*, 1912, p. 104-136 ; vgl. : Hs. Bibl. Sem. Trier, Cod. 44 : verzamelbundel i.v.m. de Ars Dictandi

van A. Haneron, C. Viruli, A. de Sareschel, opgesteld voor de abdij Oudenburg, Leuven ca. 1470.

J. de Corte

- Institutionum juris civilis libri IV.
Antwerpen, J. Steels, 1536.
- *Εἰκαστῶν* (id est conjecturalium) juris civilis ad Curtium patrem Libri III, Antwerpen, 1550; *Εἰκαστῶν* tomus secundus continens *Εἰκαστῶν* (id est conjecturalium) Iuris Civilis ad Vividium collegam libros III, Leuven, 1554.
Lit.: E.I. Strubbe, *Jacob Curtius Brugensis*, in *Album Prof. Dr. E.A. Leemans*, 1970, p. 343 sq.

J. de Damhoudere

- Praxis rerum criminalium, 1562.
Antwerpen, J. Latins, 1556.
- Praxis rerum civilium, 1567.
- Enchiridium parium et similium utriusque juris, 1568.
Ed. D.J. Damhouderii Opera Omnia, Antwerpen, P. Bellerus, 1646.
Lit.: E.I. Strubbe, *Joos de Damhouder als criminalist*, in *Ts. voor Rechtsgeschiedenis*, dl. 37, Groningen, 1970, p. 1-65.
- Patrocinium pupillorum minorum atque prodigorum cupidae legum canonum praxisque ...
Brugge, H. de Croock, 1544.
Lit.: *Cat. Erasmus en Leuven*, p. 276-277 (met bibliografie).

Ed. de Dene

- De Warachtige Fabulen der Dieren.
Brugge, P. de Clerck, 1567.
Lit.: R. Lievens, *art. cit.*, p. 2; Chr. L. Küster, *Bemerkungen zum emblematischen Fabelbuch De Warachtige Fabulen der Dieren*, in *Raggi IX* (1969), p. 113-122.
- Psalmberijming.
Ed.: D. Coigneau, *De Psalmberijmingen van Ed. de Dene*, in *Jaarboek 1969-70* (De Fonteine), Gent, 1972, p. 224 sq.

L. de Fruytere

- L. Fruteri Brugensis librorum qui recuperari potuerunt Reliquiae.
Leiden, C. Plantin, 1584 (Ed. J. Dousa).

A. de Marivorda

- Poematon Adeodati Marivorda Flandri ad illustrissimum Cardinalem Sirletum Libellus.
Ed.: J. Ysewyn, *Humanistica Lovaniensia*, dl. XVII (1968), p. 130 sq.

F. de Maulde

- Fr. Modius. Poemata.

Wurtzburg, 1583.

- Pandectae Triumphales.

Frankfurt, 1686.

Lit. : P. Lehmann, *Franciscus Modius als Handschriftenforscher*, München, 1908 ; A. Dewitte, *art. cit.*, p. 2 sq.

J. de Meyere

- Monodia de Obitu Erasmi. De Obitu Erasmi Epoenas.

Gent, E. Hoeckaert, 1536.

Lit. : Reed J. Coccius, Antwerpen, 1537 ; *Catalogi duo Operum D. Erasmi*, M. De Keyser, Antwerpen, 1537 ; *Cat. Erasmus en Leuven*, Leuven, 1970 nr. 243.

- Rerum Flandricarum Tomi X.

Brugge, H. de Croock, 1531.

Ed. : Publ. Société d'Emulation Brugge, 1842.

Lit. : A. Viaene, *Jacob de Meyere*, in *Hand. Soc. d'Emulation Brugge*, LXXXIX (1952), p. 5-13.

- Commentarii sive Annales rerum Flandricarum.

Antwerpen, J. Steels, 1561.

Lit. : V. Fris, *Essay d'une analyse des Commentarii*, Gent, 1908 ; Id., in *Bull. Commiss. Roy. d'Hist.*, 1920, p. 245-303.

Ph. de Meyere

- Annalium Flandriae post Jacobum Meyerum continuatio, auctore Philippo Meyero, Atrebatio, Jacobe pronepote.

Hs. Stadsbibl. Arras, hs. 423, teruggaand o.m. op R. de Doppere, *Kroniek inhoudende de inlantsche ende intestine oorloghen ghesiet int land van Vlaenderen 1482-1492*, 4 dln., Stadsbibl. Douai, hs. 844 (non ed.) en Stadsbibl. Saint-Omer, hs. 730 ; ed. Ph. Dussart, *Chronique Brugeoise*, Publ. Soc. d'Emulation Brugge, 1892.

P. de Ponte (Pontanus)

- De Sunamatis Querimonia.

Parijs, J. de Gourmont, 1507.

Lit. : A. Dewitte, *Petrus de Ponte, Brugs leraar te Parijs*, in *Haec Olim*, XVII (1967), p. 48-57 ; P. Blondelle, *Petrus Pontanus. Tien Eclogen*, lic. verh., Leuven, 1972.

- Liber figurarum.

Parijs, cura et sumptibus B. Ambrii, 1521.

- Grammaticae artis prima pars.

Parijs, J. Savetier, 1534.

- Sequunda pars artis grammaticae.
Parijs, N. Savetier, 1526.
- P. Pontani ceci Brugensis duplex grammaticae artis Isagoge.
Parijs, R. Chaudière, 1524.
Lit. : A. Dewitte, *art. cit.* ; *Le Livre Scolaire*, p. 18 (nrs. 42-43).

Ch. de Visch

- 25 sermoenen, XVIIe eeuw.
Hs. Bibl. Seminarie Brugge, hs. 144-142.
- Bibliotheca Scriptorum Sacri Ordinis Cisterciensis.
Douai, 1649.
Lit. : o.m. A. Hoste, *Marginalia bij de Bibliotheca scriptorum*, in *Haec Olim*, XIX (1969), p. 75-79.

Br. Cornelis van Dordrecht

- De Spghel der thien gheboden, huutgeleyt bij B. Cornelis van Dordrecht.
Brugge, Coryn van Belle, 1554.
- De Seven Sacramenten utgheleyt ende openbaerlyck te Brugghe ghepreect by B. Cornelis van Dordrecht.
Brugge, C. van Belle, 1556.
- Historie van B. Cornelis Adriaensen van Dordrecht ... Dl. I (Brugge) 1569 ; Dl. II (buyten Noirwitz), 1578 ; Reed. Amsterdam, 1714, 2 dln. Deze delen betreffen apocriefe sermoenen.
Lit. : A. Schouteet, *Documenten betreffende de Brugse drukkers I* (1947) p. 14-20 ; A.C. De Schrevel, *op. cit.*, p. 277-369, 388-394.

N. Drumezius

- Cyrilli Alexandrini Graphyrorum in Genesim Libri IV, ex interpretatione Nicolai Drumezii Brugensis, 1566.
Hs. Univ. Bibl. Leiden, Cod. Vulc. 13, 53 fol. (eindigend bij Lib. III).

Er. vander Eecke

- (Oratie boucxkens) (Brugge, 1550-51).
- (De zeven psalmen) (Brugge, 1551-52).
Lit. : A. Schouteet, *Documenten betreffende de Brugse drukkers II*, p. 153.

K. Fernand

- De animi tranquillitate Libri Duo.
Parijs, 1512.

- Epistolae familiares.

Parijs, 1506.

Lit. : J.P. Massault, *Josse Clichtove. L'Humanisme et la Réforme du clergé*, 2 dln., Parijs, 1968, passim.

J. Fontanus

- De bello Rhodio Libri Tres, Jacobo Fontano Brugensi autore.

Ed. : Laonici Chalcondylae Atheniensis, *De origine et rebus gestis Turcorum Libri X*, Bazel, J. Oporinus, 1566, p. 444-501.

F. Goethals

- Les proverbes anciens flamengs et francoys correspondans de sentence les uns aux autres.

Antwerpen, C. Plantin, 1567.

H. Goltz

- Historiae urbium et populorum insulae graeciae.

Hs. Museum Plantin-Moretus, Antwerpen (fragment).

- Vivum fere imperatorum imagines a C. Julio Caesar usque ad Carolum et Ferdinandum, ex antiquis numismatibus vere ac fideliter adumbratae.

Antwerpen, H. Goltz, 1557.

- C. Julius Caesar Sive Historiae Imperatorum Caesarumque Romanum ex antiquis numismatibus Restitutae Liber Primus. Accessit C. Julii Caesaris Vita et Res Gestae Huberto Goltz. Herbipolita Venloniano auctore et sculptore.

Brugge, H. Goltz, 1563.

- Imp. Iustiniani Novellae Constitutiones, interprete Juliano patricio ac antecessore urbis Constantinopolitanae ...

Brugge, H. Goltz, 1565.

- Fastos Magistratum et Triumphorum Romanorum ab urbe condita ad Augusti obitum ...

Brugge, H. Goltz, 1566.

- Sicilia et Magna Graecia Sive Historiae Urbium et Populorum Graeciae ...

Brugge, H. Goltz, 1566.

- Caesar Augustus Sive Historiae Imperatorum Caesarumque Romanorum ... Liber Secundus.

Brugge, H. Goltz, 1574.

Lit. : H. de la Fontaine Verwey, *M. Laurinus en H. Goltzius*, in *Hand. XXVIe Vlaams Filologencongres*, Gent, 1967, p. 525-536 ; Id. *Quaerendo*, II, 1972, p. 204 sq. ; Bibliogr. te

verschijnen Woordenboek van 15e en 16e eeuwse Zuidnederlandse drukkers.

Grammatica.

- Vita Sancti Gregorii in duabus personis, videlicet magistri et discipuli, metrice exarrata, 66 fol.
Hs. 12e eeuw, Stadsbibl. Brugge, hs. 406, op schutbladen, oudst bekende Brugse Latijnse grammatica, afkomstig van Ter Doest.

A. Haneron

- Ars Dictandi.
- Quaedam praecipua praecepta oratoribus utilia.
Hs. 15e eeuw : Bibl. Groot Seminarie Mechelen (nu Fac. Theol. Leuven-Ned.) ; Trier, Bibl. Seminarie, Cod.C/404.
Lit. : J. Marx, *Handschriftenverzeichnis der Seminar-Bibliothek zu Trier*, Trier, 1912, p. 39-41.
- De coloribus verborum et sententiarum.
Utrecht, G. Hees, 1475.
- Diasynthetica.
Antwerpen, G. Leeu, 1487.
Reed. van De Epistolis brevibus edendis (s.l.s.d., ca. 1475) ; in hs., o.m. München, Univ. Bibl., cod. ms 606, zie ook Univ. Bibl. Leiden, Lips. 50, werk van o.m. Sallustius door Joris van Houdelem in 1439 voor A. Haneron gekopieerd.
Lit. : *Cat. Het intellectuele leven in de Zuidelijke Nederlanden in de 15e-16e eeuw*, Brussel, Alg. Rijksarchief, 1970, p. 38 ; *Cat. Erasmus en Leuven*, p. 84-86.

A. Hoye

- Proverbiales formulae toto opere hoc Tertullianico contentae, brevibus scholiis illustratae.
Antwerpen, C. Plantin, 1584.
- Mattheus et Machabeus, sue consantia : tragaedia sacra.
Douai, 1587.
- Orthoepia sive de germana ac recta linguae graecae, et obiter latinae pronuntiatione.
Douai, 1620.
- Historia universa, sacra et profana, Libr. II.
Douai, 1629.
Lit. : A.C. De Schrevel, *op. cit.*, dl. I, p. 80-87.

Judicium Panegyricum

- Judicium Panegyricum Quadrimembris Pop. Flandriae. Quo laudum genere potissimum praestet Flandria, Militia ? Politia ?

Opibus ? Religione ? Actiones Duae.

Brugge, P. Soetaert, 1605.

Lit. : A. Viaene, *Het debat over Vlaanderens roem*, in *Biekerf*, 60 (1959), p. 161-170 ; J. Andriessen, *Belangstelling voor de middeleeuwen in het humanistisch onderwijs*, in *Hand. Zuidned. Maatschappij*, XII (1959), p. 5 sq.

B. Iuvenis

— Reynardus Vulpes.

Utrecht, N. Ketelaer - G. de Leempt, 1473-74.

Incunabel : Athenaeum-Bibliotheek, Deventer ; Priester Seminar, Mainz, hs. 165 ; Reed. : R.B.C. Huygens, *Reynardus Vulpes*, Zwolle, 1968.

Kroniek

— Dits die excellente Kronike van Vlaenderen.

Antwerpen, W. Vosterman (?), 1531.

Hs. : Stadsbibl. Douai, hs. 844 ; Stadsbibl. Brugge, hs. 437 ; Kon. Bibl., IV, 579, hs. 18002 e.a.m.

Vergel. lit. : *Lamentatie van Zegher van Male*, 1565-1592, Ed. C. Carton, Gent, 1859 ; *Chronica monasterii Sancti Andreae*, 1526 e.v. (A. Goethals), Ed. J. Weale, Brugge, 1868 ; C. Vanden Haute, *Une chronique inédite*, in *Hand. Soc. d'Emulation*, 1909, p. 273 sq. ; *Chroniek van het Brugse Jezüetencollege (tot 1618)*, Ed. A. Poncellet, *Histoire*, dl. I, Brussel, 1926, p. 36-37 ; *Kroniek R. de Doppere*, Ed. P.H. Dussart, Brugge, 1892 ; G. Weyts, *Chronique flamande*, Ed. E. Varenbergh, Gent, 1869, zie : R. Willemyns, in *Versl. en Meded. Vlaamse Acad.*, nieuwe reeks afl. 1, 1969, p. 1-41.

M. Lambrecht

— D'Leven, doot ende lyden der Heyligen, mitsgaders een Kerckelicke Historie.

Leuven, 1590.

Reed. : A. Miraeus, Antwerpen, 1609.

Lit. : J.M. Desmet, *Onuitgegeven brieven van M. Lambrecht*, in *Bull. Inst. Hist. Belge de Rome*, XXI (1941), p. 52 sq.

D. Lampson

— Pictorum Aliquot Celebrium Germaniae Inferioris Effigies, una cum Dom. Lampsoni elogiis.

Antwerpen, J. Cock, 1572.

Reed. : Antwerpen, Th. Gallaeus, 1600.

- Reed. : J. Puraye, *Les Effigies des Peintres Célèbres des Pays-Bas*, Brugge 1956.
- Lamberti Lombardi ... Vita Pictoribus, Sculptoribus, Architectis, Aliisque Id. Genus Artificibus Utilis et Necessaria.
Brugge, H. Goltz, 1565.
- Dom. Lampsoni Typus Vitae humanae ex tabula Ceбетis, Hs. 16e eeuw, 4 fol.
- D. Lampsonii ... ac Nicolai Lampsonii ... Selecta Poëmata, Luik, J. Tournay, 1626.
Univ. Bibl. Leiden, Cod. Vulc. 70A, 1-41.
Lit. : J. Puraye, *Dominique Lampson, Humaniste*, Brugge, 1950.

A. Laurent

- Arnoldi Laurentii Carmina.
Leuven, 1560.

Jan Lernout

- Manes Catulli, sive ad omnia Eiusdem Catulli Epigrammata Parodiae (in samenwerking met V. Giselin).
Hs., Kon. Bibl., hs. II, 2365.
- Initia, Basia, Ocelli et alia Poëmata.
Leiden, 1614.
- Brugenses aliquot scriptis clari, 1608.
Hs., Bibl. Nat. Dupuy 348, fol. 55-58.
Lit. : H. Van Crombruggen, *Janus Lernutius (1545-1619). Een biografische studie*. — Verh. Kon. VI. Acad., Kunst en Letteren, Brussel, 1955.

Jacob Lernout

- De Natura et Cultu Karoli I Comitis Flandri ...
Brugge, 1621.
Lit. : A. Derolez, *op. cit.*, p. 34.

Livre des métiers

- Le Livre des Mestiers. Den bouc vanden Ambachten.
Hs. Bibl. Nat., Ms. Néerl., ca. 1370.
Reed. : J. Gessler, *Het Brugsche Livre des Mestiers en zijn navolgingen*, Brugge, 1931, 6 dln.
Lit. : Pr. Grierson, *The dates of the Livre des mestiers and the derivatives*, in *Belg. Ts. vr. Fil. & Gesch.*, 35 (1957), p. 778-783.

F. Lucas

- Biblia sacra. Quid in hac editione a Theologis Lovaniensibus

- praestitutum sit, paulo post indicatur.
Antwerpen, C. Plantin, 1574.
- Sermones de diversis fidei mysteriis Francisci Lucae Brugensis.
Antwerpen, J. Moretus, 1610.
- C. Mansion
- Le jardin de Dévotion.
Brugge, 1476.
- Boèce. Le Livre de la consolation de la philosophie.
Brugge, 1477.
- J. Boutillier, La Somme Rurale.
Brugge, 1479.
- Ovide, Les Métamorphoses traduites du latin par C. Mansion.
Brugge, 1484.
- Lit. : K.G. Boon, *Amor Librorum. Bibliographie and other essays. A tribute to A. Horodisch*, Amsterdam, 1958, p. 85-88 ; *Biekorf*, 61 (1960), p. 185 ; *Id.*, 53 (1952), p. 279 ; *Id.*, 58 (1957), p. 27 ; *Id.*, 47 (1946), p. 140 ; J.M. Hock, *De middelnederlandse vertalingen van Boethius' De Consolatione*, doct., Amsterdam-Harderwijk, 1943, met o.m. Univ. Bibl. Utrecht, hs. 1335.
- F. Nans
- Fr. Nansii Annotationes in Nic. Clenardi Graecae Linguae Institutione, Hs., 442 fol., 16e eeuw.
Univ. Bibl. Leiden, Cod. Vulc. 37.
- Aliquot sententiae, phrases et vocabula in usum F. Nansii, hs., 79 fol., 16e eeuw.
Univ. Bibl. Leiden, Cod. Vulc. 99C.
- Lit. (te verschijnen) : G. Hulshoff *F. Nans*, in *Album Amicorum G.I. Lieftinck*, dl. II, 1972.
- J. Ottho
- De Domina Maria Burgunda., hs., 16e eeuw.
Stadsbibl. Saint-Omer, hs. 730.
- Introductio in Historiam Romanam.
Brugge, H. Goltz, 1565.
- N. Oudartius
- Huldegedichten, hs. 16e eeuw.
Plantin-Moretus Museum Antwerpen.
- Lit. : *Cat. Het Belgisch Humanisme na Erasmus*, Antwerpen, 1970, nr. 96.

J. D'Oudegherst

- Coustumes gardées et observées au baillage de Tournay et Tournesis, 1550.
Kon. Bibl. Brussel : II, 3713 (hs., kopie).
- Briefve instruction pour ceux qui se veulent façonner de la pratique judiciaire observée en matière civile ès cours de Flandres, d'Artois et autres, 1550.
Kon. Bibl. Brussel 6497-503(hs., kopie).
- Recueil servant principalement sur le fait des contributions ès tailles et assiètes, dictes poinctinghe et zettinghe, oudit Francq et ès appendences d'icelluy, 1558.
Rijksarchief Brugge, Fonds Brugse Vrije, 616.
Lit. : E.I. Strubbe, *Jan d'Oudegherst*, in *Ad Harenas*, 1960, p. 215-236 ; F. Wielant, *Corte Instructie in civile zaken*, ca. 1510 ; W. De Becker, *Rechtspreken in 't Vrije*, in *Rechtskundig Weekblad*, 34 (1970), kol. 585 sq. ; E.I. Strubbe, *Tofficie van den duerwaerderscepe van Ph. Wielant*, in *Hand. K.C.O.W.V.*, 1969-70, dl. XXIV, p. 25-76.

P. d'Oudegherst

- Les Chroniques et Annales de Flandres, 620-1476.
Antwerpen, C. Plantin, 1571.

Jeu de Paulme

- Le livre du jeu de la Paulme Moralisé. Hs., na 1435.
Kon. Bibl. Brussel, Hs. 9390 ; 11.120-22.
Lit. : zie : J. Vanden Berghe.

J. van Praet

- Speghel der Wijsheid. Hs. 13e eeuw.
Univ. Bibl. Gent, voorheen Bibl. Zwartzusters Brugge.
Ed. : J. Borman, Brussel, 1872.

J. Reyaert

- Jacobi Raevardi Brugensis I.C. De Praejudiciis Libri Duo.
Brugge, H. Goltz, 1565.
- J. Raevardi Brugensis, I.C. Ad Leges Duodecim Tabularum Liber Singularis.
Brugge, H. Goltz, 1563.
- J. Raevardi I.C. Variorum, Sive de Juris Ambiguitatibus Libri Quinque.
Brugge, H. Goltz, 1564. Reed. Opera Omnia, Frankfurt 1601.

A. Scoonhove

- Chronicon Marcellini Comitis.
Parijs, C. Wechel, 1546.
- Eutropii V.C. Historiae Romanae Libri Decem.
Bazel, J. Oporinus, 1546.
- De Origine Francorum.
Univ. Bibl. Leiden, Cod. Vulc. 106 II.

Spinrocken

- Die Evangelien vanden Spinrocke.
Antwerpen, M. van Hille, ca. 1500, vertaald uit het Brugse.
- Evangile des Quenoilles faites en lonneur et exaument des dames, hs. 15e eeuw.
Brugge, C. Mansion, 1480 ; Reed. : P. Jannet, Parijs, 1855.
Reed. : G.J. Boekenoogen, 1910. — Duits : Walter Widmer, Leipzig, 1943.

P. Simons

- Petri Simonis Thiletani episcopi Yprensii De Veritate Libri Sex.
Antwerpen, J. Moretus, 1609.
Hs. : Stadsbibl. Brugge, hs. 387.

K. Sucquet

- De interdictis, Turijn, 1535.

W. Taelboom

- Apologetica catholicae religionis.
Leuven, J. Masius, 1588.
Reed. : A.C. De Schrevel, *op. cit.*, dl. II, Brugge, 1883, p. 184 sq.
- In obitum D. Jacobi Pamelii ... oratio funebris.
Antwerpen, P. Bellerus, 1589.

J. Vanden Berghe

- Dat Kaetspel ghemoraliseert. Hs. 23 dec. 1431.
Kon. Bibl. Kopenhagen, Gl. Kgl. Samlung nr. 383 (1484) ; Trotske Saml. nr. 312 ; Gemeentebibl. Keulen, G.B. 37.
Ed. Jan van Westfalen, Leuven 1477 ; H. Eckert, Delft, 1498.
Lit. : J.A. Roetert Frederickx, in *Bibl. van de Middelned. Letterk.*, Leiden (1915) ; E.I. Strubbe, *De briefwisseling tussen Jan vanden Berghe en Johanna van Harcourt*, in *Bull. Comm. Roy. d'Histoire*, CXXV (1960), p. 511-560.

H. Vanden Steen (Steenkin, de Petra)

- Hermanus de Petra Sermones L. Super orationem dominicam.
Oudenaarde, A. De Keyser, 1480.

Hs., Kon., Bibl. Brussel 2066 ; Univ. Bibl. Gent 1252, nr. 143 ;
Reed. : Jan van Westfalen, Leuven, 1484 ; R. Goupil, Rouen,
1512 ; Bewerking : Kon. Bibl. Brussel, hs. IV, 389.

W. van Male

- Lud. ab Avila et Zunniga ... Commentariorum de bello Germanico ... Libri II.
Antwerpen, J. Steels, 1550.

Z. van Male

- Den Spiegel Memoriael sprekende van 't Gouvernement van den Godshuuse ten Bogaerde anno XVe LV.
Hs., Stadsarchief Brugge (1555) ; Ed. A. Schouteet, 1960.

F. van Maldegem

- Le Perarcque en rime françoise avec ses commentaires.
Brussel, R. Velpius, 1600 (In samenw. met D. Lampson).

A. van Meetkerke

- De Veteri et recta pronunciatione linguae Commentarius ... De Graecorum accentibus cum scholiis.
Brugge, H. Goltz, 1565.
- Moschi Siculi et Bionis Smyrnaei Idyllia Quae Quidem Exstant Omnia.
Brugge, H. Goltz, 1565.
Lit. : *Cat. Le Livre Scolaire*, p. 32-33.

J. van Pamele

- Q. Septimi Florentis Tertuliani Carthaginensis presbyteri opera omnia.
Antwerpen, C. Plantin, 1584.

J. van Veeren

- Chronodromos sive cursus temporum ab urbe condita ad Christi natalem.
Hs. ca. 1463.
- Epistolae.
Hs. ca. 1463-1465.
Lit. : G.G. Meersseman, *art. cit.*, passim ; A. Sanderus, *Bibl. Belg. Manuscripta*, dl. 2, Rijsel, 1651, p. 224.

J. Vaseus

- Rerum Hispaniae Memorabilium Annales.
Keulen, L. Alectorius, 1577.
Lit. : A. Roersch, *L'Humanisme belge à l'époque de la Renaissance*, dl. II, Leuven, 1933, p. 79 sq.

- Institutiones Grammaticae Latinae Nicolai Clenardi. Per Joannem Vassaeum auctae et recognitae. Eiusdem praeceptiones aliquot de ratione docendae atque exercendae linguae Latinae. Coimbra, 1546.
Lit. : H. De Vocht, e.a., *N. Clenardus*, Antwerpen, 1942, p. 56 sq.

Jac. Vilt

- Boëthius. De consolatione philosophiae.
Hs. 1470, 204 fol., incipit fol. 1 "In Gods heylighe waerde name".
Univ. Bibl. Utrecht, hs. 1335.
Lit. : J.M. Hoek, *op. cit.*, passim.

J.L. Vives

- De institutione Faeminae Christianae.
M. Hillen, Antwerpen, 1524.
- De officio mariti.
Brugge, H. De Croock, 1529.
- Introductio ad Sapientiam.
Leuven, P. Martens, 1524.
- De subventionem pauperum Libri II.
Brugge, H. de Croock, 1526 ; Ed. Ned. : Ieper, J. vanden Steene, Antwerpen, J. Vorsterman, 1533.
- Sacrum diurnum de Sudore Jesu Christi.
Brugge, H. de Croock, 1529.
- De ratione dicendi libri tres.
Leuven, R. Rescius, 1533.
- Linguae latinae exercitatio.
Parijs vid. M. a Porta, 1548 (1^e ed. 1538).
- Les dialogues de J.L. Vives pour l'exercitation de la langue Latine.
Lyon, G. Gotier, 1560 ; Parijs, G. Buon, 1576.
- De veritate fidei.
Bazel, J. Oporinus, 1543-44, (ed. F. Craneveld).
- S. Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi Libri XXII.
Reed. Parijs, 1636 ; Opera Omnia, Valencia 1782-1790.
- De anima et vita, Libri Tres.
Bazel, J. oporinus, s.d. (reed.) (1^e ed. 1539).
Lit. : *Le livre scolaire*, p. 31 ; *Cat. Erasmus en Leuven*, nrs. 255-269, 398, 432, p. 243, 247, 262, 291 (met uitgebreide bibliografie) ; H. De Vocht, *Litterae*, XXXV, XCV, 273 en de brieven Craneveld-Vives ; H. De Vocht, *Mon. Hum. Lov.*, Leuven, 1928, passim ; A. Viaene, in *Biekorf* 61 (1960), p. 453-456 ; *Cat. Erasmusdrukken uit de Univ. Bibl. Gent*,

Gent, 1969, nrs. 42, 64, 65. Reed. *Linguae Latinae exercitationes 1538*) door B. Verghetti, Turijn, 1934.

B. Vulcanius

De Edita van Bonaventura Vulcanius.

1. D. Cyrilli Patriarchae Alexandrini Ad Calosyrium episcopum Arsenoitensem Adversus Anthropomorphitas Liber, nunquam antehac editus; ejusdem de Adoratione in Spiritu et Veritate Dialogus ad Palladium.
Keulen, G. Calenius en de erven van J. Quentel, 1573.
Herdruk door Vulcanius van Adversus Anthropomorphitas Liber : Leiden, J. Paedts, 1605.
2. Arriani (qui alter Xenophon vocatus fuit) De Expeditione Alexandri Magni, Historiarum Libri VIII ... Eiusdem Libri II De Fortuna vel virtute Alexandri.
Historiam Libri VIII ... Eiusdem Libri II De Fortuna vel virtute Alexandri.
Genève, H. Estienne, 1575.
Herdrukken : Leiden, P. Van der Aa, 1705, in bewerking van J. Gronovius; Amsterdam, H. Jansseune & Wed. E. Weyerstraet, 1668, in bewerking van N. Blancardus.
3. D. Cyrilli Archiepiscopi Alexandrini De Adoratione in Spiritu et Veritate, Et, Quod Lex sit umbra ac figura Vitae in Christo atque Evangelicae Libri XVII.
Toledo, J. Ayala, 1575.
Herdrukken : Rome, 1588, in bewerking van A. Agelio; Leiden, 1588.
4. Historia psyches ex Apulei Asino Aureo sumpta et in 32 tabulas depicta.
Keulen, F. Hooghenberg, (1575).
5. Isidori Hispalensis Episcopi Originum libri viginti ex antiquitate eruti, et, Martiani Capellae De nuptiis Philologiae et Mercurii Libri novem.
Bazel, P. Perna, 1577.
6. Callimachi Hymnus in Jovem, opgenomen in Callimachi Cyrenaei hymni et epigrammata ... Nicodemi Frischlini Balingensis interpretationes ... Henrici Stephani partim emendationes, partim annotationes.
Genève, H. Estienne, 1577.
Herdrukken : zie nr. 8.
7. Xenia sive Congratulatio Gymnasii Ecclesiae Reformatae Republica et Religione Instaurata. Ad Senatum Populum que Antverpiensem I. Iunio de Jonghe et Rogerio Leefdael Consulibus.
Antwerpen, 1581.

8. Callimachi Cyrenaei Hymni, Epigrammata et fragmenta, quae exstant. Et separatim Moschi Syracusii, et Bionis Smyrnaei Idyllia. Antwerpen, C. Plantin, 1584.
Herdrukken : Utrecht, 1697, 2 delen, en Leiden, S.J. Luchtmans, 1761-1763, 2 delen.
9. Batavia, sive De Antiquo Veroque eius insulae quam Rhenus in Hollandia facit situ, descriptione et laudibus, adversus Gerardum Noviomagum, Libri Duo ; Auctore Cornelio Aurelio, D. Erasmi Roterodami olim praeceptore.
Antwerpen, C. Plantin, 1586.
10. L. Apulei Madaurensis De Deo Socratis Liber In quo innumerae mendae sublatae, Lacunae complures suppletæ. Adiectæ, Insigniores aliquot Philosophicorum Apulei librorum Emendationes.
Leiden, F. Raphelingen, 1588.
Herdruk door Vulcanius : Leiden, F. Raphelingen, 1594 en 1600 ; zie de nrs. 13 en 19.
11. Sapientissimi Regis Constantini Porphyrogenetae De Thematibus, Sive De Agminibus militaribus per Imperium Orientale distributis, Liber, nunquam antehac editus.
Leiden, F. Raphelingen, 1588.
Herdruk : Leiden, L. Elsevier, 1611 (de Administrando Imperio) en 1617 (Opera Omnia) in bewerking van J. van Meurs.
12. Aristoteles De Mundo Graece : Cum duplici interpretatione Latina, priore quidem L. Apulei ; altera vero Guilielmi Budaei... Accessit seorsim Grigorii Cyprii, Encomium Maris Graece, nunquam antea excusum, et Pauli Silentiarrii Jambica.
Leiden, F. Raphelingen, 1591.
13. L. Apulei Madaurensis Opera Omnia Quae exstant.
Leiden, F. Raphelingen, 1594.
Herdruk : door Vulcanius in 1600 zie nr. 19.
14. Agathiae, Historici et Poëtae eximii, De Imperio et Rebus Gestis Justiniani Imperatoris, Libri Quinque : Graece nunquam antehac editi. Accesserunt Agathiae Epigrammata Graeca.
Leiden, F. Raphelingen, 1594.
Herdruk : Parijs, Typographia Regia, 1600, in fol., en Bonn, Weber, 1828, in een bewerking van B.G. Niebuhr.
15. Nili Archiepiscopi Thessalonicensis De Primatu Papae Romani Libri Duo ... His accessit De Igne Purgatorio, Liber Singularis.
Leiden, F. Raphelingen, 1595.
16. Jornandes Episcopus Ravennas De Getarum sive Gothorum Origine et rebus gestis. Isidori Chronicon Gothorum, Vandalorum, Suevorum et Wisigothorum. Procopii Fragmentum De priscis sedibus et migrationibus Gothorum. Accessit et Jornandes De

regnorum et temporum successione.

Leiden, F. Raphelingen, 1597.

Herdruk : Leiden, J. Maire, 1617.

17. De Literis et lingua Getarum, Sive Gothorum. Item De Notis Lombardicis. Quibus accesserunt Specimina variarum Linguarum...
Leiden, F. Raphelingen, 1597.
Herdruk : Leiden, J. Maire, 1617, en Parijs, J. Didot, 1860.
18. (Theophylacti Simocati Expraefecti Problemata.)
(Leiden, J. Paedts, 1597).
19. L. Apulei Madaurensis Opera Omnia Quae exstant.
Leiden, F. Raphelingen, 1600.
Herdruk : Parijs, D. Douceur, 1601.
20. Thesaurus utriusque linguae, Hoc est Philoxeni, Aliorumque veterum auctorum Glossaria ... Isidori Glossae Latinae. Veteres Grammatici Latini et Graeci qui de proprietate et differentiis Vocabulorum utriusque linguae scripserunt.
Leiden, J. Paedts, 1600.
21. Josephi Scaligeri, Jul. Caes. F. Paroemiae veteres, Graecis versibus comprehensae.
Leiden, J. Paedts, 1600.
Nagedrukt van de 1e uitgave, juli 1584 ; herdrukken o.m. 1615 bij Raphelingen, in bewerking van P. Schrijver.
22. Procopii de Aedificiis (Fabricis) Justiniani Libri VI.
Leiden, J. Paedts, 1603.
Van deze uitgave verschenen alleen de eerste katernen.
23. Cyrilli Archiepiscopi Alexandrini Adversus Anthropomorphitas, Liber unus ... Ejusdem De Incarnatione Unigeniti, Et, Quod unus sit Christus ac Dominus secundum Scripturas, ad Hermiam Dialogi duo, nunquam antehac editi ... Quibus Epistolae aliquot Isidori Pelusiotae et Joannis Zonarae ... sunt inserta.
Leiden, J. Paedts, 1605.
24. (Tatiani Harmonia Evangelica Gothica Versione).
(Leiden, 1607).
Van deze uitgave verschenen alleen de eerste katernen.
25. Poemata et Effigies Trium fratrum Belgarum. Accessit Luschi Antonii Vicentini Domus Pudicitiae et Dominici Lamponii Brugensis Typus vitae humanae.
Leiden, L. Elsevier, 1612.
Lit. : A. Dewitte, *Bonaventura Vulcanius (1538-1614). Een biografische studie* (in handschrift) ; P.C. Molhuysen, *Bibliotheca Universitatis Leidensis. Codices manuscripti I. Codices Vulcaniani*, Leiden, 1910 ; H. de Vries, *Correspondance de Bonaventure Vulcanius pendant son séjour à Cologne*,

Genève et Bâle (1573-1577), Den Haag, 1923 ; P.C. Molhuysen, *De Cyrillus-handschriften van B. Vulcanius*, in *Ts. voor Boek- en Bibliotheekwezen*, III (1905), p. 71-74 ; P.A. Geurts en J.A. Van Dorsten, *Drie redevoeringen van B. Vulcanius*, in *Bijdragen en Mededelingen van het Hist. Genootschap*, Groningen, LXXIX (1965), p. 387-414 ; R. van de Velde, *Ontdekking van de Codex Argenteus*, in *Hand. Zuidnederl. Maatschappij*, XV (1961), p. 297 sq. ; R. van de Velde, *De studie van het gotiek in de Nederlanden*, Gent, uitg. Kon. Vl. Acad., 1966, p. 66-84. R. van de Velde, *De studie van het gotisch in de Nederlanden*, Gent, uitg. Kon. Vl. Acad., 1966, p. 66-84 ; Plantin-Moretus Mus., *Rek. aan- en verkoop*, dl. XVIII, fol. 367, 382.

C. Wouters

- *Cornelii Gualtheri Tractatus de Gethis et Teutonis*.
Hs., 4 fol., 16e eeuw.
Univ. Bibl. Leiden, Cod. Vulc., 108.
- *Alphabeticum Gethicum*.
Hs., 6 fol., 16e eeuw.
Univ. Bibl. Leiden, Cod. Vulc., 92CI.

Eg. Wyts

- *De continendis et alendi domi pauperibus*.
Antwerpen, 1562 ; Bremen, 1651.
- *Libellus de magistratibus romanorum*.
Antwerpen, 1561.

IV

Toelichtingen bij de illustraties.

1-3. Bibliotheeklijst van Sint-Donaas, ca. 1274.

Staats- en Universiteitsbibl. Hamburg, *Cartularium St.-Donaas*, XIIIe eeuw e.v., Cod. Theol. 1115a, fol. 120-121 ; Ed. (in samenvatting): R. De Keyser, *Individueel en collectief boekenbezit uit het Sint-Donaaskapittel te Brugge*, in *Archief- en Bibliotheekwezen*, XLIII (1972), p. 169-172. Fol. 120 bevat de opsomming van codices betreffende de Bijbel, Bijbelcommentaren en Koorboeken; fol. 120 v. Koorboeken, Kerkvaders, Filosofie en Geschiedenis; fol. 121 Geschiedenis, Heiligenlevens, de befaamde schenking van juridische codices door de kan. van Sint-Donaas Balduinus van Mesen (1230), en een kleiner legaat van de kan. Joh. Jodemaers (1257), deze laatste ook bekend

Libellus in duas partes diuisa
 prima pars super 6 Genesis
 Secunda pars super 6 Libro Job
 Epistole pauli apocalypsis
 Euāgelii matthei
 euāgelia quatuor
 prima pars biblie usque ad librum Iudicum
 epistole pauli
 si in pars biblie in vno volumine
 Textus omelie
 Libellus tobie iudith et heli
 psalms
 Lucas glorarius
 Gloriar super matthei
 iohannes glorarius
 Epistole cum gloriar
 iohannes glorarius
 iohannes glorarius
 Lucas glorarius
 Epistole pauli ad romanos et ad corinthios
 nos gloriar
 Lucas glorarius
 psalms cum pua gloria
 Libellus salomonis.

Decreta

Copulatio sumorum pontificum in modum

decretorum.

Exceptiones quatuor completorum
 iuste iudicare et peccata
 si iuste
 si liber de iure cum
 si de obsequiis
 Gloriar antiquorum primum super psalms.

Duodecim psalms gloriar
 iohannes glorarius
 apocalypsis et cetera canticorum gloriar
 Daniel glorarius
 si Daniel glorarius
 iohannes glorarius
 Epistola beati super apocalypsis
 ezechiel glorarius
 apocalypsis glorarius
 apocalypsis epistola cum gloriar
 iohannes epistola cum gloriar
 postille super psalms
 Cantica canticorum gloria
 si canticorum gloria
 psalms glorarius
 si duodecim psalms gloriar
 Sermones magistri per lutherum
 psalms cum pua gloria
 Diuisio tractatus Ieronimi
 Dialogus Gregarii
Duo passionalia
 due omelie

Duo missalia i quorū volumibz
 It duo missalia
 Due legende s. estival' t hyemal'
 It ver' missale
 Antiquū missale
 psalmū antiquū
 It psalmū omnimoda expositū i regibz
 vite de dñis las
 It aliud libri de vita sōz
 verus Capitulorū
 It psalmū vetus
 It antiquū missale
 It missale vetus
 Breuariū
 Anaphoranū vet'
 psalmū gloriū cū maiori glōz
 It sū magi cūlli aluidoi quos
 dicit e. possit' dicitōn
 It psalmū cū maiori glōz quid de
 dit quidā cōm. Formacōn
 It libri de vicijs t virtutibz quē de
 dit Jacōbz stēsi
 It libri epalis
 Vbiū abbreviatū
 Expos. duosor nōm sōm alpha
 betū t alia plā
 epistole eleanensis
 Glose dicit de rōz
 Dñs nobilitā.

De eccliastris officijs

Expones dō sup evā.
 Augustin' sup jōhēn
 Sō sup ezechielay.
 Epistole Jeronimi
 Aug' de civitate dei
 Glose sup psalmū
 Lib' institutiōnū q' legit' ad p'mā
 Boetius de Trinitate
 Aug' de doctrina x'ni
 Joararcon augens
 Expositio bēte sup marchū
 Expositio sup Job
 Excerpta de sententijs p'ctōn
 Terentius
 vita krolī
 Reglā bi bndū
 Anselm' de sōz partibz
 vita sō aedaidū
 Vita sō omniū aluidōcōn epī
 Boetius de glōz
 It Boet' de glōz
 Libri placōis de nli justia
 gmetū Boetij sup putamenis
 Excerpta de dōs p'stōn
 Libri de infamia saluatiōis
 Instructa plena de alexandro
 cōponis.

Macrobius
Coronica

Libri pauli apostoli

Constitutiones episcoporum et presbiterorum

intra sancti Basiliani

et alius duodecim ad hanc hanc imperatoris

Hij libri sunt in ecclesia quos dimisit
in ecclesia regit saluum de resines
Decem volumina legum videlicet codicis
digestum nouum digestum veterum Infor
matum primum volumine apparatus ac
sive super codice apparatus ac sive super
digesto nouo summa alioquin eadem
placentini Decretales nouas sine
apparatu. Itaque verus libellus temerarius
cum diuisis quonibus. Casus decretorum
Decretalium nouum ordinem iudicialium
iuxta rationem et quosdam scolasticos
Briccon et solus amicus super decreta
libri. Itaque casus codicis et apparatus
isozati. Itaque summa alexandri super
codicem et super. ff. nouum.

Biblia regum prima et secunda
quoniam editione quae dedit in ecclesia
sive libellus temerarius in iure omni
quem dedit in ecclesia

Anno domini millesimo quingentesimo
februarius in anno capitulo ordinis a consilio
capitulo domini tractato fuit statutum et ordi
natum quod officialis noster pro tempore colligat et
recipiat omnia blanda ad corpus capituli pacis
na et pfectura ponesse equo faciat et aut
cum residerit dicitur sua lumbis sui saltem
infra villam brugem domini de fructibus diebus
certis sua portione ponit distribuit seu
distribuit faciat per antiquos spiritus qui
consuetudine pmissa hanc per successores eius
sunt et plura tempora nelecta et minime
obseruata. Interdum tamen cum residerit de
capitulo et dicitur per decore honore et statu
eius mouenda statuenda et ordinanda ac
petuntur et prius pro vtriusque obseruanda. Que
pmissa fuerit residerentibus capitulo capitulo ea
pualiter iurauerit petuntur non posse
inviolabiliter obseruare. Interdum et et ordi
nantes quod quicunque capitulo residerit et post
remansit ad residerendum quod pmissa fuerit non
iurauerit iure in plico capitulo non iurauerit per
pau forma inuolabiliter obseruare. Interdum quod
statutum et ordinatum quod dicitur et in
capitulo de pmissis non blanda erant. recepit
et obseruanda ac ponit distribuit tunc
hanc non obseruare et ipse in fine capituli
am capitulo non reddere et rationem de iure
et pmissa non obseruabit. Et in iuramento
quod dicitur plures in illis partibus et dicitur pro
demonstratum hanc et sua per annexum et per

ne ceptu. qm sine passione dote. sci possint recor
dari pte. ma. lxxvii ratio.

4. Meester en leerling, 12e eeuw.
(Copyright A.C.L. Brussel)

5. Grafplaat van Amand de Brevimonte, 1439.

6. Grafplaat van Jacob Scheluwert, 1483.
(Copyright A.C.L. Brussel)

van een schenking aan Ter Doest. In het totaal komen op deze bibliotheeklijst uit ca. 1274 130 titels voor. Hoewel uit de bewaarde rekeningen van de kerkfabriek van Sint-Donaas (regelmatig volgend vanaf 1365/66) nergens blijkt dat de grafelijke kerk over een eigen scriptorium beschikte, en ons alleen opdrachten tot scriptie en verluchting van koorboeken en (leer)boeken voor de pueri chorales (cfr. afb. 5) bekend zijn, blijft men onderstellen dat Sint-Donaas, net als voorheen Ter Duinen, toch over een eigen scriptorium beschikte.

4. Meester en leerling, 12e eeuw.

S.B. Brugge, hs. 406, *Vita Sancti Gregorii in duabus personis videlicet magistri et discipuli, metrice exarrata*, fol. 2 v.: pen en inkt, 15,5 x 11 cm.

Deze pentekening met de vrij geschematiseerde scène van een onderwijzend meester en instemmend discipel, blijkens de costumering thuishorend in een Cisterciënserabdij, geeft een zeldzaam voorbeeld van romaanse boekillustratie te Brugge. De oplossing van het dubbele cryptogram kan wellicht de juiste origine van het hs. bepalen, qua stijl kan het evengoed thuishoren in Verona, in de Rijnstreek of in Noord-Frankrijk.

5. Grafplaat voor Amand de Brevimonte, 1439.

S.B. Brugge, hs. 595 (de Molo), dl. 1, p. 162.

Vrij folkloristische natekening van een uit 2 okt. 1439 stammende koperen grafplaat voor Amand de Brevimonte (van Kortenberg), deken van Sint-Donaas, als magister artium, met duidelijk 5 pueri scholares op de band onderaan. Waar de Brevimonte het (privé)lerarenambt heeft uitgeoefend is ons niet bekend. Wel vernemen we uit de Kapittelakten (1438-1454, fol. 54 v., 1441), dat zijn persoonlijk fortuin niet volstond om zijn schulden en legaatbepalingen te voldoen, zodat de kerkfabriek besloot in 1441 *pro sepultura et lapide* 5 £ gr. VI. uit eigen bezit bij te dragen.

6. Grafplaat van Jacob Scheluwart, 13 juni 1483.

Brugge, Kathedraalmuseum, gegraveerd geelkoper, 210 x 111 cm, einde 15e eeuw.

Deze voor de Brugse grafplaten zeer progressieve iconografie met de levendige en ambtelijke uitbeelding van de docerende afgestorvene, i.p.v. de stereotiepe gisantvoorstelling, plaatst de grafplaat van de theoloog Scheluwart in de rij van laatmiddeleeuwse professorenzerken naar Parijse voorbeelden. Een laatste Brugs voorbeeld van meester-leerlingen scène bevindt zich als zitterke op één der koorbanken (XVe eeuw) van de Salvatorkerk.

Le tombeau de Charles le Téméraire se présente-t-il aujourd'hui tel qu'il était autrefois ?

Les célèbres mausolées de Bruges ont été plusieurs fois restaurés au cours des âges. Déjà en 1563, dès l'achèvement de la tombe de Charles le Téméraire, œuvre de Jacques Jonghelinck,¹ celui-ci remettait en état la tombe de Marie de Bourgogne, réalisée par Pierre De Beckere une soixan-

1. Jacques Jonghelinck (1530-1606), sculpteur et médailleur fort estimé de son vivant, est également l'auteur de la célèbre statue que le duc d'Albe se fit élever dans la Citadelle d'Anvers. L'artiste fut récompensé par une pension de fondeur et graveur des sceaux du Roi. Il termina sa carrière comme waradin de la Monnaie d'Anvers. Sur la vie et l'œuvre de Jonghelinck, cfr A. Pinchart, *Recherches sur la vie et les travaux des graveurs de médailles, de sceaux et de monnaies des Pays-Bas*, Bruxelles 1858, p. 312-342 (notice parue en 1854 dans *Revue belge de Numismatique*, t. X, p. 209-239); E. Marchal, *Mémoire sur la sculpture aux Pays-Bas pendant les XVIIe et XVIIIe siècles* (Mémoires couronnés par l'AcRB, t. XLI), Bruxelles 1878, p. 51-54; le même, *La sculpture et les chefs d'œuvre de l'orfèvrerie belges*, Bruxelles 1895, p. 329-333; Ch. Piot, notice Jacques Jonghelinck dans *Biographie nationale*, t. X, Bruxelles 1888-1889, col. 509-510; J. De Bosschère, *La sculpture anversoise aux XVe et XVIe siècles*, Bruxelles 1909, p. 166-169; U. Thieme et F. Becker, *Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler*, t. XIX, Leipzig 1926, p. 135-137; L. Smolderen, Jacques Jonghelinck, waradin de la Monnaie d'Anvers de 1572 à 1606, dans *Revue belge de Numismatique*, t. CXV, 1969, p. 83-247.

Depuis la publication des comptes de l'ouvrage par O. Delepierre en 1840 (dans *Annales de la Société d'émulation de Bruges*, 1e série, t. II, p. 47-72), plusieurs érudits se sont ingéniés, par une interprétation abusive des textes, à multiplier les co-auteurs du tombeau de Charles le Téméraire. Parmi les noms avancés figurent notamment ceux du peintre brugeois Marc Geeraerts qui, en définitive, se

taine d'années auparavant, afin nous disent joliment les comptes, que l'une « ne soit bastarde de l'autre ». ²

Suit un silence de deux siècles. En décembre 1764, une restauration des deux sépultures qui menacent ruine est ordonnée par le Conseil privé. ³ Les travaux entrepris l'année suivante consistèrent à restaurer les marbres, à renouveler les fers, à remplacer certains éléments de bronze, à redorer plusieurs motifs, à réémailler quelques armoiries et à confectionner deux couvercles de protection en bois. ⁴

borna à orner les « custodes » élevées au-dessus des monuments pour les protéger, d'un certain Pierre de Ram qui doit son existence à une confusion avec « ramsche steen » (pierre de Ramst), sorte de marbre noir dont on fit les dalles de support, enfin de l'illustre sculpteur Corneille Floris qui se rendit à Bruges en 1566 avec son ami Jonghelinck pour procéder à la réception de la nouvelle clôture du chœur de l'église Notre-Dame. On pouvait croire que Robert Hedicke dans son *Cornelis Floris und die Floris Dekoration* (Berlin 1913, t. I, p. 44, note 1) avait fait justice une fois pour toutes de cette prétendue paternité de l'auteur du tabernacle de Léau mais, depuis lors, D. Roggen et J. Withof dans *Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*, t. VIII, 1942, p. 115-118, ont timidement repris la thèse ancienne qui attribue à Corneille Floris la conception de l'ouvrage, sans verser toutefois le moindre élément nouveau au débat. En fait, les deux seuls collaborateurs de Jacques Jonghelinck furent les tailleurs de pierre Josse Aerts et Jean De Smedt chargés de la confection du soubasement et de la dalle de support, ce qui n'est pas en cause puisque les éléments d'orfèvrerie font seuls le prix et l'originalité de l'ouvrage.

2. O. Delepierre, *op. cit.*, p. 54. Les comptes de l'ouvrage ont également été publiés par J. Gailliard, *Inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre occidentale*, t. I, 2, Bruges 1866, cfr p. 19.

3. AGR, *Conseil privé - Minutes et extraits des protocoles*, registre n° 505, fol. 133 r°.

4. Une requête des marguilliers, apostillée en date du 9 octobre 1765, nous apprend que « la restauration est sur le point d'être achevée » (*Ibid.*, registre n° 511, fol. 53 r°).

Les comptes de l'entreprise mentionnent une dépense totale de 1973 florins, 7 sous et 6 deniers. L'essayeur de la Monnaie de Bruges, André Petit, exécuta les travaux de dorure pour 1283 florins, 6 sous et 8 deniers, plus une gratification de 116 florins, 13 sous et 4 deniers. Le peintre A. Saweyns fut chargé de la façon des armoiries et le statuaire Brael de la restauration des marbres.

Les événements qui se déroulèrent au lendemain de la bataille de Fleurus furent autrement redoutables pour l'intégrité des monuments. En vue de prévenir leur profanation par les Révolutionnaires français à la fin de l'année 1795, le bedeau de Notre-Dame, Pierre de Zutter, entreprit avec l'aide du marbrier Sierzack de les démonter et d'en entreposer les pièces chez un certain Valckenaere, clerc de la table des pauvres de la paroisse. Ils furent réassemblés en 1806, non pas dans le chœur de l'église où ils se trouvaient primitivement mais dans la chapelle de Lanchals⁵. A cette occasion, ils avaient été restaurés sur l'ordre du préfet Chauvelin par l'orfèvre François-Xavier Van Praet. Napoléon, accompagné de Marie-Louise, les admira lors de son passage à Bruges en mai 1810 et fit don à l'église d'une somme de dix mille francs destinée à la restauration de la chapelle. Les travaux entamés dès 1812 sous la direction de l'architecte brugeois Joseph van Gierdegom se poursuivirent, en raison des événements politiques, jusqu'en 1816⁶.

Démontés à la hâte sans avoir fait l'objet d'un relevé préalable, réassemblés dix ans plus tard par un orfèvre dont les souvenirs lointains tenaient lieu sans doute de documentation, la question se pose de savoir si les vénérables monuments présentent aujourd'hui le même aspect

5. O. Delepierre, *op. cit.*, p. 70-72 ; J. Gailliard, *Epbémérides brugeoises...*, Bruges 1847, p. 188-189 ; A. Pinchart, *Notice historique sur Pierre De Beckere*, dans *Bulletins AcRB*, t. XVIII, 2, 1851, p. 233 ; Bon Van Zuylen van Nyevelt, *De graftomben van Karel Den Stoute en Maria van Burgondië in de Lieve Vrouwkerk te Brugge*, dans *Wetenschap in Vlaanderen*, t. II, 4, 1937, p. 51-56.

Au sujet des démêlés des chanoines du Chapitre avec l'occupant français, cfr. J. Yernaux, *Comment furent sauvés les mausolées de Bourgogne et la cheminée du Franc à Bruges*, dans *Annales de la Société d'émulation de Bruges*, t. LX, 1910, p. 268-280.

6. O. Delepierre, *Guide dans Bruges*, 3e éd. Bruges 1840, p. 72 ; J.B. Rudd, *Collection de plans, coupes, élévations, etc. des principaux monuments d'architecture et de sculpture de la ville de Bruges...*, Bruges, s.d. (1824), sans pagination.

qu'autrefois. Il serait bien extraordinaire que leur structure n'ait pas été modifiée à la suite de ces manipulations successives, étant constitués de nombreux éléments de bronze, indépendants et intervertibles.

Les documents anciens reproduisant les deux tombeaux sont rares. La *Flandria illustrata* de Sanderus nous offre une vue latérale du mausolée de Marie de Bourgogne mais, en ce qui concerne celui du Téméraire, il ne nous donne que le gisant sans le dé⁷. Par contre, les *Mémoriaux* de Succa⁸, en grande partie inédits, sont plus explicites au sujet de cette dernière œuvre : une vue latérale droite (fol. 18 v°), un croquis du gisant vu de face, c'est-à-dire pris du haut (fol. 22 v°) et un série de dessins partiels dont les motifs d'encadrement de l'épitaphe ainsi que des détails de la jambière et de l'avant bras cuirassé (fol. 23 r°).

Antoine de Succa⁹ appartenait à une famille d'origine italienne, établie dans les Pays-Bas au début du XVIe siècle. Né à Anvers vers 1574, il est reçu en 1598 franc-maître de la gilde de St Luc. Le 10 octobre 1600, il est nommé par les Archiducs commis à la généalogie et aux effigies des Princes des Pays-Bas. En cette qualité, il visite un grand nombre d'églises, de couvents et de collections. Les dessins qui ont été conservés de lui sont précieux parce qu'ils nous restituent quantité d'œuvres d'art aujourd'hui disparues. Le volume des *Mémoriaux* où figurent les croquis des mausolées de Bruges porte la mention manuscrite « levé X may 1615 ».

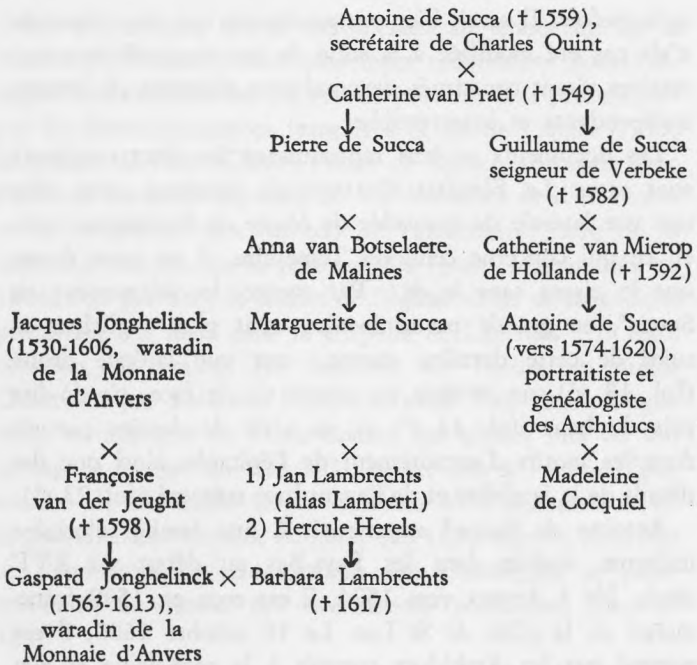
Il n'est pas sans intérêt d'indiquer ici les liens de parenté qui unissaient Antoine de Succa et Jacques Jonghelinck¹⁰ :

7. Cologne 1641, p. 226-227.

8. Bibliothèque Royale à Bruxelles, section des manuscrits, MS II, 1862.

9. Voir notice de Marguerite Devigne dans *Biographie Nationale*, t. 24, Bruxelles 1926-1929, col. 233-236 ; Catalogue de l'exposition *Trésors de la Bibliothèque Royale de Belgique*, Bruxelles 1958, p. 82-83 (n° 48).

10. Au sujet de la famille de Succa, cfr Bibliothèque Royale à

Le sculpteur et le généalogiste, apparentés depuis le mariage du fils de l'un avec la cousine de l'autre en 1595, habitaient tous deux Anvers. Ils ont été incontestablement en relation suivie. C'est sans doute au souvenir de ces rencontres que nous devons les dessins plus élaborés du tombeau du Téméraire.

Une étude attentive des relevés de Succa révèle que l'œuvre de Jonghelinck - telle qu'on pouvait la voir au début du XVIIe siècle - différait, par certains agencements, de sa présentation actuelle :

1. Les généalogies formant le décor latéral ont été interverties : l'ascendance paternelle est aujourd'hui placée à la gauche du gisant ; or, sur le dessin de Succa (fol. 18 v° ; cfr. Pl. I), elle figure à droite.

Bruxelles, section des manuscrits, *Fonds Houwaert*, MS II, 6506, p. 384 et 6608, p. 29.

Au sujet de la famille Jonghelinck, cfr L. Smolderen, *op. cit.* dans *Revue belge de Numismatique*, t. CXV, 1969, arbre généalogique au regard de la p. 246.

2. L'épithaphe était à l'origine placée aux pieds du gisant, comme il est dit au fol. 23 r° du recueil : « l'inscription de la tombe de Charles le Hardy duc de Bourgogne *tenant aux pieds de sa tombe à Bruges* »¹¹. Cette disposition paraît logique et conforme à ce qui se faisait autrefois. Dans le montage actuel, l'épithaphe se trouve à la tête, l'écu aux pieds du Duc.

3. Les armes des possessions du défunt, appliquées sur la dalle de marbre supérieure, étaient autrefois réparties selon un ordre différent¹².

Le recueil permet, en effet, de connaître la disposition primitive des armes placées à la droite du gisant (fol. 18 v° ; Pl. I) et de celles qui se trouvaient à ses pieds (fol. 22 v° ; Pl. II). La comparaison avec la situation actuelle est instructive :

11. Une affirmation semblable se trouve dans les descriptions des tombeaux datant d'avant la Révolution française, comme celles de Jean Blaeu, *Tonneel der Steden van 's Konings Nederlanden*, s.l., 1649 (au chapitre « Brugge ») et de Beaucourt de Noortvelde, *Description historique de l'église collégiale et paroissiale de Notre Dame à Bruges*, Bruges 1773, p. 39 et 49.

Dans un article paru récemment dans la présente revue (t. CVII, 1970, p. 152-156), M. Vermeersch conclut de l'étude des textes anciens que les gisants des deux tombeaux ont été replacés à l'envers lors du réassemblage de 1806. Comme on le verra ci-après, le problème est autrement complexe et porte, en réalité sur l'ensemble des éléments constitutifs des mausolées.

12. Signalons que Blaeu, dans son *Tonneel der Steden* précité, mentionne les premières possessions ducales dans un ordre identique à celui donné par de Succa (« Rontom dit beelt siet men de wapenen der landen en plaetsen, over de welcke d'overleden gebiedt gehad heeft en die alle in 't graf-schrift uijtgedrukt sijn, 't welck van 't Hertogdom van Borgonje, Lotteringen, Brabant, Limburg en soo voort begint »).

	Montage 1806
de Succa	
la duché de Bourgoingne	la conté de Namur
la duché de Lotrich	la conté de Zutphen
la duché de Brabant	la conté de Charoloys
la duché de Lembourg	la duché de Lembourg
la duché de Luxembourg	la seigneurie de Frise
la duché de Gueldres	la seigneurie de Salins
la conté de Flandres	la seigneurie de Malines
Artois	la duché de Bourgoingne
conté de Bourgogne	la duché de Lotrich
conté de Haynaut	la duché de Gueldres

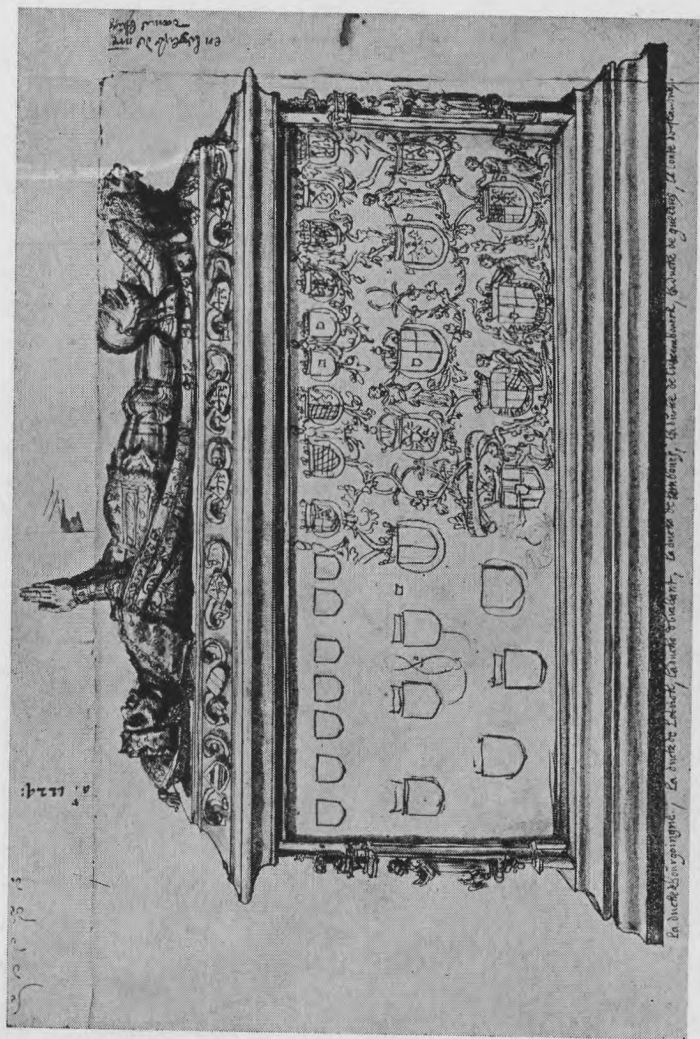
Si la disposition actuelle est tout à fait arbitraire, par contre, l'ordre indiqué par de Succa semble correspondre à celui des possessions ducales citées dans l'építaphe. Il en résulte que l'on pourrait rétablir la disposition primitive sur tout le pourtour en s'inspirant de l'intitulé ; il n'y aurait de difficulté qu'en ce qui concerne le comté de Charolais dont l'építaphe ne fait pas mention.

4. Les statuettes des quatre évangélistes placées aux angles du monument ont été interverties, à en juger par le dessin figurant au fol. 18 v° du recueil (Pl. I) sur lequel on reconnaît St Jean et St Mathieu cantonnant la généalogie, alors qu'à la droite du gisant se trouvent aujourd'hui St Luc et St Jean. La position initiale respective de St Marc et de St Luc reste conjecturale, en absence d'un dessin reproduisant la vue latérale gauche ; la logique voudrait cependant que St Marc soit placé aux pieds du Duc et St Luc à la tête, de manière à respecter l'ordre traditionnel que l'on assigne à la composition des Évangiles.

Le schéma figurant à la Pl. III compare la disposition actuelle avec le plan primitif restitué selon nos observations.

Le recueil de Succa ne permet pas de savoir si des modifications du même ordre ont été apportées au tombeau de Marie de Bourgogne. Les quelques pages qui lui sont consacrées (fol. 20 r°, 24 v°, 25 r° et v°, 26 r° et v°, 27 r°) se bornent à donner le texte de l'építaphe ou des dessins beaucoup plus sommaires que ceux consacrés à l'autre sépulture. Toutefois, les deux monuments ayant été conçus dans le même esprit et étant à l'origine placés côte à côte dans le chœur de l'église, il est permis de tirer, par voie d'analogie, quelques conclusions s'appliquant à l'un comme à l'autre : les építaphes se trouvaient aux pieds des effigies et les écus ducaux à la tête, les armes des possessions suivaient l'ordre de leur mention à l'inscription funéraire, ainsi que le montre la représentation latérale figurant dans la *Flandria illustrata* d'Antoine Sanderus¹³. La gravure reproduite dans cet ouvrage doit, par contre, nous convaincre

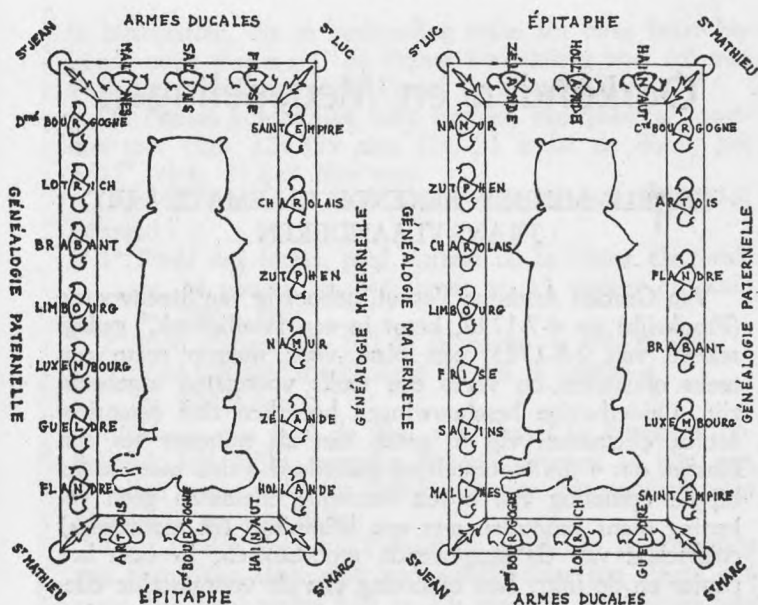
13. Cologne 1641, t. I, p. 226-227.

Pl. I. Tombeau de Charles le Téméraire à Bruges. Disposition des
 armes placées à la droite du gisant.
 (Copyright Bibl. Royale Bruxelles.)

Pl. II. Tombeau de Charles le Téméraire à Bruges. Disposition des armes placées aux pieds du gisant.
(Copyright Bibl. Royale Bruxelles.)

Pl. III. Tombeau de Charles le Téméraire à Bruges
assemblage primitif assemblage actuel

de l'orthodoxie du montage de 1806 en ce qui concerne les généalogies latérales posées aujourd'hui à la place qu'elles occupaient à l'origine : l'ascendance paternelle à la gauche de la gisante et l'ascendance maternelle à sa droite. Nous avons vu, ci-dessus, que le monument du Téméraire présentait une construction différente. Quant à la position respective des évangélistes aux angles du tombeau de Marie, nous devons plaider l'ignorance : le recueil de Succa aussi bien que l'ouvrage de Sanderus¹⁴ ne nous fournissent pas la moindre indication à ce sujet.

Il est actuellement question de remettre les deux tombes à leur emplacement primitif, dans le chœur de l'église. N'y aurait-il pas lieu, à cette occasion, de réassembler ces joyaux tels qu'ils étaient à l'origine ?

L. SMOLDEREN

14. Cette omission mérite surtout d'être relevée chez Sanderus dont la gravure est très détaillée mais qui omet curieusement de reproduire les sculptures d'angle.

Oorkonden en Mededelingen

ENKELE MINDER BEKENDE ELLEMATEN UIT FRANS-VLAANDEREN

Van Gratien Anthonne Vervot, geboortig van Steenvoorde (Frankrijk) op 4-7-1736, komt in een familieboek,¹ gedagtekend van 2-8-1783, een plaat voor waarop recto een reeks ellematen en verso een reeks voetmaten afgebeeld zijn. Onderhavige beschouwingen beperken zich essentieel tot de ellematen, vijf in getal, met als nummer zes een lijnstuk dat 4 dm. voorstelt en inderdaad 4 dm. meet zodat bij de opmeting van boven vermelde ellematen geen rekening dient gehouden met een krimpings (of uitzettings) coëfficiënt van de aangewende grondstoffen, in casu het papier en de inkt. Een opmeting van de voorgestelde ellematen gaf volgende resultaten :

a) $\frac{1}{4}$ Franse elle 302 mm	
wat terug zou gaan op een elle van	1.204 mm
b) $\frac{1}{2}$ Steenvoordse elle 364 mm	
wat terug zou gaan op een elle van	728 mm
c) $\frac{1}{2}$ Hazebroekse (winkel) elle 360 mm	
wat terug zou gaan op een elle van	720 mm
d) $\frac{1}{2}$ Rijselse elle 354 mm	
wat terug zou gaan op een elle van	708 mm
e) $\frac{1}{2}$ elle van Belle 346 mm	
wat terug zou gaan op een elle van	692 mm

Bij dergelijke uitslagen mag echter niet uit het oog verloren worden dat elke eventuele fout, in meer of min, vermenigvuldigd wordt met 4 respectievelijk 2, wat betekent dat een bij het tekenen of opmeten gemaakte geringe fout van, laat ons zeggen, 0,5 mm uiteindelijk aanleiding geeft tot verschillen van 1 mm respectievelijk 2 mm.

Tot daar wat betreft de opmetingen.

Deze gegevens kunnen echter aangevuld en zo mogelijk gerectificeerd worden aan de hand van gegevens verstrekt

1. Handschrift Vervot, een register in leder ingebonden, eertijds voorzien van koperen sloten, berustend op Rijksarchief te Brugge, aanwinsten nr. 3157.

in bijschriften, die in verhouding staan tot twee beter bekende oude maten : 1° de Franse koninklijke voet (of van Parijs) en 2° de voet van Cassel (in Frankrijk).

De Franse koninklijke voet stemde, van 1667 af, overeen met circa 324,839 mm (2a, 3) zodat de duim, het $1/12^\circ$, circa 27,069 mm mat.

Over de voet van Cassel wordt door Doursther² (1840) vermeld :

1° Pieds des forêts, pied normal de la Hesse électorale
= 12 pouces = 144 lignes = 11 pouces du Rhin
= 287,7 mm.

2° Pied d'arpentage 14° de la perche = 284,9 mm.

3° Pied décimal d'arpentage 10° de la perche
= 398,9 mm.

Blijkbaar was hem de voet van Cassel in Frankrijk onbekend. Hij blijkt evenmin bekend geweest te zijn met de ellen van Cassel (in Frankrijk), van Steenvoorde, van Hazebroek en van Belle.

De Casselse voet (in Frankrijk) wordt op de keerzijde van besproken afbeelding voorgesteld door een lengte van circa 293 mm, welke niet in 12, maar in 10 duimen van elk circa 29,3 mm onderverdeeld is.

De waarde van bovenvermelde Casselse voet en duim kan nog op volgende wijze benaderd worden : volgens bijschrift bij elle nr. 5 stemt de gehele Rijselse elle overeen met 24 Casselse duimen maar ook met $25 \frac{4}{5}$ Franse duimen (van de koninklijke voet) waaruit volgt dat :

24 Casselse duimen

$$= 27,069 \text{ mm} \times 25 \frac{4}{5} = \pm 698,4 \text{ mm.}$$

1 Casselse duim

$$= 698,4 \text{ mm} : 24 = 29,099 \text{ mm} \approx 29,1 \text{ mm, en}$$

1 Casselse voet = $29,1 \text{ mm} \times 10 = 291 \text{ mm.}$

Hieruit volgt dat :

$291 \text{ mm} < \text{Casselse voet} < 293 \text{ mm}$ of gem. $\pm 292 \text{ mm}$

$29,1 \text{ mm} < \text{Casselse duim} < 29,3 \text{ mm}$ of gem. $\pm 29,2 \text{ mm}$

Aan de hand van boven berekende waarden van de Casselse voet en duim en deze overbekend voor de Franse konings voet en duim alsmede de bij de respectievelijke ellen in bijschrift voorgestelde onderlinge verhoudingen kan nu ook hun waarde berekend worden ; deze bedraagt voor :

2. H. Doursther, *Dictionnaire universel des Poids et Mesures* — Bruxelles, 1840, a) blz. 414 ; b) blz. 405 ; c) blz. 35 ; d) blz. 37.

a) de Franse elle hebbende 3 voet 8 duim Franse koninklijke voet (= 528 lijnen) of $(324, 839 \text{ mm} \times 3) + (27,069 \times 8) = 1.191,069 \text{ mm}$ (sic); Doursther stelt echter, terecht, deze elle gelijk met $526 \frac{5}{6}$ lijnen waardoor een lengte bekomen wordt overeenstemmend met 1.188,446 mm (2, c). Dit stelt een verschil van circa 2,5 mm.

b) de Steenvoordse elle heeft $2 \frac{1}{2}$ voet van Cassel = $292 \text{ mm} \times 2,5 = 730 \text{ mm}$; en $26 \frac{7}{8}$ duim van de Franse koninklijke voet = $27,069 \text{ mm} \times 26 \frac{7}{8} = 727,5 \text{ mm}$.

c) de Hazebroekse winkel elle heeft $24 \frac{2}{3}$ duim Casselse voetmate = $29,2 \text{ mm} \times 24 \frac{2}{3} = 720,2 \text{ mm}$.

d) de Rijsselse elle heeft $24 \frac{2}{7}$ Casselse duimen = 709,1 mm; en 26 duim van de Franse koninklijke voet = $27,069 \text{ mm} \times 26 = 703,8 \text{ mm}$.

e) de elle van Belle heeft 24 Casselse duimen = 700,8 mm; en $25 \frac{4}{5}$ duim van de Franse koninklijke voet = 698,4 mm.

Tot besluit worden boven bekomen resultaten in tabelvorm samengevat zodat hun betrekkelijke waarde duidelijk naar voor treedt.

	Type elle	Waarden bekomen door :			Volgens Doursther	Maximaal verschil
		Afleiding v. Franse koningsvoet	Afleid. van Casselse voet	Opmeting		
a.	Franse	1.191,1	—	1.204	1.188,4 (2, c)	2,5
b.	Steenvoordse	727,5	730,-	728	—	2,5
c.	Hazebroekse	—	720,2	720	—	0,2
d.	Rijsselse	703,8	709,1	708	693,3 (2, d-4)	15,8 of 5,3
e.	van Belle	698,4	700,8	692	—	2,4
<i>alles in mm</i>						

D. VERLÉ

3. A. Machabey, *La Métrologie dans les musées de Province*, 1962, blz. 32.

4. De vraag rijst of het bij Doursther en Vervot hier wel om eenzelfde elle gaat. Men verlieze niet uit het oog dat in bepaalde steden vaak meerdere typen van ellen naast elkaar in gebruik waren: aldus te Brugge 2, te Gent 3 enz.

VONDSTEN IN DE SINT-JAKOBSKERK TE IEPER
EN IN DE SINT-WALBURGAKERK TE VEURNE

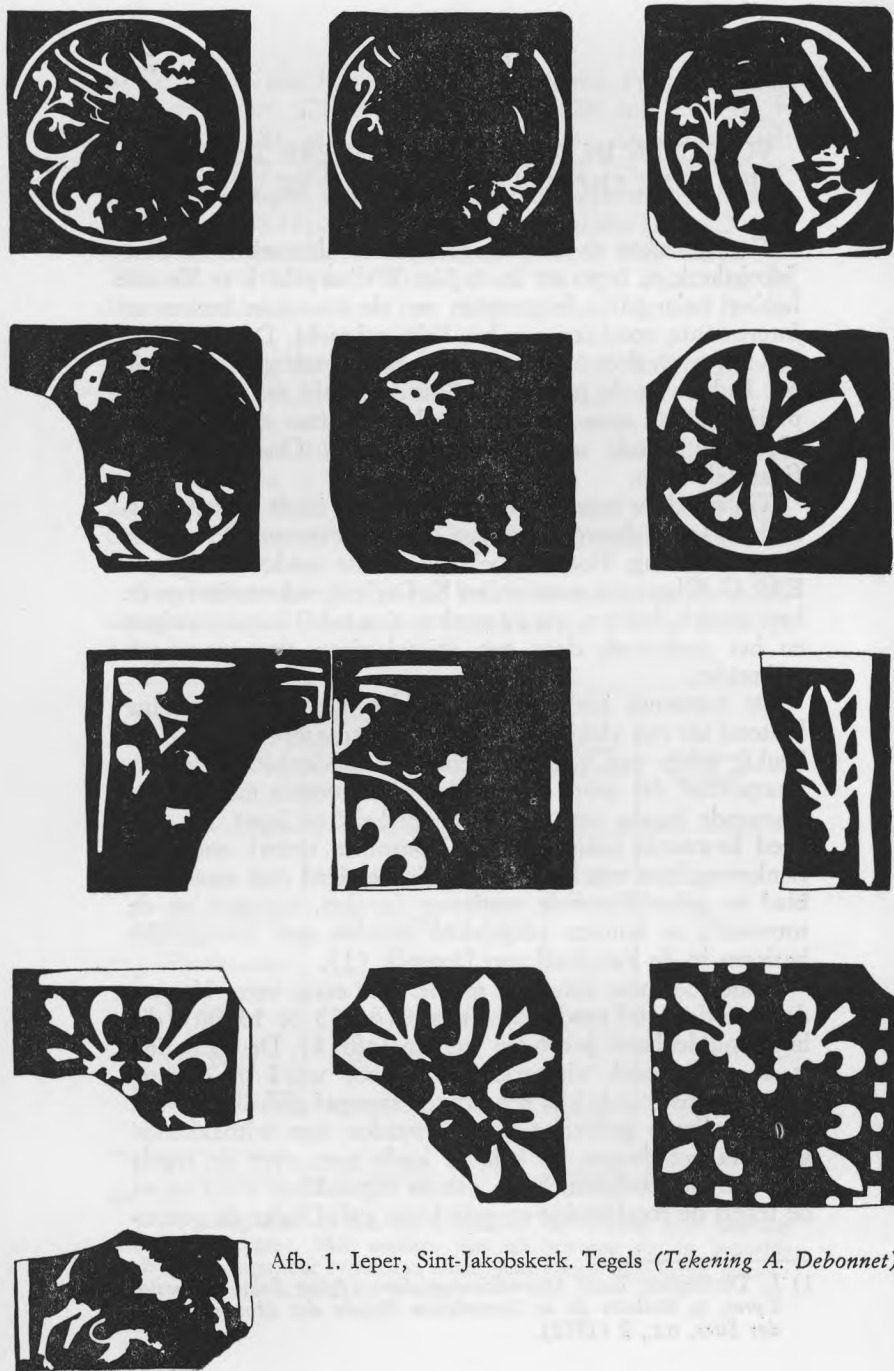
Grondwerken en aansluitend bodemonderzoek in de Sint-Jakobskerk te Ieper en in de Sint-Walburgakerk te Veurne hebben belangrijke fragmenten van de romaanse kerken en interessante vondsten aan het licht gebracht. Deze bijdrage handelt over deze vondsten. Het onderzoek geschiedde in het kader van de provinciale inventarisatie van het kunstpatrimonium; voor het onderzoek te Veurne verleende het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek ook financiële hulp.

Tijdens de winter 1971 - 1972 werden in de Sint-Jakobskerk te Ieper sleuven gegraven ten behoeve van de verwarmingsinrichting. Door de belangstellende medewerking van E.H. G. Gheysens, pastoor, en K. Declercq, sekretaris van de kerkfabriek, hebben wij de werken van nabij kunnen volgen en het onderzoek door een drietal eigen sleuven mogen uitbreiden.

De romaanse kerk uit het midden van de 12de eeuw bestond uit een vlakgesloten koor, een transept en een driebeukig schip van vijf traveeën; de middenbeuk had een westportaal dat grote overeenkomst vertoonde met de nog bestaande ingang van de Sint-Pieterskerk te Ieper. De zeer goed bewaarde basissen (van Doornikse steen) onder de flankerzuiltjes van het portaal zijn versierd met een hoekblad en beeldhouwde motieven (ovalen, zigzags) op de torussen; ze kunnen vergeleken worden met soortgelijke basissen in de katedraal van Doornik (1).

Onder de losse vondsten mogen hier eerst vermeld worden een dertigtal rood-bruine tegels (ca. 13 × 13 cm), die in de middenbeuk gevonden werden (afb. 1). De versiering is in slibtechniek uitgevoerd. Daarvoor werd in de nog natte roodbakkende klei een houten stempel gedrukt waarna de uitgediepte gedeelten gevuld werden met witbakkende klei. Na het drogen en bakken legde men over de tegels doorzichtige loodglazuur die daarna ingebakken werd en zo de tegels de rood-bruine en gele kleur gaf. Onder de gevon-

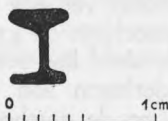
1) L. Devliegheer, *Bases tournaisiennes dans l'église Saint-Jacques à Ypres*, in *Bulletin de la Commission Royale des Monuments et des Sites*, n.r., 2 (1972).

Afb. 1. Ieper, Sint-Jakobskerk. Tegels (*Tekening A. Debonnet*).

den stukken tellen we zes medaillontegels ; in de cirkels zien we als ornament tweemaal een gevleugelde draak, waarschijnlijk tweemaal een hert, een man met een stok en een hond, een zesbladige bloem. Op een tegel blijft van een hert enkel de kop en het lang gewei over, op een ander staan waarschijnlijk een hert en een hondje. Drie verschillende tegels hebben elk vier lelies als versiering. Van een uit vier tegels bestaand medaillonornament (lelievormig motief in het midden, omgeven door twee cirkels ; lelies als hoekfiguren) zijn twee tegels bewaard.

In de zuid-westelijke hoek van de middenbeuk werd op een diepte van 90 cm een ongeveer 15 cm dik pak aan elkaar gekitte glasscherven gevonden. Na reiniging van tientallen exemplaren blijkt het hier in hoofdzaak om fragmenten te gaan van één of meer glasramen beschilderd in grisaille-techniek (afb. 5), waarbij zich ook scherven gekleurd glas bevonden (afb. 6). Tussen het glas lagen ook enkele stukjes loodbanden of -strippen waarvan de twee gleuven erg ondiep

Afb. 2. Ieper, Sint-Jakobskerk. Loodband.

zijn (afb. 2). Het witte glas, dat een groenachtige tint heeft, is gemiddeld 3 - 4 cm dik ; op de nog oorspronkelijke kanten is duidelijk te zien hoe men met het gruisijzer de scherven heeft afgeknapt. De buitenkant van de glasscherven heeft niet teveel geleden onder de atmosferische omstandigheden (regen, hagel, sneeuw) ; een goed voorbeeld van beschadiging geeft de blauwe rechthoekige scherf (afb. 6). Op de witte glasscherven heeft de glazenier met zwart-bruine verf (ijzeroxydeverf) symmetrisch-gerangschikt loofwerk — hoofdzakelijk druivebladeren — geschilderd ; de achtergrond bezette hij met een dicht netwerk van fijn geschilderde lijntjes. Enkele glasscherven hebben een zwaardere en min verzorgde lijntekening, terwijl dan ook het netwerk meestal ontbreekt. Er zijn ook nog enkele vierkantjes (4 × 4 cm) met een vierbladig motief beschilderd ; waarschijnlijk waren ze in de boord van het raam geplaatst. De witte banden die in het raam geometrische ornamenten

vormen, zijn maar aan één kant door loodbanden begrensd, en niet aan beide zoals dit bij de oudste grisailleramen uit het begin van de 13de eeuw het geval is (2).

Bij de scherven kleurglas treffen we als kleur blauw, geel, groen en rood aan. Er zijn driehoeken, rechthoeken, ruiten, gedeeltelijk rond-uitgesneden stukken e.a. bij; verscheidene scherven vertonen een decoratieve beschildering. Wegens hun aanwezigheid bij het grisaille-glas behoren de scherven kleurglas waarschijnlijk tot eenzelfde raam. Uit het einde van de 13de eeuw zijn inderdaad grisaille-ramen gekend waarvan de boorden ook met kleurglas versierd zijn.

Uit de tekening, patine en grisaille-techniek mogen we besluiten dat het hier beschreven glas dateert uit het einde van de 13de eeuw, een periode waarvan in ons land maar enkele glasfragmenten bewaard zijn (3).

*
**

In november - december 1972 werd in de Sint-Walburgakerk te Veurne ten behoeve van een verwarmingsinrichting een 3 m. brede sleuf doorheen de kruisbeuk gegraven. De ligging van de geplande sleuf had reeds laten voorzien dat men o.m. op de funderingen zou komen van de twee flankertorens die zich op de oosthoeken van de vieringstoren van de romaanse kerk (eerste helft 12de eeuw) bevonden en een zeventig jaar geleden gesloopt werden om plaats te maken voor het nieuwe transept van de kerk. De werken dienden dus van in het begin zo goed mogelijk gevolgd te worden (4).

Uit het onderzoek is gebleken dat de torenmuren maar juist tot onder de huidige vloer afgebroken waren, zodat niet enkel de fundering maar ook nog opstaande muren ter plaatse waren. Zoals bekend treft of trof men ook gelijk-

2) Cfr. E. Viollet le Duc, *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle*, t. 9 (s.v. vitrail).

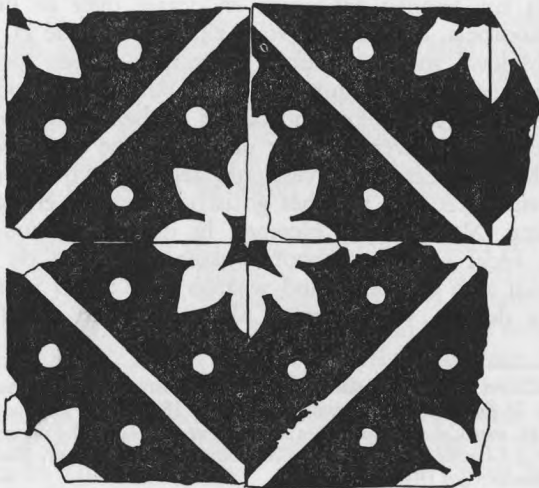
3) Enkele verwante grisaille-scherven (midden 13de eeuw) werden in 1952 - 1954 in de Duinenabdij te Koksijde gevonden. J. Helbig, *Les vitreaux médiévaux conservés en Belgique, 1200 - 1500* (Corpus vitrearum medii aevi. Belgique I) Brussel, 1961, nr. 53, blz. 283 - 284, fig. 163.

4) De h. G. De Cuyper en L. Lams, voorzitter en schatbewaarder van de kerkfabriek, alsmede pastoor A. Van Houtryve zijn ons bij het onderzoek zeer behulpzaam geweest. Voor het onderzoek buiten de kerk gaf het stadsbestuur van Veurne bereidwillig de gevraagde toelating.

aardige flankeertorens aan in de romaanse abdijkerk te Mesen, in de Sint-Baafsabdij te Gent en in de Sint-Vincen-tiuskollegiale te Zinnik. Van de gelegenheid werd ook hier gebruik gemaakt om een eigen klein bodemonderzoek te doen. Daardoor weten we nu dat het hoofdkoor geflankeerd was door twee half rond gesloten zijkoren en dat het drie-beukige schip tenminste vijf traveeën telde.

Veel vondsten werden tijdens de opgravingen niet gedaan. In het noordelijk gedeelte van de sleuf — tegen de noordelijke flankeertoren — hebben de arbeiders een graf gevonden dat door vier grote ijzerstenen (ca. 90 cm lang, 50 - 60 cm breed en ca. 20 cm hoog) afgedekt was. Het graf werd spijtig genoeg opgeruimd vooraleer we gelegenheid hadden de ligging en de samenhang met de kerk te onderzoeken. Het geraamte, dat nog in het graf lag, hebben we evenmin gezien.

Bij de noordelijke flankeertoren werden een zestal rood-bruine tegels en tegelfragmenten gevonden, behorend tot uit vier tegels bestaande figuren waarvan het versieringsmotief — in slibtechniek — gevormd wordt door een ruit met in het midden een achtbladige bloem door acht bolletjes omgeven (afb. 3).

Afb. 3. Veurne, Sint-Walburgakerk. Tegels (*Tekening A. Debonnet*).

Belangrijker was de ontdekking op 27 november van twee, uit Doornikse steen gemaakte epitafen uit de 15de eeuw; met de gebeeldhouwde kanten op elkaar, lagen beide op de overgebleven muren van de zuidelijke flankertoren. Daar kunnen ze maar na de afbraak van deze toren, t.t.z. in het begin van onze eeuw neergelegd zijn. Het merkwaardige is dat deze memoriestenen in 1972 eigenlijk herontdekt werden! In de 19de eeuw waren ze immers — samen met vier andere epitafen uit de 15de - 16de eeuw — ingemetseld in de buitenmuur van het vroegere kloosterpand, ten noorden van de Sint-Walburgakerk, waar ze door verscheidene historici vermeld worden. C. Carton en F. Van de Putte geven in 1862 - 1863 een beschrijving van de twee stenen (5); in 1871 vermeldt J.M. van Caloen met veel lof de eerste steen (6); in 1875 geven F. De Potter, E. Ronse en P. Borre eveneens de opschriften van de twee epitafen (7). Na een verblijf van ca. 70 jaar onder de grond, worden ze nu terug in eer hersteld en krijgen een aangepaste plaats in een koorkapel.

De eerste gedenksteen is 57,5 cm hoog, 91 cm breed en 14 cm dik (afb. 7). Voorgesteld wordt Willem Metter s († 1458), geboren in Sint-Omaars, pastoor van de Sint-Walburgakerk, die vergezeld is van zijn patroonheilige en knielt voor Onze-Lieve-Vrouw met het Jezuskind. Hij houdt zijn handen gevouwen en draagt over de linkerarm een koorpels. Achter hem staat zijn patroon, de H. Willem van Maleval, met een boek in de rechter- en een speer in de linkerhand; deze figuur was in de vorige eeuw ook reeds geschonden. Een tekstband achter de heilige is, op de uiteinden na, verdwenen. Vóór de overledene zitten Maria en het Kind in een mooi versierde zetel die voorzien is van armleuningen, een rug met gotisch maaswerk en een overhuiving. Maria houdt bloemen in de rechterhand; Jezus staat recht op haar schoot. Tussen Maria en de pastoor bevindt zich een tekstband waarop staat: « O virgo maria mater dei p... ». Volgens J.M. van Caloen stond in dat

-
- 5) C.C. en F.V., *Collégiale de Sainte-Walburge à Furnes*, in *Annales de la Société d'Emulation*, 16 (1862 - 1863), 79, 118.
 - 6) J.M. van Caloen, *Quelques monuments funèbres à Furnes, à Ypres et à Clercken*, in *Gilde de St-Thomas et de St-Luc. Bulletin des séances*, 2 (1871 - 1873), 92.
 - 7) F. De Potter, E. Ronse, P. Borre, *Geschiedenis der stad en kastelnij van Veurne, II*, Gent, 1875, 250.

opschrift ook nog het woord « memento ». Links van Maria bevindt zich een tak met zes bladeren ; rechts van de patroonheilige is een gelijkaardige, maar kleinere tak die maar drie bladeren telt wegens de aanwezigheid van de tekstband en een wapenschild (een dwarsbalk vergezeld van twee zesbladige rozen). Langs onder draagt een tekstband het volgende drieregelige inschrift in gotische minuskels :

† Hier vooren ligt begrauen heere willem metter.
s. prochipape van deser kerke ghebore van sint
omaers die starf int iaer. m.cccc. lviii den xxi ste
dach in december. bidt voor hem vte caritaten.

De gehele voorstelling is afgeboord door twee zuiltjes die in elke bovenhoek een drielob dragen.

De personen, de zetel, de planten en het wapenschild zijn als vlakreliëf in de steen uitgespaard ; de inschriften en de details in de kledij zijn ingekapt.

De familienaam « metter s » komt tamelijk vreemd voor. Waarschijnlijk betreft het hier een naam « Metteris », « Mettenis » of « Metse ». Het is echter ook mogelijk dat het — gezien de pastoor uit Sint-Omaers afkomstig was — hier de vernederlandsing van een Franse naam, bijv. « Alès » betreft.

De tweede epitaaf — 62 cm hoog, 98 cm breed en 10 cm dik — is in minder goede staat : de linker bovenhoek is verdwenen en grote gedeelten van de gelaagde Doornikse steen zijn afgeschilferd (afb. 8). Dit was in de vorige eeuw nog niet het geval, want Carton en Van de Putte konden nog alle afgebeelde figuren duidelijk herkennen.

Zowel de inschriften als de figuren zijn in de steen uitgespaard ; de plooien in de kledij zijn met ingekapte lijnen aangeduid.

Rechts zit Maria in een zetel, waarvan vooraan een pinakeltje en achteraan een fragment van de rug te zien is ; het Jezuskind is verdwenen. Naast haar staat de H. Hiëronymus, herkenbaar aan zijn gewone attributen ; hij draagt een boek in de linkerhand, terwijl hij met de rechterhand een leeuw streelt die tegen hem opstaat. Van de kap onder de kardinaalshoed is enkel het benedengedeelte bewaard. Links knielt de overleden priester, Omaar Hei.man († 1471), geboren in Alveringem ; over de rechterarm draagt hij een koorpels. Boven zijn hoofd is een tekstband aangebracht waarvan enkel nog het eerste woord te lezen is : Miserere.

Achter hem staat (of stond) zijn patroon de H. Audomarus, die tevens de kerkpatroon van Alveringem is ; deze draagt de bisschopsmijter en hield met de linkerhand zijn staf vast, terwijl hij een kind op de rechterarm droeg. Dit laatste is een verwijzing naar het mirakel dat de heilige te Alveringem deed toen hij het blinde kindje van Adalfridus doopte en het zicht teruggaf (8).

Langs onder staat op drie regels het volgende inschrift in gotische minuskels :

... en heere omaer hei..man priestere can ...
 ... kercke gheboren van alueringhem die staerf int
 jaer ons heeren . m . cccc . lxxi . ende . xxvi .
 in sporkele bid ouer de ziele.

Carton en Van de Putte, daarin gevolgd door De Potter, Ronse en Borre, hebben het begin van het opschrift gelezen als : « Hier voren licht begraven Omaer ... » wat echter niet overeenstemt met wat nu nog te lezen is. Ernstige twijfel bestaat ook over hun lezing van de sterfdatum : « m vier hondert ende xxvi in sporkele ». Er zou dan niet enkel twijfel over het sterfjaar — 1400 of 1426 — bestaan, maar in het tweede geval zou de dag in februari niet aangegeven zijn. Een gedeelte van het jaartal is echter nog op de steen

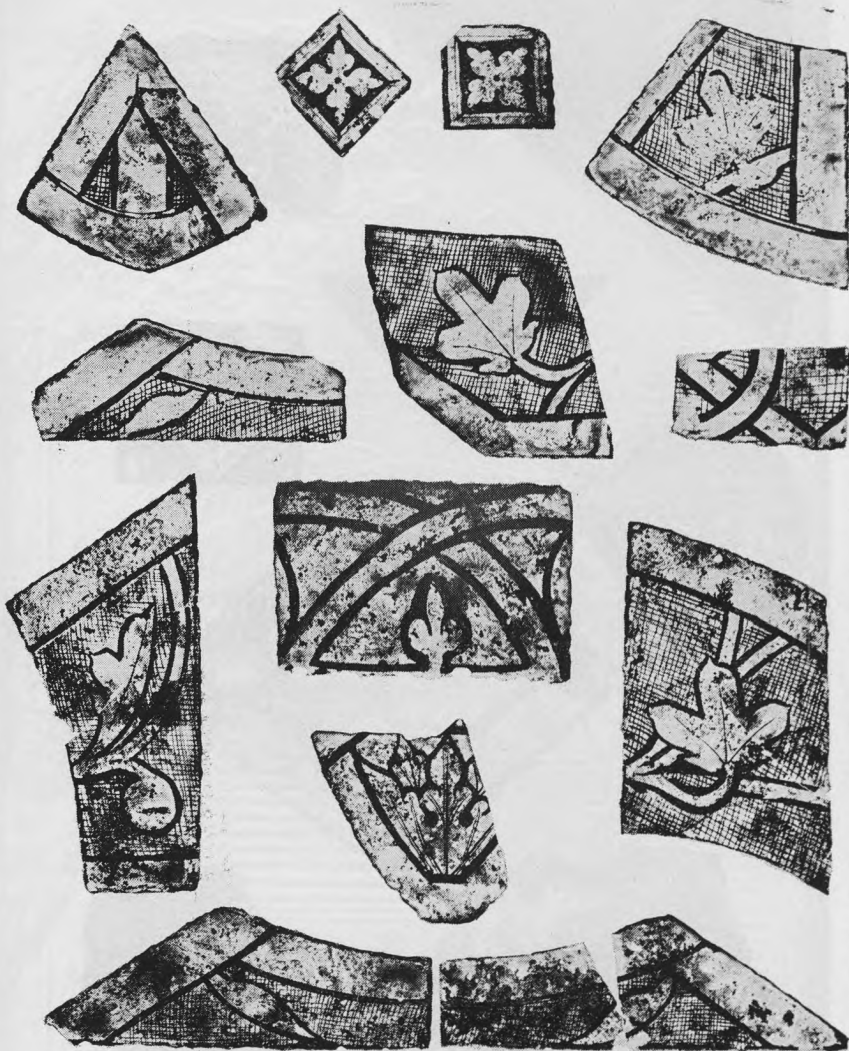
·m·cccc·lxxi·en·xxvi·in·sporkele

Afb. 4. Veurne, Sint-Walburgakerk. Sterfdatum van Omaer Heineman.

te lezen, en wel : lxxi; tussen deze cijfers en m past juist : cccc, zodat we dan als sterfjaar bekomen : m cccc lxxi (afb. 4), foutief gelezen als : m vier hondert.

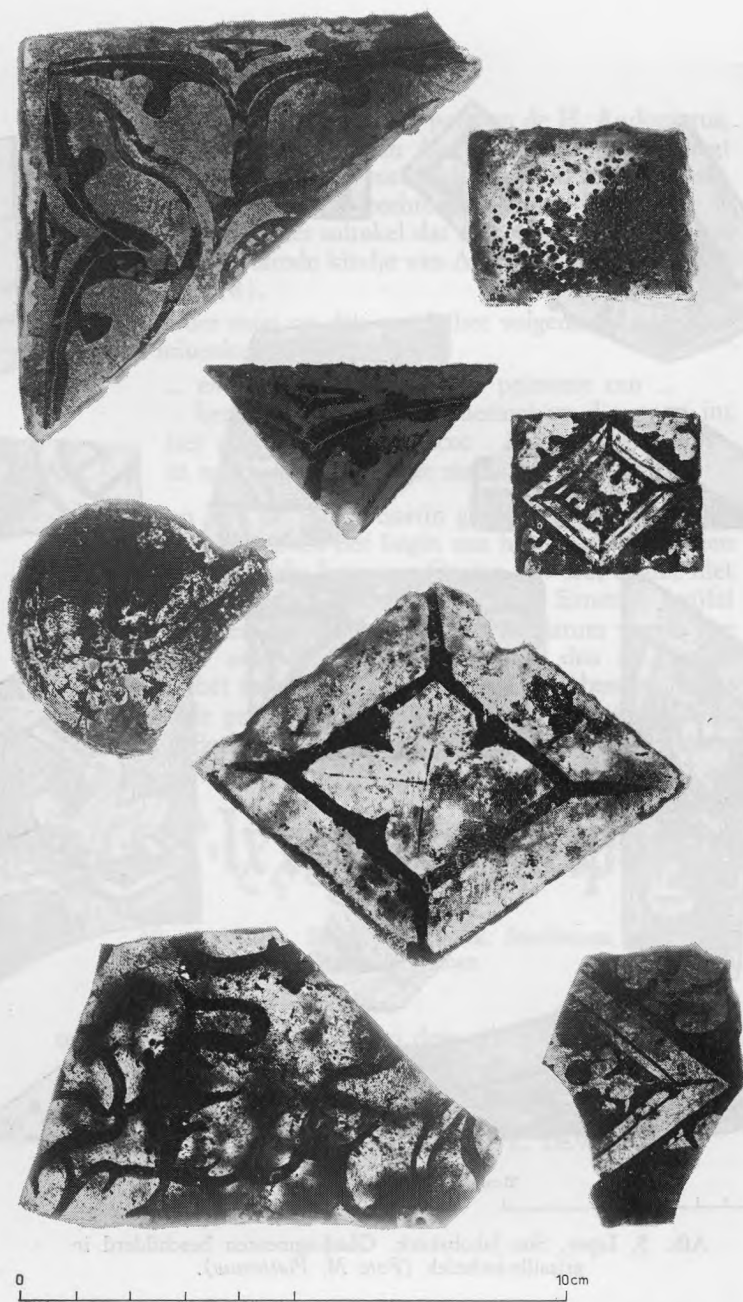
L. DEVLIEGHER.

8) S. Dequidt, *Sint-Omaarsput*, in *Biekerf*, 3 (1892), 1-14, 17-20.

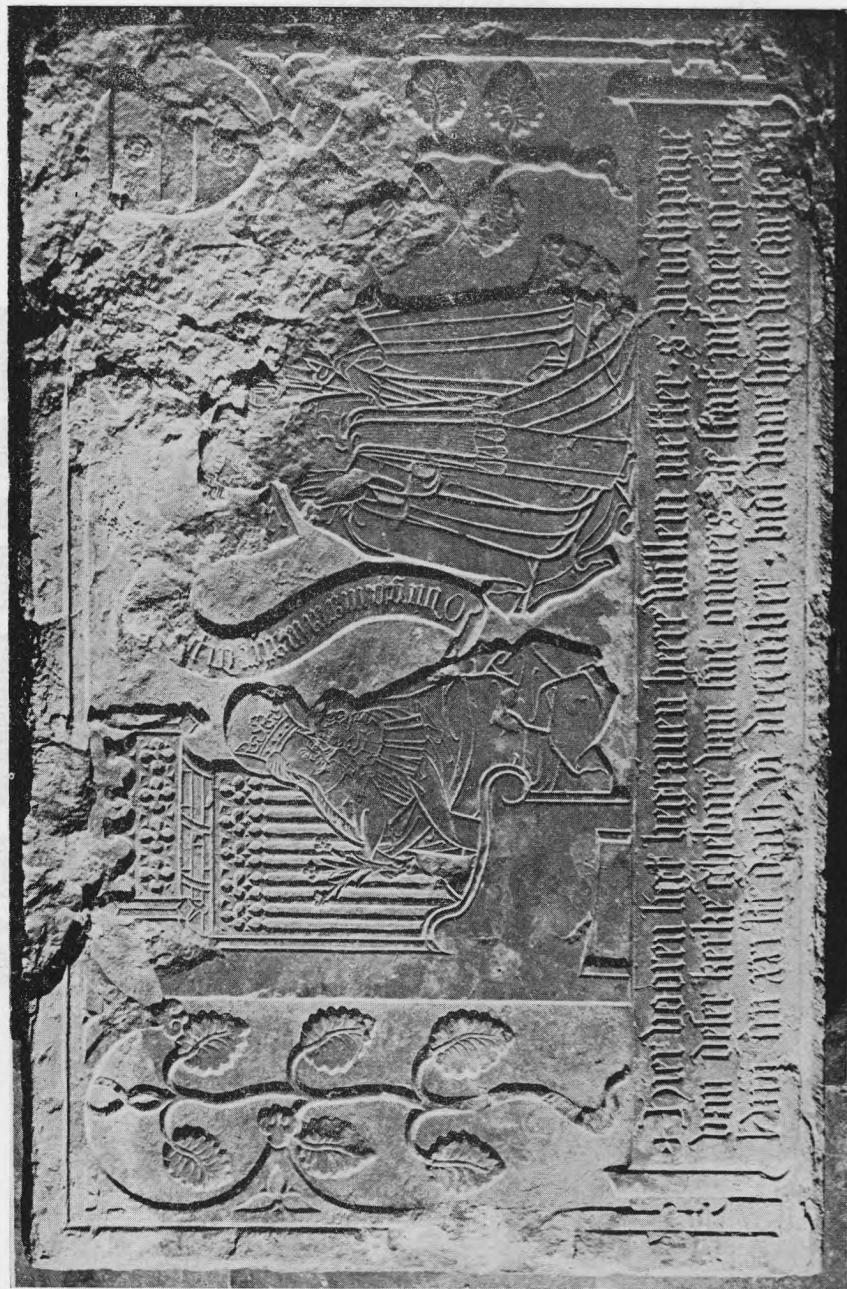

0 10 cm

Afb. 5. Ieper, Sint-Jakobskerk. Glasfragmenten beschilderd in grisaille-techniek (Foto M. Platteeuw).

Afb. 6. Ieper, Sint-Jakobskerk. Gekleurde glasfragmenten
(Foto M. Platteeuw).

Afb. 7. Veurne, Sint-Walburgakerk. Epitaaft van Willem Metter s
 (Foto L. Devliegher).

Afb. 8. Veurne, Sint-Walburgakerk. Epitaaf van Omaer Heineman
(Foto A. Debonnet).

DOCUMENTEN BETREFFENDE BRUGSE DRUKKERS
GREGORIUS WEYTS

Gregorius Weyts, zoon van de zager Laurens Weyts, was nog een kind toen hij als leerling van de Bogardenschool te Brugge werd opgenomen. In deze stedelijke onderwijsinrichting werden in de regel alleen weeskinderen aanvaard. In ieder geval moesten de nieuwe leerlingen aan drie voorwaarden voldoen: ze moesten behoeftig zijn, gaaf en gezond naar lichaam en geest en de leeftijd van 8 à 9 jaar bereikt hebben. Van de opneming af werd aan de leerlingen het gewone onderwijs van de tijd verstrekt. Voor het grootste gedeelte van de leerlingen nam dit gewone onderwijs op dertienjarige leeftijd een einde om vervangen te worden door beroepsopleiding bij een gevestigd meester doch onder het toezicht van het schoolbestuur.¹

Te beginnen met 24 juni 1555 werd Gregorius Weyts aldus in de leer gebracht bij de Brugse meester-drukker Jacob Janssuene,² die zich tegenover de school verbond zijn aangenomen leerknapp het drukkersbedrijf gedurende zes jaar aan te leren en hem tevens onderdak, voeding en verzorging naar behoren te verstrekken. Daarenboven moest Jacob Janssuene beloven een gouden muntstuk bij het eindigen van de voorgeschreven leertijd aan zijn leerknapp te schenken.

Het was een vaste gewoonte, dat de leerknapp na het einde van zijn leertijd nog enkele jaren bij een of ander meester als gezelschap ging werken, niet alleen om zich verder in het vak te bekwamen maar ook om in zijn onderhoud te voorzien en wat geld bijeen te krijgen met het oog op het huwelijk en eventuele vestiging als zelfstandig meester.

Het is niet met zekerheid gekend of Gregorius Weyts het ooit tot zelfstandig meester heeft gebracht. Wel weten wij dat hij drukker van beroep gebleven is, want hij wordt als dusdanig nog uitdrukkelijk vermeld in akten d.d. 27 juni 1566, 2 en 13 september 1569. In ieder geval hebben wij geen exemplaar van een van zijn drukken kunnen vin-

1. Vgl. A. Schouteet, *Een beschrijving van de Bogardenschool te Brugge omstreeks 1555 door Zeger van Male*, Brugge, 1960, blz. 11.

2. Over de drukker Jacob Janssuene is maar weinig bekend. Zie A. Visart de Bocarmé, *Recherches sur les imprimeurs brugeois*, Brugge, 1928, blz. 27.

den. En van zijn inschrijving als meester-drukker in het gilde van de librariërs, waaronder de drukkers te Brugge ressorteerden, zijn geen sporen overgebleven. Overigens zijn de gildeboeken voor de periode van 1555 tot 1618 verloren gegaan.³

Wanneer wij Gregorius Weyts in de zoëven genoemde akten van 1569 aantreffen is hij reeds gehuwd met Catharina vande Raverie en schijnt hij zich een benijdenswaardige welstand verworven te hebben, hetgeen voor een gewone ambachtsman doorgaans niet te bereiken was. Niet enkel bezat hij samen met zijn echtgenote een lijfrente van twee pond groot 's jaars, maar zij waren ook eigenaars van drie welgelegen woonhuizen te Brugge: op 16 maart 1570 kwamen zij in het bezit van een huis aan de oostzijde van de Sint-Katelijnestraat, op 9 februari 1573 van een huis aan de noordzijde van de Zilverstraat, en op 31 december 1574 van een huis aan de zuidzijde van de Zilverstraat.

Van het eerstgenoemde huis is Gregorius Weyts geen eigenaar gebleven, zodat bij zijn afsterven, die enkele tijd vóór december 1584 plaats had, zijn onroerend bezit uit de twee huizen in de Zilverstraat bestond. Bij de afwikkeling van zijn sterfhuis en de verdeling van zijn nagelaten bezit, is het huis aan de zuidzijde van de Zilverstraat overgegaan op Catharina, de enige dochter uit het huwelijk van Gregorius Weyts met Catharina vande Raverie, en het huis aan de noordzijde van de Zilverstraat op de weduwe van Gregorius Weyts, die deze eigendom op 22 november 1600 heeft verkocht.

Kunnen wij geen drukwerken van Gregorius Weyts aanwijzen, het bestaan ervan is daarom niet uitgesloten. Het is inderdaad goed mogelijk dat er in de een of de andere verzameling, hetzij van openbare of private aard, een dergelijk drukwerkje verscholen zit en wegens zijn kleine afmetingen en banale inhoud tot nog toe weinig de aandacht heeft getrokken. Wij richten dan ook een dringend verzoek tot de lezers ons te willen inlichten over drukwerken, hoe gering ook, die uit het atelier van Gregorius Weyts zijn voortgekomen.

A. SCHOUTEET

3. Vgl. A. Schouteet, *Inventaris van het archief van het voormalige gild van de librariërs... te Brugge*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis « Société d'Emulation » te Brugge*, dl. C (1963), blz. 228-269.

1

1552 februari 7 - 1555 juni 24. — *Aantekening betreffende de opnemng van Gregorius Weyts als leerling van de Bogardenschool te Brugge en zijn uitbesteding bij de drukker Jacob Janszeune.*

Goorke Weyts, filius Lauereins, zagher deser stede, oudt (1) jaren, es ontfæen, in de platse van Augustinken de Haze, den VII^{em} sporcle 1551.

Goorke Weyts es besteet met Jacop Janssuene, prenter deser stede, den termyn van 6 jaren, beghinnende t' Sint-Jansmesse 1555; belooft hem tzelve ambocht te leeren ende hem te onderhouden volghende de costume deser scole, ten afsceeden te gheven enen Angelot (2) in specie (3).

Fonds van de Bogardenschool, register van de bursalen (4) over de jaren 1539-1632, fol. 10.

2

1566 juni 27. — *In vervanging van Lieven Ameel wordt de drukker Gregorius Weyts aangesteld tot voogd over Steven, de minderjarige zoon van Gerard Brycke en Martine Weyts.*

Gregoris Weyts, prentere, juravit voochd in stede van Lieven Amel, vertrocken, te vooren voochd met Cornelis Verlake, van Steven filius Geeraert Brycken by Martine Weyts, uxor. Actum XXVII^{em} wedemaent LXVI, present: Peres, overziendre, Spaers, Lucas, scepenen.

Weeskamer van Brugge, aantekenboek van eedsafleggingen door voogden over de jaren 1558-1574, fol. 42, nr. 4.

3

1569 september 2. — *Frans vander Burch draagt aan Jan Vincke de eigendom over van een huis, staande aan de Kuipersstraat te Brugge.*

... Voort dit voornoemde huus, daer hiervooren ghifte of ghegheven es, jaerlicx alleene belast met twee ponden grooten tsjaers lyfrente

1. In het handschrift niet ingevuld.

2. Naam van een gouden muntstuk.

3. Van deze aantekeningen wordt melding gemaakt in L. Gilliodts-van Severen, *Inventaire diplomatique des archives de l'ancienne Ecole Bogarde à Bruges*, dl. III, Brugge, 1900, blz. 1155.

4. Onder « bursalen » verstaat men kinderen, die ingevolge bijzondere stichtingen of beurzen in de Bogardenschool werden aanvaard.

ten twee lyfven, losselick den penninck thiene, die men tsjaers ghelt Gooris Weyts, prentere, ende Janneken, zyn wyf, lanxtlevende gheheel heffende...

Protocol van Jan Telleboom, klerk van de vier-schaar van Brugge, over de jaren 1569-1571, fol. 23 r.-v.

4

1569 september 13. — *Jan Vincke en zijn echtgenote Johanna de Voughenare dragen aan Anton Scheerbaert de eigendom over van een huis, staande aan de Kuipersstraat te Brugge.*

... Ende bovendien tzelve huus, daer hiervooren gifte of es ghegheven, alleene belast met twee ponden gr. tsjaers lyfrente ten twee lyfven, losselick den penninck thiene, die men ghelt Gooris Weyts, den prentere, ende zyn wyf, lanxtlevende gheheel heffende ...

T.a.p., fol. 26 r.-v.

5

1570 maart 16. — *Jan de Buuson en zijn echtgenote Marie vander Gracht dragen aan Gregorius Weyts de eigendom over van een huis aan de oostzijde van de Sinte-Katelijnestraat te Brugge.*

Sproncholf, Woestyne, XVIe maerte 1569. — Jan de Buuson ende Marie vander Gracht, zyn wyf, te vooren weduwe van Adriaen Delongueville, als erfvachtich van den huuse hiernaer verclaerst, dewelcke voorn. comparanten ghaven halm ende wettelicke gifte Gregooris Beyts (sic), present ende accepterende, ten tytele van loyalen coope jeghens alcandren ghedaen, van eenen huuse met datter toebehoort, staende ten voorhoofde in Sinte-Catelynestrate, an de oostzyde van der straete, naest den huuse wylen toebehoorende Cornelis van Blaseme, an de zuudzyde an d'een zyde, ende den huuse wylen toebehoorende Pieter Mallaert, an de noordzyde an d'ander zyde, achterwaerts streckende met eender platse van lande met gheemeene haghe ende boornepit metten huuze van den voorn. Cornelis van Blaseme totter erve toebehoorende Lievin Brulandt, den hofman, ende den hoirs van Jan de Thollenaere, al in zulcker vormen ende manieren als 't voors. huus ghestaen ende ghelegghen was, met conditiën indien tusschen den voors. acceptant ende eeneghe naestghelande questie viele ter causen van de ghemeentucht van den voors. boornepit, of dat denzelven acceptant mainteneerde eeneghe daeruit te weeren, dat dezelve acceptant ghehouden wordt dat te doene t'zynen pericle zonder by den comparanten danof eenich garant ghehouden zynde te doene; met XIII s. gr. tsjaers

gaende uuten voorn. huuse, voort den huuse van den voors. Cornelis van Blaseme, voort noch vier huusen wylen toebehoorende Loys Caboot midsgaders den huusinghen van den voorn. Lievin Brulandt ende Jan van Arie, al daerneffens ende ontrent staende, ten rechten landcheinse, daerof 't huus, daer hiervooren ghifte of ghegheven es, jaerlicx ghelden moet metten huuse van den voorn. Cornelis van Blaseme, an de zuudzyde daerneffens staende, II s. gr., te wetene: elc XII gr., ende alle d'ander huusen 't remenant, altyt in elcandren verbonden blyvende, die men ghelt naer uutwysen van de briefven danof zynde, zonder breeder lasten van renten, hoewel de oude lettren van ghifte verclaerde van noch XV s. gr., mids dat dezelve ghelost waeren, ende noch verbonden in VI lb. X s. gr. loopende schult jeghens Jooris Michiels, danof de comparanten beloofden tzelve huus te indempneren, ooc met conditien ende bespreken indien in toecommende tyden bevonden wierde dat men ter causen van deser vercoopinghe schuldich ware den twintichsten penninck ofte andere lasten te betalen der Conincklicke Majesteyt dat tzelve wesen zal ten laste van den acceptant, cum garant. Ende es te wetene dat de voorn. comparanten gherecht waeren in 't voors. huus te wetene: in d'een helft als bezitters van den sterfhuuse van den voorn. Adriaen de Longueville, die van denzelven huuse proprietaris was per ghifte in daten XXIII^{en} decembre XV^cLI, gheteeckent *Overdyle* ende in d'ander helft per ghifte in daten van den III^{en} in sporcle XV^cLXIX, ondergheteeckent by Cornelis de Ruddere. Ende voorts zo compareerden voor ons scepenen voorn. meestre Adriaen vander Gracht ende Colaert Pontieu, dewelcke hemlieden constitueerden boorghe ende principaels, één voor anderen ende elc voor al, over de voorn. Jan de Buuson ende zyn wyf voor 't garant van de proprieteyt van den voorn. huuse ende van breeder lasten van renten dan hiervooren verclaerst staen.

In kennessen.

Protocol van Cornelis de Ruddere, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1569-1571, blz. 103-105.

6

1574 december 29. — *Gregorius Weyts en echtgenote Johanna vander Raverie vestigen een rente van 10 schelling groot 's jaars op hun huis, staande aan de oostzijde van de Sinte-Katelijnestraat te Brugge, ten voordele van de drukker Jacob Janszeune.*

Kethele, Praet, XXIX^{en} decembre 1574. — Gregooris Weyts ende Janneken vander Raverie, zyn wyf, welke comparanten bezetteden

over hemlieden ende over hemlieden naercommers Jacop Janszuene, den prentere, present ende accepterende voor hem ende zyne naercommers up een huus met datter toebehoort, staende ten voorhoofde in Sinte-Cathelynestrate, an de oostzyde van diere, naest den huuse wylen toebehoorende Cornelis van Blaseme, an de zuudtzyde an d'een zyde, ende den huuse toebehoorende Pieter Mulaert, an de noordtzyde an d'ander zyde, achterwaerts streckende met eene platse van lande ende ghemeene haghe ende bornepit metten huuse van den voorn. Cornelis van Blaseme totter erve wylen toebehoorende Lieven Brulant ende nu Jan van Stichele, al in zulcker voorme ende maniere als tzelve parcheel ter date van desen ghestaen ende gheleghen was, belast dit huus met diversche huusinghen ende eesters an beeden zyden daerneffens liggende met XIII s. gr. tsjaers ten rechten landtcheinse, danof dat dit huus daer hier bezet up ghedaen es jaerlicx ghelden zal de XII gr. tsjaers ende d'ander huusen 't remenant, die men ghelt zulcke persooenen ende ten zulcken termyne binnen den jaere als de lettren van constitutiën dat verclaerssen alze van thien scellinghen grooten tsjaers eeuwelicke rente solvit telcken halven jaere te lossene den penninck zesthiene met zulcken ghelde ende payement als ter date van der aflossinghe cours ende ghanck hebben zal binnen den lande ende graefscepe van Vlaenderen volghende d'ordonnantie van der munte ende dat by vyf scellinghen grooten tsjaers te gheldene ende niet min. Ende es te wetene dat de voorn. Gregooris Weyts gherecht es in 't voorn. huus by ghifte in date den XVI^m in maerte XV^c neghenentzestich ghetee kent by Cornelis de Ruddere, ghezwooren cleric, cum clause taillable.

Protocol van Jan Spetael, klerk van de vier-schaar van Brugge over de jaren 1573-1576, blz. 227.

7

1574 december 31. — *Jan Poiry en zijn echtgenote Johanna vander Stricht dragen aan Gregorius Weyts de eigendom over van een huis staande aan de zuidzijde van de Zilverstraat te Brugge.*

Bruneel, Baston, lest decembre XV^cLXXIII. — Jan Poiry ende Jhannekin, de dochtere van Pieter vander Stricht, de goudslaghere, zyne huusvrauwe, als proprietarissen zynde van den huuse hiernaer verclaerst, also ons scepenen voors. dat bleeck by eene lettere van ghifte in daten van den vichtiensten dach van novembre XV^c

tweenveertich, onderteekent : *G. Coolman*, welke comparanten ghaven halm ende wettelicke ghifte Gooris Weyts, present ende accepterende, ten goeden juusten ende loyalen titel van coope jeghens elcanderen ghedaen, van eenen huuse met een plaetskin van lande daerachter liggheende ende met al datter toebehoort, staende ten voorhoofde binnen deser stede in de Zelverstrate, an de zuudtzyde van der strate, naesten den huuse wylen toebehoorende Loy Beck ende nu Cornelis Laurens, den scheppere, met eene ghemeene muere, gote ende aysemente, an de oostzyde an d'een zyde, ende de plaetse van lande ende uitganck wylen toebehoorende Laurens van Cotengys daernaer zyne hoirs ende aeldinghers ende nu Jan vanden Berghe, den voerare, met zyne medepleghers, an de westzyde an d'andere, met eenen vryen muere ende oziedrop ende met eene ghemeene waterloop, duer 's voorseyts wylen Laurens van Cotengys plaetse van lande, desen voorseyden huuse ende tzelfs wylen Laurens huuse toebehoorende, streckende van 't voorseyts Cotengys huuse totter voors. Zelverstrate zoo 't van ouden tyden hadde, achterwaerts streckende met eender plaetse van lande ende ghemeene aysementhuus totter erfve wylen toebehoorende den voorscreven Cotengys ende nu voors. Jan vanden Berghe, den voerare, ende zyne medepleghers, met condition dat zo welcken tyden van nooden wesen zal 't voors. aysement te rumene ende larene dat men dat doen zal te ghemeene coste, elck half ende half, ende de vullichede van dien doen voeren ofte draghen duer 't voors. huus daer hiervooren ghifte of ghegheven es, voorts met zulcke vriheden van luchte van veinsters ende anders als 't verghifte parcheel ende d'huusinghe hadde up 's commons landt van Sint-Salvatorskercke in Brugghe ende der andre diere toebehooren, met vyf scellinghen thien penninghen grooten elckes jaers gaende uut desen voornoomden huuse midsgaders den voornoomden huuse wylen toebehoorende Cornelis Laurens, an de oostzyde daerneffens staende, ten rechten landtcheinse, daerof men jaerlicx ghelt, te wetene : die van Sinte-Janshuus in Brugghe drie scellinghen par., den disch van Sint-Salvators in Brugghe twee scellinghen par., de naercommers van Claeys Haghelin achtien penninghen par., den disch van Sinte-Cruus buuten Brugghe twaelf scellinghen zes penninghen par., der capelrie Sint-Salvators voors. zes scellinghen par., den commune van Sint-Salvatorskercke aldaer tweenvertich scellinghen par., ende de reste van der voors. rente en wist men ten passeerne van desen niet wie men die ghelt, ende van al welke voors. rente dat verghifte parcheel jaerlicx maer en ghelt d'eene heltscheede ende 's voorseyts Cornelis Laurens huuse, daerneffens staende, d'ander heltscheede zonder meer lasten nietjegenstaende dat de ghifte van

meer lasten mentie maken, als dezelve ghelost zynde, cum garant et taillable.

Protocol van Hiëronymus de Morenvael, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1574-1575, fol. 33 v.-34 v.

8

1574 december 31. — *Gregorius Weyts en zijn echtgenote Johanna vande Raverie beloven de som van 48 pond groot op bepaalde tijdstippen aan Jan Poiry te betalen wegens aankoop van het huis aan de zuidzijde van de Zilverstraat te Brugge.*

Idem scepenen, idem dach. — De voornoomde Gooris Weyts ende Jhannekin vande Raverie, zyne huusvrouw, welke comparanten wedden ende beloveden up den baerblicxsten van hemlieden beeden, één voor andere ende elc voor al, Jan Poiry, present ende accepterende, ofte den bringhere van desen, de somme van achtenveertich ponden gr. Vlaensch, commende ende spruutende dezelve penninghen over den coop van den naervolghenden parcheele, te gheldene ende te betalene de voornoomde somme, te wetene: vyf ponden gr. nu contant ende ghereet, ende de reste by vyf ponden gr. telcken jaere naer de date van desen eerstcommende, verbindende de voorn. comparanten daerinne heurlieder persoonen ende goedinghen, één voor andere ende elc voor al, up eerlicke executie in live ende in goede, ende by spetiaele verbonden de voorn. comparanten daerinne 't voorn. huus metten toebehoorten, omme by ghebreke van betaelinghe van de voornoomde somme ende elc payment byzondere in der manieren voorscreven tzelve parcheel te mueghen doen vercoopene in de weesecamere of tzelve wettelic ofghewonnen ende ghedecreteert waere.

T.a.p., fol. 34 v.

9

1580 augustus 20. — *Gregorius Weyts en echtgenote Johanna vander Raverie vestigen een rente van 10 s. gr. 's jaars op hun huis, staande aan de zuidzijde van de Zilverstraat te Brugge, ten voordele van Joris de Voocht.*

Idem scepenen (Houdtvelde, Schietere), idem dach (XX ougst 1580). — Gooris Weyts ende Jehannekin vander Raverie, zyn huusvrouw, als ervvachtich ende proprietarissen van den parcheele van huuse met datter toebehoort hiernaer verclaerst, ut patet per lettre van ghifte staende in 't registre van J. Morenvael, clercq etc. in

daten van den laetsten in decembre XV^c LXXIII, ende bezetteden over hemlieden ende over huerlieder naercommers Jooris de Voocht, in de presentie van Jacques Modde, die tzelve was over hem accepterende, ende zynen naercommers up een huus met een plaetskin van lande daerachter ligghende ende met al datter toebehoort, staende ten voorhoofde binnen deser stede in de Zelverstrate, an de zuudtzyde van der straete, naesten den huuse wylen toebehoorende Loy Beck ende nu Cornelis Laureins, met eene ghemeene muere, ghote ende aysement, an de oostzyde an d'een zyde, ende de plaetse van lande ende uitgancck wylen toebehoorende Laureins van Cotengys, daernaer zyne hoirs ende aeldynghers, ende nu Jan vanden Berghe, de voerare, met zyne medehoirs, an de westzyde an d'ander zyde, met eenen vryen muere ende oziedroop ende ghemeene waterloop duer 's voors. wylen Laureins van Cotengys plaetse van lande desen voors. huuse ende zelfs wylen Laureins huuse toebehoorende, streckende van 's voors. Cotengys huuse totter voors. Zelverstrate zoo 't van ouden tyden hadde, achterwaerts streckende met eender plaetse van lande ende ghemeene aysement-huuse totter erfve wylen toebehoorende den voorscreven Cotengys ende nu den voors. vanden Berghe ende zyne medepleghers, met conditiën dat zo welcken tyden van nooden wesen zal 't voors. aysement te rumene ende larene dat men dat doen zal te ghemeenene coste, elc alf ende alf, ende de vulichede van dien doen voeren ofte draghen duer 't voors. huus daer hiervooren bezettinghe up ghedaen es; voorts met zulcke vryhede van luchte, van veinsters ende anders, als 't verghifte parcheel ende d'huusinghen daerby staende vóór date van desen ende van ouden tyden hadde, up 's commons landt van Sint-Salvatorskercke in Brugghe ende de andere diere toebehooren, met V s. X d. gr. elckes jaers gaende uute desen voorn. huuse midsgaders den voorn. huuse wylen toebehoorende Cornelis Laureins, an de oostzyde daerneffens staende, ten rechten landscheins, daerof men jaerlicx ghelt, te wetene: die van Sint-Janshuus in Brugghe III s. par., den disch van Sinct-Salvators in Brugghe II s. par., den naercommers van Clais Haggelin XVIII d. par., den disch van Sinte-Cruus buiten Brugghe XII s. VI d. par., eene cappelrie Sint-Salvators voors. VI s. par., den commune van Sint-Salvatorskercke aldaer XLII s. par., ende de reste van de voors. rente en wist men ten passeirne niet wie men die ghalt, van al welcke voors. rente dit parcheel jaerlicx maer en ghelt d'eene heltscheede ende 's voors. Cornelis Laureins huus, daerneffens staende, d'ander heltscheede zonder meer lasten, nietjegenstaende dat de ghifte van meer lasten mentie makende es als dezelve ghelost zyn; alze van X s. gr. eeuwelicke rente elckes jaers, boven de voors. lasten

vooren daeruute gaende, of de weerde daer overe in andren payementen, te betalene telcken alfven jare, te lossene den penninck XVI, ghelyck de voors. comparanten ende acceptant kennen by desen ontfaen ende ooc betaelt t'hebbene, met zulcken ghelde ende payemente als ter date van der oflossinghe cours ende ganc hebben zal bin den lande ende graefscepe van Vlaendren, behouden der clause van taillable.

*Protocol van Bartholomeus Berot, klerk van de
vierschaar van Brugge, over de jaren 1579-1581,
fol. 185 v. - 186 v.*

10

1584 december 9. — *Pieter van Zwevezele en zijn echtgenote Catharina Weyts verlenen kwijschelding aan hun moeder, Johanna vande Raverie, na verdeling van het sterfhuys van hun vader, Gregorius Weyts. Pieter van Zwevezele en zijn echtgenote erven de eigendom van een huis aan de zuidzijde van de Zilverstraat te Brugge; de weduwe van Gregorius Weyts behoudt de eigendom van een huis aan de noordzijde van dezelfde straat.*

Berghe, Baston, idem dach (X^{en} decembre LXXXIIII). — Pieter van Zwevezele ende Catelyne Weydts, zyn wyf, alleene hoirs unyque in de helft van de achterghelaeten goedynghen van Gregoris Weydts, 's voorseydts Kathelynens vadere was, hebben quyte ghescholden ende by dese jeghenwoordighe lettre schelden quyte Jhanneken vander Raverie, huerlieder moedere, van alle den deele, goede, mueble ende immueble, als hemlieden zoude moghen toecommen ende ghesuccedeert weesen by der aflivicheydt als vooren, midts hebbende by voorme van uutcoope een huus met een plaetsken van lande daerachter liggende, staende ten voorhoofde binnen deser stede in de Zilverstraete, an de zuudtzyde van diere, naesten den huuse van Cornelis Lauwereins an de oostzyde ende den huuse van Jan vanden Berghe an de westzyde, breeder beleght by de lettre van ervenese daervan wesende in daten van den ladtsten decembre LXXIIII, gheteckent *Berot* per regystre *Morenvael*, belast met V. s. X grooten daeruute gaende metten huuse ter oostzyde ten rechten lancheynse, van welcke rente dit parcheel ghelden moet d'een heltscheede ende 't huus ter oostzyde d'ander heltscheede, voorts noch alleene belast met X s. grooten tsaers den penninck XVI, die men ghelt naer 't verclaers van de briefven danof zynde, kennende hemlieden voorts vernouft van alle andre liquyde bate ten zelve sterfhuuse bevonden, latende jeghens aldies voorseydt es de voorn. bezitteghe alleene gherecht in een huus met datter

toebehoort, staende binnen deser stede in de Zelfverstraete, an de noordtzjde van der straete, naesten den huuse van Pietre de Deckere met ghemeene muere, an de oostzjde, ende den huuse van den godtshuuse van de Magdaleenen, an de westzjde, breder belegghert by de lettre van erfvenesse in daten van den IX^m sporcle LXXII, gheteeckent: *C. Bernaerds* (5), belast met LIX s. par. tsjaers daeruute gaende ten rechten lancheynse, ende V s. grooten tsjaers den penninck XVIII, voorts in alle andre manieren van goedynghen hoe die zyn ofte wesen moghen, gheene uuteghesteecken nocte ghereserveert, daer jeghens oock ghelast blyvende in alle de comeren ende lasten van denzelven sterfhuuse, ter causen van denwelcken de voorn. weduwe wedde ende beloofde hemlieden comparanten jeghens elcken te indempneeren.

Protocol van Bartholomeus vander Praet, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1584-1585, fol. 163 r. - v.

11

1587 april 5. — *Johanna vande Raverie erkent de soms van 4 pond groot schuldig te zyn aan haar schoonbroeder, Willem Weyts, wegens het uitvoeren van werk, en verbindt daarvoor de eigendom van een huis aan de noordzijde van de Zilverstraat te Brugge.*

Hende, Bueneken, V^m april 1587. — Jehanneken vande Raverie, wedue van Gooris Weyts, dewelcke kende ende leedt wel ende duechdelick schuldich zynde Guillaume Weyts, haeren broedre, present ende accepterende, of den bringher deser, de somme van vier ponden grooten, procederende dezelve somme van diversche partijen van wercke ende leveringhe tusschen elcandren berekent, te gheldene ende betaelen de voornoemde somme van IIII lb. grooten in de naevolghende paeyementen, te wetene: zo wanneer als den tyt zoude moghen verandren ende dat als 't cooren afslaan zal ende dat men 't om eenen redelicken penninck coopen zal mueghen by vyf scellynghen grooten ofte X s. gr. smaels ten ghenaecke van der comparante, daerinne verbyndende ende verobligierende hueren persoon ende goedynghen, present ende toecommende, ende by speciaele ypotequiert bovendien daerinne noch een huus met zynen toebehoorten, staende ten voorhoofde binnen deser stede in de Zelfverstrate, an de noordzjde van der strate, naest den huuse

5. De protocollen van Cornelis Beernaerts, klerk van de vierschaar van Brugge, zyn voor de hier van belang zijnde periode niet bewaard gebleven.

toebehoorende Pieter de Decker met gemeenen muer, an de oostzyde an d'een zide, ende den huuse toebehoorende den godshuuse van de Magdaleene, an de westzide an d'ander zide, breeder by der lettre van ervenese belegbert die ter date van desen niet vyndelick en was, jaerlicx belast 't voornoemde huus in LIX s. par. tsjaers daeruute gaende ten rechten landtcheinse, ende vyf scellinghen grooten 's jaers den penninck XVIII, die men al gelt naer 't verclaers van de brieven danof zynde, omme by ghebreke van betalinghe van de voorseide verkende somme in der manieren voorscreven tzelve ghebrek daeranne te mueghen verhaelen ende recouvreren by vercoopinghe naer de doodt van haer comparante ende niet eer met halleghebode etc. Ende es te weten dat de voorn. comparante in de proprieteyt van den voors. parcheele gherecht was by eene lettre van quytsceldinghe in date van den IX^{en} decembre 1584, onderteekent *B. vander Praet*, ghezworen clerq etc. ons scepenen ten passeren van desen ghetoocht.

In kennessen etc.

Protocol van Pieter de Wagbemaker, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1586-1588, fol. 59 r.-v.

12

1600 november 22. — *Johanna vande Raverie, weduwe van Gregorius Weyts, draagt aan Joris Pieters de eigendom over van een huis aan de noordzijde van de Zilverstraat te Brugge.*

Claesins, Hecke, XXII novembre 16^c. — Compareert Jhanneken vande Raverie, weduwe van Gregooris Weyts, erfachtich ende proprietresse wesende van den naervolghenden huuse, so ons scepenen voorseyt dat bleec by zeker lettre van quytsceldinghe, ghemaect tusschen haer ende Pieter van Zwevezele, ghetraut hebende Catelyne filia Gregooris Weyts voorseyt ghehadt by de voorn. Johanne, vanden achterghelaten ghoedinghen van denselven Gregooris, so ons scepenen voorseyt dat bleec by dezelve lettre in daten van den IX^{en} decembre XV^cLXXXIIII gheteekent: *B. vander Praet*, ten desen ghetoocht, ghaf halm ende wettelicke ghifte Jooris Pieters filius Jacop, present ende accepterende, ten tytlen van loyalen coope met elcanderen danof ghedaen, danof zou comparante haer te vullen content houdt, al van een huus met zynen toebehoorten, staende ten voorhoofde binnen deser stede in de Zilverstrate, an de noordzyde van diere, naesten den huuse toebehoorende den godshuuse van der Magdaleenen, met al zulcke vriheden, condicien ende bespreken, als zeker lettre ghepasseert vóór scepenen tusschen den

proprietarissen desen huuse ende den anderen huuse den III^{en} sporcle LXI gheteckent: *Momengi* verclaerst, an de zuudtzyde, ende den huuse toebehoorende Pietre Lippens met ghemeene muere an de oostzyde, achterwaerts streckende met zeker platsken van lande ende aysemente daerbinnen staende tot jeghens de erfve van Pietre de Deckere, emmers in zulcker vormen ende manieren als tzelve parcheel ter date van desen ghestaen ende ghelegghen was, belast met LIX scellinghen par. tsjaers ten rechten landtcheynse danof (men) ghelt Sint-Juliens IIII s. gr., ende de reste 't commun van Sint-Salvators, ende noch met V s. gr. tsjaers den penninck XVIII die men ghelt Gillis vande Steene, cum garant.

(*Getekend* :) By myn Jooris Pieters.

+ (merk van Johanna vande Raverie)

Protocol van Bartholomeus vander Praet, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1600-1602, fol. 71 r.-v.

Boekbesprekingen

C. WYFFELS, *De rekeningen van de stad Brugge (1280-1319). Eerste deel (1280-1302). Tweede stuk: Indices. (Publicaties van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, ser. in-4°)*. Brussel, 1971, 224 pp.

In de wetenschappelijke activiteiten van algemeen rijksarchivaris dr. C. Wyffels neemt de studie van het 13^e eeuwse Brugge een bijzondere plaats in. Men denke hier, naast vele andere merkwaardige bijdragen, o.m. aan zijn briljante reconstructie in 1958 van *Een XIIIe eeuwse gerechtszaak (1290-1296). De erfenis van Jan van der Beurse, poorter van Brugge († 1270)* en aan zijn grondige analyse in 1966 van *Nieuwe gegevens betreffende een XIIIe eeuwse democratische opstand: de Brugse Moerlemaye (1280-1281)*.

Het was dan ook niet te verwonderen dat de betreunde ere-rijksarchivaris dr. J. De Smet († 1972) in 1961 precies aan hem zijn in de jaren 1930-32 gemaakte afschriften van de Brugse stadsrekeningen (1280-1319) toevertrouwde om te publiceren. Deze transcripties, die gedurende dertig jaar dank zij de bereidvaardigheid van dr. J. De Smet door vele historici en studenten werden geconsulteerd, kwamen in veilige handen terecht. Dr C. Wyffels vervulde het manuscript en stelde het op punt. De onderneming werd gepatroneerd door de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis in het kader van een uit 1899 daterend project tot publicatie van de statistische documenten, waarvoor in 1954 een concreet werkschema werd opgesteld. In 1965 verscheen de tekstuitgave van het eerste deel (1280-1302) en werden de indices in het vooruitzicht gesteld. Hoewel deze uitgave, zowel kwalitatief als kwantitatief een belangrijke aanwinst was, bleek het werk zonder zijn indices moeilijk toegankelijk te zijn. De waarde van de uitgave, de grote hoeveelheid en verscheidenheid aan gegevens konden slechts ten volle tot uiting komen door gedetailleerde registers.

Eindelijk is het zo ver. Zes jaar na het verschijnen van de tekstuitgave zijn de indices ter beschikking van de gebruiker. In theorie zouden registers samen met de uitgave op de markt dienen te komen. Dit is het enige wat te betreuren is. De kwaliteit van deze indices vergoedt ruimschoots het lange wachten.

Het werk, uiteraard opgesteld volgens de normen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, valt uiteen in een index van plaats- en persoonsnamen (p. 7-198) en een glossarium (p. 199-223), dat tevens als zaakregister bedoeld is. Beide worden voorafgegaan door een lijst met correcties op de tekstuitgave (p. 1-5). Dr. C. Wyffels, die vreest dat de lange lijst het vertrouwen van de lezer zou kunnen schokken, merkt terecht op dat het hier, naast leesfouten, drukfouten en verkeerde dateringen, „vooral gaat om bij het opmaken van de indices ontdekte schrijffouten van de scribenten en verkeerdelijk opgeloste afkortingen of aanvullingen van door de scribenten niet ingevulde of vergeten namen”. Alles samen gaat het om ongeveer één correctie per zes bladzijden, waardoor vooral storende dateringsfouten weggewerkt worden.

De index van persoons- en plaatsnamen is uitgegroeid tot een hanteerbaar en gedetailleerd werkinstrument. De auteur wijst in de inleiding (p. 1) op de vele identificatieproblemen, die dergelijke index stelt. Wie met middeleeuwse naamlijsten vertrouwd is, weet hoe de scribenten de namen behandelen (mishandelen). Daarbij wordt, in Vlaanderen althans, door een gedurig door elkaar gebruiken van de latijnse, middelnederlandse en oudfranse vorm, het probleem niet vereenvoudigd. Deze moeilijkheden onderlijnen enkel de waarde van het bereikte resultaat. De vooropgestelde oplossing — steeds de meest gefundeerde — doet geen afbreuk aan de vrije keuze en aan de interpretatiemogelijkheden van de gebruiker. Het overvloedig gebruik van cross-references, vooral tussen de voren familienamen, laat alle mogelijkheden open en stelt de lezer in staat voor elk individueel geval alle gegevens uit de stadsrekeningen te toetsen aan deze uit de toevallig door hem bestudeerde bron. Geen enkel element gaat verloren en men is niet verplicht voortdurend beroep te doen op de capriolen van zijn fantasie — zoals in vele andere registers — om een gegeven op het spoor te komen.

De alfabetische structuur van elk artikel geeft, wat de persoonsnamen betreft, een duidelijk inzicht in de familiale banden en qualificaties van de vermelde personen en onderstreept de grote rijkdom aan materiaal in deze stadsrekeningen. De wijze waarop vb. de families *Bonin* (p. 29-30), *Calker* (p. 41), *Hooft* (p. 88-89), *Walkier* (p. 184-185) en *van de Walle* (p. 185-186) — om er slechts enkele belangrijke te noemen — ontleed worden, maakt er waardevolle biografische nota's van. De plaatsnaam-artikels, vb. *Brugge* (p. 34-37), geven een duidelijk overzicht van de toponymie, structuur en instellingen van de plaats, voor zover die uit de stadsrekeningen op te maken zijn.

Het glossarium verschaft zowel aan de historicus als aan de filoloog de nodige informatie bij de interpretatie van de tekstuitgave. Alle in de rekeningen voorkomende latijnse, middelfranse en oudfranse termen, met hun verschillende grafieën en betekenissen worden vermeld, terwijl ook verwezen wordt naar synoniemen en vertalingen.

Hoewel beide registers uiteraard in de eerste plaats dienen als direct referentiewerk op de gepubliceerde stadsrekeningen, reikt hun betekenis verder. Zoals de indices van J. Colens op zijn uitgave van de Brugse stadsrekening van 1302 ook los van de editie een nuttig werkinstrument zijn en zoals de registers van E. Gailliard op de *Inventaire ... de la ville de Bruges* van L. Gilliodts-van Severen uitgegroeid zijn tot een afzonderlijk naslagwerk, zo krijgen deze indices een op zichzelf staande inhoud, die de twee geciteerde werken vervolledigt, corrigeert en in kwaliteit ver overtreft.

Gelukkig behoudt dit prachtige werkinstrument ergens zijn menselijke dimensie door de aanwezigheid van enkele discrete schoonheidsfoutjes. Op grond van een veelvuldig gebruik kan gezegd dat de indices nauwkeurig en precies zijn. Dit belet niet dat in het artikel *Aardenburg (Griele filia Griele de)* van p. 8, de verwijzing naar de tekstuitgave p. 594, 10 niet klopt, maar ongetwijfeld moet vervangen worden door p. 794, 26. Zo ook bij de familie *van der Matte* (p. 118) waar de verwijzing naar *Joris van der Matte* op p. 319, 15 moet gewijzigd worden in p. 318, 15. Idem voor *Lamsinus Tolnare* (p. 170) waar de verwijzing naar p. 637, 25 te vervangen is door p. 837, 25. Het feit dat de auteur per verwijzing slechts één bladzijde en één lijn citeert, ook al is de volledige naam of term over twee bladzijden en (of) twee lijnen gespreid, vraagt enige aanpassing van de gebruiker. Vb. *Symon de Haertrike* (p. 8) : p. 19, 1 i.p.v. p. 18, 37-19, 1. De auteur opteert in dergelijke gevallen steeds voor de familienaam en slechts in tweede instantie voor de voornaam, zo de familienaam ontbreekt en uit de context dient opgemaakt te worden. Bij het artikel *Brugge-Burgemeesters* (p. 34) verwijst hij naar p. 93, 24, 25. Normaal verwacht men zich op die bladzijde aan twee vermeldingen. In werkelijkheid gaat het om één, nl. p. 93, 24 : ... *burgi-* en p. 93, 25 : *magistros*.

De auteur slaagt er steeds in *Paulus Calker sr.* en *Paulus Calker jr.* van elkaar te onderscheiden (p. 41). Hoewel hij in de verwijzing naar p. 188, 20 *Paulus filius Pauli* direct en terecht identificeert als *Paulus Calker jr.*, doet hij dat niet onmiddellijk voor de *Paulus filius Pauli* van p. 974, 2 n.b. ; 977, 29 n.e. ; 979, 30 n.d. Deze drie verwijzingen vindt men in de indices bij *Pauli* (p. 135), waar

Paulus filius Pauli geïdentificeerd wordt als «schepen van Brugge, blijkbaar te vereenzelvigen met *Paulus Calker*». Met zekerheid kan gezegd worden dat het hier gaat om *Paulus Calker jr.* De voorzichtige identificatie van de auteur werkt hier eerder verwarrend, vooral door het feit dat de *Paulus filius Pauli* van p. 188, 20 niet vermeld wordt onder *Pauli* (p. 135). Bij de behandeling van de familie *van der Matte* (p. 118) verwijst de auteur afzonderlijk naar *Georgius de le Matte*, *Georgius delle Matte*, *pater* en *Georgius de le Matte, junior*. Het onderscheid tussen de *pater* en de *junior* is moeilijk over heel de lijn aan te duiden. Het steunt essentieel op de accijnsrol van 1294 (p. 439), waar de drie vormen voorkomen. De auteur vereenzelvigd er, met een grote graad van waarschijnlijkheid, *Georgius de le Matte* steeds met de *pater*. Wellicht zou het consequenter zijn strict de aanduidingen van de tekst te volgen en de mogelijkheden open te laten, vooral daar het hier om een moeilijk geval gaat.

Voor de qualificaties van personen gebruikt de auteur courant de termen burgemeester, schepen, raad, thesaurier, zegelbewaarder. Vb.: *Paulus Calker sr.* (p. 41): burgemeester, schepen; *Paulus Calker jr.* (p. 41): raad en schepen; *Robelotus Cant* (p. 43): schepen en thesaurier; *Walterus Cant* (p. 43): schepen, raad en zegelbewaarder; *Egidius filius Bartholomei de Walle* (p. 185): burgemeester, schepen, raad, zegelbewaarder en thesaurier; *Gherwinus Werd* (p. 188): schepen en raad. Op zichzelf zijn deze qualificaties nuttig en noodzakelijk. Het zou ongetwijfeld de structuur van elk artikel ten goede komen, indien de verwijzingen per qualificatie gegroepeerd zouden zijn en niet globaal zoals dit nu het geval is. Tevens zou het wenselijk zijn een onderscheid te maken tussen de *burgimagister scabinus* en de *burgimagister juratus*. Dit onderscheid wordt in de stadsrekeningen soms expliciet gemaakt (p. 144, 11-14; p. 188, 11-12) en is meestal uit de context of uit de rangorde van vermelding op te maken. Verder lijkt het aangewezen te preciseren of het gaat om *burgimagistri thesaurarii* of om *thesaurarii*. Het gebruik van de term raad als aanduiding van een persoon, lijkt een minder gelukkige keuze. De raadsheren uit het artikel *Brugge* (p. 36) zijn evenmin adequaat. Waarom niet raadslid, dat in het glossarium als vertaling voor *juratus* wordt gegeven (p. 211)? Aan de belangrijke qualificatie van huurder van accijnsrechten wordt geen specifieke aandacht besteed, hoewel dit een interessante indicatie is, die vrij vlot kan genoteerd worden. Tenslotte dient vermeld dat in het glossarium de termen *scabinus* en *burgimagister* niet als zodanig opgenomen zijn, de term *juratus* wel.

Deze enkele opmerkingen komen ongetwijfeld voort uit een persoonlijke ingesteldheid t.o.v. het aangeboden materiaal. Dr. C. Wyffels kan moeilijk rekening houden met de specifieke wensen van elk individueel gebruiker. Wat hij de historici en de filologen aanbiedt getuigt niet alleen van een grote technische vaardigheid om een dergelijk uitgebreide materie nauwgezet te beheersen, maar vooral van een ruime kennis van en een diep inzicht in de structuur van het middeleeuwse Brugge. Mogen we besluiten met de wens dat het tweede deel van de Brugse stadsrekeningen (1302-1319), inclusief de registers, spoedig mag verschijnen.

D.V.d.A.

Dr. M.K. Elisabeth GOTTSCHALK, *Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland. — Storm surges and river floods in the Netherlands*. Deel I. De periode vóór 1400 (The period before 1400). Assen, Koninklijke Van Gorcum en comp. N.V. Eén deel van $16,5 \times 24$ mm.; XX - 581 pp., kaartjes en diagrammen. Prijs geb. fl. 80,00. Serie : Sociaal-Geografische Studies n° 10.

In de tweede helft van deze eeuw werd, zowel in Nederland als in België, door de pedologen, die de kaart van de gronden opmaken, verwezen naar transgressies, waarin de zee delen van het land overspoelde en aldaar sedimenten deponeerde.

Langs de Belgische kust zijn de meest recente transgressies de Duinkerke I, II en III, A en B. transgressies, die respectievelijk gebeurden vanaf de 2° eeuw vóór Christus tot de eerste eeuw na Christus; dan van de 3° tot de 5° eeuw na Chr., en eindelijk in de elfde en de twaalfde eeuw.

Deze transgressies en hun fases worden beschouwd als het gevolg van stormvloed, die men tracht te dateren door oudheidkundige vondsten en later ook door geschreven historische bronnen.

Reeds vroeger was men begonnen in Nederland met het samenbrengen van de historische gegevens over stormvloed. De oudste dergelijke compilatie werd uitgegeven in 1703. Dit werk en de daarop volgende zijn opgesteld zonder kritische geest. Daarom was het nodig deze gegevens kritisch te laten hernemen door iemand die beslagen is in de historische aardrijkskunde en die tevens medievist is.

Het doel van het onderhavig werk was de vele foutieve gegevens te elimineren over de stormvloed en de rivieroverstromingen.

Vroeger werd er beweerd dat een zekere periodiciteit bestond in deze natuurrampen. Dit werd nu ook ernstig onderzocht.

Voor iedere stormvloed en rivieroverstroming die in de oude

teksten vermeld wordt, werd nagegaan waar de oudste vermelding ervan te vinden is, en hoe dit gegeven door de daaropvolgende auteurs werd opgeknapt met de nodige legenden, waardoor een zeer groot aantal stormvloed en in de middeleeuwen worden vermeld, die zuivere fantasie zijn.

Vanaf de 14^e eeuw begint men te beschikken over archivalische gegevens, waarin enkele echte natuurrampen worden vermeld, die vroeger volledig onbekend waren.

Territoriaal wordt geheel de Nederlandse kustlijn behandeld, als ook de Vlaamse kust, omdat in de middeleeuwen Zeeuws-Vlaanderen ook tot het graafschap Vlaanderen behoorde.

De studie van Dr Gottschalk begint in de zesde eeuw vóór Chr., omdat vroegere vermeldingen van stormvloed en zonder enige vaste grond zijn. Tussen de jaren 500 en 1000 werden vroeger stormvloed en vermeld, die waardeloos zijn, omdat zij steunden op een of andere verdachte kroniek.

Sommige kronieken geven stormschade op voor bepaalde delen van de Nederlandse kust, die meestal slechts een plaatselijk verschijnsel waren, en die niet mogen uitgebreid worden tot het hele Nederlandse kustgebied.

Het is opvallend dat de kroniek bijgehouden door de abten Emo en Menko van Wittewierum, voor de 13^e eeuw, zeer getrouwe inlichtingen bevat voor noordoost Nederland tot 1300. Daarna blijven we lange tijd zonder inlichtingen voor dit kustgebied, terwijl de inlichtingen over zuidwest Nederland dan eerst talrijk worden.

De auteur gebruikte alleen gedrukte bronnen, alhoewel er zeker nog veel onbekende gegevens te vinden zijn in de archieven. Slechts voor Zeeland en Vlaanderen, die door de auteur grondig werden behandeld in haar doctorsdissertatie, werd ook beroep gedaan op onuitgevevene bronnen.

Vermelden we nog dat ook de rivieroverstromingen in het werk werden opgenomen. Daarover is voor de middeleeuwen zeer weinig bekend. Ook deze rampen veroorzaakten soms overstromingen met vérgaande gevolgen voor de kuststreek.

Tot slot worden in acht diagrammen, iedermaal lopende over een halve eeuw, en dit van het jaar 1000 tot het jaar 1400, per jaar de stormvloed en de rivieroverstromingen opgegeven, die werkelijk gebeurd zijn, alsook het deel van het kustgebied of van de omgeving dat ze hebben geteisterd.

Ziehier de aldaar vermelde stormvloed en, die met zekerheid onze Vlaamse kust hebben geteisterd :

1014 (28-IX) (?); 1042 (2-XI); 1108 (?); 1134 (ca. 2-X); 1214; 1248 (20-XI en 28-XII); 1262 (28-I); 1268 (5-II);

1318 (?); 1330 (24-XII); 1334 (23-XI); 1341 (I); 1357 (24-XII); 1367 (12-13-XII) (?); 1375 (8-10-X); 1394 (21-I); 1396 (17-I) (?); 1398.

Uit het werk heb ik enkele data opgepikt die belangrijk zijn voor de geschiedenis van de Vlaamse kust.

De stormvloed van einde september 1014 teisterde het zuidelijke deel van de Noordzee. Twee kloosterkronieken vermelden deze ramp, maar geven geen localiteiten aan. Prof. A. Verhulst, steunende op het bodemkundig onderzoek van de Vlaamse kustvlakte, ziet hier het begin van de eerste fase van de Duinkerke-III-transgressie. Hierdoor stond het mondingsgebied van de IJzer lange tijd onder water, terwijl het noordoosten van Brugge in veel mindere mate werd aangetast.

In 1042 vermelden de Gentse Annales Blandinienses op 2 november opnieuw een grote overstroming van de zee, maar over de geteisterde plaatsen geen woord. Deze inbraak van de zee moet gebeurd zijn langs de Vlaamse kust. Prof. Verhulst ziet hierin een tweede belangrijke stoot van de Duinkerke-III-A transgressie, die opnieuw de streek rond de monding van de IJzer teisterde.

Over de zware stormvloed van 4 oktober 1134 hebben we veel gegevens in de bronnen die door tijdgenoten werden geschreven. Deze ramp moet gebeurd zijn in de streek van Brugge, op Walcheren en op de Bevelanden, met als gevolg dat de Westerschelde, die slechts een onbeduidende waterloop was, door deze ramp zeer breed is geworden, bij zover dat ze enkele jaren later in 1183 en 1199 als « zee » wordt bestempeld.

Over wat er in de jaren 1175-1181 op de kust is gebeurd geven de bronnen een verward beeld. En het is juist in deze jaren dat de stad Damme, de vroegere voorhaven van Brugge, is ontstaan.

Over de ontstaansgeschiedenis van Damme werd tot nog toe veel « Dichtung » en weinig « Wahrheit » geschreven, als gevolg van een legende die lang is blijven meegaan.

Deze legende over het ontstaan van Damme werd geweven tussen twee data, de 7 maart 1167 en 1180, waarover respectievelijk twee authentieke akten werden bewaard.

De graaf van Vlaanderen Philips van de Elzas (1157-1191) lag in oorlog met de graaf van Holland Floris III (1157-1190). Deze laatste moest het onderspit delven, en werd twee jaar lang (1165-1167) te Brugge gevangen gehouden, totdat op 7 maart 1167 een vredesverdrag werd gesloten tussen beiden graven.

Aan de oorsprong van de stad Damme ligt de legende van de duizend Zeeuwse dijkwerkers en van de hond van Damme. In het verdrag van 1167 worden geen 1000 dijkwerkers vermeld. Maar we vinden er de volgende bepalingen: Een aantal gijzelaars uit Zeeland

Bewesten-Schelde moest naar Brugge gezonden worden (Bewesten-Schelde was het deel van Zeeland gelegen ten W. van de Oosterschelde, die toen de enige bevaarbare arm was van de stroom).

Opdat het verdrag zou nageleefd worden moesten borgen gesteld worden, die door de graaf van Vlaanderen werden aangewezen. En indien de graaf van Holland het verdrag niet naleefde, moesten zijn vasallen een bedrag van duizend mark in zilver betalen aan de graaf van Vlaanderen. Iedermaal echter dat de graaf van Vlaanderen of een van zijn opvolgers dit vereiste, moest het verdrag vernieuwd worden, en moest de graaf van Holland, samen met zijn leenmannen, te Brugge verschijnen om het verdrag te bezweren. Dit gebeurde in 1206 en in 1248.

De oudste vermelding van een stormvloed die ca. 1179 aanleiding zou gegeven hebben tot het opwerpen van dijken te Damme, staat vermeld in de Rijkroniek van Vlaanderen uit het begin van de 14^e eeuw. Maar uit die tijd is geen enkel authentiek stuk bewaard over een stormvloed in Vlaanderen. Waarschijnlijk gaat het hier om de stormvloed van 1134, die gebeurde onder de regering van graaf Dirk van de Elzas, de vader van Graaf Philips. De legende van de dijkwerkers duikt voor het eerst op in het *Chronicon Comitum Flandreosium* uit de 15^e eeuw. Tussen de graven van Vlaanderen en van Holland zou een overeenkomst gesloten zijn, waarbij Floris III het Land van Waas aan Vlaanderen afstond, 25.000 gulden betaalde en 1000 dijkwerkers zou leveren om de zeedijken te herstellen in de omgeving van Brugge. In een van deze nieuwe dijken opgeworpen door de Zeeuwse dijkwerkers, bleef een bres bestaan, die men niet dichtkreeg, totdat een huilende hond in de bres werd geworpen, die werd opgevuld. En de dijk hield stand. Vandaar de naam Hondsdamme die werd gegeven aan de nieuwe agglomeratie die zich rond deze nieuwe dijk had gevormd.

Dit verhaal bevat talrijke anachronismen: De stormvloed zou in 1179 gebeurd zijn. Maar de gevangenschap van graaf Floris te Brugge was reeds twaalf jaar vroeger geëindigd. In plaats van 1000 dijkwerkers is er in het echte verdrag van 1167 spraak van 1000 mark zilver. Er wordt ook gesproken in de kroniek over het aanleggen van dijken tussen Damme en Lamminsvliet (Sluis), maar Sluis is slechts ontstaan op het einde van de 13^e eeuw, en de naam Lamminsvliet komt voor het eerst voor ca. 1290.

Over 5 ½ pagina onderzoekt schr. daarna hoe de legende van de 1000 dijkwerkers zich in de loop van de eeuwen heeft ontwikkeld bij de 38 auteurs die achtereenvolgens hierover hebben gehandeld, en dit tot in het jaar 1960.

Een Brugse schepenakte uit het jaar 1236 en de oudste Brugse

stadsrekeningen uit het einde van de 13^e eeuw, bewijzen dat de dijk, de kaaien en de zeesluis te Damme door de stad Brugge waren aangelegd, die er dan ook eigenaar van bleef. Aldaar worden nooit buitenlandse dijkwerkers vermeld, die door een vreemde vorst zouden gezonden zijn.

In 1960 liet prof. A. Verhulst opmerken dat ten Z. van Damme, aan de landzijde van de dijk, een kleidek aanwezig is van 50 cm, wat bewijst dat dit gebied gedurende ca. 50 jaar onder water heeft gestaan. Dit gebied moet dus na de stormvloed van 1134 op lange termijn overstroomd zijn geweest.

De auteur besluit terecht dat het gebied rond Damme volledig werd overstroomd door de stormvloed van 1134 en een halve eeuw onder water bleef. Daarna liet de stad Brugge aldaar een dijk, een zeesluis en kaaien aanleggen, met het gevolg dat rond de zeesluis een nieuwe agglomeratie ontstond, die in 1180 stadsrechten ontving.

De oudste vorm van de stadsnaam, « Hondesdamme » heeft niets te zien met een hond (chien), maar met een honte of zeearm. De Westerschelde immers draagt ook de naam Honte. Vroeger was deze honte een smalle waterloop, maar door de stormvloed van 1134 werd ze zodanig verbreed, dat ze op het einde van de 12^e eeuw in sommige documenten beschreven wordt als « zee ».

Het is opvallend hoe op de Nederlandse kust het aantal stormvloeden fel aangroeide in de 14^e eeuw. In de tweede helft van de twaalfde en in de dertiende eeuw kunnen drie stormvloeden be-
wezen worden voor iedere halve eeuw, terwijl in de eerste helft van de veertiende eeuw 6 tot 7 stormvloeden hebben plaats gehad, vooral in de jaren 1330-1345. De meest ernstige stormvloed van de 14^e eeuw was deze van 1375.

*

* *

Om tijdrovende opzoekingen te besparen aan diegenen die het boek zullen gebruiken, geeft schr. op pp. 525-545 biografische en bibliografische gegevens over de auteurs en de kronieken die vóór 1800 verschenen, en waarvan in het werk gewag werd gemaakt.

Tot slot komt een uitgebreid bibliografisch overzicht en een index van de plaatsnamen.

En opdat het werk ook in het buitenland zou kunnen gebruikt worden heeft de auteur een zeer gelukkige formule gevonden. De inleiding werd geschreven in het Engels, de bespreking van de bronnen voor iedere stormvloed en rivieroverstroming, is in het Nederlands gesteld, en bij ieder paragraaf wordt de conclusie in het Engels gesteld.

Vanaf de 9^e eeuw tot het einde van de 14^e eeuw wordt eerst per

eeuw en daarna per halve eeuw in het Engels een overzicht gegeven van de behandelde natuurrampen.

Enkele kaartjes in de tekst laten toe bepaalde stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland en op de Vlaamse kust te localiseren.

Onderhavig werk is een prachtig standaardwerk, een model hoe historische kritiek kan gepaard worden met een grondige kennis van de historische geografie. Voor de volgende eeuw wordt het een niet te ontberen naslagwerk voor de historische geografie en voor de pedologie van de Nederlandse kuststreek. Daardoor zal de naam van de auteur vereeuwigd blijven zoals dit het geval is met de auteurs van andere grote naslagwerken.

Wij bewonderen de taaie werkkraft en de grote bevoegdheid van Dr. Elisabeth Gottschalk en wachten met spanning op het beloofde tweede deel, dat de kroon op het werk zal zetten.

J. DE SMET

Zuid-Westvlaamse tijdschroniek uit de Oostenrijkse en Franse tijd 1761-1814. Het « Memoriael van Reninghelst » door koster P.L. Cuvelier. Tekstuitgave door Dr. Jos. De Smet. Assebroek, Westvlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde, 1970. 2 dln., 375 blz., 9 aff.

Het verschijnen van de tekstuitgave van een kroniek of dagboek is een belangrijke gebeurtenis voor de vele geschiedenisliefhebbers die zich bezig houden met plaatselijke of regionale geschiedenis.

Het is echter goed de waardering voor een dergelijk werk op een dubbele manier te benaderen.

Op de eerste plaats gaat onze aandacht naar de kroniek als *tijdsdocument*. In de inleiding lezen we: „We leren er het dagelijks leven op het platteland kennen, de toepassing en de weerslag van de Franse hervormingen en wetten”. Daarom wensden wij ook onze eerste waardering te zoeken in de richting van wat Bouman noemde: geschiedbeleving. Niet alleen de blote feiten die in deze kroniek worden vermeld zijn belangrijk, maar vooral het doorleefde beeld van de gewone volkscens die niet zozeer „geschiedenis maakte”, maar in eerste instantie het leven en de onrust van zijn tijd onderging. De vele, fijne staaltjes van beschrijving van gebeurtenissen tonen ons levende menschen in hun angst en overmoed, in hun vreugde en pijn. Cuvelier is geen objectief waarnemer die afstand neemt van het tijdsgebeuren, maar de meer-ontwikkelde volkscens die als geëngageerde wordt meegesleept in de ontwikkeling van zijn tijd. Het ware interessant om in een afzonder-

lijke studie precies de mens Cuvelier socio-psychologisch te benaderen, naar aanleiding van zijn „memoriaal”.

Ook als *informatiebron* echter, heeft deze kroniek een zekere waarde. De veelvuldige vermelding van prijzen, godsdienstige gebeurtenissen, militaire feiten, enz... geeft aan de plaatselijke geschiedvorbser betrouwbare informatie, voor zover wij echter de zekerheid hebben dat Cuvelier directe waarnemer van de feiten was. Een drietal steekproeven van vergelijking tussen gegevens uit het „memoriael” en andere uit het fonds van de acht parochiën, Rijksarchief Brugge, betreffende de veepest rond 1771, waren zeer positief.

Voor gebeurtenissen die aangehaald worden uit „horen zeggen” zou een afzonderlijke analyse de parallellen moeten opsporen met ander bronnenmateriaal.

Zoals de inleiding aangeeft, valt het op dat wij geen gegevens vinden over de Brabantse Omwenteling of over de Boerenkrijg. Is hier een speciale reden voor?

Trouwens, ook sommige andere informatie uit de streek is eerder lukraak opgegeven. Terwijl Cuvelier wel oog heeft voor de vele kleine gebeurtenisjes van elke dag, schrijft hij bijvoorbeeld niets over een heiligschennende diefstal in de kerk van Haringe in 1773, noch over de roversbende die het Ieperse teisterde omstreeks 1772-1774 (Gazette van Yperen, 1858 — Stadsbibliotheek, Ieper). Voor dergelijke feiten heeft hij nochtans wel belangstelling.

De uitgave van Dr. J. De Smet begint met een dubbele inleiding: het handschrift en de auteur worden gesitueerd en een overzicht van de voornaamste historische gebeurtenissen van 1780 tot 1814 verheldert de lezing. De index van persoonsnamen en plaatsnamen verhoogt de hanteerbaarheid van het werk.

Spijtig dat de foto's die de uitgave illustreren voor het geheel van het werk weinig betekenisvol zijn en technisch nogal slordig.

Dr. J. De Smet verzorgde een tekstuutgave die haar historische waarde en haar praktische bruikbaarheid in de toekomst zal bewijzen.

R. BARBRY & O. MUS

R. DE HERDT, *Bijdrage tot de geschiedenis van de veteelt in Vlaanderen, inzonderheid tot de geschiedenis van de rundveepest, 1769-1785*, Belgisch centrum voor landelijke geschiedenis, publicatie nr. 11, Leuven-Gent, 1970, 138 p. ill., grafieken en uitslaande kaart.

Over de rol van de veestapel in de landbouwontwikkeling verschaft de agrarische geschiedschrijving ons zeer weinig inlichtingen.

In de standaardwerken over de landbouwgeschiedenis wordt de veeteelt meestal stiefmoederlijk behandeld (1). De grootste ruimte wordt bijna steeds voorbehouden aan een bespreking van de gewassen, vooral de graangewassen. Niet helemaal ten onrechte trouwens, vermits tot zelfs diep in de 19de eeuw ca. 8/10 van het arbeidersbudget besteed werd aan de voeding die tot het midden van de 18de eeuw vooral uit brood bestond, nadien uit brood en aardappelen.

Toch bekleedde de veestapel een vrij belangrijke plaats in het landbouwbedrijf. Het vee was immers de voornaamste mestproducent. Wanneer het rendement van de graangewassen moest opgedreven worden om aan de bevolkingsdruk te kunnen weerstaan, zoals dit vanaf de tweede helft van de 18de eeuw het geval was, werd hiertoe koortsachtig naar voldoende meststoffen gezocht, om hetzij de produktiviteit van het kultuurland te doen toenemen, hetzij om onontgonnen gebieden in kultuur te brengen. Hiertoe was een grotere veestapel onontbeerlijk. Daarenboven verschaft het vee zeer interessante voedingsprodukten: melk, boter, kaas en vlees maakten alleszins deel uit van het menu van de 18de eeuw (2). Ook enkele grondstoffen voor de nijverheid zijn van het vee afkomstig: huiden en wol. Ten slotte mag men niet uit het oog verliezen dat vóór de mechanisatie van de landbouw de trekkracht louter van dierlijke aard was (bij ons vooral paarden, elders ook ossen, ezels, soms zelfs koeien).

R. De Herdt heeft de grote verdienste de aandacht te hebben getrokken op het belang van de veestapel. Gezien de kompleksiteit van het onderwerp kon hij slechts een bepaald aspect behandelen dat hij daarenboven ruimtelijk (Vlaanderen) en chronologisch (1769-1785) nog sterk heeft moeten beperken (3). Het is evenwel niet volkomen willekeurig dat de auteur de rundveepest behandelt.

1. B.H. Slicher Van Bath, *De agrarische geschiedenis van West-Europa (500-1850)*, Utrecht, Antwerpen, 1960, is een van de meest verdienstelijke synthesewerken op gebied van de agrarische geschiedenis. Toch is het merkwaardig dat in het hoofdstuk over de « Nieuwe Tijd » (ca 1550 - ca 1850), dat 140 pp. telt, slechts 19 pp. aan de veestapel zijn gewijd.

2. C. Vandenbroeke, *De landbouw- en levensmiddelenpolitiek in de Oostenrijkse Nederlanden*, onuitgegeven doktoraatsverhandeling, Gent 1970-71, berekende als gemiddeld jaarlijks hoofdelijk verbruik voor de tweede helft van de 18de eeuw: 10 kg vlees, 10 kg boter, 350 gram kaas, 16 liter karnemelk en 50 eieren (p. 443).

3. Uit de titel blijkt evenwel dat hij dit eng begrensde onderwerp in een veel ruimer perspectief wil plaatsen: *Bijdrage tot de geschiedenis van de veeteelt in Vlaanderen, inzonderheid tot de geschiedenis van de rundveepest, 1769-1785*.

Hiermee heeft hij de bedoeling het belang van de veestapel te belichten vanuit deze zeer speciale situatie. Hij is erin geslaagd aan te tonen hoe de tijdgenoten werkelijk ten zeerste bekommerd waren om het lot van de veestapel. De hele maatschappij werd beroerd toen de veepest in alle hevigheid optrad. Iedereen zocht koortsachtig naar het beste middel om die plaag uit te schakelen.

Na eerst een vlotte en duidelijke medische omschrijving van de „veepest” te hebben gegeven, beschrijft de auteur in het kort de drie epidemieën die Europa in de 18de eeuw bereikten (\pm 1710 - \pm 1721; \pm 1740 - \pm 1756; \pm 1765 - \pm 1780).

Een kort overzicht van de middelen die werden aangewend ter bestrijding van deze ziekte (profyaktische middelen - inenting - afzonderen en aflachten van de aangetaste dieren) en een verwijzing naar de runderpest in de 19de eeuw besluiten de algemene benadering van het probleem.

In twee zeer duidelijke hoofdstukken wordt dan de derde Europese veepestepidemie van de 18de eeuw in Vlaanderen behandeld. Het eerste hoofdstuk is gewijd aan de regeringspolitiek ter bestrijding van de kwaal in de Oostenrijkse Nederlanden en de reacties van de openbare mening hierop. In het laatste hoofdstuk wordt uitvoerig de rondgang van de rundveepest in de verschillende delen van Vlaanderen besproken.

De regering in de Oostenrijkse Nederlanden heeft het probleem werkelijk krachtdadig aangepakt. De ordonnanties van 10 mei en 10 november 1769 bevatten de bepalingen die voor de uitroeiing van de veepest moesten zorgen. De ziek bevonden dieren moesten dadelijk geslacht worden evenals alle andere uit dezelfde stal, waarna ze op een veilige diepte moesten worden begraven. Vooraleer nieuw vee mocht gehouden worden, moest de stal zeer grondig ontsmet worden. In een besmet dorp mocht geen mest op het land worden gestrooid. De eigenaars van de geslachte dieren ontvingen schadevergoeding. Sterk besmette gebieden werden a.h.w. afgesloten van hun omgeving en stevig bewaakt. Binnen zulke „geabandonneerde” gebieden golden de maatregelen van 10 mei en 10 november 1769 niet langer.

Men kan niet beweren dat de regering niet gepoogd heeft de kwaal met wortel en al uit te roeien. Die maatregelen werden door de boeren en vaak ook door de kasselrijbesturen met tegenzin uitgevoerd. Ongaarne doodden zij hun zieke dieren die zij met allerlei mysterieuze medicijntjes nog meenden te kunnen genezen. Een laksheid in het toepassen van de overheidsmaatregelen was er in vele gebieden oorzaak van dat de ziekte toch een vrij grote uitbreiding kende.

Tussen de typische akkergebieden (Oost-Vlaanderen vooral) en de veeteeltgebieden (kasselrij Veurne, gedeeltelijk Brugse Vrije en in mindere mate kasselrijen Ieper en Waasten) bestond er een groot verschil inzake de doeltreffendheid van de overheidspolitiek. In de akkergebieden werd het vee op stal gevoederd. De besmettingsmogelijkheid was er bijgevolg geringer. De harde afslachtingspolitiek wierp er vrij snel vruchten af (Land van Waas, Land van Dendermonde, Land van Aalst, Oudburg). In de veeteeltgebieden (vb. kasselrij Veurne waar runderen gevetweid werden voor de uitvoer), waren de besmettingsmogelijkheden uiteraard veel groter zodat de regeringsmaatregelen er niet dadelijk het gewenste resultaat opleverden.

Door haar drastisch optreden is de regering er toch in geslaagd de verwoestingen veroorzaakt door de veepest tot een minimum te beperken.

Het opstel van R. De Herdt is bijzonder vlot, duidelijk en overzichtelijk voorgesteld. Schrijver steunt op een vrij uitgebreid bronnenmateriaal. Meermaals bewijst hij zeer goed op de hoogte te zijn van de landbouwtoestanden in Vlaanderen in de 18de eeuw.

Wij mogen gerust beweren dat de auteur erin geslaagd is, door de behandeling van één aspect, het belang van de veestapel in het landbouwbedrijf te beklemtonen.

Bijzonder verheugend is het feit dat deze studie reeds enkele reacties van lokale historici heeft uitgelokt. In de eerste plaats is er het artikel van L. Van Acker die vertrekkend van deze studie van De Herdt, de veepest in West-Vlaanderen (vooral te Ardoonie) in de 18de eeuw bestudeerde (4). Ook J. Geldhof reageerde met een artikel over *Witte pestestok in koeiplaagtijd. Brugge 1770-1771* (5).

Vooraf de bijdrage van L. Van Acker die wij terecht mogen beschouwen als een kenner van de Westvlaamse landbouw in het verleden, is verdienstelijk. Hij meent dat De Herdt een ruimere plaats had moeten voorbehouden aan de reacties en gedragingen van de boeren en de plattelandsbevolking. Aan de hand van de gegevens die hij verzamelde wil hij bewijzen dat de lokale besturen niet laks waren bij de uitvoering van de overheidsmaatregelen en dat de plattelandsbevolking niet wantrouwend en kortzichtig was zoals De Herdt beweert. Zonder ooit de waarde van het artikel van L. Van Acker te willen betwisten durven wij toch beweren dat hij hier wel wat te ijverig de gehechtheid aan zijn streek manifes-

4. L. Van Acker, *De rundveepest in West-Vlaanderen gedurende de 18de eeuw*, in: *Biekorf*, LXXII, 1971, 3-4, pp. 81-90.

5. In: *Biekorf*, LXXII, 1971, 7-8, pp. 215-221.

teert. De voorbeelden die De Herdt aanhaalt om zijn stelling te bewijzen laten aan duidelijkheid niet te wensen over. In de gemeenten die L. Van Acker onder de loep neemt konstateert deze evenwel overal medewerking van de plaatselijke besturen. Toch moet hij toegeven dat de boeren in opstand kwamen toen beslist werd dat bij besmetting in een stal alle dieren moesten worden afgemaakt. Die maatregel was nu precies het hoofdelement in de bestrijdingspolitiek van de regering.

Toch moeten wij beklemtonen dat uit het werk van De Herdt kan blijken dat de regeringsmaatregelen zowat overal systematisch werden geboycot zowel door de kaselrijbesturen als de bevolking. L. Van Acker is erin geslaagd aan de hand van voorbeelden deze bewering enigszins te relativeren door erop te wijzen dat de plattelandsbevolking graag haar medewerking verleende om die plaag uit te roeien zolang haar partikuliere belangen niet te zeer in het gedrang kwamen (zoals door de afslachtingspolitiek!).

In het tweede gedeelte van zijn artikel meent L. Van Acker dat R. De Herdt ook wat aandacht had mogen besteden aan de volksdevotie in verband met de veeplaag. Een hele reeks heiligen werd aangeroepen in de strijd tegen de veepest. De boeren gingen meerdere malen op bedevaart. Vaak onttaardde dit in bijgeloof en toverij. Deze reactie van de boeren toont nogmaals aan hoezeer zij bekommerd waren om hun veestapel. De Herdt had hierop inderdaad wat dieper kunnen ingaan. Het artikel van J. Geldhof behandelt voornamelijk dit laatste aspect.

Die reacties op het werk van De Herdt tonen duidelijk aan hoe verrijkend de medewerking van plaatselijke historici zou kunnen zijn. Vaak bezitten zij dokumentatie die voor de „algemene” historicus van zeer groot nut is. Jammer genoeg is „teamwork” in de geschiedschrijving vaak nog een ijdel woord.

W. VANDERPIJPEN

Émile COORNAERT, *La Flandre française de langue flamande*, Parijs, Les Éditions ouvrières, 1970, 408 blz., ill.

De auteur heeft zich reeds met een aantal belangrijke studies over het economische en sociale leven als een zeer gedegen historicus laten kennen. Vereerd met de hoogste titels als membre de l'Institut en professeur honoraire au collège de France, biedt de hooggeleerde en hoogbejaarde meester zijn voorliggende synthese aan als een „*offrande du soir*”, gewijd aan de Westhoek, streek van zijn eigen herkomst, waaraan hij houdt „*comme un arbre à la sienne par les racines*” (p. 9). De geografische grenzen van dat lijvige

werk zijn de oude kasselrijen Belle, Sint-Winoksbergen, Broekburg en Cassel; chronologisch bestrijkt het, na een summier schets van de periode die aan het ontstaan van het graafschap Vlaanderen voorafgaat, een sindsdien steeds uitvoeriger behandeling tot 1940.

Met een eerder zeldzame bescheidenheid wijst de auteur er op dat zijn werk vooral tweedehands is en dat sommige aspecten bewust werden terzijde gelaten; zijn betoog verraadt echter zijn wetenschappelijke onderlegdheid zeker in de behandeling van het hoofdprobleem: het verklaren van de eigenaardigheid en de lotgevallen van deze streek eenheid. Spijtig genoeg heeft hij zich beperkt tot de opgave achteraan van een zeer gereduceerde bibliografie (2 p.) zonder dat er in de tekst ook maar één voetnoot voorkomt; hoezeer ook te begrijpen van een mens van zijn ouderdom, die de moed opracht nog zulk een overzicht te schrijven, blijft dat voor de lezers en voor verdere studie toch een zeer spijtige leemte, die ons de werkwijze van de eminente Antwerpse historicus F. Prims in herinnering brengt: *potius non imitandum*. Minder practisch is ook het ontbreken van verwijzing naar de bladzijde bij de lijst van commentaren op de illustraties (p. 375-383). Van andere aard is de spijt die wij uitdrukken dat een auteur die van zoveel zin voor informatie en menselijke sereniteit getuigt, gearzeld heeft verder dan 1940 te gaan omwille van sommige „betreurenswaardige feiten” tijdens de bezetting; ook die tijd behoort tot de geschiedenis en niet zoveel historici hebben het talent van E. Coornaert. Want al is zijn studie dan ook hier en daar wel bezwaard met wat opsommingen en herhalingen, toch is ze een goed geschreven, zeer degelijk en leerzaam werk. Het biedt ons, ingekaderd in samenvattingen van de algemene geschiedenis, de toegankelijke resultaten van het onderzoek der locale varianten van stromingen en instellingen die op ruimer vlak reeds gekend zijn, met een zekere voorrang voor de economische, sociale en religieuze sectoren. Daarbij valt de bekommernis voor het concrete en voor de diversiteit van het menselijk gebeuren te loven, want bij meer algemene syntheses geraakt de belangstelling daarvoor bijna onvermijdelijk meer op de achtergrond.

Ons lijkt het belangrijkste en nieuwste stuk in de studie de aandacht voor het lokaal „patriotisme” van deze streek en voor de taal in dat grensgebied in de verschillende perioden; deze vrij ingewikkelde en delicate historische fenomenen worden er, lijkt ons, irenisch en zonder anachronismen uiteengezet. Na een periode van meevoelen en meelevens met de geschiedenis van Vlaanderen en van loyauteit t.o.v. de Bourgondische dynastie en van Karel V, wat, blijkens de geschreven documentatie, de invloed van het frans

niet verhinderde, vooral na 1250, verzuren achteraf de gevoelens wel stilaan m.b.t. tot de Spaanse absolutistische vorsten. Deze particularistische gehechtheid aan eigen tradities en helemaal niet zozeer een gehechtheid aan het Vlaanderen der geschiedenis was een der voornaamste moeilijkheden waarmee de franse administratie bij de geleidelijke annexatie (1659-1678) te maken kreeg en waarvan de taal de uitdrukking en waarborg was. De officiële maatregelen houden daar blijkbaar rekening mee en getuigen van een innemende good-will (taalkeuze, eigen parlement). De feitelijke bestuursdaden waren echter meer centralistisch en minder inschikkelijk, en na 1713 schijnt de bevolking zich bij de administratieve situatie te hebben neergelegd. Het behoren tot en de inschakeling in Frankrijk werd niet ernstig in vraag gesteld noch betwist. De verfransing greep verder in, het prestige van de franse cultuur was in gans Europa groot; toch leefden *Vlaemsche* tradities voort in het kerkelijk leven, in de rederijkerskamers, in allerlei sociëteiten. Men mag evenwel naar o.m. de vlaamse invloed van kerkelijke instellingen als onderwijs, afhankelijk van het bisdom Ieper niet te hoog aanslaan. Zeker is er in deze eeuw van een bewuste concurrentie tussen de franse en vlaamse talen geen spraak. Pas sinds het midden van de XIXe eeuw ontleert de massa het stilaan vlaams te spreken o.m. door de militaire dienstplicht, het exclusief frans onderwijs, de vérgaande centralisatie (reeds pogingen tijdens de conventie).

P. DECLERCK

M. CAFMEYER, *Sint-Kruis, oud en nieuw*, Brugge 1971, 133 p. ill. en uitslaande kaart.

Toen in de loop van 1970 besloten werd tot de vorming van Groot-Brugge over te gaan, viel er bij een gedeelte van de bevolking van de gemeenten die aldus hun zelfstandigheid moesten prijsgeven, een zeker heimwee te bespeuren. Het duurde vaak een hele tijd vooraleer zij er konden vrede mee nemen dat precies *hun* gemeente zou verdwijnen. Hier en daar werd zelfs heftig geprotesteerd. Te Sint-Kruis liepen de passies evenwel nooit zo hoog op. Toch heeft het gemeentebestuur er op een originele manier afscheid genomen van *zijn* Sint-Kruis. Aan Magda Cafmeyer werd gevraagd een historisch-folkloristische schets te maken van de toen nauwelijks 175 jaar oude gemeente. De nadruk zou liggen op het vrij recente verleden (19de en 20ste eeuw).

In dit vrij goed geslaagd werk kan men twee delen onderscheiden. In een eerste nogal kort deel beschrijft de auteur beknopt, doch zeer overzichtelijk, de geschiedenis van Sint-Kruis dat pas vanaf

1795 als afzonderlijke gemeente bestond. Vervolgens worden verschillende aspecten van de gemeente onder de loep genomen, waarbij, zoals gezegd, de nadruk valt op het recente verleden (19de - 20ste eeuw) en de jongste ontwikkeling. Zo worden o.m. de Kruispoort, de molens, de wegen, de vijvers en watergangen, de kastelen, de hofsteden en de herbergen beschreven. Ook de samenleving wordt bestudeerd: de godsdienst, het onderwijs, de nijverheid en de liefdadigheid. Een apart hoofdstuk wordt besteed aan de gehuchten Male en Vijve-Kapelle.

Schrijfster is erin geslaagd in dit werk heel wat zeer interessant materiaal te verwerken. Zij blijkt uiterst goed gedocumenteerd te zijn. Niet alleen heeft zij al wat over de gemeente in de archieven kan gevonden worden, genoteerd, maar daarenboven is zij beter dan wie ook, vertrouwd met Sint-Kruis. Zij is afstammeling van oude families uit de gemeente waarvan velen onderwijzer geweest zijn. Aldus bezit zij een uiterst boeiend archief. Jarenlang heeft zij inlichtingen ingewonnen bij de inwoners over de gemeente zoals zij die nog gekend hadden. Zelf legde zij ook als het ware een fototeek aan. Dit komt ten andere zeer duidelijk tot uiting in haar boek dat zeer rijkelijk met niet minder dan 193 foto's werd geïllustreerd.

Dit boek moet vooral de oudere bewoners van de gemeente aanspreken. Velen zullen zichzelf wellicht nog herkennen op een van de vele afbeeldingen. Ook de jongere inwoners zal dit werk aanspreken. Voor de meesten onder hen zal het wel moeilijk vallen te begrijpen hoe heel anders, ja, hoe „ouderwets” hun gemeente was enkele tientallen jaren geleden, hoe heel anders ook het sociale leven er was. Nogmaals worden wij door dit getuigenis met verbazing geslagen door de enorme technische en sociale vooruitgang van de laatste decennia, die wij als doodgewoon zijn gaan beschouwen. Magda Cafmeyer is erin geslaagd de aandacht erop te vestigen dat de sporen van dit in de tijd vrij recente — in de ontwikkeling vrij ver lijkend — verleden nog duidelijk te zien zijn voor wie zich daartoe de tijd wil gunnen. In dit opzicht kan ik dit boek zelfs als historische gids aanraden voor wie een wandeling wil uitstippelen te Sint-Kruis.

Dit werk werd zeker niet wetenschappelijk opgevat, hetgeen ook niet de bedoeling was. Alhoewel schrijfster niet de minste wetenschappelijke pretentie had, is het wel jammer dat zij geen korte bronnenopgave geeft. In feite zijn vele gegevens niet eens controleerbaar voor de meer geïnteresseerde lezer. Het werk zou hierdoor niet de minste schade hebben geleden. Integendeel, de waarde ervan zou er slechts door gestegen zijn. Ook een literatuur-

lijst ontbreekt. Wij moeten hier evenwel dadelijk aan toevoegen dat M. Cafmeyer in haar „Ten Geleide” een historisch werk over Sint-Kruis aankondigt waarin zij een uitvoerige bronnenlijst zal vermelden. Voor de lezer die zich over een of ander hoofdstuk nader wil dokumenteren is dit een onontbeerlijk instrument. Positief is dat dit werk een zaken- en persoonsnamenregister bevat.

Magda Cafmeyer heeft duidelijk aangetoond op welke interessante manier een gewone gemeente zoals Sint-Kruis dat was, kan benaderd worden. Dergelijke monografieën vullen ons historisch beeld van het sociale leven in de 19de en in de eerste helft van de 20ste eeuw wonderwel aan. Hopelijk krijgt dit voorbeeld navolging.

W. VANDERPIJPEN

M. CLOET, *Karel-Filips de Rodoan en het Bisdom Brugge tijdens zijn episcopaat (1602-1616)*. Brussel, 1970, 380 blz. Koninklijke Vlaamse Academie van België. Kl. der Letteren, jg. XXXII, nr. 67.

Ons geleerd medelid, Michiel Cloet, heeft in 1964 een oorspronkelijke biografie van de vierde bisschop van Brugge, de Rodoan, uitgegeven in het *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. 1, 1964, kol. 775-782. Deze eerste levensschets is thans uitgegroeid tot een grondige monografie, niet alleen over de persoon van de Rodoan, maar ook over het bisdom dat hij bestuurd heeft. Hoofdstuk I beschrijft het bisdom Brugge van 1559 tot 1602. De volgende twee hoofdstukken handelen over de persoon van de Rodoan respectievelijk vóór en vanaf zijn benoeming tot bisschop van Brugge. Hoofdstukken IV en V zijn opeenvolgend gewijd aan de geestelijkheid en aan de leken-gemeenschap, terwijl het laatste hoofdstuk een terugblik werpt op de persoonlijke kentrekken van de Rodoan en op het katholieke herstel in het bisdom Brugge.

Op het einde van de 15^e eeuw was de toestand van het bisdom bedroevend; op vele plaatsen waren de kerken verwoest of vervallen; de geestelijkheid en het volk leefden in armoede en onwetendheid. In dit arm bisdom was de bisschop persoonlijk zeer rijk.

Zijn grote verdienste was het heropenen, in 1611, van het studiehuis, dat bisschop Drieux, in 1571, in de Ridderstraat had opgericht. Het was nu opgevat als grootseminarie, doch er waren slechts een vijftiental studenten en het moest, wegens financiële moeilijkheden, in 1632, opnieuw gesloten worden. De bisschop begunstigde ook het godsdienstig onderricht aan volwassenen en kinderen. Hij hervormde de liturgie door invoering van het Romeins

Missaal en Brevier, maar er is geen enkele preek of homilie van hem bewaard gebleven.

De bisschop had een speciale devotie voor de heiligen die zijn naam Karel droegen: Karel de Grote, Karel de Goede, Karel Borromeus. Van het kapittel bekwam hij dat men op 2 maart niet meer louter de sterfdag van graaf Karel de Goede zou herdenken, maar het liturgisch feest van een martelaar zou vieren. Hij liet in de kathedraal een grafkapel bouwen, toegewijd aan Karel Borromeus; zij was nog niet afgewerkt, toen hij, op donderdag 7 juli 1616, te Ename overleed; op 8 februari 1621 werd zijn stoffelijk overschot in de kapel van Borromeus bijgezet. Twee schilderijen, schenkingen van de bisschop, zijn in de Sint-Salvators kathedraal bewaard: in de doopkapel, de H. Karel Borromeus dient het viaticum toe aan pestlijders te Milaan, door Egied Bakereel; in de kapittelzaal, het drieluik van Antoon Claeissins, de afdoening van het kruis, met twee zijpanelen: rechts het portret van bisschop de Rodoan (reproductie vooraan op de kaft van het boek) en achter hem Karel de Grote; op het zijpaneel links, de H. Filippus, apostel zijn tweede patroon.

Slechts in 1609 heeft de bisschop een aanvang kunnen maken met de visitatie van de landelijke parochies, zodat hij er slechts een veertigtal buiten Brugge kon bezoeken. Blijkbaar hechte hij veel belang aan de kerkgebouwen, die, bij gebrek aan financiële middelen, slechts langzaam konden hersteld worden. Ook de dekens gingen vanaf 1609 elk jaar de parochies van hun dekenaat bezoeken. „Blijkbaar hebben zij hun ambt als een waardigheid zonder apostolische opdracht aangezien” (blz. 156), hetgeen des te pijnlijker aandoet, daar er een groot tekort aan parochiepriesters was. In verband met deze toestand leest men een paar beoordelingen, die blijkbaar door een moderne zienswijze beïnvloed zijn: „Dat de kanunniken rustig in hun gestoelte konden blijven, terwijl tientallen plattelands parochies zonder herder waren, doet ons toch wel enigszins twifelen aan hun juist inzicht en hun apostolische vurigheid” (blz. 165). Is dit verwijt, gezien de opvattingen van die tijd, gerechtvaardigd? Zou men het toen geduld hebben, dat kanunniken het koor zouden verwaarloosd hebben om op het platteland parochiedienst te gaan verrichten; het verzekeren van de koorofficies, ter ere Gods, ten bate en in naam van het volk, werd immers als hun eigene, belangrijke en onvervangbare taak beschouwd.

Opmerkenswaardig is het artikel gewijd aan enkele kerkelijke sententies uit het *Registrum sententiarum, 1585-1610*, van de Brugse officialiteit. S. verbergt zijn vreugde niet, bij de ontdekking in

het archief van het bisdom (nr. B 86) van dit enige oud register van uitspraken dat, naast het *Primum registrum sententiarum, 1562-1566* (nr. B 85), bewaard is gebleven: „Wij hadden het geluk een register met uitspraken van de officiaal aan te treffen” (blz. 227). Het is inderdaad een belangrijke en niet ontgonnen bron van inlichtingen over de diverse uitingen van het moreel leven, zowel van de geestelijken als van de leken.

Vanzelfsprekend is in dit wetenschappelijk werk een ruime plaats voorbehouden aan de bibliografie, de verwijzingen naar de bronnen, het register van plaatsen en personen, een franstalig resumé en belangrijke bijlagen. De VIIIe bijlage is de *relatio ad limina*, verslag over de toestand van het bisdom, in 1607, door D. Stoffels in naam van de bisschop aan paus Paulus V overhandigd; de uitgegeven tekst is echter geen „kopie”, maar een oorspronkelijk stuk, eigenhandig door de bisschop ondertekend en met sporen van zegel; dit stuk berust niet in bundel B 174 van het archief van het bisdom, maar in B 185. Bij de zeldzame kleine vergissingen kunnen nog de volgende aangestipt worden. De datum „14 januari 1608” (blz. 92) is een verkeerde vertaling van „quarto decimo calendae ianuarii” dit is: 19 december 1607. De installatie van de Rodoaan als proost van Sint-Donaas had plaats op zaterdag 7 februari (niet „9 februari”, blz. 138) 1604; de deken zong toen het vers en de collecte (niet de „collatie”, blz. 139) van de H. Geest. Er bestonden geen „vier quatertemperdagen” (blz. 202), maar er was een viervoudige reeks van drie quatertemperdagen.

Voor de geschiedenis van het oude bisdom Brugge, die nog veel leemten vertoont, is het werk van M. Cloet een bijdrage van blijvende waarde. De grondige studie van al de beschikbare bronnen en de nauwgezette getrouwheid aan de objectieve historische gegevens waarborgen het wetenschappelijk gehalte van deze uitstekende monografie. Zij is daarenboven boeiend geschreven, overzichtelijk en synthetisch gebouwd.

B.J.B.

BARON CH. GILLÈS DE PÉLICHY, *Histoire des Gillès et Gillès de Pélichy*. Bruges, 1971, 364 p., ill. (Tablettes des Flandres, Recueil 10).

Ainsi que l'écrit Charles van Renynghe de Voxvrie dans sa préface, le baron Charles Gillès de Pélichy (1871-1958) a publié en 1949 un „Album de Famille”. L'ouvrage était tiré à un nombre très restreint d'exemplaires destinés à la famille. Le Recueil 10 des Tablettes des Flandres nous donne le texte remanié de cet album de famille et complète la première édition.

La famille Gillès de Pélichy ne concerne la Flandre que pour l'époque contemporaine. D'origine tournaisienne, l'auteur des Gillès de Belgique et de France, Brice Gillès (1543-1621), banni à la suite des troubles religieux trouva refuge en Angleterre, à Londres d'abord et ensuite à Sandwich, séjourna ensuite à Anvers avant de se fixer à Amsterdam vers 1590. Sa descendance devait y rester jusqu'à la fin du 18e siècle, époque où à la suite d'une alliance avec la famille de Pret, elle se fixa à Anvers. C'est le baron Louis Gillès de Pélichy, fils de Louis-Michel, et de Jeanne-Pétronille de Pret qui épousa en 1828, civilement à Bruges, religieusement à Izegem Marie-Joséphine de Pélichy. Ses descendants sont en grande partie restés dans notre province où ils jouèrent un rôle dans la vie politique et sociale.

L'auteur a été fortement documenté par les archivistes et chercheurs dont le nom est cité dans la préface. Pour la période tournaisienne les archives de l'Etat à Mons et celles de la ville de Tournai ont pu être heureusement utilisées avant leur destruction. C'est surtout depuis son installation à Amsterdam que l'histoire de la famille devient intéressante. On y trouve des personnages remplissant un rôle de premier plan dans la vie publique, tel Jacques Gillès (1693-1765), conseiller grand pensionnaire de Hollande qui fut chargé de plusieurs missions diplomatiques, dont l'intéressante carrière est relatée en détail (p. 145-163).

Ecrite avant 1949, cette histoire de famille date un peu. Les activités économiques de ses membres ne sont guère mises en lumière. On eut aimé cependant en savoir davantage sur les motifs, vraisemblablement d'ordre commercial, qui amenèrent les Gillès à se fixer, plutôt qu'ailleurs, à Sandwich, Amsterdam, La Rochelle... Pour les familles alliées, il est généralement donné la description des armoiries d'après la seule référence à l'Armorial de Rietstap. Il conviendra d'accepter certaines de ces attributions avec réserves.

Dans l'ensemble l'„Histoire des Gillès et Gillès de Pélichy” constitue une étude importante et solidement étayée. On regrettera qu'avec ce Recueil 10 des Tablettes des Flandres se termine une série dont la publication fut un apport précieux à l'histoire des familles flamandes.

A. de SCHIETERE de LOPHEM

Kroniek

PERSONALIA

Dom Huyghebaert 60. — Op zaterdag 23 december 1972 werd ons bestuurslid Dom N.-N. Huyghebaert bij gelegenheid van zijn zestigste verjaardag door enkele vrienden in de bloemetjes gezet. Twee andere geleerde Kortrijkzanen, A. Viaene en prof. dr. J.M. De Smet, alsmede Dom. E. Dekkers, abt van Steenbrugge, huldigden de gevierde in spirituele bewoordingen. Aan Dom Huyghebaert, wiens naam onafscheidelijk met het « Monasticon » verbonden is, werd een 385 nrs. tellende bibliografie, opgemaakt door Dom A. Hoste, aangeboden.

C.D.

In memoriam prof. J. Dhondt. — Op 22 augustus 1972 overleed op 57-jarige leeftijd prof. dr. Jan Dhondt, hoogleraar geschiedenis aan de R.U. te Gent. Opgelid als mediëvist, had hij internationale faam verworven zowel op het gebied van de Middeleeuwse als van de hedendaagse geschiedenis. Onder zijn leiding verscheen ook het bekende « Bulletin critique d'histoire de Belgique ».

Promoties te Leuven. — Aan de U.C.L. promoveerde op 16 februari 1972 de heer Jean-Pierre Sosson met grote onderscheiding tot doctor in de Wijsbegeerte en de Letteren, Geschiedenis, op een proefschrift getiteld: *Aspects d'une « industrie » médiévale peu connue: le bâtiment. L'exemple des travaux publics à Bruges aux XIVe et XVe siècles.* Promotor was prof. L. Génicot. In deze merkwaardige studie (XCIX-498 gestencilde blz., 28 k. en 17 gr.), die zal gepubliceerd worden in de *Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie* van de U.C.L., onderzoekt de auteur de sociaal-economische aspecten van de openbare werken te Brugge (ca. 1332 - ca. 1482). Hij bestudeert achtereenvolgens de herkomst en kostprijs van de gebruikte materialen en de organisatie van het bouwbedrijf met zijn economische structuren en sociale geleidingen. Deze verhandeling, een belangrijke bijdrage tot de studie van prijzen en lonen in de Middeleeuwen, valt op door een uiterst kritische identificatie van personen en een zeer genuanceerde benadering van het cijfermateriaal.

Aan de K.U.L. promoveerde op 12 juli 1972 de heer Raphaël De Keyser met grootste onderscheiding tot doctor in de Wijsbegeerte en

de Letteren, Geschiedenis, op een proefschrift getiteld: *Het St.-Donaaskapittel te Brugge (1350-1450). Bijdrage tot de studie van de hogere geestelijkheid tijdens de late Middeleeuwen*. Promotor was prof. J.M. De Smet. In deze indrukwekkende verhandeling (LXXVII-789 en XXII-374 gestencilde blz.), waarvan de publicatie eerlang mag verwacht worden, bestudeert de auteur, op grond van biografische gegevens verzameld over 282 kanunniken, de maatschappelijke achtergronden van het belangrijkste Vlaams kapittel. Hij onderzoekt achtereenvolgens de opname van de kanunniken in het St.-Donaaskapittel, hun afkomst en herkomst, hun intellectuele vorming, hun kerkelijke wijdingen, hun loopbaan buiten het kanunnikaat in St.-Donaas, hun residentie en loopbaan in St.-Donaas en hun testamentaire beschikkingen. Deze studie, een confrontatie tussen institutionele normen en sociale realiteiten, is een belangrijke bijdrage tot de kennis van het Middeleeuwse Vlaanderen. D.V.d.A.

ALGEMENE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Romeins België. — Het « Nationaal Centrum voor oudheidkundige navorsingen in België » gaf in de *Oudheidkundige repertoria. Reeks C* een nieuw deel uit: A. Wankenne, *La Belgique à l'époque romaine. Sites urbains, villageois, religieux et militaires*. Het boek geeft een syntese van de vele nieuwe gegevens betreffende Romeins België die sinds een twintigtal jaar door opgravingen en vondsten verkregen werden. Wegens het omvangrijke materiaal beperkt schrijver zich tot de steden en dorpen, alsmede tot enkele militaire nederzettingen en tempels. Uit West- en Oost-Vlaanderen worden bestudeerd: Wervik, Kortrijk, Harelbeke, Oudenburg, Wenduine, Destelbergen, Waasmunster en Velzeke. Een bijzondere vermelding verdienen de duidelijke kaarten en plannen, hoofdzakelijk van de hand van prof. dr. J. Mertens.

Sproemberg over Galbert. — Van de in 1966 overleden Duitse historicus H. Sproemberg verscheen in 1971 een tweede bundel bijdragen *Mittelalter und demokratische Geschichtsschreibung* waarin drie onuitgegeven studies over Galbert. Het zijn « Die Bürger und der Staat in den Niederlanden zu Beginn des 12. Jahrhunderts », « Galbert von Brügge: Persönlichkeit und Werk », « Galbert von Brügge: Stellung und Bedeutung. Die Anfänge demokratischer Geschichtsschreibung im Mittelalter ».

Licentiaatsverhandelingen te Leuven. — Belangrijke aspecten van de Westvlaamse geschiedenis werden behandeld in een aantal licentiaatsverhandelingen, die tot stand kwamen aan het Departement Geschiedenis van de K.U.L.

1. Academie-jaar 1970 - 71.
 - a. Afdeling Middeleeuwen :
 - M. Nuyttens, *De Tempelorde in Vlaanderen van 1128 tot 1307*. (Promotor : prof. J.M. De Smet).
 - R. Verstaen, *Het Begardenconvent te Brugge (1252-1513). Een bijdrage tot de kennis van de Begarden in de Nederlanden*. (Promotor : prof. W. Lourdaux).
 - b. Afdeling Nieuwe Tijd :
 - R. Boucquey, *De hervorming in de kasselrij Ieper van 1522 tot 1576*. (Promotor : prof. J.A. van Houtte).
 - H. Chielens, *De schepenen van de stad en de kasselrij Sint-Winnoksbergen (1752-1782)*. (Promotor : prof. J. Buntinx).
 - L. Pype, *De schepenen van Kortrijk. Bijdrage tot de sociaal-economische geschiedenis van de 2e helft der 17e eeuw*. (Promotor : prof. J. Buntinx).
 - G. Seurinck, *Het ambt van soeverein-baljuw van Vlaanderen uit de 17e en 18e eeuw*. (Promotor : prof. J. Buntinx).
 - P. Soetaert, *De Berg van Charitate te Brugge (1573-1795). Bijdrage tot de geschiedenis van de kredietinstellingen in de Lage Landen*. (Promotor : prof. J.A. van Houtte).
 - W. Verdonck, *Douane en smokkel in Veurne-Ambacht (1749-1770)*. (Promotor : prof. J.A. van Houtte).
 - c. Afdeling Nieuwste Tijd :
 - M. Bostoen, *De schoolstrijd in het Torhoutse (1879-1884)*. (Promotor : prof. L. Wils).
 - M. Messeyne, *De K.A.J. in de arrondissementen Oostende - Veurne - Diksmuide. Geschiedenis van het verbond Oostende (1929-1940)*. (Promotor : prof. L. Wils).
 - P. Quartier, *Het Lager Onderwijs te Kortrijk (1830-1860)*. (Promotor : prof. L. Wils).
2. Academie-jaar 1971 - 72.
 - a. Afdeling Middeleeuwen :
 - M. De Meyer, *Simon van Vermandois en zijn bestuur in de bisdommen Doornik en Noyon*. (Promotor : prof. W. Lourdaux).
 - b. Afdeling Nieuwe Tijd :
 - B. Arickx, *De aanleg van de steenweg Kortrijk - Gent (1716-1722)*. (Promotor : prof. J. Buntinx).
 - E. Clement, *Het cultuurareaal van de abdij Ter Duinen. Het Vlaamse Westkwartier tijdens de Brugse periode (1625-1791)*. (Promotor : prof. J.A. van Houtte).
 - C. Corbeel, *Aspekten uit het leven van de adel in de 18e eeuw*. (Promotor : prof. J. Buntinx).
 - F. Patou, *De Generaliteit van de Acht Parochies : een federatie*

van gemeenten tijdens het Ancien Régime. Een bijdrage tot de institutionele geschiedenis van de Westhoek. (Promotor: prof. J. Buntinx).

R. Pieters, *Louis-Benoît Maroux, procureur-generaal van Vlaanderen, als politiek agent van de Oostenrijkers*. (Promotor: prof. J. Buntinx).

D. Vannieuwenhuysse, *De weeskamer van Kortrijk van 1402 tot 1497*. (Promotor: prof. J. Buntinx).

c. Afdeling Nieuwste Tijd:

Ph. Gheschiere, *Urbanisatie in Kortrijk. De aanleg van de wijken bij het station en rond het gerechtshof (1839-80)*. (Promotor: prof. L. Wils).

A. Matten, *De vlas- en linnennijverheid in het Kortrijkse (1800-1850)*. (Promotor: L. Wils).

D.V.d.A.

Ikonografie van Sint-Niklaas in Vlaanderen. — Onder deze titel heeft R. Van der Linden een mooi werk over de populaire heilige uitgegeven (in eigen beheer!). Na een inleiding wordt de Niklaas-ikonografie in zeven hoofdstukken behandeld: de uitverkoren sint, de redder, de beschermer, de geveer, de dreiger, de sint zonder attribuut en oosterse prelaat, curiosa. In de hoofdstukken worden de kunstwerken behandeld per kunsttak (schilderkunst, beeldhouwkunst, enz.) en in alfabetische volgorde per bewaarplaats. Misschien zou een kronologische volgorde het voordeel gehad hebben dat men duidelijker zou ingelicht zijn over het ontstaan, de evolutie en het voorkomen van de ikonografie-tema's. Een andere vraag is of het wel nodig is zoveel aandacht te besteden aan allerlei hedendaagse voortbrengselen, die dikwijls zonder reden noch inzicht nieuwe ikonografische motieven op de markt brengen.

Geografisch beperkt de studie zich tot het Vlaamse land; toch worden gans willekeurig een aantal zaken opgenomen die buiten dit gebied vallen, maar toevallig niets uit Frans-Vlaanderen dat toch eigenlijk niet uit onze geschiedenis en cultuur kan weggedacht worden (zie bijdragen over Sint-Niklaas door B. Bijmens in *Frans-Vlaams Jaarboekje*, 3 (1970), 99-100; 4 (1971), 29, 93-95).

Wij willen er nog op wijzen dat onder de 918 nrs — wegens een aantal bis-nrs. zijn er in werkelijkheid meer dan dit aantal — het tema van de drie vermoorde en door de heilige weer tot leven gewekte kinderen, veruit het meest voorkomt.

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Nehalenniakongres te Aardenburg. — Op 5 februari 1972 werd te Aardenburg, op initiatief van de kunstgroep *Sinçfala*, een kongres

georganiseerd, gewijd aan de godin Nehalennia. Onder de titel « Naar een definitieve oplossing van het Nehalennia-probleem ? » werd door Mevr. E. Cramer-Peeters (Zuidzande) het inleidend referaat gehouden. Daarna volgde een paneelgesprek, dat tot een (soms bijzonder) levendige discussie uitgroeide, en waaraan werd deelgenomen door: prof. dr. J.E. Bogaers (Nijmegen), prof. dr. P. Lambrechts, prof. dr. S.J. De Laet, dr. M. Gysseling, prof. dr. G. Sanders, drs. M. Rogge, drs. H. Thoen (allen uit Gent), prof. dr. A. Van Doorselaer (Gent/Kortrijk), mevr. A. Hondius Crone (Amsterdam), mevr. Mr C. Kannegieter, M.P. de Bruin (beiden uit Middelburg), drs. Y. Peeters (Brussel), ir. J.A. Trimpe Burger (Aardenburg) en H. Stalpaert (Brugge). Moderator was drs. W.P. Dezutter, voorzitter van *Sincfala*. Een verslag van dit kongres is in voorbereiding en zal eerlang verschijnen.

M. Ryckaert.

Opravingen in de Sint-Pietersabdij te Gent. — Reeds verschillende malen waren in de gewezen Sint-Pietersabdij te Gent, bij de restauratie van de gebouwen en bij occasionele graafwerken, interessante archeologische vondsten gedaan. Dit was ook het geval eind 1971 - begin 1972, toen bij de aanleg van de centrale verwarmingsinstallatie, o.m. in de kloostergang en de kapittelzaal, funderingen te voorschijn kwamen van oudere abdijgebouwen; ook werden toen heel wat scherven gevonden, hoofdzakelijk van XVIIe en XVIIIe-eeuws gebruiksaardewerk. Dit alles liet vermoeden dat een systematisch bodemonderzoek talrijke gegevens over de abdij en haar geschiedenis kon opleveren. In februari 1972 werd dan, op initiatief van het Gents stadsbestuur, met dit werk gestart in de tuin tussen de huidige abdijgebouwen en de Schelde; de leiding van de werkzaamheden werd toevertrouwd aan prof. dr. A. Van de Walle. Naast recente bouwresten (daterend uit de periode 1800-1950, toen de abdij als kazerne dienst deed) werden verschillende zware muurresten in Doornikse steen blootgelegd, waarvan de dikte varieert van 1 m tot 1,30 m, en die kunnen teruggaan tot de XIe of XIIe eeuw. Nog dicht bij de Schelde werd een rij van zes blokvormige constructies in gladafgewerkte natuursteen ontdekt; kennelijk gaat het hier om bases van pijlers, wat wijst op het bestaan eertijds van een tamelijk groot bouwwerk (zaal?) dicht bij de Schelde. Verder kwamen ook twee rioleringsnetten aan het licht, waarvan het recentste (XVIIIe eeuw?) nog dient voor het afvoeren van regenwater van de abdij naar de rivier.

Wat de ceramiek betreft, werden — behalve grote hoeveelheden recent materiaal — enkele meldenswaardige vondsten gedaan: scherven van zachtgebakken blauwgrijze ceramiek (XIe - XIIe eeuw) van plaatselijke makelij, waarvan ook enkele hardgebakken exemplaren

uit de XIIIe - XIVE eeuw werden gevonden ; steengoed (vnl. Duits) uit de XIVE - XVE eeuw ; diverse soorten tegeltjes in rood aardewerk met gele slibversiering en loodglazuur, of met ingelegde witte kleipasta ; brokstukken van een terra-cotta tuinbeeld uit de XVIIIe eeuw. De belangrijkste ceramiëkvondst werd echter gedaan in de zgn. *Ondercrypte*, waar twee soorten aardewerk werden aangetroffen waarop het *huismerk* van de Sint-Pietersabdij (sleutelmotief) staat afgebeeld : op de eerste soort (nl. steengoed) is het motief in stempeltechniek aangebracht, de tweede soort bestaat uit rood aardewerk met sleutelmotieven in witgele slibversiering. Dergelijk aardewerk is hoogst zeldzaam.

De merkwaardigste vondsten worden, samen met enkele vroeger ontdekte voorwerpen, in de Sint-Pietersabdij tentoongesteld, in een speciaal daartoe bestemd lokaal.

M. Ryckaert.

Middeleeuwse bewoningssporen te Lampernisse. — Ten behoeve van het Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, afdeling Gent, werd van 3 juli tot 1 september 1972 een opgravingskampagne ondernomen te Lampernisse (gem. Pervijze). Het gaat hier om een eerste onderzoek in verband met de tot op heden erg verwaarloosde middeleeuwse sites, waarvan een groot aantal tot verdwijnen gedoemd is tengevolge van wegenwerken, ruilverkaveling en omschakeling van weiland in akkerland. Het onderzochte terrein is een weide, gelegen langs de Visserstraat, op ca. 800 m ten zuidoosten van de kerk van Lampernisse. Het site is duidelijk zichtbaar : twee opvallende ophogingen, die deel uitmaken van één kompleks — waarvan de lengteas van het noordwesten naar het zuidoosten loopt — en gedeeltelijk van elkaar gescheiden worden door een brede, nu droogstaande gracht. De noordwestelijke ophoging is kleiner in oppervlakte dan de zuidoostelijke, doch duidelijk hoger. Ze heeft een bolvormig profiel en is sterk afgerond in grondplan. De zuidoostelijke ophoging daarentegen is afgevlakt en heeft een rechthoekig grondplan. Beide ophogingen staan met elkaar in verbinding door een smalle opgehoogde strook, die naar alle waarschijnlijkheid de oorspronkelijke verbindingsweg is. Het geheel is eerst nog omringd met een brede, droogstaande gracht — waarvan het westelijk en zuidelijk deel heden nog gedeeltelijk dienst doet als perceelsgrens (gracht) —, daarna met een zwakke berm (die tamelijk breed is aan de noordoostzijde), en tenslotte met een smallere, tweede droogstaande gracht. De lengteas bedraagt ca. 200 m., de breedteas ca. 150 m. Aan de zuidelijke hoek van de zuidoostelijke ophoging wordt de brede ringgracht doorbroken door een smalle, opgehoogde strook, waarin wellicht de oorspronkelijke toegangsweg tot het kompleks mag gezien worden. Deze configuratie vertoont dus duidelijke gelijkenissen met de klassieke voor-

stelling van een feodale motte (met opperhof en neerhof), doch het is helemaal nog niet zeker dat het hier gaat om een werkelijke versterking. Vermeldenswaard is wel dat een 18de-eeuws landboek van Lampernisse (Rijksarchief Brugge, gemeentefonds Lampernisse, niet geklasseerd) aanduidt dat het site midden in een groep landerijen ligt, die samen de naam *De Zeventig Gemeten* dragen, terwijl het terrein van het site zelf vermeld wordt met de benaming *Leenhof ter Wissche*. Een interessante vermelding, wanneer men bedenkt dat op de kadastrale plannen van Popp de Visserstraat vermeld wordt als *Wissche straat*.

Bij het archeologisch onderzoek in 1972 werden, vertrekkende van het hoogste punt van de noordwestelijke ophoging, twee sleuven getrokken in noordoostelijke richting (L72/1 en L72/2). De bedoeling was door middel van de aldus verkregen langsprofielen enig inzicht te verwerven in de opbouw en evolutie van dit opperhof. De langsprofielen van sleuf L72/1 (20 m × 2 m) gaven ons alvast heel wat inlichtingen in dit verband. Het opperhof was nog bewoond in de late middeleeuwen, naar het vondstenmateriaal te oordelen in de 14de eeuw. Resten van uitgebroke muursleuven (met noord-zuid richting) werden aangesneden: het ging om een bakstenen gebouwtje dat waarschijnlijk niet zeer lang in gebruik gebleven is en kort na het verlaten ervan ten prooi viel aan het roven van bakstenen. In een latere kleine uitbreiding van sleuf L72/1 in noordelijke richting werd tevens het restant teruggevonden van een klein bakstenen putje dat aanleunde tegen de binnenzijde van de muursleuf. Het geheel rustte op een zeer dun laagje grof zand. Op het ogenblik van het oprichten van het gebouwtje werd het opperhof blijkbaar nog lichtjes opgehoogd met een laag grijsgroene klei. Hieronder troffen wij een tweede bewoningslaag aan, die, te oordelen naar de associatie van zgn. Pingsdorfer ceramiek en Andenne waar, in de 12de eeuw kan geplaatst worden. Structuren werden hier niet gevonden. Een onderliggende grijsgroene kleilaag, die, op een paar kleine scherfjes en enkele beenderfragmentjes na, geen vondsten opleverde, toont aan dat ook in deze periode het opperhof opgehoogd werd. Een derde bewoningslaag, die voorlopig niet nauwkeurig kan gedateerd worden, bevond zich hieronder en gaf, in het oostelijk gedeelte van de sleuf, aansluiting met een opgevlude gracht, waarvan het bovenste gedeelte dichtgelegd was met een dikke laag verzetsvenig materiaal. Onder een volgende laag grijsgroene en praktisch steriele klei, vonden we een dun laagje plantaardig materiaal, dat later bleek een vierde bewoningslaag af te sluiten. Deze laatste bewoningslaag gaf eveneens aansluiting met een verdieping, die opgevuld was met slib, waarin plantenresten voorkwamen (mogelijk gaat

het ook hier om een gracht). Hoewel beide laatste bewoningslagen voorlopig niet nauwkeurig kunnen gedateerd worden, willen we toch vermelden dat de aanwezigheid, in beide gevallen, van zgn. Pingsdorfer ceramiek op een bewoning wijst die na 900 kan geplaatst worden.

Belangrijk was ook de vaststelling dat de oudste bewoningslaag blijkbaar een kleiner oppervlakte besloeg dan de erop volgende, en dat deze op haar beurt minder uitgebreid was dan de 12de eeuwse. Het opperhof is dus niet alleen in hoogte gegroeid, maar heeft zich ook in oppervlakte uitgebreid, in die mate zelfs dat ook de oudere grachten opgevuld en overdekt werden.

In de loop van de volgende kampagnes zal de brede ringgracht doorsneden worden en de coupe van het opperhof vervolledigd. Tevens zal een aanvang gemaakt worden met het onderzoek van de verbindingsweg tussen opperhof en neerhof, en zal ook het neerhof nader bekeken worden.

Deze opgravingen plaats en in het kader van een grondig onderzoek van de middeleeuwse bewoning in onze kuststreek. Landboeken, ommelopers, bodemkaarten en luchtfoto's wijzen immers op het bestaan van talrijke, soms zeer belangrijke archeologische sites, waarvan het grootste deel in de middeleeuwen en in de latere periodes thuishoort. Niettegenstaande een schrijnend gebrek aan gegevens en onderzoeken, verdwijnen ze zeer vlug uit het landschap. Gebrek aan tijd en mensen beletten zelfs het ondernemen van summiere onderzoeken bij het verloren gaan van deze sites. In vele gevallen is het niet eens bekend dat ze bestaan en bedreigd worden met vernieling. Het spreekt vanzelf dat aldus heel wat inlichtingen omtrent de structuur, datering, doel en betekenis van deze sporen onherroepelijk verloren gaan. Anderzijds weten we slechts zeer weinig over de middeleeuwse bewoning en over de levenswijze en de materiële cultuur van de gewone middeleeuwse mens in onze streken, problemen waarvan de sluier even kan opgelicht worden door de archeologische vondsten en waarover de meeste middeleeuwse teksten over het algemeen zeer zwijgzaam zijn.

Een eerste belangrijk punt van een dergelijk breed uitgedacht onderzoek is het juist lokaliseren van deze sporen op het terrein, de eventuele toponiemen noteren, en — dit voornamelijk wanneer het site nog zichtbaar is — het nauwkeurig beschrijven ervan. Het lijkt ons daarom wenselijk langs deze weg de geïnteresseerde lezers te vragen de redactie van de Handelingen van het Genootschap en onszelf te helpen een aantal gegevens te redden, zo bvb. door het signaleren, fotograferen en beschrijven van sites, vondsten, coupes, geplande vernielingen (voor wegenwerken, ruilverkaveling, e.d.).

Wij danken bij voorbaat alle mensen, die aldus een steentje bijdragen tot de kennis van de levensomstandigheden van de middeleeuwse mens.

F. Verhaeghe.

Huizen te Kortrijk. — De laatste jaren zijn opnieuw enkele belangrijke huizen te Kortrijk gesloopt geworden. Aan deze afbraakwoede zal waarschijnlijk maar een einde komen als alle oude huizen zullen verdwenen zijn. In 1971 werden o.m. afgebroken twee huizen (1663 en 18de eeuw) op de Kring, die het pleintje tot een schilderachtig geheel maakten, een 18de-eeuws huis Plein 3 (het laatste van een rij gelijkaardige huizen), het Vleeshuis (begin 18de eeuw) Papenstraat 10. Verontrustend zijn ook plannen voor het slopen van huizen in de Begijnhofstraat waardoor de geslotenheid van het Begijnhof zal verloren gaan, een plan voor een flatgebouw vóór de O.-L.-Vrouwekerk, alsmede een ontwerp voor een agressief-modern kompleks naast de kapel van het O.-L.-Vrouwehospitaal. Aangezien het hier telkens ontwerpen betreft in de onmiddellijke nabijheid van beschermde gebouwen, durven we er op rekenen dat de hogere instanties zullen bewijzen dat « bescherming » geen fictie is.

Frontblaadjes. — Over deze pers verscheen in de katalogus « Stille Getuigen 1914-1918 », blz. 30-31, 97-111, een goed overzicht. In 1971 verscheen als uitgave van het « Centrum voor militaire geschiedenis » : G. Bulthé, De Vlaamse loopgravenpers tijdens de Eerste Wereldoorlog. Ook over afzonderlijke blaadjes dienen enkele recente bijdragen vermeld te worden : L. Vandepitte, Een Lisseweegs Frontblaadje tijdens de oorlog 1914-1918, in *Rond de Poldertorens*, 10 (1968), 1-8 en R. Samyn, De Poperingsche Keikop, in *Aan de Schreve*, 2 (1972), afl. 2, 2-10.

Nieuwe tijdschriften. — Sinds 1970 verschijnt het driemaandelijks tijdschrift *Mededelingen van de werkgroep Geschiedenis - Toerisme - Heemkunde van het Komitee voor Frans-Vlaanderen te Waregem*. (Uitgever R. Watthy, Dorp 7, Woumen). Naast de verslagen van de sektievergaderingen op de jaarlijkse Frans-Vlaamse Kultuurdag te Waregem, bevat het tijdschrift allerlei wetenwaardigheden over Frans-Vlaanderen, o.m. over de taaltoestand aldaar en de perspolemieken daaromtrent.

De Plate, het informatieblad van de gelijknamige Oostendse heemkring, is vanaf de tweede jaargang (1972-1973) het tijdschrift van deze vereniging geworden.

Tentoonstelling Rijn en Maas. — De belangrijkste tentoonstelling uit 1972 was ongetwijfeld « Rijn en Maas. Kunst en Cultuur 800 - 1400 » die eerst in Keulen en daarna in Brussel te zien was. Deze tentoon-

stelling kan als een schitterende voortzetting gezien worden van « Art Mosan et Arts Anciens du Pays de Liège » (Luik, 1951), « Werdendes Abendland an Rhein und Ruhr » (Essen, 1965) en « Karl der Grosse. Werk und Wirkung » (Aken, 1965). Het is niet mogelijk in enkele lijnen een idee van deze tentoonstelling te geven. Niet enkel de kunst, maar de gehele geschiedenis en cultuur kwamen aan bod. De neerslag van het jarenlange studiewerk kan men vinden in de omvangrijke 431 blz. tellende katalogus ; bijdragen over geschiedenis, zegels, schrift, munten, dinanderie, dichtkunst, muziek, bouwbedrijf, liturgie, heiligen, schatkamers, bedevaarten, pelgrimstekens vormen a.h.w. een inleiding tot de tentoonstellingsinventaris die ingedeeld is in 16 hoofdstukken gaande van de Karolingische kunst tot de kunst van omstreeks 1400.

Tentoonstellingen in West-Vlaanderen. — Onder de titel « Schatten voor Brugge » werden dit jaar te Brugge de aanwinsten tentoongesteld die de stedelijke musea van 1966 tot 1972 verworven hebben. Het is een omvangrijke katalogus van 444 nrs. geworden, gaande vanaf de Romeinse grafvondsten uit Oudenburg, over de Vlaamse Primitieven, kunstwerken uit de vroegere Duinenabdij, 19de-eeuwse litho's tot in de hedendaagse tijd. De katalogus werd opgesteld door A. Janssens de Bisthoven, V. Vermeersch, D. De Vos, J. Taelman, D. Verlé.

Stadsarchivaris A. Schoutet richtte de tentoonstelling « Brugge tegen Filips de Schone, 1280 - 1309 » in, waarin archiefdocumenten in verband met de gebeurtenissen rond de Gulden Sporenslag getoond werden. In de katalogus, die 62 nrs telt, schreef A.S. een historische bijdrage, « Brugge en de bevrijding van het Graafschap Vlaanderen 1280 - 1309 » (blz. 9-17).

In het Engels Klooster, gelegen in de Carmersstraat te Brugge, had een tentoonstelling plaats gewijd aan « Jan van Ruusbroec - Thomas More - Guido Gezelle, zes eeuwen Engels - Vlaamse spiritualiteit ».

Dank zij G. Michiels is Jan Frans Michiels (° Brugge 1823 - † Keulen 1887), die hier tot vóór enkele jaren onbekend was, thans een zeer bekende figuur geworden. Hij begon als beeldhouwer (een uit 1848 stammende kroonluchter werd in 1972 op een sakristiezolder te Roesbrugge weergevonden) maar kwam vlug tot de fotografie (uit 1848 is van hem een foto van de Groene Rei bekend). In 1852 verhuist Michiels naar Keulen. Daar geeft hij o.m. twee fotoalbums uit over de glasramen van de Dom te Keulen. De tentoonstelling over J.-F. Michiels, dit jaar te Brugge gehouden, belichtte op leerrijke wijze leven en werk van deze 19de-eeuwse kunstenaar.

Onder impuls van pastoor L. Vanheule werd dit jaar te Izenberge Judocus Reyphins, pastoor (vanaf 1633) van deze parochie en deken (vanaf 1658) van Veurne-Nieuwpoort, plechtig herdacht. Het is

pastoor Reyphins geweest die in 1654 het mirakuleus Mariabeeldje van uit de kerk overbracht naar de door hem gebouwde kapel, die hij wegens de grote toeloop van pelgrims in 1657 - 1663 liet vergroten. Onder de verschillende plechtigheden vermelden wij de tentoonstelling « Pastoor Judocus Reyphins - Volksdevotie - Volkse kunst » die een schat aan weinig of niet gekende kunstwerken omvatte. Het was een gelukkige samenloop van omstandigheden dat in december 1971, bij het uitvoeren van graafwerken in de kerk, het bakstenen graf van Reyphins weergevonden werd. Het graf werd achteraan in de zuidbeuk boven de vloer herbouwd.

De Stedelijke Oudheidkundige Commissie te Wervik richtte aldaar een tentoonstelling in, genaamd « De jongste eeuwwisseling. La belle époque ». De eerste en de tweede afdeling waren gewijd aan het algemeen en lokaal tijdsbeeld ; de derde en de vierde afdeling toonden gebruiksvoorwerpen en kledij.

L.D.

Boekenschouw

Bibliografie voor de geschiedenis
van het oude graafschap Vlaanderen
en de provincie West-Vlaanderen

1971-1972

(1 april - 30 september)

- R. Petit, D. Van Derveeghde, W. Prevenier, L. Danhieux, C. Triaille-Closset, M.J. Tits-Dieuaide, J. Verhelst, U. Vermeulen, J. Hannes, M.L. Warnotte, H. Gaus, E. Witte, L. Kongs, R. Van Eenoo, *Bibliographie de l'histoire de Belgique 1970 - Bibliografie van de Geschiedenis van België 1970*. - BTFG., XLIX (1972) 1192-1301.
3. J. Dhondt, J. Art, M. Baelde, H. Balthazar, W. Blockmans, W. Brulez, M. Bruwier, H. Coppéjans-Desmedt, J. Craeybeckx, S.J. De Laet, A. Deprez, P. Deprez, D.E. Devreese, J. Everaert, H. Gaus, J. Hannes, M. Heyse, Ph. Muret, W. Prevenier, E. Scholliers, G. Trausch, Y. Vanden Berghe, C. Vandenbroeke, J.P. Van der Meiren, D. Van Derveeghde, R. Van Eenoo, A. Van Elslander, J. Verhelst, A. Verhulst, E. Voordeckers en E. Witte, *Bulletin critique d'histoire de Belgique 1969-1971*. Gent, 1971. VI + 398 blz.
4. W.C. Meyers, *Bibliografie 1970*. - Navorsings- en studiecentrum Voor de regels, die bij de samenstelling van deze Bibliografie werden gevolgd, zie *Hand. Em.*, LXXXVIII (1951) 172.

Aan de Bibliografie hebben meegewerkt: L. Danhieux, A. de Schietere de Lophem, L. Devliegher, N. Huyghebaert, B. Janssens de Bisthoven, H. Platelle, A. Schouteet, J. Six, D. Cracco, J.M. Duvosquel en J. Mertens, aan wie de leiding werd toevertrouwd.

I. HULPWETENSCHAPPEN

1. Bibliografie, Inventaris en Kataloog

1. J. Dhondt, A. Scufflaire, J. Bovesse, M.E. Dumont, E. Helin, R. Petit, D. Van Derveeghde, W. Prevenier, C. Piérard, L. Danhieux, C. Triaille-Closset, M.J. Tits-Dieuaide, J. Verhelst, U. Vermeulen, J. Hannes, M.L. Warnotte, R. Van Eenoo, *Bibliographie de l'histoire de Belgique 1969 - Bibliografie van de Geschiedenis van België 1969*. - BTFG., XLVIII (1970) 1255-1352.
2. J. Dhondt, A. Scufflaire, J. Bovesse, M.E. Dumont, E. Hélin,

- voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Mededelingen 3 Brussel, 1971. 35 blz.
5. J. Mertens, L. Danhieux, A. de Schietere de Lophem, L. Devlieghe, N. Huyghebaert, B. Janssens de Bisthoven, H. Platelle, A. Schouteet, J. Six, D. Cracco, J.M. Duvosquel, *Boekenschouw. Bibliografie voor de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen*. - Hand. Em., CVIII (1971) 77-108.
 6. J. Mertens, *Boekenschouw. Bibliografie voor de geschiedenis van het Oude Graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen sedert het begin van de eeuw (1905-1971)*. - Bulletin van de Belgische Commissie voor Bibliografie, XVI (1972) 77-92.
 7. K. Maddens, *Bibliografie 1969-1970 van de Geschiedenis, Taal- en Volkskunde in het Koninkrijkse*. - LG., XII (1970) 303-322.
 8. K. Maddens, *Bibliografie 1970-1971 van de Geschiedenis, Taal- en Volkskunde in het Koninkrijkse*. - LG., XIII (1971) 301-321.
 9. A. Bousse en E. Persoons, *Bibliografie van het archiefwezen in België*. - ABB., XLI (1970) 597-607.
 10. R. Calcoen, *Notes bibliographiques. Répertoire cumulatif. Séries 1 à 71, 1946-1968*. - *Kumulatief repertorium, reeksen 1 tot 71, 1946-1968*. Brussel, Editions Culture et Civilisation, 1970. 207 blz. (Comité belge d'histoire des Sciences - Belgisch Komitee voor de Geschiedenis der Wetenschappen).
 11. B. De Troeyer, *Bio-bibliografie van de minderbroeders in de Nederlanden voor het jaar 1500*. - Franciscana, XXV (1970) 3-18.
 12. *Het wetenschappelijk werk en het Koninklijk Museum van het Leger en van de Krijgsgeschiedenis. Algemeen Programma van de opzoekingen en publicaties. Bio-Bibliografie van het voortdurende universitaire kader*. Brussel, 1969. 8°, 72 blz.
 13. F. Heymans, *Zeventig jaar publikaties van het A.B.V.V.* - *Bibliografisch Overzicht*. - Socialistische Standpunten, XVI (1969) 248-256 en 326-348.
 14. H. Van Assche, *Handelingen van de Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis. Analytische Bibliografie*. - HKZNM. XXIV, 1e vol. (1970) 1-172.
Analytische bibliografie + registers (medewerkers, personen, zaken).
 15. G. Baelde, *Nederlandse Volkskundige Bibliografie XIII. Zeeuwse Tijdschriften (1850-1960)*. *Zeeuwse Volksalmanak (1836-1847)*. Antwerpen, 1971. XI + 224 blz.
 16. A. Vanhoutryve, *Bibliografie van de Geschiedenis van Brugge. Handzame, Familia et Patria*, 1972. XIII + 708 blz.
 17. A. Viaene, *Antecedenten van Duclos' standaardwerk «Bruges, histoire et souvenirs»*, in *Panorama van de Brugse geschiedschrijving sedert Duclos (1910)*. Brugge, Gidsenbond, 1972, blz. 17-28.
 18. E.I. Strubbe, *Geschiedenis van de stad en haar instellingen*, in *Panorama van de Brugse geschiedschrijving sedert Duclos (1910)*. Brugge, Gidsenbond, 1972, blz. 29-59.
 19. J. De Smet, *Economische en sociale geschiedenis*, in *Panorama van de Brugse geschiedschrijving sedert Duclos (1910)*. Brugge, Gidsenbond, 1972 blz. 61-83.

20. A. Viaene, *Armenzorg, ziekenverpleging, scholen en onderwijs*, in *Panorama van de Brugse geschiedschrijving sedert Duclos* (1910). Brugge, Gidsenbond, 1972, blz. 85-105.
21. P. Declerck, *Kerkelijke geschiedenis*, in *Panorama van de Brugse geschiedschrijving sedert Duclos* (1910). Brugge, Gidsenbond, 1972, blz. 107-144.
22. L. Devliegher, *Bouwkunst, beeldhouwkunst en toegepaste kunst*, in *Panorama van de Brugse geschiedschrijving sedert Duclos* (1910). Brugge, Gidsenbond, 1972, blz. 145-183.
23. A. Janssens de Bisthoven, *Schilderkunst*, in *Panorama van de Brugse geschiedschrijving sedert Duclos* (1910). Brugge, Gidsenbond, 1972, blz. 185-219.
24. K. De Clerck, *Letterkundig leven*, in *Panorama van de Brugse geschiedschrijving sedert Duclos* (1910). Brugge, Gidsenbond, 1972, blz. 221-240.
25. A. Schouteet, *Typografie*, in *Panorama van de Brugse geschiedschrijving sedert Duclos* (1910). Brugge, Gidsenbond, 1972, blz. 241-262.
26. H. Stalpaert, *Volkskunde*, in *Panorama van de Brugse geschiedschrijving sedert Duclos* (1910). Brugge, Gidsenbond, 1972, blz. 263-301.
27. P.M. Bogaert, *Bibliographie raisonnée des travaux de Dom Donatien De Bruyne (1871-1935)*. - *Revue Bénédictine*, LXXXI 123-150.
Oud-professor aan het Groot-Seminarie te Brugge, later (1904) monnik te Maredsous. Exegeet, filoloog en historicus. Voor West-Vlaanderen, zie nrs. 30, 97 en 116.
28. A. Viaene, *De blijde inkomst van prins Karel in 1515. Een bibliografische prioriteit van Brugge gehandhaafd*. - B., LXXXIII (1972) 47-48.
29. A. Van Nieuwenhuysen, *Inventaire des archives de la famille de Lalaing*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1970. In -8°, 412 blz.
30. J. Roeriers, *Rijksarchief te Gent. Inventaris van het archief van het Bisschoppelijk Seminarie te Gent*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1970. In -4°, XVIII + 93 blz. (offset).
31. E. Warlop, *Rijksarchief te Kortrijk. Inventarissen van archieven van kerkfabrieken. Deel II. Sint-Maartenskerk te Kortrijk*. Brussel, 1971. 338 blz. (offset).
32. J. De Smet, *Aanvulling op het repertorium van de Kerkfabrieksrekeningen in West-Vlaanderen*. - LG., XII (1970) 299-300.
33. J. De Cuner, *Inventaris van de roerende goederen van de voormalige kapittelkerk van Onze Lieve Vrouw te Kortrijk*. Kortrijk, Kerkfabriek O.-L.-V., 1971. In -4°, 95 blz. (gestencild).
34. *Algemeen Rijksarchief. Lijst van publikaties in voorraad*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1970, -8°, 28 blz. (offset).
35. D. Van Overstraeten, *De archieven met betrekking tot het kanton Comines die aan het Rijksarchief te Tournai werden overgemaakt*. - VS., VII (1971) 377-380.
36. D. Van Overstraeten, *Archives de l'Etat à Tournai. Transfert des archives concernant les localités du canton de Comines*. - Le Parchemin, XVIII (1971) 451-453.

Concerne les archives de Comines, Houthem et Bas-War-neton extraites des fonds de la châtellenie d'Ypres aux

Archives de l'Etat à Bruges et le fonds de la châtelainie de Warneton venant également des A.E. Bruges.

J.-M. D.

37. D. Van Overstraeten, *Les archives concernant les localités du canton de Comines transférées aux Archives de l'Etat à Tournai*. - MGN., XXV (1971) 241-243 et ABB., XLIII (1972) 245-248.
38. F. Mariën, *Table chronologique des chartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de Belgique, t. XI (Troisième et quatrième parties). Corrections et Tables*. Brussel, 1971. XI + 209 blz. (Kon. Comm. voor Geschiedenis, uitgaven in 4°).
39. J.Th. De Smidt, † Eg.I. Strubbe, J. Van Rompaey e.a., *Chronologische Lijsten van de Geëxtendeerde Sententiën berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen, II: 1504-1531*. Brussel, 1971. In -8°, XXIII + 729 blz. (Koninklijke Commissie voor de uitgave der Oude Wetten en Verordeningen van België. Eerste Reeks: Grote Raad en Parlement van Mechelen).
40. H. Gaus en J. Dhondt, *Opgave van dokumenten betreffende de nieuwste geschiedenis uitgegeven vanaf 1945*. - ABB., XLI (1970) 486-540.
41. A. Lottin - J.M. Duvosquel, *Répertoire des thèses et des travaux d'études et de recherches soutenus ou en préparation sur la région du Nord (Ardennes, Artois, Boulonnais, Flandre, Hainaut), t. III: Temps Modernes*, Lille, Université, 1971, 1 vol. in -4°, 45 p.
42. H. Ooms en G. Braive, *Gids voor de kerkelijke wetenschappelijke bibliotheken in België. Répertoire des bibliothèques ecclésiastiques scientifiques en Belgique*. Bruxelles, 1971. 67 blz., in -4° (offset).
43. J. Deschamps, *Middel nederlandse handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken*. - HKZNM., XXIV, 2e vol. (1970) XX + 305 blz.
44. *French and Flemish illuminated Manuscripts from Chicagos Collections*. Catalogue of an Exhibition (at the Newberry Library, Chicago). Chicago, 1969.
45. L. Van Acker, *Ein vorläufiges Handschriftenverzeichnis der Gedichte des Petrus Pictor*. - Mittellateinisches Jahrbuch, V (1968) 300-306.
46. W. De Waele, *Toelichting bij de archiefstukken der Minderbroeders-Recollecten in het fonds Corselis (Archief van het Bisd., Brugge)*. - Franciscana, XXVI (1971) 80-88.
47. A. Schouteet, *Catalogus van kaarten en plannen bewaard op het Stadsarchief van Brugge. Brugse Geschiedbronnen uitgegeven door het gemeentebestuur van Brugge. II*. - Brugge, gemeentebestuur, 1972, 71 blz., 16 ill.
48. P. Vancolen, *Tijdschriftenkatalogus (van de) Stedelijke Openbare Bibliotheek, Guido Gezellestraat, Kortrijk*. Kortrijk, 1969, 31 blz., gestencild.
49. J. Vandromme, *10 jaar «Ten Mandere» Izegem. Register*. - TM., X (1970) 141-162.
50. A. Sanderus, *Bibliotheca Belgica Manuscripta*. Brussel, 1972 (anastatische herdruk).
51. G. Moreau, *Catalogue des livres brûlés à Tournai par ordre du duc d'Albe*. - Horae Tornacenses (1971) 194-213.

52. J. Ruyschaert (Mgr.), *La bibliothèque de Ferry de Clugny, évêque de Tournai*. - Horae Tornacenses (1971) 131-141.
53. R. Felix, *L'homme avant l'histoire*. Catalogue de l'exposition d'archéologie préhistorique présentée à Douai mai-sept. 1971. 4 blz. ill.
54. *Le culte de Notre-Dame de Grâce à travers l'histoire*. Catalogue d'exposition. Cambrai, Musée d'art religieux, août 1971. 20 blz. (ronéo).
55. *Les pleurants dans l'art du Moyen Age en Europe*. Catalogue d'exposition. Dijon, Musée des Beaux Arts, 108 blz. + 58 ill. Important pour la civilisation de l'époque bourguignonne; intéresse la Flandre, relevé des tombeaux à pleurants encore existant ou disparus.
- H.P.
56. *Kunstschaten uit de St.-Maartenskathedraal Ieper*. Tentoonstelling 19.6-15.9.1971. 32 blz. + 27 ill. buiten tekst. Edelsmeedwerk, borduurwerk, beeldhouwwerk, schilderen, koper- en ijzerwerk. Met inleiding door A. Deschrevel.
57. O. Mus, J. Van Damme, J. Verbeke, J. Vinckier, e.a., *Catalogus tentoonstelling kloskant gisteren en vandaag ingericht door de beemkring Iepers Kwartier 26 mei - 11 juni 1972. Stad Ieper, Pand van de St.-Maartenskathedraal*. Ieper, 1972. In -8°, 39 blz., ill., 40 fr. Omvat 231 nummers. De inleiding «Kant te Ieper in de 17e en 18e eeuw», blz. 5-18, is van de hand van O. Mus. Deze catalogus beslaat geheel het nr. 2 van de VIIIe jg. (1972) van «Iepers Kwartier», blz. 33-71.
- J.S.
58. B. Dewilde, *De Leie in de Schilderkunst*. Kortrijk, Stadsbestuur, 1970. In -8° (24 blz.), ill. Tentoonstellingskataloog.
59. W. Van den Bussche, *Kataloog Provinciaal Museum Constant Permeke Jabbeke*. Brugge, 1972. 189 blz. ill.
60. L. Blockeel, *Tentoonstelling «Oud-Vichte»*. Kataloog. Vichte, Heemkundige Kring «De Spinspoele», 1971. In -8°, 19 blz. offset.

2. Paleografie, Diplomatiek, Handschriften en Epigrafie

61. W. Prevenier, *De oorkonden van de graven van Vlaanderen (1191 - aanvang 1206)*. III. Documentatie en indices. Brussel, KCG., 1972. 309 blz.
62. N. Huyghebaert, *Les documents nérologiques*. Turnhout, 1972. 75 blz. (Typologie des sources du Moyen-âge occidental, fasc. 4).
63. N. Huyghebaert, *La Vita secunda S. Winnoci restituée à l'hagiographie gantoise*. - Revue bénédictine, LXXXI (1971) 216-258.
64. A. Hoste, *Kritische bemerkingen bij de latijnse legende van S. Godelieve door de Anonymus Gistellensis*. - Sacris Erudiri, XX (1971) 299-330.
65. G.I. Lieftinck, *Boekverluchters uit de omgeving van Maria van Bourgondië (ca. 1475 - ca. 1485)*. Brussel, 1969. 2 dln, 192 blz. + 288 platen.

66. F.Unterkircher en A. De Schrijver, *Gebetbuch Karls der Kühnen vel potius Stundenbuch der Maria von Burgund. Codex Vindobonensis 1857 der Oesterreichischen Nationalbibliothek. Kommentar*. Graz, 1969 (Codices Selecti, vol. XIV).
De «Meester van Maria van Bourgondië» zou de Gentenaar Niklaas Spierinc zijn.
67. P.W. Parshall, *A Dutch manuscript of ca. 1480 from an atelier in Bruges*. - Scriptorium, XXIII (1969) 333-337, ill.
Chicago, Univ. Library, hs. 137. Produkt van een Brugs atelier.
68. R.H. Marijnissen, *Note sur l'enluminure eyckienne: «la naissance de Saint Jean Baptiste» des «Heures» de Milan-Turin*. - Scriptorium, XXIII (1969) 225-226.
69. B.H. Erné, *De Forestier van de Witte Beer in het Gruuthusehandschrift (een verkenning)*. - Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, LXXXVIII (1972) 107-121.
70. L.J.M. Delaissé, *Les copies flamandes du «Livres des tournois» de René d'Anjou*. - Scriptorium, XXIII (1969) 187-198, ill.
Lodewijk van Brugge, heer van Gruuthuse liet enkele kopieën vervaardigen van het hs. Parijs B.N. fr. 2695: het zijn de hss. fr. 2696 2692 en 2693.
71. J. Lefèvre, *Les livres de raison de l'Archiduc Albert (1612-1618)*. - ABB., XLII (1971) 156-163.
72. J. G[e]ldhof], *Een Izegemse kroniek uit de tijd van Maria-Theresia*. - B., LXXIII (1972) 118-119.
73. R. Delmair, *Marques et inscriptions sur céramique découvertes à Théroutanne*. - SAM. Bull., XXI (1971) 468-475.
74. A. Bonne, *Lotgevallen en lijdensweg van een gevelsteen*. - BK., XIV (1972) 25-26, ill.
Wapen en kenspreuk van prelaat Jacobus Piérin, proost van Eversam (1638 ?-1646).
75. J. Rotsaert, *De koperen grafplaat van Pieter de Valencia en Marie de Bailleul*. - BO., XI (1971) 123-127.
3. Aardrijkskunde, Onomastiek, Voorgeschiedenis en Taalkunde
76. R. Noël, *Les dépôts de pollens fossiles et l'histoire du moyen âge*. Leuven-Gent, 1972. 85 blz. (Centre belge d'histoire rurale. - Belgisch centrum voor landelijke geschiedenis. Publ. 23).
77. M.K.E. Gottschalk, *Stormvloeden en rivieroverstromingen in Nederland. I. De periode vóór 1400*. Assen, 1971. XX + 581 blz. 8 grafieken.
78. L. Daels, *Transformation of the Landscape in Interior Flanders*. - Pedologie, XVIII, 2 (1968) 228-237.
79. J. van Hinte, *Historische geografie en geologie*. - Westerheem, XX (1971) 103-110.
Betreft Zeeuws-Vlaanderen.
80. R. Desreumaux, *Sources géographiques concernant le Nord de la France conservées aux archives capitulaires de Tournai. - Horae Tornacenses* (1971) 275-291.
81. I. Ovaa, *Het landschap van Zeeland in de Romeinse tijd*. - Archief, mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, 1971, 11-21.

82. R. Van Gerven, *Polders, voor eeuwen geboren, nu stervend.* - Het Land van Beveren, XIII (1970) 98-132.
83. M. Coornaert, *Een historisch overzicht van de streek rond Brugge tot ca. 1300.* - BO., XI (1971) 152-173.
84. A. De Vos, *Eeklo, van Natuurlandschap tot Stratennet.* - AM., XXII (1971) 6-102.
85. F. Verhaeghe en A. Janssens, *Middeleeuwse bewoning te Zoutenaai.* - BK., XIV (1972) 73-84.
86. M. Destombes, *La grande carte de Flandre de Mercator et ses imitations jusqu'à Ortelius (1540-1570).* - Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, LXXV (1972) 5-18.
87. M. Destombes, *Un nouvel exemplaire de la carte de Palestine de Mercator de 1537.* - Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, LXXV (1972) 19-24.
88. R. Desreumaux, *Aspects de la cartographie de la région du Nord aux XVIIe et XVIIIe s.* - Facultés catholiques de Lille. Bulletin trimestriel (1970) 38-51.
89. P.-H. Dopp, *Le voyage de Josse de Ghisteltes au Caire, 1481-1485.* - Recueil commémoratif du Xe anniversaire de la Faculté de philosophie et lettres de l'Université Lovanium de Kinshasa, Leuven-Parijs, 1967, blz. 145-166.
Verslag van de reis opgesteld door Ambrosius Leebout, kapelaan van Joos van Gistel, volgens een druk van 1572. Met franse vertaling.
90. F. Debrabandere, *Persoonsnamen in het Kortrijkse. 1300-1350.* - Naamkunde, III (1971) 55-162.
91. F. Debrabandere, *Heiligenverering en lokale naamgeving in de kasselrij Kortrijk van 1350 tot 1400.* - B., LXXIII (1972) 5-16.
92. A. V[iaene], *Vrouwelijke beroepsnamen.* - B., LXXIII (1972) 172.
93. M. Gysseling, *De naam Godelieve.* - Sacris Erudiri, XX (1971) 282-284.
94. A. Huysentruyt, *De naam Huysentruyt.* - LG., XIII (1971) 298-300.
95. J. De Langhe, *Toponymica uit de Kuststreek. De Keuvele te Knokke.* - B., LXXIII (1972) 153-154.
96. F. Debrabandere, *De naam Spermalie.* - B., LXXII (1971) 285-286.
97. J.H., *De Potter-de Ter Pot.* - B., LXXIII (1972) 180-181.
Schuilnaam te Rumbekke, 1787, 1803.
98. Ch. Piétri, *Des origines à la fin de la paix romaine*, in: L. Trenard, *Histoire des Pavs-Bas français* (1972) 13-50.
99. J.J. Hatt, *Celtes et Gallo-Romains.* - Archaeologia Mundi. Genève, 1970. 336 blz. + 209 ill.
100. M. Dewulf, *Sporen van bewoning uit het jong stenen tijdperk, de late ijzertijd (La Tène III) en de Gallo-Romeinse periode op de Kapelakker van het Hof ter Kluizen te Sint-Gillis-Waas.* - Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, LXXIV (1971) 119-129.
101. M. Dewulf, *Twee benen harpoenen van de Maglemose-kultuur (mesolithicum) gebaggerd uit de Schelde te Tielrode en te Temse.* - Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, LXXIV (1971) 25-30.

102. J. Veerman, *Archaeologische vondsten te Cadzand-Bad*. - Westerheem, XX (1971) 111-117.
103. A. Van Doorselaer, *Kemmel*. - Archéologie (1969, 2) 77 en (1970, 1) 21.
104. A. Van Doorselaer, *Inleidende beschouwingen over de Kemmelberg na drie opgravingscampagnes*. - Archaeologia Belgica nr. 131.
105. J. Viérin, *Romeins grafveld in de Molenstraat*. - GOK. Hand., XXXVII (1970) 249-250.
Te Kortrijk.
106. J. Mertens-L. Van Impe, *Het Laat-Romeinse grafveld van Oudenburg*. - Archaeologia Belgica nr. 135.
107. C.A. Kalmeijer, *A la recherche de Nebalennia ofwel het mysterie ontsluiterd*. - Westerheem, XXI (1972) 63-78.
108. M. Dewulf, *Stelt de gelauwerde Romeinse marmeren kop van Belsele de beeltenis voor van een Menapische gladiator of van een dito sportman?* - Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, LXXIV (1971) 9-23.
109. M. Gysseling, *De invoering van het Nederlands in ambtelijke bescheiden in de 13de eeuw*. - KVAVM., (1971) 27-35.
110. H.J. Leloux, *De Brugse Oosterlingen en de taal van hun correspondentie*. - WT., XXX (1971) 207-220.
111. M. Hoebeke, *De middeleeuwse oorkondentaal te Oudenaarde, Korrekities en aanvullingen*. - KVAVM. (1971) 358-361.
112. M. Gysseling, *Een nieuwe etymologie van Brugge*. - Naamkunde, III (1971) 1-4.
113. K. De Busschere, *Taalaantekeningen. Naoogst*. - B., LXXII (1971) 110-113; 168-170.
114. L. Devloo, *Westvlaamse zantingen*. - B., LXXII (1971) 225-229.
115. L. Devloo, *Westvlaamse zantingen*. - B., LXXIII (1972) 23-26; 112-113; 177-179.
116. A. Viaene, *Veelnamig Vlaanderen. Een overzicht van oude samenstellingen*. - B., LXXII (1971) 98-106; 175-178; 238-244; LXXIII (1972) 87-95.
117. E.N., *Bewierookte Staten van Vlaenderen. 1790*. - B., LXXIII (1972) 56.
118. J. Huyghebaert, *Pieter-Jozef de Ré en de spellingskwestie. 1820*. - B., LXXIII (1972) 70-74.
119. F. Debrabandere, *Het Kortrijks dialect van F.A. Snellaert. Een vergelijking van het Kortrijks in 1844 en 1972*. - LG., XIV (1972) 145-198.
120. A. Vermeire, *Enkele syntaktische kenmerken van het Werviks dialect*. - LG., XIV (1972) 53-57.
121. J. Roelandt, *Opdringerige taalpolitiek te Wervik, 1665-1784*. - B., LXXII (1971) 143-146.
122. J. Roelandt, *Wervikse taalperikelen onder het Frans bewind*. - B., LXXIII (1972) 147-149.
123. J. Roelandt, *Gediede. Een term uit het oude Vlaamse gewoonrecht*. - B., LXXII (1971) 222-224.
124. F. Debrabandere, *Bazatse*. - BO., XI (1971) 198-199.
125. J. Soete - F. Debrabandere, *Handel of commerce*. - LG., XIII (1971) 275-280.
Uitdrukkingen en gezegden in verband met de handel.
126. A. Viaene, *Wit en zwart geld*. - B., LXXII (1971) 153-155.

127. G. Vlieghe-Steps, *Arme lieden peper*. - B., LXXII (1971) 231-232.
 128. G. Vlieghe-Steps, *Verjuis in grootmoeders keuken*. - B., LXXII (1971) 171-174.
 Over de betekenis van verjuis en het gebruik er van in de oude keuken.

4. Numismatiek, Sigillografie, Heraldiek

129. J. Gheysens, *Les petits deniers de Flandre des XIIe et XIIIe siècles*. Brussel, 1971. 184 blz. + 16 pl. (Cercle d'études numismatiques. Travaux 5).
 130. P. Cockshaw, *Les premières monnaies de Jean sans Peur: l'émission de 1407*. - BCEN., VIII (1971) 41-52.
 131. M. Van Gansbeke, *Laatste aanwinsten in de Muntenverzameling van de Duinenabdij*. - De Duinen, XII (1972) 86-92.
 132. J. Duplessy, *Le trésor de Thérouanne*. - SAM. Bull., XXI (1971) 480.
 Schat van 59 goudstukken uit de XVe eeuw, ontdekt in 1965.
 133. [J.-M. Duvosquel], *Comines. Denier de Gordien III*. - Le Hainaut occidental de la préhistoire à l'époque mérovingienne, Ath, 1972, 29.
 134. J. Viérin, *Poignées de bronze gallo-romaines découvertes à Lauwe*. - GOK., Hand., XXXVII (1970) 243-248.
 135. R. Laurent, *De zegels van Blankenberge*. - Ostendiana (1972) 181-188.
 136. G. Van Nieuwenhuysse, *Het zegel van François van Nieuwenhuysse, schepen van Brugge in de XVIde eeuw*. - Hand. Em., CVIII (1971) 61-64.
 137. R. Harmignies, *Notes à propos du lion de Philippe d'Alsace, comte de Flandre*. - Archivum Heraldicum, LXXXIV (1970) 24-28.
 138. K.M. De Lille, *Het ex-libris van de Ieperse bisschop de Wavrans*. - IK., VIII (1972) 95-96, ill.
 139. X. de Ghellinck-Vaernewyck, *Armorial de Courtrai d'après les registres enluminés (1583-1741) de la Chambre pupillaire (Wezerij)*. - Le Parchemin, XVII (1970) 129-164.
 140. E. Warlop, *Het Stadswapen van Oostende*. - Ostendiana (1972) 7-12.

5. Genealogie, biografie en levensberichten

141. W. van Hille, *Staten van goed van Buyssecheure*. - VS., VII (1971) 297-300, 353-356, 463-464.
 142. W. van Hille, *Staten van goed van Hazebrouck*. - VS., VII (1971) 696, VIII (1972) 55-56, 111-112, 279-280, 335-336, 439-440, 493-496, 551-552.
 143. W. van Hille, *Staten van goed van Saint-Pierre-Brouck*. - VS., VIII (1972) 605-608.
 144. R. Neels, *Uit de parochieregisters-geboorten te Waterland - Oudemans 1730 tot en met 1772*. - VS., VIII (1972) 184-188.
 145. W. van Hille, *De staten van goed van Watten*. - VS., VII (1971) 525-528, 581-584, 639-640.

146. M. Smessaert, *Indices op de staten van goed van de heerlijkheid Land van de Woestijne*, Gent, V.V.F. Oost-Vlaanderen, 1969-1970. 2 delen in -4°, VII + 93 en 109 blz. (gestencild).
147. M. Smessaert, *De staten van goed van de heerlijkheid Wulfsberghe*. - VS., VII (1971) 285-290, 309-314, 385-388, 467-490.
148. Ph. Coussement, *En nog remedies: Het beste hoofd of aanvullingen op de ontbrekende overlijdensregisters van Wevelgem*. - MGN., XXVI (1971) 164-169.
149. W. Debrock, *Drie dokumenten in verband met Oostende*. - Ostendiana (1972) 13-17.
150. W. van Hille, *Notes généalogiques sur les familles ayant eu la civilité du comté d'Houtkerque en Flandre française*. Gand, 1972.
151. R. Franquet, *Propos généalogiques autour de nos beaux portraits de famille*. - Le Parchemin, XIX (1972) 114-137.
Adolphe Gouby de Beauvolers en afstamming.
152. E. Van Haverbeke, *De kwartierstaten K. De Puydt, F. Edebau, J. Piers en K. Sevs*. - Ostendiana (1972) 127-136.
153. G. en R. Arbeydt, *De familie Arbeydt te Roeselare*. - VS., VIII (1972) 261-268, 323-329.
154. E. van Win, I. De Vriendt, *Les 16 quartiers de Simone Bergmans*. - MGN., XXVII (1972) 87-90.
155. M. Sebrecchts, *Louis Bernaert (1685-1741), «Commissionaris» van de Oostendse Compagnie, zijn bloed- en aanverwanten*. - Ostendiana (1972) 33-47.
156. G. Arbeydt, *De familie Bouten*. - VS., VII (1971) 641-646.
157. Bn. Bonaert, *Notes sur une ascendance Bruneel à Courtrai*. - MGN., XXVI (1971) 232-241.
158. J. Rotsaert, *Molenaars in de schaduw van de Poldertorens. Uit de genealogie Cattoor*. - RPT., XIV (1972) 13-28.
159. J. Dewael, J. Laporte, *Onze Kwartierstaat, Alfred Courtens*. - V.S., VII (1971) 233-236.
Familie afkomstig uit Beveren a.d. Leie.
160. D. Cracco, *Het schildersgeslacht Cracco*. - VS., VIII (1972) 405-438.
Afkomstig uit Bellinzona (Zwitserland) en in West-Vlaanderen verspreid te Roeselare, Kortrijk, Moeskroen en Veurne.
161. R. Dewulf, *Onze Kwartierstaat: Ronny Davis 1946-1971*. - VS., VIII (1972) 25-30.
162. W. Steeghers, *De familie De Heuvel*. - VS., VIII (1972) 151-165.
163. P. Rogghé, *De beruchte Familie De Ketelboetre te Eeklo*. - AM., XXII (1971) 301-302.
164. W. Steeghers, *Genealogische schets van de familie De Meyer*. - Ons Heem. XXVI (1972) 37-39.
165. W. Steeghers, *De familie De Meyer*. - VS., VII (1971) 544-550.
Te Zwijnaarde en Gent.
166. F. Roose, *Een emigrantenfamilie uit Lissewege, Demunter*. - VS., VII (1971) 238-246.
167. E. Verheust, *Derresaw*. - MGN., XXVII (1972) 176-177.
168. J. De Lille, *De familie De Smet te Maldegem*. - Ons Heem, XXVI (1972) 136-137.
169. R. Dewulf, *In memoriam: Jos. De Smet*. - VS., VIII (1972) 467-470.
Kwartierstaat.

170. W. van Hille, *La famille de Villa de Castillo*. - MGN., XXVII (1972) 305-307.
171. De Croeser de Berges (Baron), *Abrégé généalogique de la parenté de Messire Michel Drieux, dit Driutius*. Brugge, 1785, 180 blz. (Anastatische heruitgave, Handzame, 1970).
172. W. van Hille, *Familie Drieux te Veurne*. - VS., VII (1971) 479.
173. F. Roose, *De familie Dumery, klokkengieters te Brugge*. - VS., VIII (1972) 343-356, ill.
174. M. Catulle, *Fragmenta genealogica Gheys*. - Le Parchemin, XVIII (1971) 472-478, 637.
175. Bn. Ch. Gillès de Pélichy, *Histoire des Gillès et Gillès de Pélichy*. Tablettes des Flandres, Recueil 10, Bruges 1971. 364 blz. III.
176. E. Muylle, *E.H. Steven Modest Glorieux, sociaal voorloper 1802-1872*. - VS. VIII (1972) 379-382.
Kwartierstaat.
177. R. Cauwe, *Twee generaties familiegeschiedenis Lambrecht in Markegem*. - VS., VII (1971) 679-682.
178. H. Loncke, *Geschiedenis van het orgelbouwers-geslacht Loncke*. - Frans-Vlaams Jaarboekje, IV (1971) 10-13.
179. R. Dewulf, *Onze Kwartierstaat: Etienne Lootens-Staal 1914-1971*. - VS., VIII (1972) 307-310.
180. M. Luyckx, *De geschiedenis van de familie Luyckx vanaf 1567 tot 1970*. Oekene, 1970. 105 blz. (stencil).
181. R. Dewulf, *Onze Kwartierstaat: E.H. Alphonse Maertens Brugge 1890-1941*. - VS., VIII (1972) 83-85.
182. F. Roose, *Onze Kwartierstaat: Sylveer Maes wielrenner 1909-1966*. - VS., VII (1971) 611-615.
183. R. Faille, *Recherches généalogiques sur l'ingénieur géographe Claude Masse et ses descendants*. - Bulletin de la société de Géographie, Rochefort II (1971).
184. W. van Hille, *La famille du peintre Désiré Mergaert*. - MGN., XXVI (1971) 289-291.
185. W. Steeghers, *De familie Michot*. - Ons Heem, XXVI (1972) 40-44.
186. R. Dewulf, *Onze Kwartierstaat: Remi Parmentier, ere-stadsarchivaris Brugge 1895-1960*. - VS., VIII (1972) 523-525.
187. Gl. d'Esclaibes, *Piers de Monnecove*. - Le Parchemin, XIX (1972) 160-163.
188. F. Roose, *Onze Kwartierstaat: Gaston Roelandts nijveraar te Steenbrugge 1896-1943*. - VS., VII (1971) 495-498.
189. F. Roose, *De merkwaardige nalatenschap van Anthoenis Schoutheten (Waasten 1570-1621)*. - VS., VII (1971) 429-440.
190. L. Rubbens, *De familie Serrure*. - VS., VII (1971) 569-572.
191. J. Roelstraete, *De voorouders van Stijn Streuvels*. Handzame, 1971. 12 + 55 blz. (offset).
192. F. Roose, *Onze Kwartierstaat: Professor Meester Egied-Idesbald Strubbe Brugge 1897-1970*. - VS., VII (1971) 401-410.
193. L. Van Acker, *De familie van Acker uit de streek van Wingene en Ruddervoorde*. - VS., VII (1971) 365-376, 467-477.
194. R. Dewulf, *Onze Kwartierstaat: Maurice Van Coppenolle folklorist. 1910-1955*. - VS., VII (1971) 679-682.
195. C. Denorme, *De familie van den Bon, 3*. - BB., V (1971) 31-43.

196. M. Catulle, *Fragment d'un crayon vénéalogique van der Plancke*. - Le Parchemin, XVIII (1971) 528-529. XIX (1972) 164.
197. J. Slebus, *380 jaar kostergeschiedenis van de familie van Landeghem*. - VS., VII (1971) 567-568.
198. W. Verhaeghe, *Julien-Leon Verhaeghe gewoon hoogleraar aan de R.U. Gent 1905-1972*. - VS., VIII (1972) 251-256.
Kwartierstaat.
199. M. Maertens-Verkinderen, *De families Verkinderen en Van Wallegbem*. Handzame, 1971. 243 blz. (offset).
200. M. De Bruyne, *Biografische aanvullingen op beeldhouwwerk uit het Brusselse stadsmuseum*. - MGN., XXV (1970) 335-336.
201. P. Glorieux (Mgr.), *Un chanoine de Saint-Pierre de Lille: Jean Adourne*. - BCFF., XVIII, fasc. 2 (1971) 295-324.
Jean Adorno, van Genuese familie, geboren te Brugge in 1444 en overleden te Rijsel in 1511.
202. A. Vandromme, *Groten van bij ons. Julie Berlamont (1799-1871)*. - TM., XI (1971) 13-17, ill.
203. E. Brouette, *Dom Joseph-Marie Canivez, Historien de l'ordre de Cîteaux (1878-1952)*. - Cîteaux, XXIII (1972) 122-128.
204. K. Berquin, *Josse Clichtove van Nieuwpoort, een biografische schets bij het 5e eeuwfeest van zijn geboorte, 1472-1543*. Nieuwpoort, 1972. 40 blz. (Heembibliotheek «Bachten de Kupe» nr. 5).
205. *Edward Coryn*. - Ons Doomkerke, XVI nr. 1 (1971) 7-10 + ill.
Belgisch Consul te Moline (V.S.) ° Lotenhulle 1857 - † Moline 1921.
206. B. Janssens de Bisthoven, *Priester de Haerne, Afgevaardigde van Roeselare op het Nationaal Kongres van 1830-1831*. - Standen en Landen, LVIII (1972) 173-184.
207. M. Mispelon, *Mensen van bij ons, André Demedts 65*. - VS., VII (1971) 465-466.
208. M. Denys, *Notes historiques*. - Familia Denys, V nr. 14 (1971) 15-34, V nr. 15 (1971) 14-19, V nr. 16 (1971) 23-33.
Korte biografieën van leden van de familie Denys, o.a. Jan Denys, 1872-1942, pastoor van Sint-Niklaas, Ieper.
209. H. Stalpaert, *In memoriam Joseph De Smet*. - BO., XII (1972) 4-8.
210. A. V(iaene), *In memoriam Ere-Archivaris Dr. Jos. De Smet*. - B., LXXIII (1972) 49.
211. E. Verhack, *In Memoriam E.H. Georges Devos uit Waregem*. - Gaver-Groet, XVI, nr. 3 (1970) 4-7.
212. H.L. Van Breda O.F.M., *Bij het Emeritaat van Mgr. A. Dondeyne*. - Onze Alma Mater, XXV, nr. 3 (1971) 142-150.
A. Dondeyne is geboren te Lo op 10.5.1901.
213. J. De Smet, *In memoriam Is. Ducheyne*, in *Panorama van de Brugse geschiedschrijving sedert Duclos (1910)*. Brugge, Gidsenbond, 1972, blz. 9-15.
214. J. De Smet, *Stadsarchivaris Louis Gilliodts-van Severen, 1827-1915*. - BO., XII (1972) 9-15.
215. *(In Memoriam Rodolphe Hoornaart)* - De Wijngaard, 41e jg. (1970), nrs. 1-2.
° Kortrijk 23.7.1886 - † Brugge 30.10.1969. Bevat volgende hoofdstukken telkens door andere schrijvers: Pries-

- ter en herder - Gods zanger - In het spoor van de H. Benediktus - De reiziger - De schrijver - De stichter - De bouwer - De pionier van akolitaat - Getuigenis van een vriend van de huize - Homilie van de Aartspriester in de begrafenis - De gekozen teksten voor de uitvaartmis - Redevoeringen gehouden bij de onthulling van de gedenksteen ... bij de ingang van het Begijnhof. - Zelfde teksten ook in het Frans.
216. T.J. Gerits (O. Praem), *De Luikse orgelbouwer Jan-Baptist Le Picard. Een bijdrage tot zijn leven en werk.* - Het oude Land van Loon, (1970) 101-145.
Restaureerde het orgel van de Sint-Donaaskerk te Brugge in 1742-1743.
217. Ph. De Gryse, *Honoré Maes (1879-1971).* - De Roede van Tielt, II (1971) 43-52.
Kan. Maes, ° Oostrozebeke, † Dadizele, een van de baanbrekers van de kristelijke sociale beweging in West-Vlaanderen.
218. C. De Jager, *In memoriam prof. dr. M.G.J. Minnaert.* - Jaarboek Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, XXXII (1970) 412-416.
Brugge 1893 - Utrecht 1970.
219. F. Collin, *In memoriam prof. dr. Jan Rubbrecht.* - Jaarboek Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, XXXII (1970) 329-335.
Brugge 1912 - Leuven 1969.
220. J.L. Van Hecken, *In memoriam E.P. Antoon Mostaert C.I.C.M. Scheut (1881-1971).* - Haec Olim, XXI (1971) 8-9.
221. J.L.M. Mullie, *In memoriam Eerw. Pater Antoon Mostaert (10 augustus 1881 - 2 juni 1971).* - Jaarboek Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, XXIII (1971) 411-421.
222. J.L. Van Hecken, *Pater Lodewijk Jozef Maria Schram (1883-1971).* - Haec Olim, XXI (1971) 16-24.
223. F.A. Comer, *Dr. F.A. Snellaert. Een verrassend aktuele Kortrijkse figuur.* - LG., XIV (1972) 87-118.
224. R.Gheyselincx, *De chirurgijn Snellaert.* - Nieuw Vlaams Tijdschrift, XXIII (1970) 918-936.
225. G.P. Baert, *Stijn Streuvels.* - Bijdrage tot de geschiedenis der stad Deinze en van het land aan Leie en Schelde, XXXVII (1970) 9-11.
226. G.P. Baert, *In memoriam Prof. Em. Egied I. Strubbe 1897-1970.* - Bijdragen tot de geschiedenis der stad Deinze en van het land aan Leie en Schelde, XXXVIII (1971) 243-247.
227. F.L. Ganshof, *In memoriam prof. dr. E.I. Strubbe.* - Jaarboek Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, XXXII (1970) 348-357.
Brugge 1897-1970.
228. C. Remmerie, *Prof. Dr. E.I. Strubbe, 1897-1970.* - Haec Olim, XXI (1971) 6-7.
229. A.Viaene, *In memoriam Prof. E.I. Strubbe.* - Hand. Em., CVIII (1971) 109-116.
230. B. Bijmens, *In Memoriam Joseph Tillie.* - BK., XIV (1972) 3-8, ill.
Frans-Vlaams voorman; Steenvoorde 1894-1971.

231. C. Moeyaert, Jozef Tillie. - IK., VIII (1972) 75-81.
 232. *Dom Modest van Assche, 1891-1945*. Assebroek, 1971. 24 blz.
 233. A. Franchoo, *Anselm van Caloen, stamvader van de burgemeesters van Caloen op Varsenare*. - BO., XII (1972) 41-66. Ill.
 234. A. Dewitte, *Cornelis van den Rijne 1502-1573 organist van Sint-Donaas te Brugge. Commentaar bij een testament*. - B., LXXIII (1972) 159-166.
 235. J. de Muelenaere, *Hendrik Van Doorne uit Poeke, missionaris in Engeland*. - B., LXXII (1971) 262-272.
 236. M. Van Hoonacker, *Kanunnik Albinus van Hoonacker (1857-1933)*. - Haec Olim, XXI (1971) 25-30 (met foto's).
 237. D. Verstraete en G. Pottie, *Pieter Verbiest*. - Ons Heem, XXIV (1970) 36-37 en 277-278.
 238. M. Vlamiynck, *Gustaaf Vermeersch een vergeten schrijver uit de Westhoek*. - BK., XIV (1972) 29-33.
 239. J. Geldhof (samensteller en inleider), *Antoon Viaene. Een baan van werkelijkheid en inzicht*. V.W.S. Cahiers. Bibliotheek van de Westvlaamse Letteren, VI nr. 1 (1971), 16 blz., ill.
 240. J.A. Van Houtte, *Zeereerwaarde Heer Antoon Viaene*. - Haec Olim, XXI (1971) 10-15.

6. Folklore

241. F. Van Houdenove, *Sagenonderzoek tussen Schelde en Leie in het oostelijk gedeelte van West-Vlaanderen*. - LG., XII (1970) 273-293; XIII (1971) 179-199.
 242. M. Millon, *Les légendes de l'histoire de Dunkerque et de la Flandre Maritime*, Coudekerque-Branche chez l'auteur, 1972. In -8°, 324 p., fig.
 243. A. Viaene, *De Man in de Maan. Bijdrage tot de stamboom van jubilerend «Manneke uit de Mane»*. - B., LXXII (1971) 257-261.
 244. B. Bijnens, *Hedendaagse Frans-Vlaamse volksliederen*. - Frans-Vlaams Jaarboekje, IV (1971) 58-70.
 245. J.D., *Een Frans-Vlaams schimpliedje*. - B., LXXII (1971) 200.
 246. E.N., *Sint-Gregorius eierliedje*. - B., LXXIII (1972) 121.
 247. J. Geldhof, *Een Meetkerkse liederverzameling*. - B., LXXIII (1972) 169-172.
 248. L. Devloo, *Misdienaars-ophaallied te Ramskapelle bij Nieuwpoort*. - B., LXXIII (1972) 34-36.
 249. A. Dawyndt, *Oude Veurnse kermisliedjes*. - B., LXXII (1971) 162-167.
 250. M. Vermeulen, *Westvlaamse spreuken*. - B., LXXII (1971) 300-302 en LXXIII (1972) 43-44; 103-104; 167-168.
 251. J. Beun, *Kinderspelen, zegswijzen en rijmpjes te Lombardsijde*. - B., LXXIII (1972) 55-56.
 252. J. Beun, *Kinderspelen van weleer te Lombardsijde*. - B., LXXII (1971) 179-180.
 253. C.B., *Een uil op de kave*. - B., LXXIII (1972) 181.
 Zegswijzen te Oedelem.
 254. J. Roelandt, *Een Iepers puntdicht*. - VMSTOCW, IV (1971) 70.
 255. J. Geldhof, *Apocriefe devotiepraktijken te Brugge en omgeving. 1661-1743*. - B., LXXIII (1972) 105-111.

256. D. C(allewaert), *Nood zoekt troost*. - 't Beertje (1971) 50-57.
Bedevaarten.
257. Fevery, *Wetenswaardigheden over St.-Godelieveabdij «Ten Putte» en de volksdevotie aldaar*. - BK., XIV (1972) 42-47.
Te Gistel.
258. B. Janssens de Bisthoven, *Het wonderse weefsel van de H. Godelieve*. - Sacris Erudiri, XX (1971) 285-298.
259. J. Veys, *De kapel van Sint-Gangoen te Belle*. - BK., XIII (1971) 97-103, ill.
Eigenlijk over aanroeping en vereringsplaatsen m.b.t. de heilige.
260. C.B., *Vastenboekje met berijmd imprimatur*. Brugge 1724. - B., LXXIII (1972) 54-55.
261. K.M. De Lille, *Het bidprentje van Maria de Penaranda*. - IK., VIII (1972) 101-103, ill.
Kloosteroverste vorige eeuw.
262. B. Bijmens, *Smeedijzeren kruisen in de Belgische Westhoek en het Westland*. - Frans-Vlaams Jaarboekje, IV (1971) 52-56.
263. R. Dansercour, *Over geloof en bijgeloof bij de vissersbevolking in de Westhoek*. - Ostendiana (1972) 111-117.
264. C.B., *Waarom de vissers zelden of nooit rijk worden. Een vertelsel van Ons Heer en Sinte Pieter*. - B., LXXIII (1972) 119-120.
265. A. V(iaene), *Paardevissers op de Westkust*. - B., LXXII (1971) 183-184.
266. E.N., *Pad en Puit in de volksgeneeskunde*. - B., LXXIII (1972) 53-54.
267. J. Geldhof, *Witte pestestok in koeiplaagtijd Brugge 1770-1771*. - B., LXXII (1971) 215-221.
268. A. Dawyndt, *Het «Ortchekeche»*. - BK., XIV (1972) 33-34.
Gebruik van de roetkaars.
269. G. Van Nieuwenhuise, *Water- en dansfeest in de pruikentijd*. - B., LXXIII (1972) 55.
270. A. Viaene, *Van machochel tot braderie en De Batjes*. - B., LXXIII (1972) 173-174.
271. J. Beun, *Hanengevechten: een geliefde sport voor velen!* - BK., XIII (1971) 94-96.
272. A. Dawyndt, *Hanekampen te Veurne 1843*. - B., LXXII (1971) 304-306.
273. L. Vanheule, *De koeboorn in de loop der tijden*. - BK., XIV (1972) 10-24, 35-41, ill.
274. G.P. Baert, *De paardemolen van Spriet*. - B., LXXII (1971) 229-230.
275. A. Coussey, *Molensteenscherper Michel Moerman overleden*. - BK., XIII (1971) 61-62.
276. J. Weyns, *Westvlaamse rossekoten*. - Ons Heem, XXV (1971) 185-186.
277. A. Lowyck, *Romantiek in de geschiedenis van de Westvlaamse boerderijen*. - Ons Heem, XXV (1971) 179-182.
278. B. Bijmens, *Het legendarisch trammetje van De Panne*. - BK., XIII (1971) 129-131, ill.
Paardentram.
279. A. Dawyndt, *De schaaf, voornaamste alaamstuk van de schrijnwerker*. - BK., XIII (1971) 132-137, ill.

280. A. Brys, *En de wagen die reed voort. Poperinge - Ommegang*. - B., LXXIII (1972) 175-176.
281. A. Dawyndt, *Oude herbergnamen uit de Westhoek. Herkomst en betekenis*. V. - BK., XIV (1972) 47-48.
Zie ook Boekenschouw 1970-1971, Handelingen deel CVIII-1971, blz. 86, nr. 141.
282. A. De Vos, *Herbergnamen te Eeklo onder het Ancien Regime*. - AM., XXII (1971) 271-295.
283. P. De brabantere, *Kortrijkse uithangborden en gevelstenen vóór 1914*. - LG., XIII (1971) 153-177.
284. H. Houwen, *De herbergen van Reningelst en hun bewoners*. - IK., VII (1971) 16-32, ill.
Meestal drankgelegenheden verdwenen in de loop van deze eeuw.
285. G. Vlieghe-Steps, «*Honing-secreten*» uit vroegere eeuwen. - B., LXXIII (1972) 102-103.
286. G. Vlieghe-Steps, *Venetiaanse schoonheidsrecepten in dietse versie 1558*. - B., LXXIII (1972) 155-158.
287. J. Geldhof, *Kattengeknijp in het donker*. - Haec Olim, XXI (1971) 78-80.
288. L. Stockman, *Ridegbelt en blasegbelt*. - B., LXXII (1971) 206-208.
289. H. Desmedt, *De Pijpegilde te Boesinge*. - IK., VIII (1972) 15-18.
290. H. Demarest, *Beertje van de Loge*. - Koerier van de Beer, II (1971) 6-9.
291. E.N., *Dekstro als kerstgeschenk aan de wethouders Brugge 1383*. - B., LXXIII (1972) 52-53.
292. J. G(eldhof), *Spookhuis in Brugge*. - B., LXXIII (1972) 152.
293. H. Bourgeois, *Le vieux folklore de Comines: la Ducasse Ste-Anne*. - Comines Contact, I (1972) n° 2, 1.
294. E.N., *Gaibolling in Harelbeke 14 juli 1800*. - B., LXXII (1971) 310-311.
295. M. Cafmeyer, *Oude Dudzelenaars vertellen. I. Guustje uit de Muus*. - B., LXXIII (1972) 37-42; 96-101.
296. M. Cafmeyer, *Oude Dudzelenaars vertellen. II. Boer Makers van de Oude Zot*. - B., LXXIII (1972) 142-146.
297. A. Vandromme, *De Izegemse reuzen*. - TM., X (1970) 67-71 en 73, ill.
298. E. Van Hoonacker, *Kortrijkse pijpen*. - LG., XIII (1971) 239-248.
299. A. V(iaene), *Cortrycksche lanteerentjes in de Keizerlijke stad Wenen in 1716*. - B., LXXII (1971) 156.
300. M. Cafmeyer, *Oude Lisseweegnaars vertellen. III. Tobbe van Oelem*. - B., LXXII (1971) 157-161; 209-214.
301. J. Geldhof, *Jagersverdriet te Meetkerke*. - B., LXXII (1971) 91-97.
302. O. Vilain, *Plaatsaanduidingen te Oostende in de volksmond*. - Ostendiana (1972) 87-91.
303. A. Vandekerckhove, *Herinneringen aan Wijtschaete*. - IK., VII (1971) 61-64; VIII (1972) 97-100.
Wildstropers en jachtwachters. Begraving van 't hespebeen.

II. ALGEMENE GESCHIEDENIS

1. Geschiedenis van Vlaanderen

304. H. Sproemberg, *Mittelalter und demokratische Geschichtsschreibung*. Berlijn, 1971. XII + 460 blz. (Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte t. XVIII).
305. N.G.G. Pounds, *Population and Settlement in the Low Countries and Northern France in the Later Middle Ages*. - BTFG., XLIX (1971) 369-402.
306. W. Prevenier, *Die südlichen Niederlande*, in W. Wattenbach-R. Holtzmann, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Deutsche Kaiserzeit*, teil III, Nachträge zu Teil I-II (ed. Prof. F.J. Schmale), Darmstadt (1971) 41-56 en 180-194.
Ook als *Studia Historica Gandensia* 155. Gent 1971.
307. L. Trenard (sous la direction de), *Histoire des Pays-Bas français*. Toulouse, éd. Privat, 1972. In -8°, 544 blz., ill.
308. H. Platelle, *La période médiévale*, in: L. Trenard, *Histoire des Pays-Bas français* (1971) 51-225.
309. L. Trenard, *Les XVIe, XVIIe et XVIIIe s.*, in: L. Trenard, *Histoire des Pays-Bas français* (1972) 227-384.
310. M. Cloet, *Het Streven van de Geestelijkeheid naar Gelijkberechtiging met de Vier Leden van Vlaanderen*. - *Standen en Landen*, LVIII (1972) 1-73.
311. D. Masure, *Wat is een kasselrij?* - IK., VII (1971) 9-12, ill.
Betreft Ieper.
312. M. De Bruyne, *De aparte situatie van Roeselare in het graafschap Vlaanderen*. - B., LXXII (1971) 275-282.
313. P. Muret, *La disparition des archives de la nonciature de Flandre*. - ABB., XLII (1971) 189-204.
314. G. Coolen, *Guntbert de Saint-Bertin, chronique des temps carolingiens*. - SAM. Bull., XXI (1971) 525-543.
315. B. Hendrickx, *Baudouin IX de Flandre et les empereurs byzantins Isaac II l'Ange et Alexis V*. - BTFG., XLIX (1971) 482-489.
316. B. Hendrickx, *Boudewijn IX van Vlaanderen, de vrome keizer van Konstantinopel*. - OGE., XLIV (1970) 226-232.
317. M. Coornaert, *De verdediging van de kust van Noord-Vlaanderen vanaf 1300 (6e en 7e vervolg)*. - RPT., XIII (1971) 19-26 en XIV (1972) 46-55.
318. M. Vandermaesen, *Het slot van Rupelmonde als centraal archiefdepot van het graafschap Vlaanderen (midden 13e-14e eeuw)*. - KCG. Hand., CXXXVI (1970) 273-317.
319. M. Vandermaesen, *Grafelijke residentie en centrale bestuursinstellingen in Vlaanderen tijdens de regering van Graaf Lodewijk II van Nevers (1322-1346)*. - *Kultureel Jaarboek van de Provincie Oost-Vlaanderen 1969*, band I. Gent (1970) 273-280.
320. A. Graffart en A. Uyttebrouck, *Quelques documents inédits concernant l'accession de la Maison de Bourgogne au duché de Brabant (1395-1404)*. - KCG. Hand., CXXXVII (1971) 57-137.
321. M. Debersée, *Une dépense à la charge du Duc de Bourgogne à la fin du XIVe siècle: Les travaux et réparations effectués à Lille et dans sa châtellenie*. - RN., LIII (1971) 409-431.

322. R. Vaughan, *Philip the Good. The Apogee of Burgundy*. Londen, 1970. XVIII + 456 blz.
323. P. Cockshaw, *Nouveaux suppléments aux itinéraires de Philippe le Bon, comte de Charolais, puis duc de Bourgogne et de Charles le Téméraire, comte de Charolais*. - ABB., XLI (1970) 209-213.
324. F. Koller, *Au service de la Toison d'Or. (Les Officiers)*. Brussel, Dison, 1971. 167 blz. + tafels.
325. W.P. Blockmans, *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1467-1477). Excerpten uit de rekeningen van de Vlaamse steden, kasselrijen en vorstelijke ambtenaren*. Brussel, 1971, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis. In -4°, XXXVI + 352 blz.
326. K. Bittmann, *Ludwig XI und Karl der Kühne. Die Memoiren des Philippe de Commynes als historische Quelle*, t. II¹, Göttingen, 1970.
327. M. Baelde, *De domeingoederen van de vorst in de Nederlanden omstreeks het midden van de zestiende eeuw (1551-1559)*. Brussel, 1971. 479 blz. (Kon. Commissie voor Geschiedenis, uitgaven in -8°).
328. G. Parker, *Spain, her enemies and the Revolt of the Netherlands 1559-1648*. Past and Present, n° 49 (1970) 72-95.
329. Y. Cazaux, *Guillaume le Taciturne. De la «Généralité» de Bourgogne à la République de Sept Provinces-Unies*. Parijs, Albin Michel, 1970. 379 blz.
330. A. Viaene, *De Historiograaf Jan-Baptist Gramaye. Zijn rondreis in West-Vlaanderen, 1608-1612*. - Hand. Em., CVIII (1971) 319-330.
331. N. Girard d'Albissin, *Genèse de la frontière franco-belge. Les variations des limites septentrionales de la France de 1659 à 1789*. Parijs, Picard, 434 blz., kaarten.
Thèse pour le doctorat en droit; ouvrage d'une importance capitale.
332. J. De Smet, *De Vlaamse krijgsvloot in de XVIIe eeuw*. - Nauutilus, nr. 4, september 1971, 13 pp. ill.
333. J. Festjens, *De Mémoire statistique van het Leiedepartement*. - Standen en Landen, LVIII (1972) 135-171.
334. T. Luyckx, *Vlaanderens culturele ontwikkeling (1870-1970)*. - HKZNM., XXIV (1970) XXVII - XLVI.
335. G. Kurgan-Van Hentenryk, *Léopold II et les groupes financiers belges en Chine. La politique royale et ses prolongements (1895-1914)*. Brussel, 1972. 969 blz. (Académie Royale de Belgique. Mémoires de la classe des Lettres, coll. in -8°, 2e série, t. LXI, fasc. 2).
336. De la Kéthulle de Ryhove, *Les résidences de la famille royale pendant la guerre 1914-1918*. - Bull. Assoc. de la Noblesse du Royaume de Belgique, n° 110 (jan. 1970) 29-38.
337. J. Willequet, *Gaston Barbanson, promoteur d'une «grande Belgique» en 1914-1918 (2me partie)*. - BTFG., XLVIII (1970) 1177-1206.
338. J. Giles, *The Ypres salient*. Londen, Leo Cooper, 1970. In -4° oblong, 229 blz., ill.
Beschrijvende beelduitgave, hoe het was en nu is.
339. *Meer dan een half miljoen doden*. - Verolme Nieuws (Rotterdam), XV (1971) n° 11-12, 21-28.
Ieper en omgeving, 1914-1918.

340. F. Pype, *Kanunnik Verdonck*. - IK., VII (1971) 8189.
Verdonck (Frans-Vlaming) nam deel aan de slag om de Kimmelberg in 1918. Hij geeft er een beschrijving van.
341. F. Van Langenhove, *La Sécurité de la Belgique. Contribution à l'histoire de la période 1940-1950*. Brussel, Editions de l'Université, 1971. 263 blz. (Université Libre de Bruxelles. Travaux de la Faculté de Philosophie et Lettres, t. XLVII).
342. J. Gérard-Libois en J. Gotovitch, *L'An 40. La Belgique occupée*. Brussel, CRISP, 1971. 517 blz.
343. A. De Jonghe, *De personeelspolitiek van de Militarverwaltung te Brussel gedurende het eerste halfjaar der bezetting (juni - december 1940). Bijdrage tot de studie van de Duitse Flamenpolitiek in Wereldoorlog II*. - BTNG., III (1972) 1-49.
344. W. Dewachter, *Carte politique de la Belgique. Atlas des élections législatives du 31 mars 1968*. Antwerpen-Leuven-Brussel, 1970. 79 blz.

2. Plaatselijke Geschiedenis

345. G. Van Vooren, *Katholieke inwoners van Aardenburg 1709-1794*. - VS., VII (1971) 634-638, 689-694.
346. L. Van Acker, *Sint-Maartensgilde, Ardooie, Koolskamp, 1897-1972*. Ardooie, 1972. 24 blz.
Geschiedenis van de Maatschappij van onderlinge bijstand de «Sint-Maartensgilde» te Ardooie gesticht in 1889 en erkend bij koninklijk besluit van 20 juni 1897.
347. J. Vlamynck, *Het «Beertje» van Beernem*. - BB., V (1971) 179-181.
348. H. Strobbe, *Op en rond het «Eeckhof» te Beernem*. - BB., V (1971) 119-123.
349. J. Maes, *Klokken gieten te Beselare*. - IK., VII (1971) 51-52.
Anno 1767.
350. F. Pype, *Herstellingswerken aan de molen van Bikschote*. - IK., VII (1971) 77-80, ill.
In 1962. Weergave kostenraming.
351. L. Danhieux, *De grote brand van Blankenberge in 1719*. - Ostendiana (1972) 48-54.
352. J. De Smet, *Blankenberge als badplaats in 1852-1854*. - RPT., XIII (1971) 106-107.
353. D. Masure, *De kerk te Brielen tussen 1737 en 1914-'18*. - IK., VII (1971) 1-8, ill.
Bouw der kerk 1737-39, naar een eigentijds document uit het kerkarchief te Reninge.
354. F. Traen, *Richilijnen voor de historische binnenstad*. Brugge, 1972. 13 blz.
355. A. Van den Abeele, *Brugge: perspectieven voor de historische binnenstad*. Brugge, 1970.
356. H. Zantkuijl, *Brugge, perspectieven voor de historische binnenstad*. - Heemschut, XLVIII (1971) 56-61.
357. A. Schoutet, *De grenzen van de Onze-Lieve-Vrouweparochie te Brugge vóór en na 1800*. - Hand. Em., CVIII (1971) 300-318.
358. R. Crois, *Paalstenen in het Brugse: de Paalsteen aan het Begijnhof*. - BO., XII (1972) 67-68.

359. J. Penninck, *Brugse godshuizen: E. Zorghe, Paruite, De Schippers, Cobryse*. Sint-Andries, 1970. 47 blz.
360. M. Vrielynck, *Na een sloping: De abdij 's Hemelsdale te Brugge*. - BO., XII (1972) 73-76.
361. A. V(iaene), *In een «camere» te Brugge anno 1473*. - B., LXXIII (1972) 179.
362. A. Van Severen, *Franciscus Werrebrouck en de heide van het Bulskampveld*. - BB., V (1971) 125-138.
363. G. Coolen, *Le Palis de Calais*. - SAM. Bull., XXI (1971) 513-524.
 Histoire du Calais pendant la guerre de cent ans et commentaire d'une carte du XVIIe s.
364. A. Demeulemeester, *Belangrijk eigentijds oordeel over Dadizele 1869*. - B., LXXII (1971) 114-115.
365. J. De Smet, *De nieuwste en definitieve gegevens over het Ontstaan van Damme*. - RPT., XIII (1971) 108-110.
366. L. Devliegher, *Genezing door het mirakelkruis van Damme 1665*. - B., LXXII (1971) 273-274.
367. L. Devliegher, *De processie van het Heilig Kruis te Damme. De rondgang in opspraak in 1717*. - B., LXXII (1971) 75-77.
368. F. Roose, *De waegemaeckerije te Platbeule (1706-1789)*. - RPT., XIII (1971) 1-18.
369. B. Bijmens, *De visserij te De Panne*. - BK., XIII (1971) 69-72, ill. en 73-93, ill.
 Voor voorgaande bijdragen, zie Boekenschouw 1969-1970, Handelingen CVII (1970) blz. 336, nr. 261.
370. B. Bijmens, *De Panne gedurende de eerste wereldoorlog*. - BK., XIII (1971) 118-120; 138-144.
371. C.B., *Het klokje Callekin in de kerk van Diksmuide gedoopt anno 1553*. - B., LXXIII (1972) 33.
372. L. Moreel, *Grands marins à Dunkerque: le chevalier de Saint-Pol, le commissaire général Charet, Jean Hazard*. Dunkerque, 1972. In -8°, 72 p., fig.
373. A. Deschrevel, *Geschiedkundige schets over Edewalle*. Z.p.n.j. (Handzame-Edewalle, bij de auteur), z.j. (1971). In -8°, 23 blz. + plan.
 Van heerlijkheid, eerste vaststaande vermelding 1310, tot parochie 1901. Tussenschakel is de proosdij, 1870-1900. Levenschets van proosten en pastoors. Lijst van de geestelijken en kloosterlingen herkomstig uit Edewalle. Overzicht van het onderwijs.
374. A. Rysershove, *Oud Eeklo*. - AM., XXII (1971) 310-395.
375. L. Stockman, *De Afpaling van de Keure van Eeklo in 1240*. - AM., XXII (1971) 113-120.
376. L. Stockman, *Het Goed ten Moere te Eeklo*. - AM., XXII (1971) 121-156.
377. P. Rogghé, *De eerste Protestanten te Eeklo (1520-1566)*. - AM., XXII (1971) 298-300.
378. W. Hamerlynck, *Eeklose Informatiën en Enkwesten (1616-1795)*. - AM., XXII (1971) 250-270.
379. P. Rogghé, *Eeklose Heiligen en Beschermbeligen. Ambachten, neringen en ontspanningsgroepen*. - AM., XXII (1971) 308-309.
380. P. Rogghé, *Heelmeesters te Eeklo. Chirurgen en docteurs*. - AM., XXII (1971) 303-304.

381. P. Rogghé *Angelus Bernard Van Han. Eeklose drukker en politicus.* - AM., XXII (1971) 305-307.
382. P. Tamborijn, *Elverdinge eertijds.* - IK., VIII (1972) 82-87, ill. Het Galgenbos, de herberg «De vuile seule» en «de benede van Pollet», de herberg «De Wijngaard».
383. B. Bijmens, *Frans-Vlaanderen. Houlland I - autoroute.* - Frans-Vlaams Jaarboekje, V (1972) 9-118.
384. A.T. Van Biervliet, *Gitsenaars gestorven in dienst van Napoleon.* - R., III (1971) 115-132.
385. J. Huyghebaert, *De ontmoeting Pedro Rodenbach - Koning Willem I. Gits 3 juni 1829.* - B., LXXII (1971) 201-205.
386. P. Despriet, *Het verdwenen «Goed ter Halle» in Harelbeke.* - LG., XII (1970) 239-245.
387. M. Dekeyzer, *Uit het Leven der Heistse Vissers rond 1900.* - RPT., XIII (1971) 101-105.
388. J. De Smet, *Een Brief uit Heist van 1 sept. 1914.* - RPT., XIV (1972) 6-12.
389. K. Suykers, *Geschiedenis van St.-Katherina-Parochie op de gemeenten Heule, Kuurne en Lendeledede.* Z.p. (Kuurne), Feestcomité 1970, 1971. In -8°, 200 blz., ill.
390. V.d.B., *Bij de saaiwevers van Hondschote 1657.* - B., LXXII (1971) 184-185.
391. J. Roelandt, *Doksaal en orgel van Houthem bij Ieper 1721-1738.* - B., LXXII (1971) 180-182.
392. S. Boutens, *De moeilijkheden tussen het Ieperse stadsbestuur en de predikheren in de 16de eeuw.* - IK., VII (1971) 42-45. Met omheiningmuren als inzet.
393. E.N., *De bedroefde winter van 1739-1740 in Ieper.* - B., LXXII (1971) 116-117.
394. *Route '14-'18.* [Ieper, 1972], 1 brochure, 20 blz. Toeristisch-historische route '14-'18 in het zuidelijke deel van de Ieperse frontstreek.
395. *Eenmaal vierden doodsvijanden samen kerstfeest.* - Verolme Nieuws (Rotterdam), XV, n° 11-12 (1971) 19-20. Streek van Ieper, 25 dec. 1914.
396. M. de Meaux, *Histoire du château d'Ingelmunster. Geschiedenis van het kasteel van Ingelmunster.* Z.p., 1971. In -8°, 20 blz., ill.
397. J. D(elbaere)-D(umoulin), *Kasteel en kasteelheren te Ingelmunster.* - GOK. Hand., XXXVII (1970) 201-214.
398. J. Noterdaeme, *Jan van Rode, heer van Ingelmunster.* - LG., XIV (1972) 3-32.
399. R. Verholle, *De heren van Izegem. Van 1080 tot 1555.* - TM., X (1970) 97-111.
400. R. Verholle, *Bezittingen, renten en rechten der heren van Izegem ten jare 1502.* - TM., XI (1971) 3-12.
401. R. Bekaert en A. Demeurisse, *Geschiedenis van de Izegemse brandweer.* - TM., XI (1971) 18-25.
402. G. Pottie, *Nachtelijke inval in Izegem 1689.* - LG., XIII (1971) 281-286.
403. J. Bourgeois en A. Vandromme, *Grote Markt (van Izegem) en bewoners in 1826-1827.* - TM., XI (1971) 26-28 + ill.
404. A. Vandromme, *Vijftig jaar geleden. Ontbulling van het monument voor de gesneuvelden (in Izegem).* - TM., X (1970) 49-63, ill.

405. A. Demeurisse, *Gemeenteraadsverkiezingen van 9-10-1932 (te Izegem). Samenstelling van ons gemeentebestuur tijdens de periodes 1933-1938.* - TM., X (1970) 112-115.
406. A. Demeurisse, *Onze burgemeesters, François Bral. 1920-1921.* - TM., X (1970) 64-66.
Te Izegem.
407. P. Schittekat, *Verslag van de werkzaamheden op het terrein van de oude Cisterciënzerabdij Ter Duinen in de jaren 1968-1971.* - De Duinen, XII (1972) 3-38.
408. J.Cl. Ghislain, *L'ardoise aux graffites romans.* - De Duinen, XII (1972) 93-99.
409. R. Dumon, *De raadselsteen van Koksijde.* - De Duinen, XII (1971) 117-119.
410. C.-H. Batjoens, *La pierre énigmatique de Koksijde.* - De Duinen, XII (1972) 109-116.
411. G. Kunze, *Der Rätselhafte Stein in der Dünenabtei.* - De Duinen, XII (1972) 120-126.
412. P. Schittekat, *La vierre au bélier.* - De Duinen, XII (1972) 100-108.
413. Ch. Susanne, *De dwerg (achondroplase) van Koksijde.* - De Duinen, XII (1972) 126-132.
414. J. Roelandt, *De heerlijkeheid van komen in 1470.* - B., LXXII (1971), 381-384.
415. J. Libon, *Un incident à Comines en 1848.* - Azimut 2000, revue de l'Athénée royal de comines, I (1972) n° 5, non paginé (3 pages).
416. E. Warlop, *Vijf jaar Rijksarchief te Kortrijk.* - ABB., XLI (1970) 459-485.
417. D. Dujardin, *De stadsinstellingen van Kortrijk in de Middeleeuwen (tot 1494).* - Curtrike, VI (1971) 19-24.
418. B. Decraene, *Het Kortrijkse stadsbestuur tijdens de eerste jaren van de Franse overheersing.* - LG., XIII (1971) 259-273; XIV (1972) 33-52.
419. A. Van Lerberche en F. Louvaert, *Geschiedkundig overzicht van de Aloude Gilde van de Edele Ridder St.-Joris te Kortrijk.* - *Esquisse historique de l'ancienne Gilde du Noble Chevalier St.-Georges à Courtrai.* Kortrijk, 1972. 300 blz., ill.
420. J.P. De Pue, *Kortrijk en de Dominikanen.* - Dominikaans Leven, XXVI (1970) 236-240 en 295-299. III.
421. J. De Cuyper, *Een godsdienstige stichting van de beroemde komponist Pierre de la Rue in de Kavittelkerk te Kortrijk.* - LG., XIII (1971) 295-297.
422. P. Debrabandere, *De kapel O.-L.-Vrouw-ten-Putte in Kortrijk.* LG., XIII (1971) 249-258.
423. J. Soete - F. Debrabandere, *Kortrijk voor de Eerste Wereldoorlog.* - LG., XII (1970) 247-271.
424. C.B., *De Chatrijntjes en andere meisjespatronaten te Kortrijk in 1895.* - B., LXXIII (1972) 120-121.
425. *Korte geschiedenis (van het Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking Kortrijk) 1967-1971.* - Centrum Ontwikkelingssamenwerking Kortrijk, IV, nr. 1 (1971) 4 blz.
426. F. Roose, *Lapscheure. 1726.* - RPT., XIII (1971) 86-92.
427. L. Trenard, *Histoire de Lille, t. I. Des origines à l'avènement*

- de Charles Quint (sous la direction de G. Fourquin). Lille, 1970. XII + 510 blz.
428. L. Trenard, *La vie religieuse à Lille au temps de la conquête française*. - RN., LIII (1971) 33-61.
429. A. Lottin, *Un mémoire des curés de Lille contre le Magistrat de cette ville à la fin du XVIIe siècle*. - RN., LIII (1971) 21-32.
430. L. Vandepitte, *Aantekeningen bij de «Heren van Lissewege»*. - RPT., XIV (1972) 69-81.
431. F. Roose, *Jacques van Riebeke, ook «surichien» in Lissewege 1679-1682*. - RPT., XIV (1972) 62-66.
432. J. Ballegeer, *Een niet onbesproken Lisseweegs Predikant*. - RPT., XIV (1972) 82-87.
433. G. Vandepitte, *Lisseweegse Vluchtelingen in de oorlog 1914-1918*. - RPT., XIV (1972) 88-95.
434. J. De Smet, *Het graven van de Leopoldvaart en van de Schipdonkvaart (1847 en 1855)*. - RPT., XIV (1972) 56-61.
435. A. Vanmarcke, *Geboorten uit het doopboek van de gereformeerde kerk te Menen*. - VS., VIII (1972) 590-600.
436. A. Vanmarcke, *Overlijdens uit het doodboek 1708-1730 der gereformeerde kerk binnen Menen*. - VS., VII (1971) 688.
437. A. Vanmarcke, *Gesneuvelde soldaten in Menen gestorven en begraven tussen 1649-1680*. - VS., VII (1971) 517-524.
438. J.-P. De Pue, *De Dominikanessen te Menen, 1697-1796*. - Dominikaans Leven, XXVI (1970) 82-86 en 141-145.
439. E. Loosveldt, *Crypte van de Sint-Niklaaskerk te Mesen*. z.p., 1971. In -4°, 9 blz. + 9 pl. gestenc.
440. C.B., *Nieuwpoort quarantainehaven. Planning in de Pruikentijd 1786*. - B., LXXII (1971) 312.
441. J. Beun, *Wel en wee van een Nieuwpoorts vluchteling 1915-1918*. - BK., XIII (1971) 62-65.
Vrijgeleiden voor Charles Blondé.
442. G. Demerre, *Ten Bogaerde*, z.p.z.j. (Nieuwpoort, 1972), 40 blz.
443. A. V(iaene), *Opleiding van een gezworen landmeter. Noord-schote 1727*. - B., LXXIII (1972) 45-46.
444. J. Raes, *De heren van Praet*. - BB., V (1971) 69-74.
445. D. Verstraete, *Het hof van den wijngaarde en omgeving te Oedelem*. - BB., V (1971) 161-166.
446. F. Roose, *Pieter Maenhout, schaapboer en burgemeester Oedelem 1668-1738*. - BB., V (1971) 75-101.
447. F. Roose, *De manslag op Jan Marisael (Oedelem 1697)*. - BB., V (1971) 103-110.
448. H. Zutterman, *De markt te Oedelem meer dan 100 jaar oud!* - BB., V (1971) 7-29.
449. E. Matthijs, *Het wel en wee van Oedelem's muziekharmonie (2)*. - BB., V (1971) 45-49 (vervolgt).
450. J. Mertens, *Archief van en over Oostende*. - Ostendiana (1972) 23-32.
451. M. Maes, *De vuurtorens van Oostende*. - Ostendiana (1972) 119-121.
452. M. Maes, *Oostendse Iconografie*. - Ostendiana (1972) 123-126.
453. J. Coopman, *Het personeel van de Admiraliteit te Oostende en Duinkerke (1634-1692)*. - Ostendiana (1972) 159-179.
454. Y. Mertens-De Langhe, *Het inrichten van vermakelijkheden te Oostende op het einde van de 18e eeuw*. - Ostendiana (1972) 19-22.

455. R. Crois, *De Duivetoren van Oostkamp*. - B., LXXIII (1972) 150-152.
456. R. De Keyser, *Bij het Vignet op de Omslag. Zegel van het Leenhof van St.-Kwintens*. - RPT., XIV (1972) 1-5 en 36-45.
457. R. Crois, *Een Douanelinie onder het Hollands Bestuur*. - RPT., XIII (1971) 79-85.
458. R. De Keyser, *Enkele Prijzen van IJzerwerk voor Landbouwvoertuigen rond 1900*. - RPT., XIII (1971) 93-98.
459. V. Arickx, *De Quickmote te Pittem*. - De Roede van Tielt, I (1970) 5-16.
Reeds verschenen in B., LXIX (1968) 321-331. Cfr. Boekenschouw Hand. Em. CVI (1969) nr. 173.
460. N.P. (A. Houvenaghel), *Reningelst - Varia*. - IK., VIII (1972) 25-32.
Kerkelijke gebruiken, begin 18e eeuw. De Busseboomkapelle.
461. N.P. (A. Houvenaghel), *Reningelst: Het kasteel stelt de condities!* - IK., VII (1971) 90-96.
Inmenging in kerkelijke aangelegenheden, 18e eeuw.
462. J. De Smet, *Roeselare en de provincie Vlaanderen in 1775*. - LXXII (1971) 182-183.
463. G. Arbeydt, *Huwelijkscontracten te Roeselare 1580-1592*. - VS., VII (1971) 575-579.
464. L. Van Acker, *De Heren van Schiervelde bij Roeselare van het begin der 15de eeuw tot het begin der 17de eeuw*. - R., III (1971) 99-114.
465. K. Lamont en K. Mauwe, *Herinnering aan de gemeenteraadsverkiezing 1911 (in Ruiselede). De symbolische «tram van Doomkerke» anno 1911*. - Ons Doomkerke, XV nr. 3 (1970) 10-12, 15 en 18 + ill.
466. M. De Bruyne, *Kastelen in Vlaanderen: Rumbeke*. - Vlaanderen, XX (1971) 163-166, ill.
467. J. D(elbaere)-D(umoulin), *Wervickhove, een leenhofstede te Rumbeke*. - GOK. Hand., XXXVII (1970) 156-181.
468. J. Delbaere, *Een baljuwshuis te Rumbeke aan de Stationstraat*. - R., III (1971) 65-79.
469. J. D(elbaere)-D(umoulin), *Jozef Blomme, kerkbaljuw te Rumbeke*. - GOK. Hand., XXXVII (1970) 182-200.
470. H. Platelle, *Survivance de l'histoire de Saint-Saulve (Nord)*. - Mémoires du cercle archéologique de Valenciennes, VII (1971) 5-17.
471. A. Keukeleire, *De abdij van Sint-Andries-Zevenkerken tijdens de tweede wereldoorlog*. - BO., XII (1972) 77-92.
472. R. Carton, *De geschiedenis van de «Medeciynman» in Sint-Eloois-Winkel*. - De Winkelse Gids, VIII, nr. 1 (1972) 28-40, ill.
473. A. Dawyndt, *De «Keunekapel» van St.-Idesbald*. - BK., XIII (1971) 57-58, ill.
Nog bestaand gebouw te Koksijde.
474. M. Cafmeyer, *Sint-Kruis oud en nieuw. Algemeen overzicht in vogelvlucht*. Brugge, 1971. 136 blz. met talrijke foto's.
475. L. Stockman, *Over het ontstaan van de parochie Sint-Laureins*. - B., LXXII (1971) 78-80.
476. J. Penninck, *De «Boerenmolen» te Snellegem*. - BO., XII (1972) 102-104.

477. D. Tanghe, *De herberg «De Kruisstraat» te Snellegem en de familie Clicheur*. - BO., XII (1972) 39-40.
478. M. Vanheule, *De Godsdienstberoerten van de zestiende Eeuw*. - Het gebied van Staden, II (1972) 25-56.
479. F. Herpels, *Kroniek van het Rustoord voor ouden van dagen te Staden*. - Het gebied van Staden, I (1971) 7-24.
480. R. Lanszweert, *Het oude torenuurwerk van Stavele*. - BK., XIII (1971) 54-56.
481. G. De Cock, *Tiegem, parel der Vlaamse Ardennen*. Antwerpen, Vlaamse Toeristenbond, 1970, 16 blz. (VI. Toer. Bibl. 126).
482. P. Van de Pitte, *De geschiedenis van Tielt*. - De Autotoerist, XXV (1972) 912-913.
483. *Beelden uit het oude Tielt. Uit de fotoverzameling van J. Lenoir*. - De Roede van Tielt, I (1970) 82-92 + ill.
484. A. Van Doorne, *Befaamde Tieltenaars uit de 16e eeuw*. - De Roede van Tielt, II (1971) 28-36.
Willem Bibaut, Willem Pantin, Judocus van Raevesteijn, Willem Bernaerts, Martin Back, Pieter Simons, Pieter Pantin.
485. W. De Waele, *De sociaal-economische toestand te Tielt in de jaren 1838-1850*. - De Roede van Tielt, I (1970) 17-26.
486. R.-E. Moelaert, *De tienden te Ursel*. - BB., V (1971) 167-171.
487. J. De Man, *Het Kasteeltje en de oude smisse te Varsenare*. - BO., XI (1971) 194-197.
488. A. Franchoo, *Van brouwerijen, bierkerken en biervliegen te Varsenare*. - BO., XI (1971) 174-193.
489. A. Franchoo, *Erfelijke renten en landen van de kerkfabriek te Varsenare*. - BO., XI (1971) 128-147.
490. A. Franchoo, E.H. Jacob Serruys, 1822-1833. *De eigenzinnigste pastoor die Varsenare ooit kende*. - BO., XII (1972) 17-18.
491. L. Vanheule, *De «Declaratie van Pastor Josephus Burie, van d'Abdie van St.-Nicolais binnen Veurne*. - BK., XIV (1972) 27-29.
In 1788 aangaande de 3 St.-Niklaasparochies te Veurne. Kerkarchief Veurne nr. 139.
492. A. Dawyndt, *Aanbesteding voor Veurne's gevangenis in 1846*. - B., LXXII (1971) 106.
493. E.N., *Het gat te Waestene*. - B., LXXII (1971) 246.
Een sluis op de Leie te Waasten.
494. R. Verbeke, *Wervik in oude prentkaarten*. Zaltbommel, 1972. In -8°, 42 blz. 76 foto's.
495. J. R(oelandt), *Wervik 1890-1940 in oude prentkaarten*. - B., LXXIII (1972) 181-183.
496. R. Defrancq, *Geschiedenis van het Sint-Janshospitaal in Wervik*. - VMSOCW, IV (1969) 74-91.
Eerste deel versch. *ibid.* IV (1969) 28-41. Wordt voortgezet.
497. P.J. Logie, *De Congregatie der Zusters van Liefde van Maria te Wervik*. - De Gidsenkring, (1971) 21-22.
XVIIIe en XIXe eeuw. Wordt voortgezet.
498. J. Roelandt, *Sint-Amoorskapel (en altaar) te Wervik*. - B., LXXIII (1972) 84-86.
499. J. Roelandt, *Eigen beleid van de molenaars in Wervik*. - B., LXXIII (1972) 27-33.

500. A. V(iaene), *Wevelgem in grootvaders tijd*. - B., LXXIII (1972) 50.
501. *Een eenling aan het front*. - Verolme Nieuws (Rotterdam), XV n° 11-12 (1971) 29-32.
Hitler in de streek Wijschate-Komen, 1914-1918.
502. A. Van Doorne, *Schijnwerptjes op de parochiegeestelijkheid van Wingene van de XIIIe tot XXe eeuw*. - De Roede van Tielt, III, nr. 1 (1972) 4-20.
503. J. Vlamynck, *Armen- en ziekenzorg te Woumen in de 17e en 18e eeuw*. - B., LXXIII (1972) 75-83.
504. J. Vlamynck, *De kapel van «Sinte Pieters ter Woestyne» te Woumen*. - B., LXXII (1971) 233-237.
505. J. Pollet, *Uit de Kerkrekeningen van Zillebeke «De Troubelen vande Fransche Oorloghe»*. - IK., VIII (1972) 6-15.
In de 17e eeuw.
506. E. Verheust, *Blikken op de Zwevegennaren van het einde van de XVIIIe eeuw (volgens de staten van goederen)*. - GOK. Hand., n.r. XXXVII (1970) 215-242.
507. N.N. Huyghebaert, *De Meier van Zwevezele in de «Miracula S. Winnoci»*. - Hand. Em., CVIII (1971) 213-229.

III. BIJZONDERE GESCHIEDENIS

1. Recht en Instellingen

508. E.I. Strubbe *«Tofficie van den duerwaerderscepe» van Ph. Wielant. Oorspronkelijke redactie en latere bewerking*. - KCUOWV. Hand., XXIV (1969-1970) 25-76.
509. O. Le Maire, *La situation légale de la noblesse ancienne en Belgique et dans les anciennes provinces belges annexées à la France*. St.-Genesius-Rode, 1970. 2 delen.
510. Ph. Van Hille, *Het Hof van Beroep van Brussel en de rechtbanken van Oost- en West-Vlaanderen onder het Frans bewind. 1800-1814*. Handzame, Familia et Patria, 1970. In -8°, VII + 212 blz. + ill.
511. K. Heeroma, *De Reinaert en het recht*. - Tijdschrift voor Nederlandse Taal en Letterkunde, LXXXVII (1971) 260-290.
512. Ph. Godding, *Les sûretés personnelles dans les Pays-Bas méridionaux du XIe au XVIIIe siècle*. Recueil de la Société Jean Bodin, t. XXIX, Les sûretés personnelles, 2e partie. Brussel (1971) 263-364.
513. M. Catulle, *Fiefs: droits des fils puînés quant à leur héritage*. - Le Parchemin, XVIII (1971) 373-375.
514. J. Hudault, *Une affaire de droit international privé devant les juridictions de Flandre: l'affaire Beresford (1781)*. - RN., LIV (1972) 203-211.
515. J. Behets, *De oorsprong van de jaar- en voogdgedingen en van de wijsdommen voornamelijk in de Zuidelijke Nederlanden*. - TRG., XXXIX (1971) 375-450.
516. H. Platelle, *Le contrôle de la législation synodale par le pouvoir: le cas du diocèse de Tournai de 1600 à 1726 (Publication de la Summa Statutorum de J. Le Groux)*. - Horae Tornacenses (1971) 214-239.

517. H. Platelle, *La violence et ses remèdes en Flandre au XIe siècle*. - Sacris Erudiri, XX (1971) 101-173.
518. D.M. Nicholas, *Crime and punishment in Fourteenth-Century Ghent (2d part)*. - BTFG., XLVIII (1970) 1141-1176.
519. P. Vandewalle, *Wetsovertreding en misdadigheid te Oostende 1477-1495*. - Ostendiana (1972) 55-62.
520. A. Viaene, *De Binders in het Schelddedepartement. Verkenning van de groepsriminaliteit in Oost-Vlaanderen ten tijde van Salebier en Bakelandt 1797-1806*. - B., LXXII (1971) 291-299.
521. G. De Cuyper, *Aanklacht van Bonaventura Dejuminet, «studeerende in het Seminarie» te Veurne tegen Jacobus Missuwe, «Coster van Ste Nicolaus» te Veurne uit hoofde van «eenighe moetwilligheden»*. - BK., XIII (1971) 121-128.
Bescheiden a° 1762. Archief wijlen R. de Spot, Veurne.
522. A. Viaene, *Pelgrimshaven Nieuwpoort 1428-1512*. - B., LXXIII (1972) 129-134.
523. A. Viaene, *De Veronike als pelgrimsteken van de Romevaarders*. - B., LXXII (1971) 129-136.
524. A. Viaene, *De pelgrimage van Sint-Andries in Schotland in het oude Vlaamse strafrecht 1319-1425*. - B., LXXIII (1972) 65-69.
525. E. Warlop, «Pariteit» in het bisdom Doornik in de XIIIe eeuw. - Horae Tornacenses (1971) 60-67.
526. M. Vleeschouwers-Van Melkebeek, *Notaires d'officialité dans le diocèse de Tournai au XIIIe siècle*. - Horae Tornacenses (1971) 79-94.
527. J.Th. de Smidt en A.H. Huussen, *De Grote Raad van Mechelen als hoogste rechtscollege in de Nederlanden*. - Holland, regionaal-historisch tijdschrift (1970) 89-107.
528. J. Bolsée, *L'ordonnance du 8 août 1559 réglant le statut, le style et la manière de procéder du Grand Conseil de Malines (Texte Néerlandais)*. - KCUOWV. Hand. XXIV (1969-1970) 77-152.
529. J. Roelandt, *Feodale en territoriale omschrijvingen inz. in de streek van de Midden-Leie*. - B., LXXII (1971) 370-377.
530. E. Witte, *De cinq à vingt-neuf ministères*. - Bulletin de la Fédération des Industries belges, (septembre 1970) 133-144.
531. W. Maervoet, *De politieke evolutie in het Arrondissement Oostende (1830-1914)*. - Ostendiana (1972) 63-86.
532. J. De Smet, *Het stemmen van beden in de plaatselijke besturen van de provincie Vlaanderen, 1775*. - B., LXXII (1971) 65-74.
533. H. Balthazar, *Het sociaal-politiek wisselingsproces op het einde van de 18e eeuw. - Casus: de Gentse Collatie, instrument van politieke doorbraak*. - GOG. Hand., XXV (1971) 31-71.
534. B. Decraene, *De Verkiezingen te Kortrijk tijdens de Franse Revolutie (1794-1799)*. - Standen en Landen, LVIII (1972) 109-133.
535. M. De Bruyne, *75 Jaar geneesherensyndicaat van het Arrondissement Roeselare 1897-1972*. Rumbeke, 1972. 104 blz. III.

2. Economische en Sociale Geschiedenis

536. H. Van der Wee, *The Economy as a factor in the start of the revolt in the southern Netherlands*. - Acta Historiae Neerlandica, V (1971) 52-67.
537. M. Dewulf, *Het wijnverbruik in het Land van Waas vanaf de*

- Romeinse tijd. - Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, LXXV (1972) 27-48.
538. Ch. Foutrein, *Utilisation du sol à Winnezele et en Flandre intérieure*. - BCFE., XVIII (1972) 353-360.
539. A. Verhulst, *Das Besitzverzeichnis der Genter Sankt-Bavo-Abtei von ca. 800 (Clm 6333)*. - Frühmittelalterliche Studien, V (1971) 193-234.
Ook als *Studia Historica Gandensia* 159. Gent, 1971.
540. M. Mestayer, *L'agriculture dans le Douaisis au XIVe s.: structures, rendements et prix*. - RN., LIV (1972) 107.
541. G. Sivery, *Structures agraires et vie rurale dans le Hainaut à la fin du Moyen Age. Présentation et compte rendu d'une soutenance de thèse*. - RN., LIV (1972) 247-254.
542. J. Mertens, *Enkele bepalingen omtrent bezaaiing, beplanting en bebuizing in de laatmiddeleeuwse pachtcontracten voor het Brugse Vrije (XVde eeuw)*. - Hand. Em., CVIII (1971) 245-260.
543. J.-M. Duvosquel, *Un document d'histoire rurale. Le dénombrement de la seigneurie de Comines (1470)*. - GOK Hand., XXXVI (1970) 1-149. Paru également sous forme de volume Louvain-Gand, 1971, in -8°, 149 p. (Centre belge d'Histoire rurale, Publication n° 29).
544. J. Roelandt, *Renteboek van de domeinbeerlijkheden te Wervik in 1513*. - VMSOCW, V (1970) I-V, 1-95 en 99-111.
Merkwaardige editie van Rijssel, A.D.N., B. 3713.
545. J. Roelandt, *Het renteboek der heerlijkheden Wervik en Ter Kruisse, 1628-1639*. - VMSOCW, IV (1969) 46-69.
Klappers op dit renteboek.
546. A. Wffels, *De graankrisis en de houding van stad en staat in Vlaanderen op de vooravond van de beeldenstorm*. - LG., XII (1970) 223-230.
547. C. Vandenbroeke en W. Vanderpijpen, *De voedingsgewassen in Vlaanderen in de XVIIIe en XIXe eeuw (1700-1846)*. - BTNG., II (1970) 47-82.
Ook als uitgave van het Belgisch Centrum voor landelijke Geschiedenis, Publ. nr. 25. Gent-Leuven, 1971.
548. F. De Wever, *Pachtprijzen in Vlaanderen en Brabant in de achttiende eeuw. Bijdrage tot de konjunkturstudie*. - TG., LXXXV (1972) 180-204.
Ook als Publ. nr. 30 van het Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis.
549. W. Vanderpijpen, *De landbouwstatistiek in Vlaanderen onder het Frans bewind*. - BTNG., II (1970) 29-46.
550. L. Van Acker, *De rundveepest in West-Vlaanderen gedurende de 18e eeuw*. - B., LXXII (1971) 81-90.
551. *Les constructions civiles d'intérêt public dans les villes d'Europe au moyen âge et sous l'Ancien Régime et leur financement*. Brussel, Pro Civitate, 1971. 216 blz. (Collection Histoire t. XXVI = Colloque de Spa).
552. H. Coppejans-Desmedt, *De enquête van 1784 over het ambachtswezen in de Oostenrijkse Nederlanden. Bijdrage tot een kritisch onderzoek*. - ABB., XLII (1971) 34-47.
553. Ch. Lesage, *Moulins à vent de nos régions*. - Actualités in-

- dustrielles du Nord, n° 91 (avril 1971) 18-27 en n° 94 (fév. 1972) 32-47.
554. R. Van Uytven, *The fulling mill: dynamic of the revolution in industrial attitudes*. - Acta Historiae Neerlandica, V (1971) 1-14.
555. A. André-Félix, *Les débuts de l'industrie chimique dans les Pays-Bas autrichiens*. Brussel, Université de Bruxelles, 1971. 148 blz.
556. S. Boutens, *De toestand van de weef-, laken- en aanverwante nijverheden in het arrondissement Ieper onder het Frans bewind*. - IK., VIII (1972) 89-94.
557. L. Vanheule, *Westvlaamse rossekoten*. - BK. XIII (1971) 104-109, ill.
Gebruiksmogelijkheden en technische preciseringen aangaande de rosmolen.
558. J. Laureyssens, *Le crédit industriel et la Société Générale des Pays-Bas pendant le régime hollandais*. - BTNG., III (1972) 119-140.
559. R. De Roover, *Le marché monétaire au Moyen Age et au début des temps modernes. Problèmes et méthodes*. - Revue historique, 94e année, CCXLIV (1970) 5-40.
560. P. Cockshaw, *A propos de la circulation monétaire entre la Flandre et le Brabant de 1384 à 1390*. - Contributions à l'histoire économique et sociale, VI (1970-1971) 105-141.
561. W. Brulez, *The Balance of Trade of the Netherlands in the Middle of the XVIth. Century*. - Acta Historiae Neerlandica, IV (1970) 20-48.
562. W. Brulez, *Brugge en Antwerpen in de 15e en 16e eeuw: een tegenstelling?* - TG., LXXXIII (1970) 15-37.
563. W. Brulez, *Engels laken in Vlaanderen in de 14e en 15e eeuw*. - Hand. Em., CVIII (1971) 5-25.
564. E. Stols, *A Companhia de Ostende e os portos brasileiros*. - Estudos históricos, V (1966) 83-96.
565. R. Degryse, *Van «Buza» tot «Buis», de ontwikkeling van het Vlaamse vissersvaartuig (12e-16e eeuw)*. - Ostendiana (1972) 137-158.
566. A. Vanhoutryve, *Ontstaan en ontwikkelings van de Vlaamse Vis-handel*. - Ostendiana (1972) 189-194.
567. A. Viaene, *Zeevis voor de Duinenabdij in Koksijde, aangevoerd uit de haven van Nieuwpoort 1568*. - B., LXXIII (1972) 17-21.
568. J. Klausling, *De zeevisserij te Oostende tussen eeuwwisseling en wereldoorlog I*. - Ostendiana (1972) 93-110.
569. O. Mus, *Scheepswinsten tijdens de negenjarige oorlog (1689-1697)*. - Hand. Em., CVIII (1971) 261-299.
570. J. De Smet, *De doorvaart voor de binnenscheepvaart te Brugge in de XVIIe eeuw*. - Hand. Em., CVIII (1971) 192-208.
571. C.B., *De barge Gent-Brugge-Oostende-Duinkerke. 1787*. - B., LXXII (1971) 146.
572. J. De Smet, *Smokkel op de Vlaams-Zeeuwse grens in 1790-1791*. - RPT., XIII (1971) 27-32.
573. J. De Smet, *Enige lasten van grensparochies ten N.O. van Brugge op het einde van de Tachtigjarige Oorlog*. - RPT., XIII (1971) 43-59.

574. J. Mertens, *De Kortrijkse graan- en havermaat*. - LG., XII (1970) 231-238.
575. F. Leleux, *Lievin Bauwens spéculateur*. - BTFG., XLVIII (1970) 1240-1254.
576. R. Van Uytven en W. Blockmans, *De noodzaak van een geïntegreerde sociale geschiedenis. Het voorbeeld van de Zuidnederlandse steden in de late middeleeuwen*. - TG., LXXXIV (1971) 276-290.
577. J. Mertens, *Middeleeuwse sociale structuren. Enkele kanttekeningen*. - TG., LXXXIV (1971) 252-261.
578. R. Van Uytven, *Sociaal-economische evoluties in de Nederlanden vóór de Revoluties (veertiende-zestiende eeuw)*. - BMGN., LXXXVII (1972) 60-93.
579. N. Delruelle, R. Evalenko, W. Fraeys, *Le comportement politique des électeurs belges. Enquête de sociologie électorale. La rupture de 1965. Ses prolongements en 1968*. Brussel, U.L.B., Institut de Sociologie, 1970. 265 blz.
580. I. De Meyer en W. Vanderpijpen, *De sociale structuren van de St.-Jakobs-, St.-Niklaas- en O.-L.-Vrouwzestendelen in Brugge in 1394-1396*. Heule, 1972. 544 blz. (Standen en Landen LVII = Studiiën betreffende de Sociale Structuren te Brugge, Kortrijk en Gent in de 14e en 15e eeuw, deel II. Tabellen).
581. C. Billen, *Sigillographie et histoire sociale. L'emploi du sceau dans une communauté rurale du Tournaisis (XVe siècle)*. - Contributions à l'histoire économique et sociale, VI (1970-1971) 143-156.
582. E. Warlop, *Het sociale kader. De Vlaamse adel in de tweede helft van de elfde eeuw*. - Sacris Erudiri, XX (1971) 175-189.
583. W. Prevenier, *Ambtenaren in stad en land in de Nederlanden. Socio-professionele evoluties (veertiende tot zestiende eeuw)*. - BMGN., LXXXVII (1972) 44-59.
584. Y. Vanden Berghe, *De sociale en politieke reacties van de Brugse volksmassa op het einde van het Ancien Regime (1770-1794)*. - BTNG., III (1972) 141-168.
585. J. Stengers, *Les pratiques anticonceptionnelles dans le mariage au XIXe et au XXe siècle: problèmes humains et attitudes religieuses*. - BTFG., XLIX (1971) 403-481 en 119-1174.
586. L. Spanhove, *De Bevolkingsevolutie van het Platteland omheen Brugge in de 18e eeuw (1725-1795)*. - Standen en Landen, LVIII (1972) 75-108.
587. L. Trenard, *L'alimentation en Flandre française au XVIIIe siècle*. - Actes du 93e congrès des Sociétés savantes de France (1968). Paris, Bibliothèque Nationale, t. I (1971) 59-113.
588. H. Hasquin, *Note sur les origines de l'hôpital Notre-Dame à Courtrai (1209-1211)*. - Annalen Belg. Vereniging voor Hospitaalgeschiedenis, IX (1971) 3-10.
589. E. Draux, *L'hospice-hôpital d'Orchies. Sept siècles et demi d'histoire*. 1972, 6 blz. (ronéo).
590. L. Malvoz, *De bergen van barmhartigheid in België in de XIXe eeuw*. - Gemeentekrediet van België, XXIV (1970) 194-202.
591. D. De Weerd, *De Belgische Socialistische Arbeidersbeweging op zoek naar een eigen vorm, 1872-1880*. Antwerpen, Stichting C. Huysmans, 1972. 184 blz.

592. M. Messeyne, *De K.A.J. in de arrondissementen Oostende-Veurne-Diksmuide. Geschiedenis van het Verbond Oostende (1929-1940)*. Leuven (Katholieke Universiteit, Faculteit van de Wijsbegeerte en de Letteren) 1971. In -4°, XII + 153 blz., + plan. Gestencil.
- Verhandeling licentiaat in de Geschiedenis.
593. 1919-1969. *Vijftig jaar «De Kortrijkse Verzekering»*. Kortrijk, 1969. In -8°, ill.
594. A. Dauw, *Vlamingen pioniers in Michigan USA*. - B., LXXIII (1972) 52.
595. F. Roose, *De financiële tribulaties van wagenmaker Jan Sette (eind 18e eeuw)*. - RPT., XIII (1971) 60-73.
596. O. Vanlaere, *Uit het leven van een trimard*. - De Roede van Tielt, I (1970) 51-84 en II (1971) 15-27.
- Sarel Desoete, ° Wingene 1880 - † Wingene, 1966.

3. Geschiedenis der Wetenschappen en Letteren

597. J. Pinborg, *Three unedited Sophismata of Siger of Kortrijk*. - *Classica et mediaevalia. Revue danoise de Philologie et d'histoire*, XXVI (1965) 276-278.
598. A. Dewitte, *De grafelijke Sint-Donaaskerk te Brugge als middeleeuws cultuurcentrum*. - *Studiën en Berichten*, LXVIII (1971) 207-224.
599. G. Billanovich, *Tra Italia e Fiandre nel Trecento. Francesco Petrarca e Ludovico Santo di Beringen*. In: *The late Middle Ages and the Dawn of Humanism outside Italy*. Leuven-The Hague (1972) 6-18 (*Mediaevalia Lovaniensia*, ser. I, Studia I).
600. A. Derolez, *Vroeg humanisme en middeleeuwse bibliotheken. De bibliotheek van de Adorne's en van de Jeruzalemkapel te Brugge*. - TG., LXXXV (1972) 161-170.
601. G.G. Meerseman, *L'épistolaire de Jean van den Veren et le début de l'humanisme en Flandre*. - *Humanistica Lovaniensia*, XIX (1970) 119-200.
602. P. Gorissen, *Het Kortrijkse pensioen van Erasmus*. - LG., XIII (1971) 107-151.
603. L. Elaut, *Boudewijn Ronsse (Balduinus Ronssaeus): dekadentie van de humanistische geneeskunde tijdens de zestiende eeuw in Noord-Nederland*. - TG., LXXXV (1972) 410-418.
604. A. Derolez, *Notice sur les livres et la bibliothèque de la cathédrale de Tournai au Moyen Age*. - *Horae Tornacenses* (1971) 68-78.
605. R. De Keyser, *Individueel en collectief boekenbezit bij de kanniken van het Sint-Donaaskapittel te Brugge tijdens de late Middeleeuwen (1350-1450)*. - ABB., XLII (1971) 347-378; XLIII (1972) 141-175.
606. W. Braekman, *Middelnederlandse geneeskundige recepten. Een bijdrage tot de geschiedenis van de vakliteratuur in de Nederlanden*. Gent, Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, 1970.
607. L. Elaut, *De Medicina van Johan Yperman*. Gent, Story-Scientia, 1972, 151 blz.
608. L.J. Vandewiele, *Een onbekend Middelnederlands traktaat over*

- huidziekten*. - Bulletin van de Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux, nr. 44 (februari 1972) 23-36.
609. H. Platelle, *Médecine, religion et progrès: François de Héroguelle, médecin de Saint-Amand au XVIIe s.* - Facultés catholiques (Lille), bull. trimestriel (juin 1972) 111-123.
610. L.J. Vandewiele, *Welke uitgaaf van het Ricettario Fiorentino lag er aan de basis van het Antidotarium van Clusius?* - Bulletin van de Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux, nr. 44 (februari 1972) 41-48.
611. F. Boyer, *Les conquêtes scientifiques de la Convention en Belgique et dans les pays rhénans*. - Revue d'Histoire moderne et contemporaine, XVIII (1971) 354-374.
612. N.F. Blake, *The history of Reynard the Fox, translated from the Dutch original by William Caxton*. Oxford, University Press, 1970. In -8°, LXXII + 170 blz. (The Early English Text Society 263).
613. K. Heeroma, *Reinaert, Alexander, Merlijn, Troye*. - Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, LXXXVII (1971) 64-91.
614. K. Heeroma, *Reinaert en zijn maagschap*. - Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, LXXXVIII (1972) 11-31.
615. E. Cramer-Peeters, *Reynaert-Heinrico pedagogo*. - WT., XXX (1971) 99-108.
616. E. Cramers-Peeters, *Hi bellede mi onder eenen boem. (Van den vos Reinaerde)*. - WT., XXXI (1972) 49-52.
617. K. Heeroma, *Jan Moritoen als navolger*. - Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, LXXXVII (1971) 124-152.
618. M. Hoebeke, *Nogmaals Martijn van Torhout*. - WT., XXX (1971) 93-98.
Betreft een monnik-dichter van de abdij van Ename. 13e eeuw.
619. A. Dewitte, *Eduard De Dene, de Brugse Rabelais*. - Haec Olim, XXI (1971) 53-77.
620. A.G. Busbequius, *The Turkish letters of Ogier Ghiselin de Busbecq, imperial ambassador at Constantinople 1554-1562. Translated from the Latin of the Elzevier edition of 1633 by Edward Qeymour Forster*. Oxford, Clarendon Press, 1968, 1 bd in -8°, ill., cart., XVI-265 blz.
621. O. Dambre, *Nog aanvullende wetenswaardigheden over Justus de Hardewijn*. - Spiegel der Letteren, XIII (1970-71) 200-209.
622. C.B., *Langendijkes Don Quichot opgevoerd in Brugge 1793, 1926, 1934*. - B., LXXII (1971) 97; 250.
623. B. Bijmens, *Hendrik Conscience en De Panne*. - BK., XIII (1971) 115-118.
Zijn boek «Bella Stock» heeft betrekking op Adinkerke-De Panne.
624. A. Deprez, *Kroniek van Dr. F.A. Snellaert, 1809-1872*. Brugge, 1972. 183 blz.
625. F. Litmaath, *F.A. Snellaert (1809-1872) en het Kunst- en Letterblad (1840-1843)*. - WT., XXXI (1972) 25-28.
626. A. Deprez, *Jan Frans Willems en Ferdinand Augustijn Snellaert. Een vriendschap 1836-1846*. - LG., XIV (1972) 119-144.
627. A. Deprez, *F.A. Snellaert en J.A. Albertinck Thijm. Briefwissel-*

- ling 1843-1872. Gent, Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, 1971. In -8°, 262 blz.
628. W. Simaey, F.A. Snellaert jurylid bij de dichtwedstrijd In Memoriam J.B. Hofman. - LG., XIV (1972) 253-256.
629. D. Cracco, Een brief van Snellaert aan Domien Cracco in 1850. - LG., XIV (1972) 247-251.
630. J. Boets, Aangaande het «Geuzenlied». - WT., XXIX (1970) 271-282.
631. R.F. Lissens, *Gezelle - Briefwisseling, I: Verzameling Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven Antwerpen*. Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1970. In -8°, 116 blz. (Teksten en Studiën uitgegeven door het Centrum voor Gezellestudie bij de Universitaire Faculteiten St.-Ignatius te Antwerpen 1 = Studia Flandrica. Uitgaven van het Centrum voor de Studie van het Vlaamse Cultuurleven vanaf het begin van de achttiende eeuw v.z.w.).
632. L. Devloo, *Gezelliana*. - B., LXXII (1971) 107-109.
633. A. Demedts, *Ontdekking van Gezelle*. - LG., XIV (1972) 263-272.
634. J. De Cuyper, *Guido Gezelle te Kortrijk (1872-1899)*. - De Autotoerist, XXV (1972) 971-975.
635. K. De Busschere, *Gezelle en de Kortrijkse Sint-Lucasschool*. - LG., XIV (1972) 305-316.
636. J. De Cuyper, *Guido Gezelle en «De Vrijheid» 1873-1874*. - LG., XIV (1972) 355-391.
637. J. de Mûelenaere, *Gezelle en de Vlaamse Zwartfrok*. - B., LXXII (1971) 137-142.
638. A. Demeulemeester, *Gezelle en Jozef van Caloen. Notities bij een vriendschap*. - B., LXXIII (1972) 135-141.
639. M. Lambin, *Te Staden ontiloken Gezelles Kerkhofblommen*. - De Autotoerist, XXV (1972) 976-977.
640. B. Dewilde, *Bij een gelegenheidsgedicht van Gezelle*. - LG., XIV (1972) 393-394.
Geschreven ter gelegenheid van het huwelijk van Hendrik Dewilde met Leonie Pollet, te Kortrijk.
641. J. de Mûelenaere, *Bij een portrettekening van Cordelia Vande Wiele*. - LG., XIV (1972) 325-354.
Cordelia Vande Wiele was een trouwe medewerkster van G. Gezelle, zij verzorgde zijn schrijf- en copijwerk.
642. J.P. Couttenier, *De handschriften W. Peel. Nieuwe gegevens voor een sociologische benadering van Gezelles relatie met de Cathriebries*. - LG., XIV (1972) 273-304.
643. A. Viaene, *Gezelle en de «akademische kaaks slag» van 1896*. - LG., XIV (1972) 317-324.
644. P.J.A. Nuyens, *Hugo Verriest en het Davidsfonds*. - WT., XXXI (1972) 29-36.
645. L. Devloo, *Hugo Verriest en Heule*. - Gezellekroniek, VI (1970) 125-128.
646. *Verschaeviana*. Assebroek, J. Lootensfonds, 1972.
647. L. Schepens, *Kroniek van Stijn Streuvels, 1871-1969, in opdracht van de Bestendige Deputatie van West-Vlaanderen samengesteld*. Brugge, 1971. 168 blz.
648. G. Schmook, *De regenboog van «Leie» tot «Schelde»*. - KVAVM. (1971) 339-355.

- In verband met de herdenkingstentoonstelling te Antwerpen, naar aanleiding van het eeuwfeest van Stijn Streuvels' geboorte.
649. J. Roelstraete, *Het Volkslied in het oeuvre van Stijn Streuvels*. - IK., VII (1971) 97-135, ill.
650. J. Geldhof, *Streuvels over de uitgevers 1912-1913*. - B., LXXII (1971) 283-284.
651. H. Demarest, *Van Lothoclo tot Lothoclovascule*. - BO., XII (1972) 19-26.
Letterkundige Vereniging.
652. H. Daras, *Een proeve van Sociologisch Onderzoek in de sprookjescyclus van Richard Duytschaever*. - BB., V (1971) 139-160.

4. Geschiedenis van het Onderwijs

653. M. De Vroede, *De weg naar de algemene leerplicht in België*. - BMGN, LXXXV (1970) 141-166.
654. J.D. Rycx D'Huisnacht, *L'opinion parlementaire et la réforme du régime linguistique de l'enseignement en 1932*. - Res publica, XII (1970) 543-590.
655. E. Coornaert, *Flamand et français dans l'enseignement en Flandre française des annexions au XXe s.* - RN., LIII (1971) 217-221.
656. G. Dehon, *Vie et mœurs des étudiants de l'Université de Douai au XVIIIe siècle*. - Mélanges de science religieuse, XXIX (1972) 23-33.
657. J. Buntinx, *Post-graduate onderwijs in de rechten te Gent (1777)*. - ABB., XLII (1971) 26-33.
658. J.E. Opsomer, *Over Willem Quackelbeen en Petrus à Rotis*. - GOK. Hand., XXXVII (1970) 151-155.
Aanvullende gegevens op een artikel verschenen in GOK. Hand., XXXII (1961-62), over deze twee Kortrijkse professoren aan de Universiteit van Wenen in de 16e eeuw.
659. R. Hoven, *Ecoles primaires et écoles latines dans le diocèse de Tournai en 1569*. - Horae Tornacenses, Doornik (1971) 177-193.
660. H. Beylard, *L'inauguration d'un nouveau collège à Lille en 1611*. - Horae Tornacenses (1971) 240-249.
661. R. Vanlandschoot, *De Hervorming der Humaniora door de Brugse Bisschop Waffelaert in 1896. Ideologische Achtergronden*. - Standen en Landen, LVIII (1972) 225-257.
662. A. Demeulemeester, *De «Grote Storinge» in het Sint-Amandscollege te Kortrijk 1882*. - B., LXXII (1971) 193-200.
663. A. Lernout, *Retorica 1921-'22*. - Collegecronicke (Menen), XX, nr. 72 (mei 1972) 7-13.
664. J. Geldhof (samensteller), *Haec Olim meminisse juvabit*. Brugge, 1972, 115 blz.
Exodusnummer van het annuarium van het St.-Lodewijkscollege.
665. A. Demeulemeester, *De persoonlijkheid van Hendrik Delbar (1833-1894), superior aan het Klein Seminarie te Roeselare (1869-1884) II*. - R., III (1971) 5-64.
666. J. Van Meenen, *Herinneringen aan oud-leraar Z.E.H. Kanunnik Albert Gillon*. - Ontmoeten, XVIII, nr. 3 (1970) 4-12.

667. A. Demeulemeester, *Karel Callebert de trouwe Gezellediscipel, zijn leeraarschap te Kortrijk 1863-1871*. - B., LXXII (1971) 287-290.
668. L. Van Acker, *Meester Dezeure*. - B., LXXIII (1972) 183-184.
669. J. Vlaminck, *De gemeenteschool te Beernem*. - BB., V (1971) 53-67.
670. G. Vandecasteele, *Historisch overzicht van het gemeentelijk onderwijs te Rekkem naar aanleiding van het eeuwfeest op 2 mei 1970*. [Rekkem, 1970], 8 blz. in -4^e gestenc.
671. J. Rotsaert, *Van herenhuis tot Spellewerkschool*. - BO., XI (1971) 43-89.

5. Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde

672. F. Boyer, *L'organisation des conquêtes artistiques de la convention en Belgique (1794)*. - BTFG., XLIX (1971) 490-500.
673. J. Weyns, *Het begin van een heemkundig monument: het Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen*. - Ons Heem, XXV (1971) 237-239.
674. L. Devliegheer, *Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen V. Damme*. Tielt-Utrecht, Lannoo. 196 blz. + 356 afb.
675. H.I.A. Van den Bossche, *De plaats van de Sint-Bavokerk te Aardenburg in de ontwikkeling van de Scheldegotiek*. - Archief mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, 1971, 22-36.
676. H. Beylard, *Hotels anciens du Vieux Lille*, 1971 (ronéo, un fascicule).
677. B. Bijmens, *Onbekende beeldhouwwerken uit Frans-Vlaanderen, de Belgische Westhoek en Westland*. - Frans-Vlaams Jaarboekje, IV (1971) 15-31.
678. A. Brunard, *Portraits sculptés identifiés appartenant au musée communal de la ville de Bruxelles*. - MGN., XXV (1970) 200-206.
679. S. Zajadacz-Hastenrath, *Das Beichtgestühl der Antwerpener St.-Pauluskirche und der Barockbeichtstuhl in den südlichen Niederlanden*. Brussel, Arcade, 1970. In -4e, XII + 233 blz. + ill. (Monographieën van het Nationaal Centrum voor de plastische kunsten van de XVIde en XVIIde eeuw, III).
680. J.-M. Duvosquel, *Les tombeaux polychromés de Warneton (XIVe siècle)*. - Hainaut-Tourisme, n° 148 (1971) 161-165.
681. M. Sonkes, *Le dessin sous-jacent chez les Primitifs flamands*. - Bull. van het Koninkl. Instituut voor het Kunstpatrimonium, XII (1970) 195-225.
682. H.R. Crone, *Neue Studien zum «Maitre de Wavrin»*. - Scriptorium, XXIII (1969) 320-332, ill.
De meester van Wavrin zou niemand anders zijn dan Jean d'Ardenay, die sedert 1448 in Rijsel werkzaam was.
683. A. Janssens de Bisthoven, *De luiken van het altaarstuk met Antoon Wydoot, uit de Duinenabdij*. - Hand. Em., CVIII (1971) 230-237.
684. J. Rotsaert, *De portretten van Jan de Fevere en Anna de Blanche in het Groeninge Museum te Brugge*. - BO., XII (1972) 69-72.

685. J. Rotsaert, *Het dubbelportret in het oudheidkundig museum.* - BO., XII (1971) 93-96.
686. J.P. Ballegeer, *Bij het 17de-eeuwse Vlaamse schilderijfragment «De Werken van Barmhartigheid» in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België te Brussel.* - Bulletin Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, XVIII (1969) 141-148.
687. P. Debrabandere, *Schilderwerk van Kortrijkse schilders J. Goemare, R. Savery en L.P. Verwee in Keulen verkocht.* - LG., XII (1970) 295-298.
688. A. V(iaene), *Reynolds in de sakristie van Sint-Donaas. Brugge 1781.* - B., LXXII (1971) 249-250.
Betreft de Engelse portretschilder Josuah Reynolds, eerste president of the Royal Academy of Arts te Londen.
689. M. Duchateau, *Theunynck.* Z.p.n.j. (Diksmuide, G. Theunynck), z.d. (1971). In -4°, 48 blz. + ill.
Beelduitgave gewijd aan persoon en werk van landbouwer-kunstschilder Gaston Theunynck uit Esen-Diksmuide. Buiten tekst 86 reproducties, waarvan 32 in kleur.
- J.S.
690. A. Deschrevel, *Aantekeningen in verband met het orgel in de St.-Denijs- en de St.-Niklaaskerk te Veurne.* - De Praestant, XVIII (1969) 98-100.
691. L. Devliegher, *De Vlaamse klok uit Pencran (1365).* - Hand. Em., CVIII (1971) 208-214.
692. J. Briels, *Zuidnederlandse goud- en zilversmeden in Noordnederland omstreeks 1576-1625.* - Bijdragen tot de geschiedenis, LIV (1971) 87-141; LV (1972) 89-112.
693. C. Denorme, *Edelsmeedwerk in de kerken van het Brugse.* - Driemaandelijks Tijdschrift van het Davidsfonds, gewest Brugge, III (1970-1971) 19-22.
694. C. Denorme, *Edelsmeedkunst in de kerken van het Iepers kwartier.* - IK., VII (1971) 33-41, ill.
Elverdinge, Haringe, Watou, Proven en Beveren-IJzer. Voor de eerste bijdrage, zie Boekenschouw 1969-1970, Handelingen CVII (1970) blz. 345, nr. 435.
695. A.G. Pauwels en E.J. Van Hoonacker, *Keramik van de Middeleeuwen tot heden.* Kortrijk, Museum voor Oudheidkunde en Sierkunst, 1970. In -8°, 245 blz. ill.
696. A. Pauwels, *Keramik in Kortrijk.* - LG., XIII (1971) 287-289.
697. J. Pieters, *Terra sigilata in de farmacie.* - B., LXXII (1971) 247.
698. J. Veys, *Jersey-aardewerk.* - BK., XIII (1971) 49-53.
699. G. Gyselen, *Toondichter Joseph Ryelandt en Rector Hector Hoornaert. Een briefwisseling tussen Brugge en Madrid, 1898-1900.* - Haec Olim, XXI (1971) 31-40 + ill.
700. S.J. De Laet, H. Thoen en J.A. Trimpe Burger, *Chronique District E 1966-1968.* - Helinium, X (1970) 153-166.
Archeologische kroniek voor Oost- en West-Vlaanderen.
701. S.J. De Laet, A. Van Doorslaer, M. Desittere en H. Thoen, *Oudheidkundige Opgravingen en Vondsten in Oost-Vlaanderen. Vijfde reeks.* - Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen, XXIII, 1969 t. II (1970) 3-189.

702. H. Biévelet, *Richesses archéologiques bavaisiennes. Catalogue de l'exposition présentée à Bavai en avril-mai 1972*, 17 blz. (rénéo).
703. H. Biévelet, *Une cachette de bronze à Bavai. Catalogue des objets découverts à Bavai en 1968 et présentés au Musée de Lille*, 14 blz. (ronéo).
704. P. Demelon, *Le village mérovingien de Brebières (Nord)*. - Mémoires de la commission historique du Pas-de-Calais, XIV (1e partie), Arras, 1972.
705. J. Veerman, *Vijzel van Purbeck marble te Cadzand*. - Westerheem, XXI (1972) 171-173.
706. S.J. De Laet, H. Thoen en A. Van Doorselaer, *La tombe collective de la nécropole gallo-romaine de Destelbergen-lez-Gand*. - Helinium, X (1970) 3-30.
707. Ph. Despriet, *De resultaten van het oudheidkundig bodemonderzoek te Harelbeke*. - Curtrike, VI (1971) 8-9.
708. P. Despriet, *Gallo-Romeins bronzen everbeeldje in Harelbeke-Stasegem*. - LG., XIII (1971) 201-204.
709. B. Bijmens, *De opgravingen te Koksijde*. - BK., XIII (1971) 58-60.
Betreffende de voormalige Duinenabdij.
710. C. Van Nerom, *La galerie sud du cloître*. - De Duinen, XII (1972) 70-85.
711. Ph. Despriet, *Het oudheidkundig bodemonderzoek in het arrondissement Kortrijk in 1971*. - LG., XIV (1972) 59-62.
712. P. Despriet, *Oudheidkundige opgravingen en vondsten in Kortrijk in 1970*. - LG., XIII (1971) 219-238.

6. Geschiedenis van de Pers

713. A. Schoutteet, *Begin en einde van Jan Brito's drukkersbedrijvigheid te Brugge*. - Hand. Em., CVIII (1971) 26-38.
714. C. Pruvot, *Un journal provincial à la fin de l'Ancien Régime: «les feuilles de Flandres» (1787-1788)*. - RN., LIV (1972) 15-19.
715. Y. Van den Berghe, *De «Verlichte» Wereld van de Oud-Katholiek B. Détert: De Rapsodisten, een Onbekende Economische Periodiek (Brugge, 1784-1785)*. - BMGN., LXXVII (1972) 216-233.
716. L. Schepens, *De «Zeesterre» (1862-1865) van Vanhaecke*. - B., LXXII (1971) 118-119.
717. F. Bertrand, *La presse francophone de tranchée au front belge, 1914-1918*. Brussel, Koninklijk Legermuseum, 1971. 103 blz. (Centrum voor militaire geschiedenis. Werken 8).
718. G. Bulthé, *De Vlaamse loopgravenpers tijdens de Eerste Wereldoorlog*. Brussel, Koninklijk Legermuseum, 1971. (Centrum voor militaire geschiedenis, Werken 7).
719. E. De Bens, *La presse de l'occupation en Belgique*. - Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale (1970) 1-26.

7. Kerkgeschiedenis

720. J. Art, *Bronnen voor de hedendaagse geschiedenis in de kerkelijke archieven van het bisdom Gent. Een overzicht*. - BTNG., III (1972) 73-84.

721. P. Devos, *La passion de S. Liévin de Gand, source principale inattendue de «Beatus Cyrillus»*. - *Analecta Bollandiana*, LXXXIX (1971) 371-385.
722. J. De Smet, *De Vita Godeliph door Drogo van Sint-Winoksbergen*. - *Sacris Erudiri*, XX (1971) 257-269.
723. *Wonderlyk Leven van de heilige Godelieve*. Gent, (circa 1780). Anastatische heruitgave. Brugge, 1970, 64 blz.
724. N. Huyghebaert, *Un moine bagiographe: Drogon de Bergues-Saint-Winoc*. - *Sacris Erudiri*, XX (1971) 191-256.
725. B. Janssens de Bisthoven, *Het wonderde weefsel van de H. Godelieve*. - *Sacris Erudiri*, XX (1971) 285-298 + ill.
726. C. Schmitt, *La chronique de la fondation de la province St-Joseph des récollets dans le comté de Flandre (1627-1664)*. - *Archivum franciscanum historicum*, LXII (1969) 267-346.
727. Fr. Rapp, *L'Eglise et la vie religieuse en Occident à la fin du Moyen-Age*. Paris, Presses universitaires de France, 384 p., 1971. (Collection «Nouvelle Clio»).
728. W.M. Grauwen, *De betekenis van het blootsvoets lopen in de Middeleeuwen, voornamelijk in de 12e eeuw*. - *ABB.*, XLII (1971) 141-155.
729. J. Pycke, *Les pèlerinages de dévotion dans la première moitié du XIVe s.: le cas des membres du chapitre cathédral de Tournai*. - *Horae Tornacenses* (1971) 111-130.
Etude extrêmement curieuse et intéressante. H.P.
730. A. Lottin, *Réforme catholique et Contre-réforme en Flandre: un rapport secret de François Desqueux sur le clergé lillois sous Louis XIV*. - *Revue d'histoire de l'Eglise en France*, LVI (1970) 297-326.
731. L.E. Halkin, *La formation du clergé catholique après le concile de Trente*. - *Miscellanea Historiae Ecclesiasticae*, III (1970) 109-125.
732. W. Rombauts, *Jaarlijkse biecht en paascommunie. De evolutie der normen en het toezicht van de clerus in België van 1835 tot 1927*. - *BTNG.*, III (1972) 85-118.
733. W. Rombauts, *De Voorschriften omtrent jaarlijkse Biecht, Paascommunie en Denunciatie in de Brugse Statuten van Mgr. Bousen (1836-1840). Een Voorbeeld van een Heraanknoppen bij de Traditie uit het Ancien Regime*. - *Standen en Landen*, LVIII (1972) 185-224.
734. W. Rombauts, *Het paasverzuim in het bisdom Brugge (1840-1911)*. Leuven-Parijs, Nauwelaerts, 1971. In -8°, XXXV + 209 blz. (= Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis. Bijdragen 62).
735. L. Demoulin, *Les lettres du nonce de Flandre Guiseppa Spinelli à Domenico Riviera à propos du conclave de 1730*. - *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, XLII (1972) 369-400.
736. L. Demoulin, *Les embarras financiers de Vincenzo Montalto, administrateur de la nonciature de Flandre (1731-1732)*. - *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, XLII (1972) 401-443.
737. A. Chapeau, *Le sacre des évêques de Saint-Omer*. - *SAM. Bull.*, XVIII (1971) 243-256.
738. R. Berger, *Dignitaires et chanoines du Chapitre Saint-Pierre d'Aire*. - *SAM. Bull.* XXI (1972) 598-604.

739. A. Milet, *Matériaux pour servir à l'histoire de l'église cathédrale de Tournai (1794-1800)*. - Horae Tornacenses (1971) 250-274.
740. M.A. Dimier, *Saint-Bernard et le rétablissement de l'Evêché de Tournai*. - Horae Tornacenses, Doornik (1971) 48-59.
741. N. Huyghebaert, *Dedicaciones Tornacenses (616-1395)*. - Horae Tornacenses. Doornik (1971) 9-27, + ill.
Dedicaciones of vermeldingen van wijdingen van kerken, kapellen en altaren in het oude bisdom Doornik, waartoe het graafschap Vlaanderen behoorde.
De 63 regesten omsluiten de jaren 616 t/m 1395.
- J.S.
742. J. Dumoulin, *L'organisation paroissiale de Tournai au XIIIe et XIIIe s.* - Horae Tornacenses (1971) 28-47.
743. P. Declerck, *Deux ordonnances destinées aux doyens de chrétienté du diocèse de Tournai (1515-1534)*. - Horae Tornacenses. Doornik (1971) 142-156.
744. J. Dumoulin et J. Pycke, *Les moulins et les maisons du chapitre cathédral de Tournai au Moyen Age*. - Horae Tornacenses (1971) 292-328.
745. J.-M. Duvoquel, *Histoire médiévale et factums d'avocats: l'évêque de Tournai et le Chapitre de Comines*. - Horae Tornacenses (1971) 95-110.
746. A. Lottin, *Aperçu de la situation religieuse dans les campagnes entre Lille et Tournai en 1664 (d'après une visite de l'archidiacre)*. - RN., LIII (1971) 5-32.
747. T.B.W. Kok, *Dekanaat in de steigers. Kerkelijk opbouwwerk in het Gentse dekenaat Hulst, 1596-1648*. Tilburg, 1971. 441 blz.
748. P. Declerck, *Commun en Zeven Getijden in de Brugse parochiekerken*. - Hand. Em., CVIII (1971) 117-173.
749. R. De Keyser, *De kanunnik Van der Paele*. - Spiegel Historiae, VI (1972) 336-343.
750. J. Huyghebaert, *De Polemieken van P.J. De Ré en Leo de Foere: een Generatieconflict bij de Westvlaamse clerus (1815-1823)*. - R., III (1971) 80-98.
751. P. Declerck, *Begravenistarieven uit het Bisdom Ieper 1671*. - IK., VIII (1972) 21-24.
752. J. D(e) C(uyper), *Wat een bisschop lijden kon ... in Kortrijk in 1740*. - LG., XII (1970) 301.
Betreft het toedienen van het H. Vormsel door Mgr. F.E. Salm-Reifferscheid, bisschop van Doornik.
753. J. De Cuyper, *Egied van der Hoye, deken van de Kortrijkse Kapittelkerk, bestrijder van de beweging der Flagellanten (± 1348-± 1361)*. - Hand. Em., CVIII (1971) 174-191.
754. Ch.C. Selosse, *Les prêtres de Mouscron*. Mouscron, 1971, 112 blz.
Curriculum vitae van 180 priesters, ~ebootig uit Moeskroen, in chrologische orde van geboorte, van 1568 tot 1946.
755. M. Nuytens, *De Tempelorde in Vlaanderen van 1128 tot 1307*. Leuven (Katholieke Universiteit, Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren) 1971. In -4°, 239 blz., gestencild.
Verhandeling licentiaat in de Geschiedenis.
756. G. Jansseune, *Geschiedenis van de voormalige kommanderij Slijpe der Tempeliers en ridders van Malta. Ontstaan der abdij*

- Spermalie op de Hunckeveliet*. - Eigen erf, deel I. Z.p. n.j. (Oostduinkerke, bij de auteur), z.j. (1970). In -4°, 81 blz. (gestencild) + ill.
757. A. De Cock, *Mgr. Franciscus Thomas Corselis en de Apostolische Visitatie der Belgische Regulieren (1834-1850)*. - Hand. Em., CVIII (1971) 39-60.
758. V. Pil, *Laatste monniken van al de voormalige Westvlaamse mannenabdijen (afgeschafte door de Franse Republiek, eind 1796)*. - IK., VII (1971) 48-50, ill.
759. H. Platelle, *L'abbaye de Saint-Amand au temps des guerres de Louis XIV: l'abbatit de Pierre Honoré*. - Mélanges de science religieuse (1972) 59-81.
760. J.B. Van Damme, *La Summa Cartae Caritatis, Source de constitutions canonales*. - Citeaux, XXIII (1972) 5-54.
761. A. Van Biervliet, *Pastoor Filip Pollet en de stichting van de abdij van Steenbrugge*. - BO., XI (1971) 96-119.
762. A. Pil, *Vijf brieven van Levinus Ammonius, kartuizer, aan Johannes de Molendino, kanunnik te Doornik (1522-1525)*. - Horae Tornacenses (1971) 157-176.
763. A. Hoste, *De Sint-Godelieveabdij in Rozendal. Brugge 1624-26*. - B., LXXIII (1972) 22.
764. A. Hoste, *Onuitgegeven documenten in verband met het abbatiaat van Josyne Zwyns (1608-1638)*. - Haec Olim, XXI (1971) 41-52 (met foto's).
Betreft St.-Godelieveabdij, Brugge.
765. J. Lorette, *Les officiers belges décorés d'ordres de chevalerie pontificaux 1830-1870*. - BTMG., XIX (1971) 152-163.

Index op de afkortingen

- ABB. = Archief- en Bibliotheekwezen in België, Brussel.
 AM. = Appeltjes van het Meetjesland, Eeklo.
 B. = Biekorf, Brugge.
 BB. = Bos en Beverveld, Oedelem.
 BCEN. = Bulletin du Cercle européen de Numismatique, Brussel.
 BCFF. = Bulletin du Comité Flamand de France, Rijsel.
 BMGN. = Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden, Utrecht-'s Gravenhage.
 BK. = Bachten de Kupe, Nieuwpoort.
 BO. = Het Brugs Ommeland, Sint-Andries.
 BTFG. = Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, Brussel.
 BTMG. = Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis, Brussel.
 BTNG. = Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, Gent.
 GOG. Hand. = Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent.
 GOK. Hand. = Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring te Kortrijk.
 HKZNM. = Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, Brussel.
 Hand. Em. = Handelingen van de Société d'Emulation te Brugge.
 IK. = Iepers Kwartier, Ieper.

- KCG. Hand. = Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Brussel.
 KCUOWV. Hand. = Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de Uitgave der Oude Wetten en Verordeningen van België, Brussel.
 KVAVM. = Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, Gent.
 LG. = De Leiegouw, Kortrijk.
 MGN. = De Middelaar tussen de genealogische Navorsers, Brussel.
 OGE. = Ons geestelijk Erf, Tielt.
 R. = Rollariensia, Roeselare.
 RN. = Revue du Nord, Rijsel.
 RPT. = Rond de Poldertorens, Oostkerke (Brugge).
 SAM. Bull. = Bulletin trimestriel de la Société académique des Antiquaires de la Morinie, Saint-Omer.
 TG. = Tijdschrift voor Geschiedenis, Groningen.
 TM. = Ten Mandere, Izegem.
 TRG. = Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, Groningen.
 VMSTOCW. = Verslagen en Mededelingen van de Stedelijke Oudheidkundige Commissie te Wervik.
 VS. = Vlaamse Stam, Antwerpen.
 WT. = Wetenschappelijke Tijdingen, Sint-Amandsberg.

Alfabetische index op de schrijversnamen

De cijfers verwijzen naar de volgnummers. De voorzetsels: de, du, des, van, von, enz. worden bij de rangschikking in acht genomen.

Aerbeydt G., 153, 156, 463	Bittman K., 326
Aerbeydt R., 153	Blake N.F., 612
André-Félix A., 555	Blockeel L., 60
Arickx V., 459	Blockmans W., 3, 325, 576
Art J., 3, 720	Boets J., 630
Baelde G., 15	Bogaert P.M., 27
Baelde M., 3, 327	Bolsée J., 528
Baert G., 225, 226, 274	Bonaert A., 157
Ballegeer J., 432, 686	Bonnez A., 74
Balthazar H., 3, 533	Bourgeois H., 293
Batjoens C.H., 410	Bourgeois J., 403
Behets J., 515	Bousse A., 9
Bekaert R., 401	Boutens S., 392, 556
Berger R., 738	Bovesse J., 1, 2
Berquin K., 204	Boyer F., 611, 672
Beun J., 251, 252, 271, 441	Brackman W., 606
Bertrand F., 717	Braive G., 42
Beylard H., 660, 676	Briels J., 692
Biévelet H., 702, 703	Brouette E., 203
Bijnens B., 230, 244, 262, 278,
369, 370, 383, 623, 677, 709	Brulez W., 3, 561, 562, 563
Billanovich G., 599	Brunard A., 678
Billen C., 581	Bruwier M., 3
	Brys A., 280

- Bulthé G., 718
 Buntinx J., 657
 Busbequius A.G., 620
 Cafmeyer M., 295, 296, 300, 474
 Calcoen R., 10
 Callewaert D., 256
 Carton R., 472
 Catulle M., 174, 196, 513
 Cauwe R., 177
 Cazaux Y., 329
 Chapeau A., 737
 Cloet M., 310
 Cockshaw P., 130, 323, 560
 Collin F., 219
 Comer F.A., 223
 Coolen G., 314, 363
 Coopman J., 453
 Coornaert M., 83, 317, 655
 Coppejans-Desmedt H., 552
 Coussement Ph., 148
 Coussey A., 275
 Couttenier J.P., 642
 Cracco D., 5, 160, 629
 Craeybeckx J., 3
 Cramer-Peeters E., 615, 616
 Crois R., 358, 455, 457
 Crone H.R., 682
 Daels L., 78
 Dambre O., 621
 Danhieux L., 1, 2, 5, 351
 Dansercour R., 263
 Daras H., 652
 Dauw A., 594
 Dawyndt A., 249, 268, 272, 279, 281, 473, 492
 De Bens E., 719
 Debersée M., 321
 Debrabandere F., 90, 91, 96, 119, 124, 125
 Debrabandere P., 283, 422, 687
 Debrock W., 149
 De Bruyne M., 200, 312, 466, 535
 De Busschere K., 113, 635
 De Clerck K., 24
 Declerck P., 21, 743, 748, 751
 De Cock A., 757
 De Cock G., 481
 Decraene B., 418, 534
 De Croeser de Berges (sic), 171
 De Cuyper G., 521
 De Cuyper J., 33, 421, 634, 636, 752, 753
 Defrancq R., 496
 De Ghellinck-Vaernewyck X., 139
 De Gryse Ph., 217
 Degryse R., 565
 Dehon G., 656
 De Jager C., 218
 De Jonghe A., 343
 De Keyser R., 456, 458, 605, 749
 Dekeyzer M., 387
 De Laet S.J., 3, 700, 701, 706
 Delaissé L.J.M., 70
 De la Kéthulle de Ryhove, 336
 De Langhe J., 95
 Delbaere(-Dumoulin) J., 397, 467, 468, 469
 De Lille J., 168
 De Lille K.M., 138, 261
 Delmaire B., 73
 Delruelle N., 579
 De Man J., 487
 Demarest H., 290, 651
 De Meaux M., 396
 Demedts A., 633
 Demelon P., 704
 Demerre G., 442
 Demeulemeester A., 364, 638, 662, 665, 667
 Demeurisse A., 401, 405, 406
 De Meyer I., 580
 Demoulin L., 735, 736
 De Mûelenaere J., 235, 637, 641
 Denorme C., 195, 693, 694
 Denys M., 208
 Deprez A., 3, 624, 626, 627
 Deprez P., 3
 De Pue J.P., 420, 438
 Derolez A., 600, 604
 De Roover R., 559
 Deschamps J., 43
 De Schietere de Lophem A., 5
 Deschrevel A., 56, 373, 690
 De Schrijver A., 66
 D'Esclaibes Gl., 187
 Desittere M., 701
 Desmedt H., 289
 De Smet J., 19, 32, 213, 214, 332, 352, 365, 388, 434, 462, 532, 570, 572, 573
 De Smet J.M., 722
 De Smidt J.Th., 39, 527
 Despriet Ph., 386, 707, 708, 711, 712

- Desreumaux R., 80, 88
 Destombes M., 86, 87
 De Troeyer B., 11
 Devliegher L., 5, 22, 366, 367,
 674, 691
 Devloo L., 114, 115, 248, 632,
 645
 De Vos A., 84, 282
 Devos P., 721
 Devreese D.E., 3
 De Vriendt J., 154
 De Vroede M., 653
 De Wachter W., 344
 Dewael J., 159
 De Waele W., 46, 485
 De Weerdt D., 591
 De Wever F., 548
 Dewilde B., 58, 640
 Dewitte A., 234, 598, 619
 Dewulf M., 100, 101, 108, 537
 Dewulf R., 161, 169, 179, 181,
 186, 194
 Dhondt J., 1, 2, 3, 40
 Dimier A., 740
 Dopp P.H., 89
 Draux E., 589
 Duchateau M., 689
 Dujardin D., 417
 Dumon R., 409
 Dumont M.E., 1, 2
 Dumoulin J., 742, 744
 Duplessy J., 132
 Duvosquel J.M., 5, 41, 133,
 543, 680, 745
 Elaut L., 603, 607
 Ern e B.H., 69
 Evalenko R., 579
 Everaert J., 3
 Faille R., 183
 Felix R., 53
 Festjens J., 333
 Fevery, 257
 Foutrein Ch., 538
 Fraeys W., 579
 Franchoo A., 233, 488, 489,
 490
 Franquet R., 151
 Ganshof F.L., 227
 Gaus H., 2, 3, 40
 Geldhof J., 72, 239, 247, 255,
 267, 287, 292, 301, 650, 664
 G erard-Libois J., 342
 Gerits T.J., 216
 Gheyselincx R., 224
 Gheysens J., 129
 Ghislain J.Ch., 408
 Giles J., 338
 Gill es de P elichy Ch., 175
 Girard d'Albissin N., 331
 Glorieux P., 201
 Godding Ph., 512
 Gorissen P., 602
 Gotovitch J., 342
 Gottschalck M.K.E., 77
 Graffart A., 320
 Grauwen M., 728
 Gyselen G., 699
 Gysseling M., 93, 109, 112
 Halkin L.E., 731
 Hamerlynck W., 378
 Hannes J., 1, 2, 3
 Harmignies R., 137
 Hasquin H., 588
 Hatt J.J., 99
 Heeroma K., 511, 613, 614,
 617
 H elin E., 1, 2
 Hendrickx B., 315, 316
 Herpels F., 479
 Heymans F., 13
 Heyse M., 3
 Hoebeke M., 111, 618
 Hoste A., 64, 763, 764
 Houvenaghel A., 460, 461
 Houwen H., 284
 Hoven R., 659
 Hudault J., 514
 Huussen A.H., 527
 Huyghebaert J., 118, 385, 750
 Huyghebaert N., 62, 63, 507,
 724, 741
 Huysentruyt A., 94
 Janssens A., 85
 Janssens de Bisthoven A., 23,
 683
 Janssens de Bisthoven B., 5,
 206, 258, 725
 Jansseune G., 756
 Kalmeijer C.A., 107
 Keukeleire A., 471
 Klausling J., 568
 Kok T.B.W., 747
 Koller F., 324
 Kongs L., 2
 Kunze G., 411
 Kurgan-Van Hentenryk G., 335
 Lambin M., 639
 Lamon K., 465

- Lanszweert R., 480
 Laporte J., 159
 Laurent R., 135
 Laureyssens J., 558
 Lefèvre J., 71
 Leloux F., 575
 Leloux H.I., 110
 Le Maire O., 509
 Lernout A., 663
 Lesage Ch., 553
 Libon J., 415
 Lieftinck G.I., 65
 Lissens R.F., 631
 Litmaath F., 625
 Logie P.J., 497
 Loncke H., 178
 Loosveldt E., 439
 Lorette J., 765
 Lottin A., 41, 429, 730, 746
 Louvaert F., 419
 Lowyck A., 277
 Luyckx M., 180
 Luyckx T., 334
 Maddens K., 7, 8
 Maertens-Verkinderen M., 199
 Maervoet W., 531
 Maes J., 349
 Maes M., 451, 452
 Malvoz L., 590
 Marien F., 38
 Marijnissen R.H., 68
 Masure D., 311, 353
 Matthijs E., 449
 Mauwe K., 465
 Meerseman G.G., 601
 Mertens J., 5, 6, 106, 450, 542, 574, 577
 Mertens-De Langhe Y., 454
 Messeyne M., 592
 Mestayer M., 540
 Meyers W., 4
 Millet A., 739
 Millon M., 242
 Mispelon M., 207
 Moelaert R.E., 486
 Moeyaert C., 231
 Moreel L., 372
 Moreau G., 51
 Mullie J.L.M., 221
 Muret Ph., 3, 313
 Mus O., 57, 569
 Muylle E., 176
 Neels R., 144
 Nicholas D.M., 518
 Noël R., 76
 Noterdaeme J., 398
 Nuyens P.J.A., 644
 Nuyttens M., 755
 Ooms H., 42
 Opsomer J.E., 658
 Ovaa I., 81
 Parker G., 328
 Parshall P.W., 67
 Pauwels A.G., 695, 696
 Penninck J., 359, 476
 Persoons E., 9
 Petit R., 1, 2
 Pieters J., 697
 Piétri Ch., 98
 Pil A., 762
 Pil V., 758
 Pinborg J., 597
 Platelle H., 5, 308, 470, 516, 517, 609, 759
 Pollet J., 505
 Pottie G., 237, 402
 Pounds N.G.G., 305
 Prevenier W., 1, 2, 3, 61, 306, 583
 Pruvot C., 714
 Pycke J., 729, 744
 Pype F., 340, 350
 Raes J., 444
 Rapp Fr., 727
 Remmerie C., 228
 Roegiers J., 30
 Roelandt J., 121, 122, 123, 254, 391, 414, 495, 498, 499, 529, 544, 545
 Roelstraete J., 191, 649
 Rogghé P., 163, 377, 379, 380, 381
 Rombauts W., 732, 733, 734
 Roose F., 166, 173, 182, 188, 189, 192, 368, 426, 431, 446, 447, 595
 Rotsaert J., 75, 158, 671, 684, 685
 Rubbens L., 190
 Ruysschaert T., 52
 Rycx d'Huisnacht J.D., 654
 Ryserhove A., 374
 Sanderus A., 50
 Schepens L., 647, 716
 Schittekat P., 407, 412
 Schmitt C., 726
 Schmook G., 648
 Scholliers E., 3

- Schouteet A., 5, 25, 47, 357, 713
 Scufflaire A., 1, 2
 Sebrecchts M., 155
 Selosse Ch.C., 754
 Simaey W., 628
 Sivéry G., 541
 Six J., 5
 Slebus J., 197
 Smessaert M., 146, 147
 Soete J., 125, 423
 Sonkes M., 681
 Spanhove L., 586
 Sproemberg H., 304
 Stalpaert H., 26, 209
 Steeghers W., 162, 164, 165, 185
 Stengers J., 585
 Stockman L., 288, 375, 376, 475
 Stols E., 564
 Strobbe H., 348
 Strubbe E.I., 18, 39, 508
 Susanne Ch., 413
 Suykers K., 389
 Tamboryn P., 382
 Tanghe D., 477
 Thoen H., 700, 701, 706
 Tits-Dieuaide M.J., 1, 2
 Traen F., 354
 Trausch G., 3
 Trenard L., 307, 309, 427, 428, 587
 Triaille-Closset C., 1, 2
 Trimpe Burger J.A., 700
 Unterkircher F., 66
 Uyttebrouck A., 320
 Van Acker L., 45, 193, 346, 464, 550, 668
 Van Assche H., 14
 Van Biervliet A.T., 384, 761
 Van Breda H.L., 212
 Vancolen P., 48
 Van Damme J., 57
 Van Damme J.B., 760
 Vandecasteele G., 670
 Vandekerckhove A., 303
 Van den Abeele A., 355
 Van den Berghe Y., 3, 584, 715
 Van den Bossche H.J.A., 675
 Van den Broecke C., 3, 547
 Van den Bussche W., 59
 Vandepitte G., 433
 Vandepitte L., 430
 Vandepitte P., 482
 Vandermaesen M., 318, 319
 Van der Meiren J.P., 3
 Vanderpijpen W., 547, 549, 580
 Van Derveeghde D., 1, 2, 3
 Van der Wee H., 536
 Vandewalle P., 519
 Vandewiele L.J., 608, 610
 Van Doorne A., 484, 502
 Van Doorselaer A., 103, 104, 701, 706
 Vandromme A., 202, 297, 403, 404
 Vandromme J., 49
 Van Eenoo R., 1, 2, 3
 Van Elslander A., 3
 Van Gansbeke M., 131
 Van Gerven R., 82
 Van Haverbeke E., 152
 Van Hecken J.L., 220, 222
 Vanheule L., 273, 491, 557
 Vanheule M., 478
 Van Hille Ph., 510
 Van Hille W., 141, 142, 143, 145, 150, 170, 172, 184
 Van Hinte J., 79
 Van Hoonacker E., 298, 695
 Van Hoonacker M., 236
 Van Houdenhove F., 241
 Vanhoutryve A., 16, 566
 Van Houtte J.A., 240
 Van Impe L., 106
 Vanlaere O., 596
 Van Landschoot R., 661
 Van Langenhove F., 341
 Van Lerberghe A., 419
 Vanmarcke A., 435, 436, 437
 Van Meenen J., 666
 Van Nerom C., 710
 Van Nieuwenhuysse G., 136, 269
 Van Nieuwenhuysen A., 29
 Van Overstraeten D., 35, 36, 37
 Van Rompaey J., 39
 Van Severen A., 362
 Van Uytven R., 554, 576, 578
 Van Vooren G.A.C., 345
 Van Win E., 154
 Vaugham R., 322
 Veerman J., 102, 705
 Verbeke J., 57
 Verbeke R., 494
 Verhack E., 211

- Verhaeghe F., 85
 Verhaeghe W., 198
 Verhelst J., 1, 2, 3
 Verheust E., 167, 506
 Verholle R., 399, 400
 Verhulst A., 3, 539
 Vermeire A., 120
 Vermeulen M., 250
 Vermeulen U., 1, 2
 Verstraete D., 237, 445
 Veys J., 259, 698
 Viaene A. (= E.N., C.B.), 17,
 20, 28, 92, 116, 117, 126,
 210, 229, 243, 246, 253, 260,
 264, 265, 266, 270, 291, 294,
 299, 330, 361, 371, 393, 424,
 440, 443, 493, 500, 520, 522,
 523, 524, 567, 571, 622, 643,
 688
 Viérin J., 105, 134
 Vilain O., 302
 Vinckier J., 57
 Vlamynck J., 347, 503, 504,
 669
 Vlaminck M., 238
 Vleeschouwers-Van Melkebeek
 M., 526
 Vlieghe-Steps G., 127, 128,
 285, 286
 Voordeckers E., 3
 Vrielynck M., 360
 Warlop E., 31, 140, 416, 525,
 582
 Warnotte M.L., 1, 2
 Weyns J., 276, 673
 Willequet J., 337
 Witte E., 2, 3, 530
 Wyffels A., 546
 Zajadacz-Hastenrath S., 679
 Zantkuijl H., 356
 Zutterman H., 448

ALGEMENE INHOUD

I. BIJDRAGEN

- R. De Roover, *Renseignements complémentaires sur le marché monétaire à Bruges au XIVe et XVe siècle* 51-91
- A. Dewitte, *Scholen en onderwijs te Brugge gedurende de Middeleeuwen* 145-217
- M.J. Ryckaert, *Brugse havens in de middeleeuwen* 5-27
- L. Smolderen, *Le Tombeau de Charles le Téméraire se présente-t-il aujourd'hui tel qu'il était autrefois?* 218-225
- W. Van Waesberghe, *De invoering van de Belse draperie te Brugge tijdens het Calvinistisch bewind* 28-50

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- L. Devliegheer, *Vondsten in de Sint-Jakobskerk te Ieper en in de Sint-Walburgakerk te Veurne* 229-236
- B. Janssens de Bisthoven, *Bibliografie van D. de Haerne* 92-122
- A. Schouteet, *Documenten betreffende Brugse drukkers: Gregorius Weyts* 237-249
- D. Verlé, *Enkele minder bekende ellematen uit Frans-Vlaanderen* 226-228

III. BOEKBESPREKINGEN

- E. Bilé, *Blankenberge. Een rijk verleden, een schone toekomst* (W. Buntinx) 129-132
- M. Cafmeyer, *Sint-Kruis, oud en nieuw* (W. Vanderpijpen) 266-268
- M. Cloet, *Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIe eeuw: Tielt van 1609 tot 1700* (P. Declerck) 127-129
- M. Cloet, *Karel-Filips de Rodoan en het bisdom Brugge tijdens zijn episcopaat 1602-1616* (B. Janssens de Bisthoven) 268-270

E. Coornaert, <i>La Flandre française de langue flamande</i> (P. Declerck)	264-266
E. Coppieters de ter Zaele & Ch. van Renynghe de Voxvrie, <i>Histoire professionnelle et sociale de la famille Coppie- ters 1550-1965</i> (A. de Schietere de Lophem)	134-135
R. De Herdt, <i>Bijdrage tot de geschiedenis van de veeteelt in Vlaanderen 1769-1785</i> (W. Vanderpijpen)	260-264
J. De Smet, <i>Zuid-Westvlaamse tijdschroniek uit de Oosten- rijkse en Franse tijd 1761-1814</i> (R. Barbry & O. Mus)	259-260
J.M. Duvosquel, <i>Un document d'histoire rurale: Le dénom- brement de la seigneurie de Comines</i> (J. Mertens)	126-127
Ch. Gillès de Pélichy, <i>Histoire des Gillès et Gillès de Péli- chy</i> (A. de Schietere de Lophem)	270-271
M.K.E. Gottschalk, <i>Stormvloeden en rivieroverstromingen in Nederland, dl. I</i> (J. De Smet)	254-259
J. Mertens, <i>De laat-middeleeuwse landbouweconomie in en- kele gemeenten van het Brugse platteland</i> (J. De Smet)	124-126
J. Vandamme, <i>Het bibliotheekwezen te Brugge vóór 1920</i> (L. Schepens)	132-134
A. Verhoeve & L. Daels, <i>Circulaire vormen in Binnen-Vlaan- deren ten westen van de Schelde</i> (W. Buntinx)	123-124
C. Wyffels, <i>De rekeningen van de stad Brugge (1280-1319). Eerste deel (1280-1302). Indices</i> (D. Vanden Auweele)	250-254
KRONIEK	136-144, 272-282
BOEKENSCHOUW	283-328

MEDEWERKERS AAN DEZE JAARGANG

- R. Barbry, Westouterstraat 30, 8910 Reningelst
- W. Buntinx, Herfstlaan 6, 9220 Merelbeke
- P. Declerck, Potterierei 72, 8000 Brugge
- R. De Roover (†), 641 East 24th Street, Brooklyn 10, New York, U.S.A.
- A. de Schietere de Lophem (Assebroek, 1920), Baron Ruzettelaan 38, 8320 Assebroek-Brugge
- J. De Smet (†), Koningin Astridlaan 107, 8320 Assebroek-Brugge
- L. Devliegher, Ten Hove 17, 8200 Sint-Michiels-Brugge
- A. Dewitte, Sint-Sebastiaanstraat 9, 8300 Varsenare
- B. Janssens de Bisthoven, Langestraat 21, 8000 Brugge
- J. Mertens, Brusselstraat 14, 8400 Oostende
- O. Mus, Sint-Janstraat 7, 8900 Ieper
- M.J. Ryckaert (Brugge, 1949), Coupure 15, 8000 Brugge
- L. Schepens, Nieuwstraat 80, 8200 Sint-Michiels-Brugge
- A. Schouteet, Koningin Elisabethlaan 63, 8000 Brugge
- L. Smolderen, E. Duraylaan 66, 1050 Brussel
- D. Van den Auweele, Spaanse Burchtlaan 27, 3040 Korbeek-Loo
- W. Vanderpijpen Wagenmakersstraat 1, 8310 Sint-Kruis-Brugge
- W. Van Waesberghe (Brugge, 1938), Koningin Astridlaan 5, 8200 Sint-Michiels-Brugge
- D. Verlé (Brugge, 1908), Sint-Gilliskerkstraat 3, 8000 Brugge

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Handelingen van het Genootschap «Société d'Emulation»,* (ten groten deel uitgeput) per deel 200 fr.
- L. De Foere, *Fédération archéologique et historique de Belgique. Congrès archéologique et historique tenu à Bruges du 10 au 14 août 1902.* Brugge, 1902-1903, 2 dln. in 8°, IX-516-93 blz. + 17 pl. 150 fr.
- A. Bayot, *La légende de Troie à la Cour de Bourgogne. Etudes d'histoire littéraire et de bibliographie.* Brugge, 1908, in 8°, 50 blz. 40 fr.
- A. Heysse, O.F.M., *Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorum (1629-1796).* Brugge, 1910, in 4°, XXV-169 blz. 150 fr.
- A. De Poorter, *Un traité de théologie inédit de Gautier de Bruges: Instructions circa divinum officium.* Brugge, 1911, in 8°, XII-44 blz. 40 fr.
- A. Duclos, *De eerste eeuw van het broederschap der Zeven Weedommen van Maria in Sint-Salvators, te Brugge.* Brugge, 1922, in 8°, 147 blz. + 2 pl. 100 fr.
- P. Allossery, *Kan. Adolf Duclos (1841-1925). Met een kijk op den zogenaamden taalparticularistenstrijd.* Brugge, 1930, in 8°, 435 blz. 150 fr.
- A. Schouteet & E.I. Strubbe, *Honderd jaar geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1839-1939). Analytische inhoud en registers van de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge.* Brugge, 1950. Met aanvulling (1940-1963). In 8°, 335 + 60 blz. 250 fr.
- A. Schouteet, *Gedenkwaardige aenteeckeningen van Jan Karel Verbrugge. Brugse kroniek over 1765-1825.* Brugge, 1958, in 8°, 147 blz. 80 fr.
- A. Schouteet, *Een beschrijving van de Bogardenschool te Brugge omstreeks 1555 door Zeger van Male.* Brugge, 1960, in 8°, 255 blz. + 6 pl. 200 fr.
- A. Van Wallegem, *De oorlog te Dickebusch en omstreken 1914-1918.* Uitgegeven door J. Geldhof. 3 dln. in-8°, XLIII + 202, 256, 213 blz., + 22 pl. 500 fr.
- J. De Cuyper, *Journal de Campagne 1914-1917. Oorlogsdagboek van een hulpdokter bij het Belgisch leger.* Uitgegeven door A. De Cuyper. Brugge, 1968, in 8°, XXI + 242 blz. + 5 pl. 175 fr.

Het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation», in 1839 gesticht, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

De «Handelingen» vormen ieder jaar een boekdeel van minstens 200 bladzijden, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden.

Om lid van het Genootschap te worden, wende men zich tot het Bestuur (Adres : Secretariaat van het Genootschap voor Geschiedenis, Koningin Elisabethlaan 63, Brugge) met opgave van naam, beroep en adres. Het lidmaatschap verplicht tot betaling van de jaarlijkse contributie (200,— fr.) en geeft recht op de toezending van de «Handelingen» en van de afzonderlijke uitgaven. Bovendien wordt aan de leden een korting van 20 % verleend op de prijs van de «Handelingen» of de afzonderlijke uitgaven, die vóór hun toetreding tot het Genootschap zijn verschenen.